„– *Ce* eşti tu, Paul Goma? Eşti disident? Opozant? Comunist, fascist? Anarhosindicalist, liber-schimbist? Eşti de dreapta, de stînga? De centru-trei-sferturi-spre-nord-est-față-de-sud-est? *Ce* eşti?

Paul Goma

„Nu cunosc alt scriitor român căruia să i se fi impus o grilă de receptare mai nedreaptă şi mai de nepătruns în propria-i cultură, spre cititorul de acasă, ca lui Paul Goma”.

Petru Ursache

„Dacă toate se pun cap la cap, însăşi viața trăită a lui Paul Goma este o capodoperă”.

Petru Ursache

OMUL DIN CALIDOR

Petru URSACHE

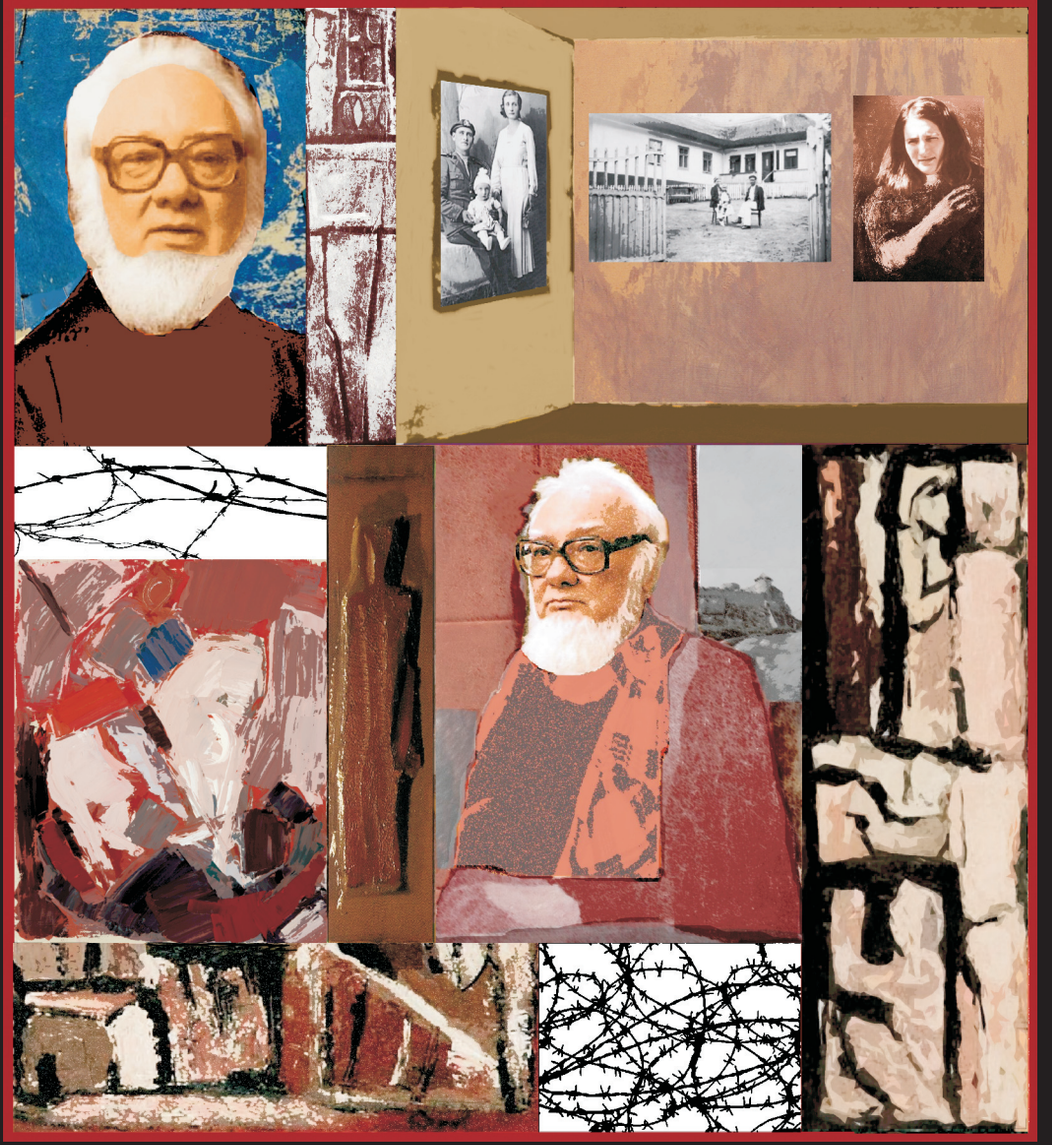

Petru URSACHE

OMUL DIN CALIDOR

Petru Ursache

OMUL DIN CALIDOR

Pe coperta I și în interior: *Compoziții digitale* de Ștefan Arteni

Petru URSACHE

OMUL DIN CALIDOR

EIKON
Cluj-Napoca, 2012

Capitolul 1

Scriitorul om – omul scriitor

O primă întrebare care îl încearcă pe cititor după lectura integrală a operei lui Paul Goma poate viza personalitatea scriitorului în structura ei unitară şi după canoanele îndătinate, în planurile de interes axiologic, fie în direcţie estetică, fie istorică, documentară, socio-politică sau, mai bine, toate la un loc. Însuşi autorul îşi punea întrebări neliniştitoare pentru sine, într-o situaţie dramatică a existenţei:

„– *Ce* eşti tu, Paul Goma? Eşti disident? Opozant? Comunist, fascist? Anarhosindicalist, liber-schimbist? Eşti de dreapta, de stînga? De centru-trei-sferturi-spre-nord-est-faţă-de-sud-est? *Ce* eşti?

Cunoscîndu–mă pînă la indiferenţă, nu răspund. Dacă aş fi fost întrebat – chiar prin mine: «Cine eşti?», aş fi răspuns: «Nu ştiu» – oricum, ar fi fost un răspuns. Însă «*Ce* eşti?» nu e întrebare, e agresiune. Atentat. Somaţie obraznică, imbecilă, ca orice somaţie şi care nu cere răspuns, ci îmi impune să optez pentru un anumit grup, pentru o rubrică anume, să aleg, eu, o celulă numerotată”[1].

Dacă întrebarea ar fi fost pusă acasă şi pe gustul autorului, cu siguranţă că Paul Goma şi-ar fi expus crezul său de oştean al scrisului, cum a făcut-o pe îndelete şi în alte împrejurări (jurnale, mărturii, scrìsuri), arătîndu-se pe deplin avizat, atît în planul ideilor cît, mai ales, în practica invenţiei artistice. Dar, pentru că vremurile ieşiseră din ţîţîni, nici întrebarea, simplist vorbind, nu-şi găsea rostul. Ne-o şi spune: „De cînd am venit în Occident, am fost întrebat mereu”. Omul din Occident avea, în fapt, îndreptăţirea să

[1] Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77.* (Cutremurul oamenilor). *Cod „Bărbosul”.* Din dosarele Securităţii. 1957 – 1977. Polirom, 2003, p. 7

pună întrebarea în termenii presanți ai momentului, chiar şi cu acel *ce* (în loc de *cine*), obsedat de ideea de „grup", de „celulă numerotată", specifice vieții din spatele Cortinei de Fier. Nelămuritoare, însă, pentru Omul din Mana-Guzu care face (făcea) alergie (şi pe bună dreptate, cum o să explicăm mai încolo) la cuvintele „disidență" şi „politică", deoarece îl aşează pe direcții în care nu s-a recunoscut.

Pe aceeaşi lungime de undă se află astăzi literații din țară perseverînd în asocieri deranjante, din comoditate, din necunoaştere, cu rea intenție; sau valorificînd în termeni credibili, nimic de zis, dar secvențial, creația lui Paul Goma: *Din calidor*, *Gherla, Săptămîna roşie*. Improbabil mi se pare faptul că unii valorizează docu-romanul concentraționar, să zicem, domeniu în care clientul lui Goiciu şi Pleşiță, Paul Goma nu are egal, dar cu intenția de a-i minimaliza proza, îndeosebi romanul *Ostinato*. Este ca şi cum ai aplica epitetul denigrator *iliescist, neocomunist, agent* şi tot vocabularul brucanian.

Să le punem pe toate pe seama împrejurărilor „încă" tulburi (ceea ce e grav de tot), nefavorabile unor discuții asumate cu răspundere, profesionalism şi măsură? Mai multă încredere vom căpăta după ce se va trece serios la treabă. Dar munca se anunță a fi grea, pentru că personalitatea lui Paul Goma este complexă, diversificată în opere deopotrivă de incitante, atingînd de multe ori cote înalte de altitudine valorică. Se cuvin eforturi, răbdare şi vreme pentru realizarea unei adevărate cercetări de sinteză, serioasă şi reprezentativă. Mai întîi, se impun cu necesitate serii de studii tematice, secvențe biografice, monografii „pe anotimpuri", după tipicurile şi rigorile istoriei literare, cea mai îndreptățită (şi avînd obligația morală) să treacă la acțiune cît mai repede cu putință. Paul Goma trebuie să-şi găsească locul meritat cu prisosință printre valorile cele mai înalte ale spiritualității româneşti. Marile personalități îşi găsesc răsplata cuvenită după faptele lor de dăruire şi de jertfă. S-a dovedit că istoria a avut grijă de asta totdeauna.

Deocamdată, ne aflăm în faza întrebărilor, a tatonărilor. Cartea de față nu-şi propune mai mult.

1. **Definire şi autodefinire**

Paul Goma face parte din categoria scriitorilor care poartă, cu neclintită răspundere de sine, semnele unui destin mai aprig, mai agitat, mai autoritar. Cînd Eminescu îşi dorea să se „cufunde" ori să se „înalțe", tot una, în nemărginirea abstractă şi senină, iureşul vieții cotidiene îi stăvilea adesea urcuşul prin „drumul de fier" şi prin discursuri parlamentare în stilul moralei minime. Dar organismul uman încă îşi păstra identitatea cosmică, în sensul presocratic al cuvîntului. Cel mult căpătase leziuni în zonele economicului, cu efecte vizibile în planul limbajului cotidian, mai puțin al comportamentului propriu-zis. Sesizînd de la înălțime dereglările survenite, poetul cobora cu mînie să reîmprospăteze viața, asemenea unui demiurg, pe calea logosului ales. Vremea vremuia pentru satire împotriva epigonilor şi pentru polemici politice.

La rîndul său, Mircea Eliade *se lăsa* în voia imaginarului mitologic şi a jocului competitiv între sacru şi profan, ca să deducă înțelesuri mai adînci privind ființa umană, cu toate disponibilitățile sale, în bine sau în rău. Trebuia să se mute la altă masă de scris cînd pagina mitului lua chip de istorie terorizantă, producînd tulburare de moarte la toate nivelele existenței. Nu era vorba de un fatalism al soartei, de un blestem legendar care i-ar urmări, chipurile, numai pe români; sau de incapacitatea de îndepărtare a răului, după putințe omeneşti. O voință suprafirească s-ar face simțită în alternarea stărilor de sacru şi de profan în viața obişnuită a oamenilor neştiutori. Pe fondul timpului profan se produce căderea în istorie, camuflarea sacrului şi a divinului, năvala răului şi a urîtului. „Noul barbar" (vezi articolul cu acelaşi titlu din revista „Vremea" , 27 ianuarie, 1935, p. 3) îşi arată chipul de profesionist al crimei, imposibila asociere de „stînga-dreapta", de „hitlerism-stalinism", de „fascism-bolşevism", de „național-comunism", tarele politico-morale ale secolului al XX-lea. Aşa că pe masa de lucru a tînărului indianist a putut să apară romanul

Huliganii sau o carte despre dictatorul Salazar; mai tîrziu, ca o speranță, articole despre „profetismul românesc".

Ce urmează după „noul barbar"? *Cutremurul oamenilor*, seismul generalizat şi continuu, în ființă şi nu în biologie, dincolo de bine, de rău şi de absurd, pînă cînd călăul se înfrățeşte cu victima, roşul devine „vertical" ca un brad potopit de flăcări, monstrul capătă „față umană". De ce şi în ce sens să se mai scrie cînd Dumnezeu „a murit" (!) demult, iar *cuvîntul*, cel cu rol de logos genezic, a devenit piesă de arhivă? Ordinea valorilor calitative / cantitative s-a schimbat şi ea cutremurător, după chipul oamenilor: politicul şi economicul au căpătat cîştig de cauză, pe cînd adevărul – binele – frumosul, celebrul triptic axiologic fundamental şi divin, au fost împinse în derizoriu. Cu o bursă de cîteva luni, obținută pentru „afară", prostul clasei de azi (ieri, condiționa originea socială „bună") se întoarce investit ca vedetă, om de „opinie", elitist. Pe timpuri se spunea în limbaj grosier: „S-a dus bou la Paris şi s-a întors vacă". Gluma încerca să înlăture anomalia. Astăzi, nici parul n-ar mai fi folositor. Scriitorul se fabrică după voință ocultă şi după listă. „Ne reprezintă" colo şi colo, cum dictează interesele de grup. Ieri ne invada existența „noul barbar"; i-a luat locul „noul scriitor" („noul jurist", „noul economist", „noul politician", „noul profesor", „noul academician"), la origine securist, turnător, fripturist, aventurier. Suntem în zodia politicului, a propagandei neloiale şi a iubitorilor de arginți, semne prevestitoare de globalizare şi de apocalipsă. Cortina de Fier parcă n- a existat. „Noul barbar" controla (controlează) peste tot, schimbînd, după voință, şi trecutul şi viitorul. Are la dispoziție o armată întreagă de „specialişti" de trebuință: „istorici", „filosofi", „poeți", toți cîntăreți fericiți.

În asemnea condiții fără putință de imaginare în vreun fel anume, deşi incredibilul se desfăşoară chiar sub ochii noştri, puțini scriitori în adevăratul înțeles al cuvîntului se încumetă să spună ce văd, ce se întîmplă în jurul lor şi al nostru, în spiritul şi în tradiția glorioasă a creației poetice. Lor le-a rămas *cuvîntul* pe care încă ştiu să-l folosească şi capacitatea de reelaborare a materialului faptic, după

principiile de nestrămutat ale adevărului artistic. Cuvîntul îşi păstrează, dacă se doreşte, capacitatea logosului incoruptibil înainte de toate, valenţele genezice şi terapeutice. La nevoie, „cuvîntul taie mai iute decît sabia", spune proverbul; sau tămăduieşte cu sfinţenie rana din suflet, ca rugăciunea şi ca medicul fără arginţi: „Vorba dulce, mult aduce", ne învaţă paremiologia.

Puţini au rămas dintre cei chemaţi, chiar dintre cei aleşi, în comparaţie cu marea oaste de „scriitori" aflaţi la comanda „noului barbar". Altădată, talentul era prea îndeajuns: venea de la zei. Nu-i rămînea alesului decît să-şi asculte inima şi să se ia la întrecere cu glasul păsărilor, ca în legenda lui Orfeu. Mitologie curată.

Experienţa tragică a impus scriitorului un statut inedit: să fie *actual* (nu în legendă) şi *prezent*, în sensul de coparticipant la fapte socio-umane; talentul să fie întărit prin curaj, condiţie morală nevătămată, putere de dăruire pînă la sacrificiu de sine; şi puţină nebunie, dacă este să resensibilizăm puţintel imaginea geniului în nota romantismului filosofic; poate şi un bob de scrînteală, cum îşi dorea pentru sine Sfîntul Pavel, ca semn al consacrării desăvîrşite întru credinţă, dar şi întru scriere... cu lacrimi, cu litere de sînge, cum vrem. În aceste direcţii (unite? paralele?), geniul se întîlneşte cu sfîntul, aşa cum s-a întîmplat totdeauna în marea artă. Asta îi şi uneşte pe adevăraţii creatori din toate timpurile, peste „teroarea istoriei", peste „noul barbar". Ceilalţi cad în mlaştina istoriei, ca să se confirme, într-adevăr, că mulţi sunt chemaţi, însă puţini aleşi.

Nu mulţi se învrednicesc să poarte semnul aleşilor. Este o cale mistică venită de departe. Ea presupune, totuşi, un tainic şi riguros act de selecţie, fie în baza adevărului de credinţă care se însuşeşte cu trudă şi cu suferinţă, fie sub închipuirea darului din partea unei divinităţi generoase, astfel ca fiinţa, obişnuită la vedere, să se simtă înălţată şi înzestrată cu puteri sporite. Fără un asemenea imbold iluzoriu persoana ar fi lipsită de iniţiative, de curaj, de dorinţa de a înfăptui lucrări exemplare, destinate să trezească printre semeni gustul pentru mişcare şi libertate. Ar fi o

vietate ca oricare alta, nu o ființă „întru devenire". Nici gînd de „*Ce* este?". De delimitare, de „somație absurdă" de „celulă numerotată".

Mai intră în rol şi *voința* de tip genial care-i îngăduie *eu*-lui creator mutații în zonele spiritului, cunoscute în limbaj tehnic sub denumirea de „înălțare impersonală". Opera se învestmîntă în raze de lumină şi de umbre, după stările contemplative acumulate, de la distanță–apropiere, cu seninătate-învolburare. Şi, ca să păstrăm simetria, Mircea Eliade făcea exerciții de scriere, cum mărturiseşte adesea, în regimul diurn – nocturnului, în acord cu arhetipologia şi cu psihologia abisală de tip Jung. Însemnările de jurnal ale exilatului de la Chicago informează în mai multe rînduri la autorul îşi rezerva cu strictețe timpul zilei cercetării ştiințifice şi savante, creației artistice venindu-i rîndul în orele aflate în stăpînirea nopții. Alternanța avea rolul de a reactiva facultățile spiritului în registre distincte. Nu se ajungea la încartiruire, la o „rubrică anume", chiar dacă se invoca neabătut ritmica diurn/ nocturn şi se prefera Jung lui Freud; dar se poate constata că autorul, împotriva credinței despre istoria terorizantă, îşi îngăduia, fie şi cu prețuri grele, să aştepte momente prielnice (chiar faste) numai creației, mergînd cu egoism pînă la preferința zi/ noapte, studiu ştiințific/ roman.

Generația lui Paul Goma, lansată prin celebra „fabrică de scriitori" de la Bucureşti, condusă de muncitorul Petre Iosif, nu era croită decît cu scopul de a fi înrolată în armata culturnicilor, după „somația obraznică, imbecilă ca orice somație". Pentru că s-a aşezat de-a curmezişul viiturii năprasnice, existența lui Paul Goma s-a constituit dintr-o succesiune de momente nefaste, fără şansă de alegere, de opțiune, cum le-a stat în putință (de acord: în condiții extreme) lui Mircea Eliade, lui Vintilă Horia, Ştefan Lupaşcu, Al. Busuioceanu, Ştefan Baciu. Şi nu a fost singurul dintre rezistenții din țară. Însă „noul barbar" a avut grijă să pună în funcțiune multe procedee, pentru a realiza încartiruirea la toate nivelele şi după dorință. În primul rînd, „închisoarea noastră cea de toate zilele"; dar nu simplă

detenție, izolare, lagăr ori penitenciar, ci spațiu al morții, cimitir în devenire rapidă şi sigură. Nu se admitea decît un singur tip de relație între autorități şi împricinați: aceea dintre călău şi victimă.

În mod paradoxal, era o cale de *selecție*, dar prin sacrificiu, suferință şi putere de rezistență, ca geniul să se întîlnească, imprevizibil, cu eroul, cu martirul şi cu sfîntul. Unde asta? Tocmai în *celulă*; cea mai grozavă probă de rezistență a ființei umane ca ființă. Acolo şi numai acolo victima şi-a nimicit călăul. Mircea Vulcănescu şi Valeriu Gafencu, Sandu Tudor şi Costache Oprişan s-au sfîrşit în închisoare, dar nesupuşi, ca martiri; acolo adevărul de credință a rămas nevătămat prin puterea de biruință a unor clerici aleşi şi cu har, asemenea lui Gheorghe Calciu, Iuliu Hossu, Iustin Pârvu, N. Brebenea, Arsenie Papacioc, Dumitru Bejan, Nicolae Popa şi mulți alții; acolo s-a născut poezia de închisoare, expresie poetică inedită, dar de mare emoționalitate datorită unor poeți de primă mărime: Radu Gyr, Nichifor Crainic, V. Voiculescu, Andrei Ciurunga. Viața de celulă a fost cutremurătoare şi de spaimă; în acelaşi timp, un prilej de înfruntare directă a brutei, cu efecte de pomină şi, de regulă, în favoarea victimei. O face Paul Goma ca nimeni altul. Este şi temeiul cărții sale *Gherla*: în ajunul eliberării, i-a stîrnit mînia bătăuşului Goiciu. Îi era şi în fire, îl îndemna şi curiozitatea scriitoricească. O spune limpede în *Culoarea curcubeului*. Mă refer la o secvență narativă privitoare la scurta detenție de la Rahova, din aprilie 1977. Atunci, Pleşiță, zis Sacou (era ministru adjunct la Interne), şi-a arătat măiestria de bătăuş de temut. Victima, Paul Goma, nu l-a uitat. În scriere, ca să se ştie. Scena bătăii a devenit o rarissimă pagină literară. Un segment:

„*Vine. A venit* – gata! O încasez pregătit în nepregătire – o să explic altă dată cum vine asta. Peste urechea stîngă – ochelarii îmi zboară, din fericire se opresc pe masă – masa cea neagră. Întind, orbeşte, mîna spre locul unde s-au oprit. O altă palmă – cu dosul, peste gură.

– 'Tuț' cristuăsu' mă-ti dă faşis' – hî! Dă bandi' – hî! Pii ce crediai thu, bă?! Faşist'le – hî! Şi bandit'le – hî!

Încă o palmă. Acum țiuie stînga, dar tot l-a înregistrat, cum ajung acasă pun pe hîrtie transcrierea vorbirii sale de securist-din-popor-altfel, pasabil analfabet. Țiuie urechea, țiuie. Stai, de-abia a început, mă încurajez. Asta-i bună-ziua, pînă la să- ne-vedem-sănătoşi mai va”[1].

Cînd va fi cu putință elaborarea unei istorii veritabile a literaturii române, epoca postbelică, scrierile marilor exilați din generația Eliade se cuvin aduse acasă în întregul lor (cu programe, reviste, societăți, fundații, opere), nu pe sărite şi incluse în tezaurul național. Ele reprezintă adevărata creație românească, mai ales că, în intenția programată a autorilor, erau destinate să contracareze deceniul proletcultist, importat şi impus din rațiuni pur politico-ideologice. Locul cel mai potrivit pentru condeierii activişti este o simplă adendă prizărită; în orice caz, nu în desfăşurare amplă şi în tradiția imediată a lui Blaga, Rebreanu, Barbu. Generația următoare, beneficiară a tezelor ceauşiste, este şi ea susceptibilă de repuneri în ordine, dîndu-se cîştig de cauză esteticului, nu retorismului de duzină. Relieful spiritual al epocii ar căpăta un profil mai concludent prin reaşezarea în orizontul literelor a unor personalități pe drept cuvînt creatoare de epocă, de gîndire şi de faptă: Paul Goma, Gheorghe Grigurcu, Nicolae Breban, Cezar Ivănescu, Mihai Ursachi, Nichita Stănescu, Marin Sorescu şi alți cîțiva. Nu pentru a se produce înlocuiri de nume fără motivări temeinice. Lucrarea trebuie neapărat făcută pentru intrarea în normalitatea vieții artistice. Fireşte, nu-şi poate lua răspunderea decît cineva capabil de obiectivare şi de gîndire aşezată.

[1] Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77* ..., Idem, p. 195

2. **Anotimpul Curcubeului**

Partea de biografie evocată în *Culoarea curcubeului*, începînd cu 25/ 26 ianuarie 1977, probabil ajunul zilei de expediere a *Scrisorii deschise* către Pavel Kohout şi „camarazii săi", la Praga, a însemnat cea mai grea experienţă din viaţa lui Paul Goma, sub toate aspectele: ca răspundere morală asumată întru apărarea „drepturilor omului", în plină dezlănţuire a cutremurului ceauşist, la propriu şi la figurat; ca răspundere faţă de familie, brutalizată şi umilită în forme întristătoare, de care erau capabile doar nişte fiinţe mizere, aflate în serviciile unei puteri total decăzute şi subumane; ca răspundere pentru sine însuşi, hăituit, rămas fără suport de susţinere în viaţa civică, la nivel de instituţii abilitate (de altfel, inexistente la noi), fără grupuri de prieteni uniţi şi devotaţi printre scriitori, de pildă, cum s-ar fi dorit şi cum s-ar fi întîmplat în timpuri normale. Greul-greu venea din partea poliţiei politice, care-i înconjurase locuinţa supra-veghindu-i orice mişcare zi şi noapte şi aplicîndu-i un regim aspru de ameninţare şi de batjocorire, lui şi familiei, într-un mod imposibil de suportat.

Toate se adăugau anilor de suferinţe din copilăria de la Mana la *arta refugii*, după gherle şi eliminări abuzive din şcoli şi din universităţi, după munci umilitoare pe şantiere diverse la momentele terorizante ale capturării manuscriselor, după întîrzierea programată de cenzură a debutului (*Camera de alături*) şi respingerea nemotivată a altor cărţi (începînd cu *Ostinato, Uşa, Gherla*), continuînd cu întîlniri descurajante cu colegi de breaslă (Al. Ivasiuc, Titus Popovici), la Casa Scriitorilor din Bucureşti. S-a rezistat. Iar miracolul, căci numai despre un miracol este vorba, nu doar de o previzibilă şi hegeliană cauză, s-a aflat chiar în interiorul familiei Paul Goma; o familie unită, de nesupus şi „de nespus", cum nu se întîlneşte decît sub faima lui „a fost odată". Dacă toate se pun cap la cap, însăşi viaţa trăită a lui Paul Goma este o capodoperă, un roman fantastic în realismul lui incredibil.

Ziua de 20 noiembrie, acelaşi an (1977), reprezintă încheierea curcubeului fantasmatic, dar şi începutul „rupturii", cum spune victimizatul, adică *desțărarea forțată*. Şi-i greu de cumpănit unde ar fi răul mai mare. Din păcate, răul tot rău rămîne. Aşa că viața lui Paul Goma nu se desfăşoară pe aşezatelea, conform tradiției: copilărie, tinerețe, maturitate etc.; nici după „om – operă", ca istoricul literar să aibă toate de-a gata; sau după momente faste/ nefaste, ca în modernitatea tragică a lui Eliade; ci după „anotimpuri" vijelioase, unele luînd locul altora, cu întoarceri în răspăr şi cu hăcuire. Chiar aşa le numeşte, „anotimpuri", în înțeles de istorie cu mers iute, neguros şi cu fulguiri curcubeice, nu astrologie frumos rotitoare după legi cosmice, aşezate. Avem datoria să-l credem şi pe cuvînt, nu numai după faptă, chiar dacă fraza care urmează, şi-i aparține, poartă aburiri uşor superstiționase. Este vorba de ultima pagină din *Culoarea curcubeului*, intitulată *Ruptura*. Pe ea se află înscrisă data cînd a fost încheiată redactarea textului – jurnal – cronică: „Paris, 7 mai, 1978". Zi coincidentă cu ieşirea din detenția de la Rahova, exact cu un an în urmă: „Însă mă opresc, deocamdată, aici. Pentru că în 7 mai 1977 a început, pentru mine şi pentru ai mei, un alt anotimp.

Anotimp care cere o altă cronică. Şi, de ce nu, un alt cronicar" [1].

Tot Paul Goma, ca victimizat, dar şi ca îndîrjit militant pentru demnitatea scriitorului şi a omului, s-a decis să ducă lucrarea mai departe. De data asta, cronica a luat înfățişarea primelor trei jurnale cunoscute: *Jurnal pe sărite, Jurnal de căldură mare, Jurnal de noapte lungă*. Ele înfățişează, în tonuri şi în cromatisme variabile, prima parte a „anotimpului" parizian, cuprins între momentul „rupturii" şi căderea Cortinei de Fier; ca să înceapă alt „anotimp", tot parizian, tot între „noi" şi „ai noştri". Şi iarăşi: nu poți decide, după mărturiile de document, de însemnare riguroasă şi de datare, care dintre anotimpurile evocate ar fi mai rău şi mai rău.

[1] Paul Goma, Idem, p. 272

Păstrarea nealterată a identității de scriitor, liber şi cu inițiative curajoase în direcția afirmării principiilor general–umane, a fost singura rațiune a lui Paul Goma de a exista, mai presus de viața tihnită şi îndestulată, mai presus de funcții ademenitoare, de premii înalte. De pe poziția de scriitor şi numai de scriitor, ca tip uman reprezentativ şi îndatorat semenilor, inițiază şi susține, prima dată la noi, campania pentru Drepturile omului, conform Chartei din 1977. Pe această realitate, acută la vremea respectivă, se întemeiază întreaga problematică a cărții *Culoarea curcubeului*, începută la Paris, în „prima zi" a exilului şi terminată doar în cîteva luni de încordare şi febricitate, tot în capitala Franței.

Identitatea şi crezul se cuveneau formulate ferm încă din capul locului, pentru că autorul se adresa înainte de toate cititorului străin, vag ori fals informat în legătură cu ce se petrecea la noi în țară, sub Cortina de Fier. Aşadar: „– *Ce* eşti tu, Paul Goma? Eşti disident? Opozant? Comunist, fascist?...". Este o înşiruire de calificative cu care îl chestionau oamenii de presă „de dincolo". După fapte şi operă, îl identificăm în ținuta de *opozant*, de la care nu s-a abătut o clipă. Celelalte făceau (fac) parte din comportamentul hotărît advers. O delimitare necesară pentru identitatea unui scriitor se află în altă frază din *Deschidere*: „Nu sunt istoric, nici sociolog, nici om politic (şi mă bucur că nu sunt, fiind liber să nu colorez cu văpselele lor)". Mai hotărît şi cu răspundere, în altă parte: „Întîmplător, sunt scriitor. Prin structură, prin educație, formație, întîmplător, gîndesc, acționez potrivit unui cod moral. Talmudurile politice mă înfricoşează-îngrețoşează".

Şi-ar fi dorit, după cum mărturiseşte în continuare, ca inițiativa s-o fi luat scriitori cu state mai vechi în viața Uniunii, cu poziții privilegiate în conducere şi cu activitate editorială remarcabilă. „De pildă, Geo Bogza, ori Jebeleanu, ori Preda, fie şi Nichita Stănescu". Asta era părerea unanimă, notează Paul Goma, total neîncrezător într-o asemenea (im)posibilă alegere. Cei citați nu erau dispuşi să intreprindă acțiuni generoase, de dragul democrației şi fără voie de la

poliție. Este adevărat, se lăsau antrenați adesea în discuții aprinse şi pe față, făceau planuri de perspectivă, înnoitoare şi curajoase, dar toate la un pahar de vin la Casa Scriitorilor, sub privirea îngăduitoare a vreunui agent, participant şi el la vorbărie şi la jocuri masochiste. Apăreau din cînd în cînd şi persoane suspuse dar cu dublă identitate, ca Titus Popovici, D. Ghişe, Dodu Bălan, să dea replica pe linie, să-l avertizeze scurt şi răspicat pe individul incomod de la colțul de masă, care întreba prea insistent şi în auzul tuturor, nedus la biserică: dar noi, scriitorii români, ce facem? Cehii au început să se mişte, polonezii, ungurii, la fel; pînă şi bulgarii...

Starea de spirit ardentă şi generală (pe toată țara, pe instituții, pe grupuri profesionale, în familie) a fost comunicată exact şi precis în *Culoarea curcubeului*, ceea ce producea un efect încurajator asupra cititorului din Vest. Şi el aştepta de cîteva decenii căderea Cortinei de Fier. Dar fenomenul nu s-a produs prin revoluție, cum s-a declarat prea zgomotos la început, nici prin programe radicale, aplicabile justițiar de vreo elită de incoruptibili tip Paul Goma; ci prin înțelegere şi bună învoire, peste capetele oamenilor temerari şi de bună credință. Au dat mîna toți cu grăbire, iar rezultatul, cînd s-a arătat la vedere, a fost de minune: un celular mai mare. N–a fost decît un pretext ca stînga să se reaşeze, cu capitala la Bruxelles, fără Kremlin, iar steaua revopsită să sclipească peste tot.

Oricum, pentru moment, ne spune victima tuturor anotimpurilor: „Simțeam, îmi impuneam să simt: era momentul pentru scriitor, să-şi strige răspicat – în afara patrupereților – nemulțumirile, nu doar de breaslă; era momentul ca scriitorul român să devină totuşi scriitor, adică acela care formulează, strigă şi îşi asumă pericolul «strigării»; scriitor, nu etern autor-de-cărți.

Prin Europa Liberă aflasem că polonezii se mişcau (contrariul ar fi fost de mirare); că ungurii, vreo 35 de intelectuali, trimiseseră o declarație de solidarizare cu cehii Chartei 77 – pînă şi bulgarii îndrăzniseră... Românii, ba”[1].

[1] Idem, p. 28

Timpul nu mai avea răbdare, impunîndu-se acțiunea reactivă ca soluție unică, aşa cum a înțeles Pavel Kohout împreună cu „ai săi". Întîrzierea, penibilă într-adevăr, jenantă, umilitoare, nu se datora laşității „la români", cum se acuză prea adesea în derîdere sau cu dispreț amar. Era efectul unei îndepărtate abandonări, aceea de la Yalta, cu procentajul, nu 10 %, poate nici 1%, ci mai cutremurător decît zece războaie. Nici pe departe o scuză, o explicație facilă, derizorie, ci realitate crudă, cu viitură apocaliptică şi în faze la fel de dărîmătoare de lume, aşa cum a fost repetiția de la Malta, iarăşi punct de înțelegere secretă între reprezentanții noului şi re-înnoitului „barbar", sub măşti triumfător-odioase. Se simțea frica de moarte care pusese stăpînire la toate nivelele socio-profesionale, după decenii de teroare prin Tribunalul Poporului, prin „maşina neagră" staționată zi şi noapte la marginea satului, în poarta fabricii, în preajma oricărei familii care întîrzia să se alinieze după „somație obraznică, imbecilă"; prin rețeaua de penitenciare, lagăre, colonii de muncă, domicilii obligatorii care haşurau toată țara. În nici o țară a Estului, ortodoxă şi cu atît mai puțin catolică, planul bolşeo-comunist de exterminare n-a funcționat mai tenace, mai sistematic, mai îndelung, vizînd totalitatea etnicului. Se ridicau paharele scriitoriceşti la madam Candrea, se spuneau băncurele cu „Nea Nicu", se arătau la față agenții, securiştii, informatorii, fără jenă şi stăpîni pe situație, gata să facă semn instructorului cu epoleți. Numai stări rele, de supărare şi de chin pentru marea massă, adusă la disperare.

3. **Cînd s-a auzit Vocea lui Paul Goma...**

Era să spun „cînd a trîmbițat", dar ar părea literaturizare. Pe vremea cînd se spunea, în expresie populară, că un ins „a fluierat în biserică", adică se făcea vinovat glumind despre vreun şef oarecare, ca vorbă adevărată în fond, asupra insului plana sigur pedeapsa, variind de la scoaterea din slujbă pînă la ani grei de închisoare. Paul Goma nu doar „a

fluierat", ci, pentru a înțelege proporția şi gravitatea, „a trîmbițat": ca o deşteptare, ca un nou început. Ce mai conta încă o detenție pe lîngă celelalte! Experimentase bine omul! Vocea părea că vine de nicăieri şi de peste tot, ca în legenda bunului vestitor. Mulți, poate, nici nu auziseră de numele lui, dar, în cercurile scriitoriceşti din capitală, colegii de breaslă cu funcții de conducere şi, de regulă, opresive vedeau în Paul Goma un mare pericol şi se străduiau să-l țină la distanță cu toate mijloacele. Unii se fereau din calea lui, să nu fie văzuți în compania unui fost deținut politic, neastîmpărat în continuare şi cu gura mare; alții îl invidiau în tăcere şi, totodată, îl admirau pentru că reuşise să publice „în afară", la edituri prestigioase, cărți ale căror manuscrise fuseseră respinse în țară: *Ostinato* (deodată la Gallimard şi la Suhrkam, în franceză şi în germană, 1971), *Uşa noastră cea de toate zilele* (Suhrkam, 1972), iar din 1972, Europa liberă începuse să transmită pasaje din *Uşa* şi din *Gherla.* Avea un grup de prieteni de nădejde cu care se întîlnea adesea: Leonid Dimov, D. Țepeneag, Virgil Mazilescu, Sorin Titel, adăugîndu-se, pe parcurs, Radu Tudoran, Cezar Ivănescu, Mihai Ursachi; discuțiile literare, de redacție, fiind prelungite în compania Gabrielei Adameşteanu, Ilenei Mălăncioiu etc. Cum vedem, un grup destul de ales şi de onorabilă ținută scriitoricească. Pe scurt, Paul Goma era mai cunoscut şi mai apreciat în străinătate decît în țară, ca scriitor şi ca om de atitudine; devenise unul dintre cei mai bine plasați, peste hotare, dintre scriitorii români postbelici, deşi din altă generație, dar în asociere cu Mircea Eliade, Vintilă Horia, Al. Busuioceanu, Şt. Baciu.

Soluția părea simplă şi la îndemîna oricui: aderarea la Apelul scriitorilor praghezi, fapt întru totul justificat, întrucît artiştii cuvîntului nu sunt numai „ingineri ai sufletului omenesc", încremeniți la masa de lucru, meşteşugind cu răbdare şi în tihnă comenzile venite din proprie inimă sau din partea altora, cu pretenții diverse. Se ştie că scriitorul şi-a dobîndit numele şi renumele pe măsură ce şi-a dovedit capacitatea de a se angaja în bătălia de idei folositoare şi în efortul de a se situa hotărît pe linia inovațiilor artistice, după

preferințele şi gustul partenerului de existență: cititorul. Dialogul vital dintre sine şi semen se traduce prin testarea destinului posibil al operei de artă. Dar soluția aderării deschise la chemarea unor imperative internaționale nu era o cale simplă, ci grea şi nu oricine se încumeta să facă pasul. Căci se deconspira în fața lumii moderne şi civilizate, pentru prima dată, că statutul scriitorului român se afla sub dictat şi comandă. Individul nu se bucura de libertate de expresie, fiind obligat să devină, prin operă, purtător de ideologie angajată Puterii. Deconspirarea venea în totală contradicție cu declarațiile lui Nicolae Ceauşescu, în repetatele sale vizite oficiale la case mari de regi şi de preşedinți ai unor state europene, cum că în România domnea o democrație luminoasă, fără seamăn în lume. Aşa că deconspirarea, prin aderarea la organismele internaționale ale drepturilor omului, trecea drept *trădare* în ochii autorităților de la Bucureşti.

Ca tot păținul priceput, Paul Goma a cîntărit situația pe toate fețele în momentul în care s-a hotărît să ia pe proprie răspundere problema raportării scriitorului român la starea confraților de breaslă de pe alte meleaguri. A dialogat cu unii dintre membrii conducerii Uniunii; aceştia l-au ascultat, s-au încruntat şi l-au însemnat la catastif; cei mai mulți dintre colegii de meserie, de aproape sufleteşte ori mai de departe, au început să dea semne de nelinişte la întîlnirile obişnuite. Numai familia l-a înconjurat, amintind de destinul lui Ibsen, cu toată puterea; îndeosebi ambii Năvodari–socri; îndeosebi, Ana. Atît.

În asemenea condiții (aflăm din *Culoarea curcubeului*) a redactat Paul Goma celebra Scrisoare din 25 /26 februarie 1977, cauza şi motorul seriilor de conflicte tensionate pe care le găsim expuse riguros şi sistematic în cartea amintită. Textul a fost gîndit cu nerv şi curajos, a cunoscut variante şi a circulat un răstimp printre membrii apropiați ai grupului. Se pare că au avut şi ei un cuvînt de spus. Întrucît este un *document*, trimis în nume propriu şi, poate de aceea, rarissim ca valoare cum puține s-au produs în acel anotimp vrăjmaş,

îmi permit să-l reproduc în întregime în cele ce urmează, ca să rămînă reper în memoria noastră cea de toate zilele.

Către Pavel Kohout şi camarazii săi:

„Mă declar solidar cu acțiunea voastră. Situația voastră este şi a mea; situația Cehoslovaciei este – cu deosebiri nefundamentale – şi a României. Trăim, supraviețuim în acelaşi Lagăr, în aceeaşi Biafra (capitală: Moscova). Voi, cehii şi slovacii ați avut un '68; polonezii un '56, un '71 şi un... mereu; germanii de est au avut Berlinul şi au un Biermann; noi, românii, nu avem asemenea repere. Dar nu totdeauna suferința este direct proporțională cu intensitatea strigătului de revoltă. Voi (ca, de altfel, polonezii, germanii de est, ungurii, bulgarii), voi sunteți sub ocupație rusească; noi, românii, ne aflăm sub ocupație românească – la urma urmei mai dureroasă, mai eficace decît una străină. Trăim cu toții sub acelaşi călcîi (iar călcîi nu mai are nevoie de calificative). Aceeaşi lipsă de drepturi elementare, aceeaşi batjocorire a omului, aceeaşi neruşinare a minciunii – peste tot. Peste tot: sărăcie, haos economic, demagogie, nesiguranță, teroare.

Ciomag-Căluş-Corupție – iată (în limba română) cei trei C cu care cei doi C ne-au împins concetățenii, pe scara istoriei, cu zeci, cu sute de ani îndărăt.

Iată, însă, s-a dovedit (şi se va dovedi în continuare) că se poate lupta împotriva degradării programatice la care este supus omul, la noi, în „socialismul" stalinist.

Cuvînt-Condei-Conştiință (coincidență în limba română: alți trei C...) au tulburat digestia celor care, în numele nostru şi „pentru binele nostru", ne- au călcat în picioare, ne-au pus să înălțăm piramide, ne-au întemnițat, ne – au pus căluş (pe care nu ni l-au scos decît pentru a ne permite să strigăm cuvinte de mulțumită), ne-au ucis. Digestia le-a fost tulburată şi am convingerea că nu numai atît: ci întreruptă pentru totdeauna. Şi nu pentru că țelul nostru, cauza noastră sunt drepte-atîtea alte cauze drepte au fost înfrînte –, ci pentru că arma noastră este Cuvîntul, cel

mai tăios decît sabia. Sabie rusească la voi, sabie românească (indigenă, daco-romană, la urma urmelor sabia fraților noştri) la noi, în România, asupra capului nostru, al românilor – sabia va fi obligată să intre la loc, în teacă.

Poate pentru măruntul, nesemnificativul motiv că o ideologie care, pe de o parte, pretinde că se află în slujba omului, pe de alta, taie capul omului nu are nici o legătură cu ideea, nici cu omul.

Sunt alături de voi, cehi, slovaci, unguri, polonezi, germani.

Alături de voi se află, sufleteşte, mulți, foarte mulți intelectuali români, chiar dacă nu-şi alătură semnătura lor semnăturii mele.

Bucureşti, ianuarie, 1977

Paul Goma"[1]

Efectele Scrisorii puteau fi anihilate uşor dacă lucrurile s-ar fi oprit aici. Compromiterea emitentului era nimica toată pentru poliția politică, avînd gata experimentată o întreagă gamă de strategii, care de care mai eficace, după timp, loc şi persoană. Dar exact după o lună, în februarie 1977, Paul Goma a mai expediat o scrisoare-document şi încă într-o direcție la care nimeni nu s-ar fi aşteptat: lui Nicolae Ceauşescu personal. Încerca, se vede treaba, să şi-l ia complice pe şeful statului în problema drepturilor omului, tocmai împotriva aceluiaşi Nicolae Ceauşescu, cel care striga sus şi tare şi în cele patru zări ale lumii că totul este în ordine! Asta nu mai înseamnă opoziție, ci de-a dreptul sfidarea Puterii. Sau imprudență? Curaj? Lovitură subtilă fără posibilitate de replică? Speranță în potolirea monstrului? Reproduc şi acest document:

„Domnule Ceauşescu,

Mă adresez Domniei Voastre în disperare de cauză. Sunteți ultima speranță a mea. Iată motivul:

[1] Idem, p. 30- 31

De o lună de zile, de cînd, la Praga, a fost dată publicității „Charta 77", nu mai am linişte – sunt convins: nici Dumneavoastră. Iată-mi-am-zis-, în sfîrşit, glasul raţiunii se face auzit: oamenii responsabili, iubitori de ţară, devotaţi socialismului cer nu răsturnarea guvernului (cum pretind răuvoitorii), ci aplicarea legilor existente, atît a celor interne, cît şi a convenţiilor internaţionale semnate, deci acceptate de către guvernul lor. Şi, din moment ce atîţia oameni şi-au pus semnătura pe această cerere, înseamnă, logic, că nu au ceea ce cer – altfel n-ar cere. Şi de ce nu au ceea ce cer? Răspunsul este simplu: pentru că Cehoslovacia nu este o ţară liberă, nu este independentă, Cehoslovacia a fost ocupată de trupe străine care le-au impus ocupaţilor o politică străină. Cetăţenii nu se bucură de drepturile înscrise în Constituţia ţării lor – ca să nu mai vorbim despre cele cuprinse în Charta Drepturilor Omului sau în Actul Final al Conferinţei de la Helsinki.

Că doleanţele semnatarilor „Chartei 77" au fost determinate de cauze reale; serioase – şi ce poate fi mai real, mai serios decît omul? – o dovedeşte componenţa grupului care a iniţiat această acţiune: nici picior de capitalist, nici urmă de mare proprietar, nici de membru al vreunui partid fascist – nu: cei care au redactat „Charta 77" se declară socialişti, unii sunt activişti de frunte, ba chiar membri ai guvernului comunist al lui Smrkovski, oameni care au vrut şi vor pentru ţara lor o orînduire dreaptă, democratică.

Domnule Ceauşescu,

De o lună de zile, de cînd, la Praga, a fost dată publicității „Charta 77", mă străduiesc să-mi conving cunoscuţii să se solidarizeze cu acţiunea cehilor şi a slovacilor. Dar fără succes. Unii au refuzat, net, recunoscînd cinstit că asta – adică solidarizarea – cade sub articolul Codului penal; alţii nu cunoşteau articolul pe dinafară, dar cunoşteau, pe dinăuntru, Securitatea; alţii, ceva mai curajoşi, s-au declarat gata să semneze o scrisoare de solidaritate dar indescifrabil; în fine, alţii mi-au propus să mai aşteptăm niţel, să vedem rezultatul-la-pauză: dacă acţiunea chartiştilor

reuşeşte, atunci poate ne pică şi nouă, românilor, ceva din cuceririle cehilor, dacă nu, atîta pagubă, rămînem fără cuceriri, dar şi fără consecinţele pe care cehii le vor trage.

Vă rog să mă credeţi că atitudinea concetăţenilor noştri m-a mîhnit profund: toţi vecinii noştri se mişcă, îşi cer drepturile ce li se cuvin, pînă şi ruşii (care ştim noi cine sunt ei...) strigă în gura mare că ei nu sunt liberi, că drepturile lor sunt călcate în picioare. Numai noi, românii, tăcem. Şi aşteptăm. Să ni se dea totul de-a gata. Românii noştri se gîndesc numai la ce vor pierde dacă va afla Securitatea, nu la ceea ce vor cîştiga – în ciuda Securităţii.

Un cunoscut, un Escu pur-sînge, m-a jignit de moarte – şi nu doar pe mine. Ştiţi ce mi-a zis? Zice:

– Domnule, dumneata te agiţi într-un anumit fel şi vrei să faci anumite chestii care nu-i sunt specifice românului – deci nu eşti român!

– Cum aşa?, zic eu, atins la tricolor. Este adevărat, bunicul meu dinspre tată era macedonean (Goma), bunica dinspre mamă grecoaică (Cuza), e adevărat că mai am şi ceva sînge polonez de la bunica dinspre tată – dar ce contează sîngele-care-apă-nu-se-face? Contează că eu sunt român. Pentru că m- am născut în România (judeţul Orhei), pentru că limba mea maternă este româna, pentru că pe bunicul dinspre mamă îl chema Popescu şi pentru că (iar cu asta i-am închis gura!), pentru că închisorile mi le –am făcut aici, pe şi sub pămîntul patriei mele iubite!

– Bine, bine, să zicem că eşti român, a cedat Escu, dar te comporţi ca un neroman! Ei, şi m- am înfuriat rău de tot şi i-am zis–o de la obraz:

– Daaa? Dar de Ceauşescu ce mai zici? Şi el e neroman? Ba e foarte român şi, cu toate acestea, în 15 august 1968 s-a dus la Praga, să-l asigure pe Dubcek de solidaritatea românilor. Şi, deşi român, a condamnat, de la balcon, cu vehemenţă invadarea Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varşovia şi a zis că ce–au făcut ele, trupele, este o mare ruşine şi că să nu se mai repete chestia asta, că-i de rău!

Uite-aşa i-am zis. La care Escu:

– N-ai decît să-i ceri lui Ceauşescu ce-mi ceri mie: semnătura pe scrisoarea de solidaritate cu cehii – aşa mi-a zis.

Domnule Ceauşescu,

Înțeleg că înalta Dumneavoastră semnătură nu va accepta niciodată să se aşeze lîngă a unui simplu cetățean – şi încă a unui scriitor (şi acela fără talent). Dar, chiar dacă se va întîmpla această minune, ce se poate face numai cu două semnături? Ar semna şi soția mea, dar situația nu se va schimba: dacă s-au găsit 30 de unguri, atunci, proporțional, ar fi nevoie de 90 de semnatari români. Hai 50; măcar 10. Dar de unde atîția? V-am spus: românii se tem de Securitate. Rezultă că, în România, doi inşi nu se tem de Securitate: Domnia Voastră şi cu mine. Dar, după cum v-am mai spus: numai două semnături...

Există însă o soluție: solidarizarea individuală – eu am şi expediat o scrisoare cu semnătura mea autografă. Numai că gestul meu nu va împrăştia teama concetățenilor noştri de a li se alătura celor care cer drepturi – la urma urmei şi pentru noi românii...

Cu totul, dar cu totul alta va fi situația dacă Domnia Voastră ar trimite o asemenea scrisoare, o declarație de susținere a „Chartei 77". Sunt ferm convins: milioane de români vă vor urma exemplul şi se vor solidariza şi ei cu cehii şi cu slovacii.

Făcînd acest lucru veți arăta că sunteți consecvent cu declarațiile făcute în 1968, veți dovedi că, într-adevăr, luptați pentru socialism, pentru democrație, pentru omenie. Asta, în primul rînd.

În al doilea rînd, România se va putea prezenta la Conferința de la Belgrad cu fruntea sus. Cu speranță,

Paul Goma Bucureşti, Februarie, 1977"[1]

Ar fi fost, într-adevăr „un miracol" dacă Nicolae Ceauşescu, în faza lui de dialog promițător şi de bun lansaj

[1] Idem, p. 38 – 41

prin Vestul european, şi-ar fi pus semnătura, fie singur, fie, mai ales, alături de un scriitor recunoscut printre co–breslaşi cu sau „fără talent". Cu siguranță, altfel s-ar fi derulat lucrurile pe termen lung. Dar fostul ucenic de cizmar nu era stăpîn nici pe cuvine, ce să mai vorbim de fapte! Or, cuvintele sunt „femei", faptele, „bărbați". Aşa gîndeşte țăranul român (culmea), „mioriticul". În fapt, solicitarea avansată pe muchie de cuțit viza patriotismul şi românismul în esența lor pură, sacrificială, nu în retorica festivistă, obişnuită de „Nea Nicu" în starea lui comică, de la tribună.

Ambele scrisori fuseseră transmise de la Europa liberă, drept urmare s-au ivit doritori din marele anonimat să-şi alăture semnăturile, şi pentru una, şi pentru cealaltă. Unora le- a plăcut mai mult a doua (v. *Culoarea*, p. 66), deşi preferau din diverse motive mai practice să dea curs celei dintîi. Poate şi pentru că, în a doua, se încerca sămînță de vorbă cu fostul cizmar, ceva destăinuiri şi istorioare specioase pe teme genealogice, ca între băieții aşezați la taifas, într-o zi de boemie, pe la Casa Scriitorilor, sfidînd cu subînțeles privirile atente ale colonelului Achim de la masa vecină. Era suspectă această nu prea discretă detaşare glumeață în ton, dacă nu ironică în text. În orice caz, acelaşi Achim, tip elegant, cu gesturi de om educat, care impunea tăcere de îndată ce-şi făcea apariția la madam' Candrea, era primul receptor al tuturor materialelor scriitoriceşti considerate suspecte, inclusiv Scrisoarea cu pricina, adresată lui Nicolae Ceauşescu. Omul nu era deloc prost, din contra, ca să nu remarce sîmburele de ironie dintr-o expresie ca „atac la tricolor", „un Escu pur-sînge" sau „i-am închis gura"; să nu intre imediatîn alertă.

Mai era şi încheierea, o adevărată capodoperă de strategie epistolară, construită pe ideea de *opțiune,* dar şi de *somație* pe viață şi pe moarte: Nicolae Ceauşescu era îndemnat să fie consecvent cu sine însuşi. Faptele anterioare îl obligau să se alăture mişcării cehe, aşa cum o susținuse curajos şi în asentimentul întregului românism, în 1968. Oricare cetățean al țării, capabil să vadă adevărata față a lucrurilor era îndreptățit; cu atît mai mult îndreptățirea se

cuvenea lui Paul Goma, în dubla lui calitate de necontestat: de scriitor nu „fără talent", ci persecutat de cenzura securisto-ceauşistă, dar receptat favorabil în Vest, în edituri şi în publicații prestigioase; în calitate de fost voluntar al gărzilor patriotice, la „chemarea partidului" şi a lui Nicolae Ceauşescu însuşi. Semnătura comună nu ar fi însemnat chiar, hai să revenim, „un miracol", ci o cale posibilă şi necesară. Pentru moment, putea trece pe plan secund asocierea unui comunist cu un opozant (nu simplu „disident"), pentru scopul mai înalt, al rezolvării unei crize „de noapte-lungă" şi într-un context „favorabil", vizibil ilicit, anume agresiunea fără precedent a trupelor aliate la dispoziția Pactului de la Varşovia şi a Kremlinului. Semnătura individuală-comună ar fi avut un efect formidabil în direcția declanşării dezghețului în țară şi peste hotare, cum spera (poate) autorul Scrisorii–document. Dar „n- a fost să fie aşa", ca să evoc o vorbă înțeleaptă, cu toată tristețea ei inclusă, din bagajul de cunoştințe al lui C. Noica; e adevărat, unul dintre ne-iubiții lui Paul Goma.

Plinul anotimpului curcubeic s-a făcut prin cea de a treia scrisoare-document, la fel de îndrăcită şi tot în sezon de iarnă-primăvară. La 8 februarie 1977, textul era expediat la adresa proiectată, cu titlul: „*Scrisoare deschisă* adresată participanților la Conferința de la Belgrad". Se ataşa şi o listă de semnatari, din păcate limitată la 8 nume. Şi redactarea ei a durat ceva vreme şi a iscat îngrijorări. Ştim sigur că, la data de 29 ianuarie, autorul a prezentat o variantă de proiect familiei Manoliu Sergiu şi Manoliu Maria, nume necunoscute deocamdată, dar din anturajul restrîns al opoziției active. Ei: „Se sperie. O găsesc prea violentă. Accept că este prea violentă, declar că aştept alte propuneri". În final, textul se arată echilibrat şi se menține în acord strîns cu obiectul Conferinței ce urma să se desfăşoare în curînd şi anume *drepturile omului*, cu referință la toate sectoarele vieții socio-culturale şi politice: artă, ştiință, religie, conştiință națională, opțiune politică. Se atrage atenția că ele nu sunt respectate în statele totalitare. Nu mai sunt citate cu intenție cele vizate în prim plan: Rusia, România, Cehia, deci componente ale

lagărului roşu. Doar cînd se impun exemplificări, autorul (autorii) citează articole din Constituția R. S. R. „referitoare la drepturile civice (art. 17); dreptul la muncă (art. 18); dreptul la instruire (art. 21); la asociere (art. 27); libertatea cuvîntului, a presei, a întrunirii, a mitingurilor, a demonstrațiilor (art. 28); libertatea conştiinței (art. 30); inviolabilitatea persoanei (art. 31); a domiciliului (art. 32); secretul corespondenței şi al convorbirilor telefonice (art. 33). De asemenea nu este respectat dreptul la libera circulație a persoanelor, a ideilor, a informației, iar dreptul la cetățănie este transformat într-o obligație care nu serveşte cauzei progresului”[1].

Partea deficitară a documentului este susținerea de fond: *semnăturile*, numai 8 la număr şi nici un alt scriitor consacrat în afară de Paul Goma. Din acest punct de vedere, inițiatorul risca să devină descoperit din toate direcțiile. Trei învinuiri principale şi previzibile i se pregăteau pentru masa acuzaților: a) Grupul minuscul şi nesemnificativ nu-şi justifica acțiunea, drept urmare demersul intra sub incidența juridicului; b) Dată fiind componența grupului, declarația de aderare nu putea fi considerată hotărîrea unui grup de scriitori, motiv pentru care semnatarii puteau fi suspectați de partizanat politic şi în interes propriu; c) Inițiatorul, Paul Goma, singur, nu putea fi decît *un caz* izolat, în consecință, periculos. Asupra lui se puteau abate învinuiri şi epitete dintre cele mai incriminante. Asta a şi urmat.

[1] Idem, p. 48

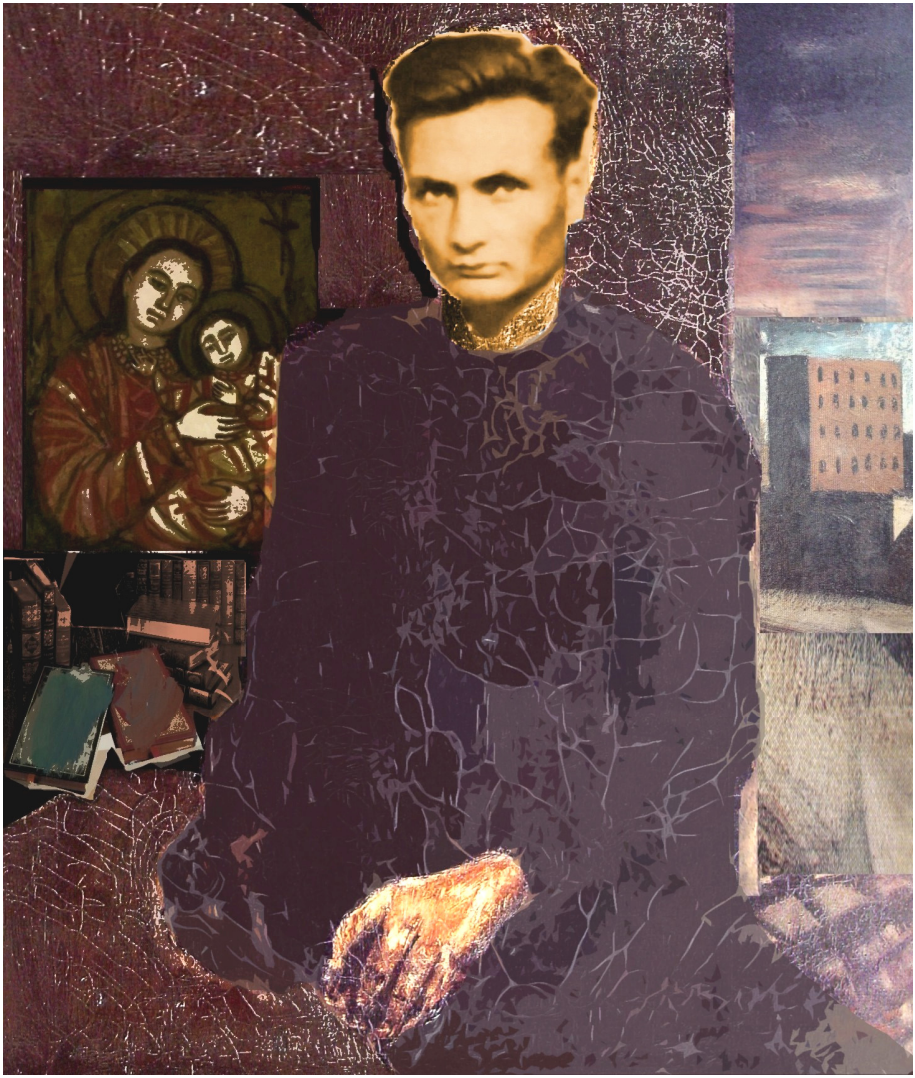

Capitolul II

Cînd vremea vremuieşte

1. Jurnal de îngheț-dezgheț

Repet: „anotimpul" evocat în *Culoarea curcubeului* începe cu cele *trei scrisori*, din ianuarie 1977 pînă în noiembrie, acelaşi an, iar momentul *rupturii*, cum am văzut că–i spune autorul, adică începutul exilului, a fost răscolitor şi decisiv pentru temerarul Paul Goma şi pentru devotata şi solidara, fără egal, familie. Evenimentele s-au cumulat rapid, căpătînd un curs extrem de agitat, de tensionat şi de, am zice, „galopant", ca într-o piesă de teatru. Sunt convins că s-ar putea transpune cu mare succes pe scenă materialul de viață trăită, în formele ei grozave, peste fire; o piesă în stil atenian, în trei acte şi după canonul riguros despre care ni se vorbea la şcoală:

– *actul întîi*, cu năvală năprasnică de întîmplări căzute pe capetele bieților oameni, să nu se mai audă nici în cer nici pe pămînt de jeluiri şi de vaiete, să nu mai fie posibilă nici o clipă de odihnă:

– *actul al doilea* sau ceea ce se numea în poeticile clasiciste „punctul culminant", prilej pentru proiectarea omului în sfera de legendă a eroismului. Îi apărea în față fantasma destinului, care se bucura de privilegiul unei puteri dominatoare şi cosmice. Paralelismul s-ar menține, cu retuşuri, şi în varianta adaptată pe care mi–o imaginez. Din păcate, aici, înfruntarea decisivă se produce între *călău* şi *victimă,* în înțelesul cel mai subuman şi criminal posibil;

– *actul al treilea*: de regulă, călăul îşi îndeplineşte slujba nepăsător şi mecanic sau cu jubilație, după cum îi dictează patima sîngelui, apoi îşi strînge tacticos sculele pentru o altă acțiune. Nu şi în *Culoarea curcubeului*. Aici

călăul, în chip de general de securitate, şi-a epuizat repertoriul din dotare, de pumni şi de sudalme; a căzut istovit ca o cîrpă, ajungînd să-i curgă vorbe fără şir, de mirare şi de neputință. Victima, deşi doborîtă fizic, l-a anihilat şi nimicit prin ascendentul moral, la sfîrşitul actelor de cruntă teroare, dobîndind încredere în capacitatea de rezistență, ca fiind puternică, normală şi conştientă de sine. O adevărată soluție de suspans teatrologic.

Piesa antică se desfăşura într-o atmosferă de groază, de cutremur interior, ca să deştepte efecte catharctice, de redresare a omului în contact cu lumea în prospecție şi sub privirile cercetătoare ale zeilor; dincoace, îşi face de cap grotescul apocaliptic, dar nu „detaşat", ca pe scenă sau în imaginar dantesc, ci cu învolburată revărsare în viața de zi cu zi, ca probă de încercare destinală dusă pînă la limita suportabilului. Împricinatul are motive să se întrebe, la sfîrşitul sezonului rău: oare cum am putut rezista? Chiar în aceşti termeni îşi pune întrebarea Ana, ca unul dintre principalii actanți în tragedia comună din *Culoarea curcubeului*: „Cum de-om fi rezistat?". Numai că mirarea, în această formă şi expresie, a devenit cu timpul un fel de leit-motiv. Propoziția citată figurează într-o însemnare de jurnal din 12 decembrie 1993, ca evocare a unor etape trecute, prelungite în prezent prin acelaşi fior emoțional şi cutre-murător:

„Am terminat anul 1988. I-am dat şi Anei să citească ce am copiat. Impresie puternică şi asupra ei. «Trecutul» nostru: îl... supraviețuisem, eu îl consemnasem, apoi îl ascunsesem repede-repede ca să nu ne facă să suferim.

Ana: «Cum de-om fi rezistat?» [1].

Paul Goma îşi punea la punct, pentru tipar, însemnările de jurnal. Începuse lucrarea la 9 februarie 1978, deci în primul an parizian de exil şi ajunsese la al treilea volum, cel din care am citat. Aşadar, jurnalele apărute la „Nemira" continuau în linie directă volumul *Culoarea curcubeului*. Autorul întîmpina un nou „anotimp", dar cu

[1] Paul Goma, *Jurnal de noapte lungă* (23 septembrie – 31 decembrie 1993). Editura Nemira, Bucureşti, 1996, p. 188

aceleaşi semne de cutremurare, de dramă ateniană; ca să rămînă în prezentul continuu, iarăşi şi iarăşi: „Cum de–om fi rezistat?" De altfel, tustrele jurnale par gîndite în serie teatrologică, cel puțin dacă ne orientăm după titluri: *Jurnal pe sărite*, am spune de pregătire a ansamblului spectacular, cu viitura lui de experiențe dramatice; *Jurnal de căldură–mare,* cu intenție de culminație; *Jurnal de noapte-lungă*, în sensul de tragică întunecare, cu senzația de adîncire în prăpastie. Şi personajele, altădată simpatice, cu chipuri umane, se află într-o prefacere incredibilă, în direcția grotescului: falsul prieten, intrigantul, turnătorul, deci contorsionate, urîțite. Securistul se întîlneşte cu scriitorul înrolat de bună voie şi din proprie, regretabilă rătăcire. Masca hidoasă a „noului barbar" îşi găseşte puncte inedite de susținere şi de proliferare. Răul se ia din nimic şi se răspîndeşte în chip periculos, neavînd lecuire cînd porneşte de la cap. Prostul îl preia şi-l poartă cu fală şi agresivitate, devenind, cu inconştiență, un agent manevrabil, convenabil forțelor de ordine. În epoca modernă, agenții se recrutează prin înşelăciune, şantaj, somație. Cad victime elemente umane de valoare, însă naive, neştiutoare, slabe ca voință. Tragismul lor nu-şi găseşte echivalent nici în viața noastră cea de toate zilele, nici în literatură. Nicăieri.

Să revenim la momentul *scrisorilor* şi la ceea ce am numit „actul întîi". Nota caracteristică, apărută spontan şi în forță, o constituie „fenomenul Goma". Mişcarea, în creştere şi în asalt, s-a cumulat (alcătuit) din diferite direcții, pe planuri difuze, uneori ca acțiuni şi reacțiuni diverse: elogiată-contestată, îmbrățişată cu entuziasm-renegată. Într-o asemenea situație clar-confuză, dacă se adaugă şi intenții rău-voitoare, cititorul de astăzi, naiv sau prea grăbit, dar doritor să se informeze de la surse credibile, riscă, fără să vrea, s-o ia pe căi lăturalnice. Sursa corectă se opacizează. De aceea problematica trebuie întîmpinată cu atenție, iar lucrurile urmărite pe firul lor. Întreprinderea devine cu atît mai promițătoare, cu cît, după cum se poate convinge oricine, toate datele se află la îndemînă. Mai ales că autorul,

prevăzător, a încercat să-şi prevină cititorul, procedînd în consecință.

Pentru că evenimentele se precipitau cu prea mare rapiditate, de la o zi la alta, dînd să iasă din tiparul timpului, Paul Goma a găsit cu cale să țină sub observație segmentul de timp corespunzător primului „act" (de la *scrisori* pînă la arestare, aproximativ trei luni), sub formă de jurnal, pe zile, pe ore. Ni-l imaginăm baricadat într-un apartament de bloc, atent la mişcările îngrijorătoare de pe holuri, la echipajele poliției politice care terorizau demonstrativ întregul cartier, să nu se apropie nimeni de locuința *agentului, trădătorului, fascistului*...; aşteptînd să-l sune la uşă Năvodaru – socru, care abia se strecura printre patrule să-i aducă mîncare, după două zile de flămînzire împreună cu Ana Maria şi cu Filip; sau pe Nicolae Breban, să-l însoțească la o audiență cu Burtică, în noul local al C.C.-ului, la etaj, într-un birou somptuos. Ce mai conta că tocmai în subsolurile întunecoase ale aceluiaşi imobil Paul Goma fusese zdravăn caftit, cu ani în urmă, de vajnicii lucrători ai Securității; poate chiar aceiaşi care bîntuiau acuma prin apropierea locuinței.

Toate se cereau încredințate scrisului, ca mărturii destinate să rămînă peste vreme. Autorul se întărea în convingerea că jurnalul, „fiind mărturie, este şi istorie, or, istoria nu-i doar a mea". Mai tîrziu, avea să poarte un dialog, oarecum în răspăr, cu Gabriela Adameşteanu, pentru că autoarea *Dimineții pierdute* făcuse afirmații în presă, de fapt simple improvizații, dovedind că nu era la curent cu spusele din *Culoarea curcubeului*. Replica îndreptățită a lui Paul Goma: „Am dreptul să mă întreb cum de o carte de-a mea, carte de mărturii, la urma urmei, care acoperă o pată din istoria noastră, e ignorată de..." (*Jurnal pe sărite*, Nemira, 1996, p. 283). Atenție: *Culoarea curcubeului* nu doar *completează,* dar şi *ajută* istoria; este greu, nespus de greu şi de important pentru istoricul de profesie, căruia îi este dat să întîmpine „o pată neagră" (François Courtois), imprimată dăunător în conştiința istorică.

Goma avea nevoie vitală de susținători la Charta 77, de preferință scriitori. Din păcate, primul proiect imaginat, cu

Bogza – Jebeleanu – Preda, nu putea fi realizabil nici pe departe. N-a izbutit nici încercarea cu Breban (la care se putea alătura grupul Dimov), cel mai apropiat în împrejurarea dată, ca mod de gîndire, ca experienţe comune: şi Nicolae Breban se afla în dizgraţie de cînd renunţase la direcţia „României literare", la calitatea de membru în C.C.; şi lui cenzura îi făcea necazuri cu romanul *Bunavestire* (aveau să urmeze multe altele, pînă la *Drumul la zid*). Aştepta aprobări „de sus" care nu mai veneau. Lui Goma îi rămînea cea de-a treia variantă de listă, făcută publică odată cu Scrisoarea expediată la Belgrad. Dar nu se iveau aderenţi, decît cu mare şi exasperantă încetineală. La 16 februarie lista însuma doar 10 nume.

Exact acuma, mai precis la 17 februarie, se produce prima lovitură resimţită din greu şi cu urmări pe termen lung: o conferinţă ţinută la radio de Nicolae Ceauşescu, în retorica disciplinei de partid şi a „dragostei" de ţară. „Milităreşte" coordonată, ni se spune în *Culoarea curcubeului*, în sensul că i-au urmat, în ton, şedinţe agitatorice mai peste tot.

„În instituţii, uzine, şcoli, universităţi, cazarme fuseseră organizate şedinţe de informare-demascare. Tovarăşi-de-sus explicaseră maselor largi (funcţionari, muncitori, militari în termen, studenţi, elevi – şi, desigur, profesori) că «un aşa-zis scriitor, duşman al poporului, dar mai ales al ţării», «un agent vîndut străinilor» - fără a se preciza care străini anume... –, în fine, «unul, Goma, denigrează ţara, insultă poporul, jigneşte intelectualitatea noastră, împroaşcă cu noroi în realizări...». Acestea erau rostite de la tribune, însă şoptitori răspîndiţi în sală încredinţau tare: «Goma este agent KGB şi vrea să-i aducă iar pe ruşi în România... »[1]. Se perpetua ideea că Paul Goma reprezintă „un caz". Poliţia politică îşi permitea s–o trateze cu indiferenţă, însă discursul din 17 februarie a dat drumul unor acţiuni decise, de compromitere, de hulă, de incriminare.

[1] Paul Goma, *Culoarea curcubeului*, Idem, p. 60 – 61

Cum spuneam, lucrurile se desfăşurau alert şi ca la rampă. A intrat presa străină în rol să-şi facă datoria, cu cuvînt greu de spus, dat fiind că Paul Goma devenise persoană publică, bine cotată în opinia internațională, civică şi, totodată, scriitoricească. Pe scurt, au început să-şi facă apariția primele articole despre „disidența românească" („sintagma le aparține jurnaliştilor", precizează Paul Goma, delimitîndu-se de formula abia intrată în circulație şi încă nedefinită): *Die Welt*, în 10 februarie, două zile după difuzarea publică a scrisorii a treia; *Frankfurter Allgemeine Zeitung* şi *Frankfurter Rundschau,* ambele în aceeaşi zi, 14 februarie. Pe calea undelor scurte, le-o luase înainte *Europa liberă,* care transmisese deja scrisoarea belgrădeană. În *Scrìsuri,* varianta 2010 (editura Curtea Veche, cap. *Problema principală a scriitorului român,* îndeosebi pp. 67- 78), cititorul găseşte informațiile necesare şi exacte.

Precizare: *Culoarea curcubeului* a fost scrisă la Paris, în prima jumătate a anului 1978; însemnările strict punctuale autorul le avea deja înscrise într-un jurnal pregătit încă din țară. Totdeauna şi indiferent de tip de scriere: roman, comentariu de presă, evocare biografică şi de detenție, Paul Goma are un jurnal în față, care le premerge pe toate. În *Culoarea curcubeului,* alternează, după cerințele stilului mărturisitor, de cronică şi de document, pasaje de evocare imediată, din memoria vie, cu file de jurnal „de front". Iată o probă de jurnal inclus. Datează din ziua discursului prezidențial destinat să declanşeze seria de atacuri nimicitoare, împotriva primului semnatar român al „Chartei 77", Paul Goma:

„Joi, 17 februarie (1977)

Ora 14: *Tribune de Genève* – interviu prin telefon.

Ora 15: Radio Malmö – care promite să revină: mam'zela inițială nu ştia fran'zeşte nici cît mine.

Ora 16: Telefon de la un sas din München (nu-şi dă numele): felicitări, asigurări că germanii originari din România vor acționa solidari cu noi.

Ora 17: Telefon de la Paris: Țepeneag şi Tănase.

Ora 18: *Europa liberă* anunță la „Revista presei" cîteva ecouri din *The Guardian, Financial Times, Daily Telegraph*.

[Orele fixe – „Ora 14", Ora 17" – nu sunt... exacte, ci indică doar reperele: „în jurul orei... ."]

Ora 22: **Prima copită** – „un necunoscut", la telefon:

– Încă nu te- au arestat, bă? Ei, las' că te- aranjăm noi (ca şi cum între cei care ar fi trebuit să mă aresteze şi cel-cei mirați-indignați de nearestare nu ar fi fost strînse legături de... unitate militară). Te lichidăm noi, bă! Şi pe tine, şi pe copilu-ăla de se-aude!) Într-adevăr, în acel moment Filip plîngea). Cum de te mai rab-dă ța-ra? Cum de ți-ai permis să scrii la oficină, bă? Şi cîți arginți ai primit pentru asta, bă, Iudă? Cine te plă-teş-te?...

Eu ascult ce ascult, apoi îl înjur de mamă şi de securist. Revine imediat. Cu acelaşi „bagaj". A patra oară întreb:

– Cum te cheamă, curajosule care vrei să mă aranjezi?

Îl aud limpede consultîndu-se în şoaptă cu cineva aflat alături: „Ce nume să zic?" Eu:

– Ei, ce zice şeful? Ce nume zice şeful să zici?"[1].

Să reluăm, cu intenția de a repune în pagină materialul faptic de *îngheț-dezgheț*:

Actul întîi

În presa vestică se extindea campania pro Goma. La 19 februarie, *Le Monde* publica articolul lui Manuel Luchent, *M. Ceausescu s'en est pris vivement à ceux qui «trahissent» leurs pays*, marcînd punctul decisiv şi de ascendență al „mişcării Goma". Nu putea lua legătura cu nimeni din țară, telefonul fiindu-i complet blocat. Încercarea de a da de Breban, de Fulga, de Gesswein (ultimul fiind unul dintre cei 8 semnatari) a eşuat. I s-a permis doar o scurtă convorbire cu „Louis" (....). Mai precis: „– Ça va?", ca întrebatul abia să rostească: „Assez mal". Atît, pentru că „– suntem tăiați"; şi asta cu intermitențe, conform artei tracasării.

În martie, legăturile cu presarii străini se înmulțesc. Aşa, de pildă, luni 7 martie, a doua zi după cutremur, la orele

[1] Paul Goma, Idem, p. 54 – 55

14, este consemnată în jurnal legătura cu jurnalistul olandez Julius Huff; la 24,30, se anunțau soții M.C. Browne. Ei veneau „chiar acum de la Belgrad. Îmi transmit salutări de la Milovan Djilas". A doua zi, 9 martie, orele 19 – 20, era vizitat de sîrboaica Dessa Tressan, însoțită de doi gazetari germani. Pe 9 martie, la 9 dimineața, socialistul Burcette îi solicita un material, prin telefon, pentru „socialiştii din străinătate". Urma un Simmons să-i ia un interviu, orele 12,30, pentru un post american de televiziune. „Şi-a făcut loc printre securiştii care–i barau calea lovind cu... camera, în dreapta, în stînga – Trăiască americanul!". Şi iarăşi: interviu pentru Newsweek cu Charles Mitchelmore, la 16,30; un altul, la orele 17, cu olandezul Dick Verkijk. Pe 10 martie, apariția lui David Eckmann de la *Time Magazine* (orele 16), pe 11 martie, interviu pe canal francez cu televiziunea canadiană (de la orele 8,45 la 9,30), iar între 12 şi 14, „Nego cu I. Vianu!".

Toate aceste informații Paul Goma le- a extras, pentru *Culoarea curcubeului*, dintr-un *Jurnal de iarnă*. Programul său era zilnic supraîncărcat, omul fiind cînd hăituit de Securitate şi de „ai săi", cînd solicitat în scopuri culturale şi civice. Căci, pe lîngă oamenii de presă, reuşeau să-l contacteze şi aderenți la „Charta 77". Numărul semnatarilor avea să se ridice, dacă nu mă înşel, pînă spre 200. Bucurie mare i-au adus I. Negoițescu şi Th. Mihadaş, cînd au apărut în pragul uşii, înfruntînd grupurile de pază, ca şi „trăiască americanul", pentru a-şi trece numele pe lista în creştere. Se arătau semne bune că scriitorii, şi încă nume mari, începuseră să se pună în mişcare. Interesantă istorioara cu Th. Mihadaş, fost deținut politic şi intrat în legende scriitoriceşti pentru isprăvile lui curajoase de rezistență anticomunistă. Organele clujene l-au presat o vreme să ia calea Bucureştilor, cum i-au somat şi pe alții mai slabi de înger, ca să-l facă de două parale pe *banditul*, *fascistul*, *trădătorul* Paul Goma, să se sparie tot blocul şi cartierul. Mihadaş, constituție zdravănă ca orice aromân trecut prin toate cele grele, a luat trenul şi diurna. Cînd s-a arătat în uşă, a spus doar atît: *dacă tot am venit, dă-mi să semnez. No!* La semnatarii în măsură să amelioreze situația breslei

scriitoriceşti s-au adăugat I. Vianu, ca şi Tcaciuc, „un scriitor minoritar, de origine ucraineană".

Puterea s-a văzut nevoită să adopte o nouă ordine de bătaie, pe un front mai larg, întărit şi diversificat. O formă era mimarea bunelor intenții. Împricinatul putea fi invitat la autoritatea „de sus", cu scuze şi complimente, numai miere şi promisiuni. Mergea sigur şi fără greş la naivul de scriitor. Bietul de el se credea luat în seamă, selectat dintre ceilalți după merit, cum i se aduceau asigurări cu prefăcătorie, şi se arăta dispus să uite într-o clipă tot răul făcut, să spună *da* la orice. În asemenea situație intra în rol un activist familiarizat cu lumea cărții, cultivat şi purtat prin lume. E vorba de Cornel Burtică. Pînă la urmă, Paul Goma s-a văzut în biroul acestuia, la propunerea încurajatoare a lui Nicolae Breban, ambii terorizați de comunism şi preocupați, totodată, de soarta scrisului românesc. Prestația amîndurora a fost de calitate. La fiecare intervenție pe cont propriu, Nicolae Breban a punctat bine. Autorul *Drumului la zid* constituia şi el o sursă de încredere pentru corespondenții străini. Exact în ziua convocării la autoritatea „de sus", pe 22 februarie, a dat un interviu pentru televiziunea germană. Iar Goma, de necrezut, ştiindu-i firea, avea trac. O mărturiseşte singur. Pe de o parte, „frica de clădire"[1]; pe de alta, înțelegea că întîlnirea programată „nu-mi spunea nimic bun" (p. 76). Sau: „Greul abia acum începe" (p. 75).

Este drept că Burtică se bucura de nume bun printre oamenii de cultură, ca echilibrat şi cu judecată, chiar puțin disident față de „Nea Nicu". A fost o discuție mai mult de principii. Reperzentantul Puterii ar fi dorit ca interlocutorul său, cu care discuta de la egal la egal, să pună surdină cînd face referințe la politica de stat, în scrieri, ca şi în discuții particulare. Omul Puterii are toată îndreptățirea să-şi apere poziția oficială, atîta vreme cît politicul nu încalcă domenii din afara sferei sale. Dar i se răspunde, în continuare, cu demnitate celui din fotoliu că scriitorul are datoria, morală înainte de toate, să fie necruțător cînd politicul îi apare ostil

[1] Idem, p. 78

în cale. Conflictele de această natură se rezolvă la masa de scris, nu prin dictat ori prin îngăduința vreunui organ de decizie. Era şi sensul propoziției pe care Paul Goma a rostit-o ca rămas bun:

„– Vă mulțumesc pentru ceea ce n-ar trebui să vă mulțumesc".

Hotărît lucru: problemele scriitoriceşti nu-şi au locul într-un cabinet de partid; cu toată bună-voința, uneori credibilă, a celui înscăunat. Nicolae Breban, de față la discuție, nu împărtăşea, totuşi, cu aceeaşi fermitate convingerile lui Paul Goma.

Burtică nu a insistat, nu a bătut cu pumnul în masă. Dar, ca prin minune, Paul Goma a şi fost invitat la editură chiar de a doua zi, să i se transmită veşti bune. Mihai Gafița devenise pe dată foarte binevoitor; găsise manuscrisul cărții *Ostinato* după multe căutări prin arhivă, unde zăcea uitat de vreun deceniu. I-a telefonat chiar el, imediat după convorbirea cu Burtică, pe 23 februarie şi încă dimineața, la 11, 45; ba a şi revenit la 13 şi la 13,45, aşadar, de trei ori într-o zi. În ziua următoare (24 februarie), redactorul a pus iarăşi mîna pe telefon. Mirare multă. Dar s-a înțeles: era calea potrivită de anihilare: un tiraj mic, costuri neînsemnate şi... tăcere. La nevoie, micul tiraj poate fi dosit, trimis într-un subsol ori direct la topit. Soluții de asemenea natură s-au practicat totdeauna în socialism. Şi se mai practică, tovarăşi!

„Bietul Gafița, Dumnezeu să-l ierte şi pe el (stă scris în *Culoarea curcubeului*, la p. 98). Fusese director adjunct al Cărții Româneşti. Avea să moară peste opt zile, în timpul cutremurului. Gafița-Dumnezeu să-l ierte, fiindcă eu nu-l.

Era considerat cel mai bun editor. Va fi fost, eu n-am avut prilejul să mă bucur de calitățile sale editoriale. Nici de alte calități ale lui. Gafița a fost, de cînd îl ştiam, piaza mea rea".

Altă cale sigură ca soluție finală se afla la îndemîna Securității. Ea folosea oricînd mijloacele din dotare, pe rînd sau deodată, după împrejurări, mai blînde ori mai dure: echipa de scriitori înregimentați care dădeau telefoane la diferite ore din zi şi din noapte, ton de moralizare, ame-

nințare, batjocorire; zvonistica lansată în medii scriitoriceşti şi de presă, cum că Paul Goma ar fi fost văzut, de persoane de încredere, prin oraş, prin piețe, în deplină libertate şi în compania unor persoane suspecte, străine; mai sigur, ruşi kaghebişti. Se acredita ideea că posturile străine care-l susțineau pe inițiatorul campaniei pentru Drepturile omului la noi erau rău intenționate, duşmănoase. Formele de agresiune prin telefon, de tipul „încă nu te-au arestat, bă", s-au revizuit după un nou scenariu, cu indivizi demenți şi bătăuşi, asemenea boxeurului Horst Stumpf. Reuşeau să intre în casă sub diferite pretexte şi începeau să se comporte deosebit de periculos pentru familia Goma. O notă de jurnal ne pune la curent cu starea sufletească a victimizaților, asaltați din toate părțile. Ea datează din 18 februarie, deci în scurtul fragment de timp dintre discursul radiodifuzat al lui Nicolae Ceauşescu (17 februarie) şi prima invitație la Burtică (22 februarie):

„O zi plină. M-am pregătit pentru noapte: am proptit în uşa de la intrare masa de scris, am pus la îndemînă toate sticlele şi borcanele goale din casă («proiectile»); de asemenea, obiectele arme: ciocanul de şnițele, cîteva cuțite, un băț...

Am rămas toată noaptea de veghe, cu lumina aprinsă. Am ațipit cîteva minute. Afară permanentă vînzoleală, vădit programată, îndeplinită după plan: maşini circulînd cu mare viteză, cu motoarele urlînd, pornind brusc, scrîşnind din frîne. Fluierături de «semnal», pîstuituri de caralii de închisoare – limbajul articulat al MAI... Tot felul de camionete cu antene rotitoare.

În cele din urmă s-a făcut ziuă"[1].

A fost culoarea sezonului februarie – martie şi a *Jurnalului de iarnă*.

Actul al doilea

Pînă în acest punct, materialul faptic, brut şi divers, s-a ordonat din instanță în instanță, ieşind în evidență, pînă la nominalizare, reprezentanții tipici ai celor două forțe

[1] Idem, 67

esențiale şi în opoziție: călăul şi victima. În cazul de față, securistul cu galoane de general şi cu funcție de ministru (temutul Pleşiță); iar în opoziție, Paul Goma, cu fişa de identitate de apărător al drepturilor omului şi de scriitor–om, adică destinat să depună mărturie dinspre şi pentru starea semenilor. Însuşi spațiul scenic s-a remodelat corespunzător. În vînzoleala generală a preselecției, conflictul se desfăşura la vedere şi în lărgimea „celularului mare", concretizat prin instituții, cartiere, piețe, locuri de muncă de pe tot cuprinsul țării. Momentul decisiv al conflictului, pe viață şi pe moarte, solicita „celularul mic", închisoarea propriu- zisă, de fapt, *carcera*. Aici se decidea soarta celor doi actanți–simbol: victima lua, sigur, calea cimitirului sau revenea în „celularul mare" ca mort printre vii: în cel mai bun–rău caz, îşi prelungea suferința prin a fi obligat la desțărare. Călăul avea toate şansele să ia locul maurului şi chiar se comporta conform tipicului din neo-străvechime: după ce-şi „făcuse datoria", se credea în măsură să scrie rapoarte, ca ele să fie preluate de superiori sub forma discursurilor de tribună. Mulțimile neştiutoare să afle cum au fost salvate de răul pus la cale de duşmanii de clasă, de criminali şi fascişti. Cei care nu aveau de gînd să se astîmpere, să tragă învățăminte, cît mai era timp. Cam în aceşti termeni rezumativi şi ultimativi s-a desfăşurat istoria noastră în deceniile anapaukeristo-dejiste şi ceauşiste.

Cînd s-a ridicat cortina pentru actul al doilea sau, în termenii diurnului, cînd s-a deschis uşa celulei de la Rahova unde fusese închis (a cîta oară?), lui Paul Goma i-au apărut în față două gorile care (a aflat mai tîrziu), purtau în preumblările lor prin „celularul mare" galoane de general. Aşadar:

„Intră doi.

Unul scurt, îndesat, cap rotund, păr mai pe spate, lins, lipit de craniu. Ochi negri-galbeni, ca două cuie. Senzație de forță destructivă-stăpînită. Ai zice: o grenadă, una defensivă (prin formă). Costum cafeniu-negrìu, ponosit, foarte ponosit (asta o fi, acum, «salopeta» lor de lucru...),

sticlind de ponoseală pînă şi pe revere. Pantofi galbeni-galbeni-țipăt.

Celălalt... În sfîrşit, unul care nu poartă costum ponosit. Nu poartă costum, ci un sacou gri-verzui, pantaloni gri, mai deschişi, cravată cu ceva verde. Bărbie ascuțită cu gropiță. Maxilarul uşor avansat. Cărunt şi creț. Uşa se închide înceeeeet îndărătul celor doi.

«Grenadă»: cu mîinile la spate. «Sacou» are o ață de spumă albă prinsă de buza de jos. Acesta se apropie din urmă, cu mîinile în buzunare. Da, are spumă albă la gură. A ajuns lîngă mine. Se sprijină cu pumnii de o parte, de alta a scrumierei. Respiră grăbit.

– Am pus gabja pe tine, banditule... – spune el încet cu ştirbituri.

Mă uit la el de jos în sus. Trebuie să fie unul mare în grad, colonel sau general dacă a luat primul cuvîntul.

– D'acu, gata, al nuăstru ieşt',... – după vorbă, «Sacou» trebuie să fie „de pe Argeş-în-sus".

Tac. Mă uit la nasturele încheiat al sacoului" (*Culoarea curcubeului,* p. 194).

Partea aceasta din actul al doilea, adică detenția lui Paul Goma de la Rahova (martie – mai, 1977), este dominată de scene de violență, bine conturate sub raportul mişcării şi al replicilor, scurte, tăioase; dublate de monologurile interioare ale victimei. Date fiind experiențele anterioare (Gherla, Lăteşti etc.), autorul prevede derularea scenariului. Ochiul se opreşte la înfățişarea adversarului, la iuțeala mişcărilor, la hainele „de lucru", la semnele brutei de temut. De aici şi numele lor, pe care Paul Goma le inventează ca pentru animale dezlănțuite, după aspecte fizice. Lui «Grenadă» nici nu i-a mai deconspirat, în *Culoarea curcubeului,* numele adevărat. Decriptarea se află, totuşi, într-o notă din *Cod „Bărbosul",* dosarul de securitate (v. p. 469), fiind vorba de colonelul Gh. Vasile. În *Culoarea curcubeului* (v. p. 235), apare ca Vasile, dar se subînțelege la cine se face referința. Fără echivoc este o notă din *Jurnal de căldură-mare*, fiind vorba de colonelul de la Rahova „Gheorghe Vasile-Grenadă" (p. 158). La p. 220, acelaşi jurnal,

se precizează şi funcţiile: Vasile, comandantul Rahovei, Pleşiţă, generalul, şef al Securităţii şi Coman, ministru de Interne.

Cît despre «Sacou», nu era altul decît generalul Pleşiţă. Bună echipă! Se pare că gradele se acordau după hărnicia în a lovi. Dacă este să gîndim aşa, înseamnă că un general a bătut zdravăn în cariera lui, în comparaţie cu un locotenent sau cu un plutonier. De aceea gradele mari deţin rolurile principale pe scena celularului mic, pentru a da lecţii de „măiestria" pumnului. Lui Paul Goma nu i-a scăpat acest aspect scenografic. Victima însăşi pare cucerită de „valoarea" muncii prestate. Cînd bătaia este executată de mai mulţi jucători la întrecere, derularea filmică cere adaptări tehnice de limbaj. Stilistic, este mai expresiv să spui «Grenadă», «Sacou», în scene mişcate, decît să declini grade, funcţii, nume. De pildă:

„Trei costume dau fuga, mă înşfacă, mă pun «pe picioare». O mînă îmi întinde ochelarii. Mi-i pun... «Sacou» s-a aşezat pe un scaun, lîngă uşă. Gîfîie. «Grenadă» zîmbeşte. N-aş vrea să-mi zîmbească de aproape: m-ar doborî cu un dos de palmă, deşi arată a lovi mai degrabă cu capul... Are cam un metru şaizeci înălţime şi tot pe-atîta lăţime.

– Da' unde te credeai tu, băi, bohaiule? În Ţara lui Papură Vodă? 'Tr-un sat fără cîni? Răspunde, bă!

Tac. «Sacou» se îndreaptă spre mine, furios"[1].

Spectacolul urii cu simulacrul cortinei-uşă se repetă, marcînd pauze de odihnă ce se dovedesc a fi mai necesare călăilor decît victimelor; bătaia capătă autonomie scenică, iar *actul* ca acţiune jucată se împlineşte de la sine:

„Uşa se deschide: Sacou şi cu Grenadă.

Mă extrag dintre scaun şi masă, depun ochelarii, duc mîinile la spate. E mai bine aşa. Aşa e bine. Chiar bine de tot. Nu, nu mă cred Cristos, cum a presupus Grenadă. Nici măcar Sisoe, singurul sfînt român, pe măsura românilor. Dar simt că, acum, aici, nu pot face altfel. Singurul mijloc de a mă apăra, oferîndu-mă, sfidînd.

[1] Idem, 196

Sacou mă trage, loveşte, împinge, loveşte, îmi zmulge barba. Palme, pumni, picioare, Frînge–Gât, Frînge–Glezne, înjurături, bohai, fascist, legionar, corist. Mă plimbă, de barbă, între fereastră şi uşă. Cad de cîteva ori, dar costumele nu degeaba se află la datorie: mă repun pe picioare – pardon: pă picioare”[1].

O regulă comportamentală venită din vechi timpuri glăsuieşte în ton paremiologic: „Ori vorbeşte cum ți-e portul, ori te poartă cum ți-e vorba”. Perfect. Ambele sunt corelate. În acelaşi spirit îşi construieşte mereu exilatul de la Paris personajele negative. Stîlcirile de limbaj îi ies de minune, ca şi schițele gestice ale pumnagiilor; nu numai cu intenții strict caracterizante şi delimitative, cum învățam la şcoală, cît, mai ales, pentru a-i vedea pe cei vizați cum se rostogolesc în subumanitate. Cînd generalul Pleşiță a avut tupeul să apară la televiziune, reactualizînd timpuri trecute, în fapt era terminat demult. Îl ucisese cuvîntul mînuit de Paul Goma în *Culoarea curcubeului*. Şi reamintesc, tot în spirit paremiologic: „Cuvîntul taie mai tare decît sabia”.

Actul al treilea

Pe o anume pagină din *Culoarea curcubeului* se află două însemnări succinte, evocate şi cu alte prilejuri, ca titluri posibile de jurnal. Una este: *Jurnal de iarnă*: 25 ianuarie – 1 aprilie 1977. I se zice şi „Jurnal de îngheț”. Se cuprinde aici o perioadă nespus de agitată din viața autorului şi din istoria țării, cu semnificative raportări spre interior / exterior. Cealaltă, *Jurnal de primăvară*: 1 aprilie – 11 mai 1977, este partea „culminantă”, cum am mai constatat, a înfruntării dure de la Rahova. Aici i se pregăteşte victimei şi „deznodămîntul”, „dezghețul”, trecerea spre alt „anotimp”. Din păcate, o „ruptură” dramatică. Deocamdată, victima putea constata, pe la mijlocul lui martie, un tratament mai relaxat dinspre călăi. «Sacou» se arăta mai rar, «Grenadă» încerca, paradoxal, să se disculpe şi să facă destăinuiri care, în fapt, nu erau noutăți pentru încercatul Paul Goma. Informațiile

[1] Idem, p. 198

nu erau, totuşi, de neglijat, întrucît proveneau direct din dosarele pe care Grenadă le avea la mînă şi citea din ele. Le şi comenta în felul următor:

„– 'Le muma-n cur şi țărîna grea! Ivasiuc şi Gafița te-au nenorocit, Păulică, ei te-au adus aici! Şi Preda... că şi legionaru–ăla...

– De asta e în bune relații cu Crohmălniceanu... şi cu Nina Cassian şi cu prima lui nevastă, Etta...

– Lasă, bă, că nu ştii tu, ascultă–mă pe mine... [...]. Cu ce pierdem noi timpul: cu scri–i–to–rii! În loc să stăm de vorbă despre... despre femei... Ba nu, că tu eşti sfînt, de cînd ai început a da din gura aia spurcată, nu te mai uitai la nici o gagică, de frică să nu-ți băgăm la aşternut v'o matahariță... Şi să ştii că ai o cățeluşă grozavă, Gufi...

– Vă atrag atenția că e tîrziu şi am ieşit din greva foamei...

– Da, Domnule! Scuză-mă, Păulică, m-am luat cu vorba... Păi, să te scot după masă, de să mai stăm de vorbă..."[1].

Călău desăvîrşit: între pauzele de lucru, îşi îngăduia să trateze victima cu duioşie, parcă admirîndu-se pe sine. Personajele sunt aceleaşi, dar dialogul diferă mult în comparație cu zilele cînd se deschidea brusc uşa celulei ca să se pună pumnii în mişcare. Ceva se întîmplase: „un ordin îl înlocuise pe altul"; i-o spune Goma însuşi lui Grenadă. Aşadar, vrajba ori aşa-zisa înțelegere atîrnau de un ordin.

Asemenea stări de lucruri aflau cititorii vestici că se întîmplau la noi, în vemea „Chartei 77". Dar să nu ne grăbim a ne face iluzii: dacă stăm strîmb şi n- avem încotro, nici astăzi n–avem motive să credem că lucrurile s-ar petrece altfel. Sunt sigur că aşa gîndeşte şi Paul Goma, cel care, încă, se află departe.

[1] Idem, p. 227

2. Război cu Goma nu se face

> „Acum un an municipalitatea din Piteşti mi-a promis o casă. În sfîrşit, o casă! Numai că municipalitatea Cotroceni a refuzat să-mi restituie țara în care să-mi aşez casa aceea".
>
> (*Dialog*: Flori Stănescu. Paul Goma. Editura „Vremea", Bucureşti, 2008, p. 38).

Tezele din aprilie n-au reuşit să păcălească pe toată lumea; nu aveau credibilitatea dorită de Putere în anumite grupuri scriitoriceşti din capitală, mai puțin din provincie, ca şi în unele redacții studențeşti care-şi îngăduiau să dea publicității articole oarecum distonante şi nume de autori din Vest, deocamdată incomozi. Instituțiile mari, Academia spre exemplu, păreau anchilozate, iar muncitorimea încă petrecea la iarbă verde, în zi de sărbătoare, cu mici şi cu bere proastă. Aveau să mai treacă ceva anişori pînă la greva minerilor din august 1977, unul dintre cutremurele acelui an, pînă la mişcările braşovenilor ori revolta studenților ieşeni cu lozinca „Vrem lumină, să-nvățăm!". Căminele erau înghețate după vacanța de iarnă a anului respectiv, iar spațiile bibliotecilor, impracticabile. Pînă şi asemenea pretenții minimale nu trezeau interes celor de la conducere. Atunci, rectorul Viorel Barbu, savant de renume şi de curte ceauşistă, s-a arătat a fi la cel mai de jos nivel moral specific vremii: în şedința de şmotru din aula festivă a Universității, şi-a pus cenuşă în cap ca să-l îmbuneze pe prim-secretarul Constantin Leonard, promițînd solemn, în numele lui şi al „nostru" (!), că va lua toate măsurile să nu se mai întîmple vreo zaveră. Şi a luat. Universitarii, printre care mă număram (culpabil ca oricare din turma aceea) erau slujitori ai regimului, cu plecăciuni în dreapta spre şeful imediat (secretar de partid – şef de catedră – decan – rector), şi spre stînga, cu „să trăiți, tovarăşe colonel!".

a. Echipa de şoc

Produceau senzație la anumite nivele oficiale şi segmente de populație, Nicolae Breban şi Paul Goma.

Împotriva primului, campania se ducea mai pe față pentru că fusese membru în CC şi depusese carnetul cu ostentație. Mulțimea trebuia să afle şi să ia aminte că partidul nu iartă. În asemenea cazuri, împricinatul putea fi adus la supunere pe mai multe căi. Se dovedeau eficiente negocierea şi racolarea personalităților deja lansate, pentru a fi angajate cu folos în diferite scheme tactice. Dar, paralel, Securitatea ținea situația sub control cu mai multă rigoare. Nu se oprea la simple constatări, la discuții tovărăşeşti şi la promisiuni "convenabile" ambelor părți. Ea culegea „note" prin rețeaua de informatori, redacta rapoarte şi sinteze pentru înştiințarea forurilor, în vederea unor măsuri concrete ce urmau a fi aplicate de la caz la caz. Într-o „notă–raport" a Consiliului Securității Statului, din 1972, de la fondul „Strict secret", situația conflictuală era prezentată în termenii următori:

„În prezent, în lumea literară din țara noastră (nu numai a creatorilor, ci şi a celor care «consumă» literatura creată) se comentează în mod deosebit trădarea lui Nicolae Breban, prin rămînerea sa în RFG, publicarea romanului *Ostinato* al lui Paul Goma în străinătate fără aprobările necesare şi atitudinea duşmănoasă pe care a avut-o D. Țepeneag față de țară în perioada cît a stat la Paris.

Marea majoritate a oamenilor de litere condamnă acțiunile intreprinse de aceste elemente, atît pentru deserviciul pe care l-au adus politicii partidului şi statului nostru, cît şi pentru faptul că aruncă o umbră asupra activității creatoare, conform cu indicațiile date de partid, ce o desfăşoară «breasla» din care ei fac parte. Deşi se comentează că, dacă n-ar fi existat «cazul» N. Breban, acțiunile intreprinse de Paul Goma şi D. Țepeneag nu ar fi avut amploarea pe care o au în prezent, trebuie să analizăm activitatea acestor elemente şi măsurile ce urmează să fie luate asupra lor, prin prisma influenței dăunătoare pe care o pot avea asupra unor persoane cu concepții asemănătoare sau dornice de o falsă popularitate"[1].

[1] Idem, p. 326 – 327

Propoziția securistică: „marea majoritate a oamenilor de litere condamnă...” este o simplă formulă retorică de autoîncurajare. În scurtă vreme va fi drastic reformulată şi iarăşi reformulată, pe măsură ce sintagma „marea majoritate” ieşea din circulație. Grupul scriitorilor „disidenți” (– opozanți: aceşti doi termeni încă nu căpătaseră culori proprii) se lărgea şi se întărea de la an la an, iar cei din prima linie, Nicolae Breban, Paul Goma D. Țepeneag, reuşeau să-i adune în jurul lor, pe față şi fără teamă. Îndeosebi Paul Goma se bucura de o faimă extraordinară după venirea din Franța, la sfîrşitul anului 1972, faimă ce nu mai putea fi ocultată-infirmată cu răutate de oficiile interne de propagandă. Pentru el se iveau zorii unei legende: reuşise să publice în edituri prestigioase romane refuzate în țară pe motive politice: *Ostinato*, care a apărut în acelaşi an (1971) la Gallimard şi la Suhrkamp şi *Uşa noastră cea de toate zilele*, în 1972 la Suhrkamp. Tot în 1972, Paul Goma a fost prezent la Tîrgul intenațional de carte de la Frankfurt. Au fost evenimente spectaculoase, spre gloria autorului şi a literaturii române, în aceaşi timp. Nici un alt scriitor, nici chiar Mircea Eliade ori Vintilă Horia, nu se bucurau peste hotare de un prestigiu asemănător lui Paul Goma.

Se citează adesea boema scriitoricească de la Casa Scriitorilor din Bucureşti. Şi Goma o evocă în *Bonifacia.* Dar să nu se ajungă la nivelări nedorite. Erau acolo grupuri gălăgioase, însă nu prezentau interes pentru echipa Paul Goma – Nicolae Breban – D. Țepeneag. Omul din Calidor are cuvinte depreciative: „Pe vremea mea, cei mai gălăgioşi, mai agresivi erau «proletarii» Octavian Stoica, Grişa Gherghei, Ion Nicolescu, Florica Mitroi, Angela Marinescu...”[1]. Nu trecea, însă, neobservată, ținuta îngrijită a multora, interesul acut pentru clipa stresantă. Chiar amănuntul că se făcea „haz de necaz” era semn că situația, devenită prea tensionată, stătea să explodeze. Se cunoaşte o anume psihologie specifică începutului de revoltă, precedată de o stare de acumulare grea. Limita ei ține de abisal. Cineva din

[1] Flori Stănescu. Paul Goma, *Dialog*. Editura Vremea, Bucureşti, 2008, p. 94

mulțime ori din transcendență, nu mai contează, aprinde scînteia. Paul Goma a fost omul providențial.

b. Hărțuială şi ripostă

După cîte cunosc, nu există scriitor român care să fi depus manuscrise la Editura pentru Literatură, la Minerva, Cartea Românească ori Junimea şi care să nu fi trecut printr-o perioadă mai lungă ori mai scurtă de hărțuială. Precizare: după schema călău – victimă. Cenzorul propunea modificări la sînge (suprimări de capitole, schimbări de titluri, referiri directe la congrese şi la „vizite de lucru"), autorul n-avea voie a se plînge. Paul Goma a cunoscut tratamentul pînă la cota disperării, ca, în cele din urmă, textele să-i fie citite în grupuri de prieteni (vezi o notă a Securității din 15 aprilie, 1974, despre o întîlnire la restaurantul Athénée Palace: Ioana Crăciunescu, Gelu Colceag, Gabriel Iencec) sau să fie trimise clandestin la edituri din Vest, printre care cele deja pomenite.

Hărțuiala a început cu volumul de debut, *Camera de alături*. A apărut la 22 august 1968, cu titlu schimbat (la început, fusese formulat *Moartea noastră cea de toate zilele*) „şi uşurat de jumătate de text". Manuscrisul a fost predat Editurii pentru Literatură în 1966 şi preluat de redactorul Mihai Gafița. Acesta şi-a permis, cu de la sine putere, modificările amintite. Tot în 1966, i-a fost înmînat aceluiaşi Gafița, „piaza rea" a Omului din Mana, şi manuscrisul romanului *Ostinato*. Hărțuiala a intrat în obişnuință. Ne spune autorul: „Au urmat ani de «discuții»: cam la trei luni eram chemat pentru modificări" (*Dialog*, Flori Stănescu. Paul Goma, p. 100). Titlul din manuscris: *Cealaltă Penelopă, cealaltă Ithacă* a devenit *Ostinato*, mai puțin aluziv ca primul. Nici după o asemenea îndelungată războire textul n-a văzut lumina tiparului. Mai tîrziu, în primăvara lui 1977, cînd Paul Goma era invitat ceremonios în biroul lui Burtică împreună cu Nicolae Breban, manuscrisul romanului *Ostinato* încă aştepta în sertarul lui Gafița. Redactorul, presat de împrejurări şi de telefoane, revenise la sentimente

mai bune, însă autorul nu mai era dispus să se întoarcă în trecut. Timpul îşi schimba culorile în favoarea sa.

Contactul fericit cu Gallimard – Suhrkamp din 1971 a însemnat o ripostă cu efecte reparatorii ce nu mai aştepta amînare. Securitatea a resimțit- o ca pe o opoziție, dacă nu chiar ca pe o revoltă. Aşa şi era. Cum am spus, în situație conflictuală, asemenea lui Paul Goma, se aflau mulți. Chiar şi unii dintre scriitorii care nu prea aveau motive a se plînge de accesul la editurile din țară şi de cenzura politică (Sorescu, Blandiana) visau să-şi vadă operele traduse în limbi de circulație. În noua conjunctură, a reprofilării relațiilor dintre statele aflate în zona Cortinei de Fier, Securitatea risca să-i scape de sub control. Aşa că şi-a întețit rafalele împotriva scriitorului român. Numai că, de data asta, ele puteau fi trase (cu efect, nimic de zis) şi dintr-o parte şi din cealaltă, ca într-o adevărată bătălie între călău şi victimă; cu deosebirea că, uneori, victima înscria o victorie, fapt ce încuraja menținerea pe poziție de ripostă.

c. O mînă spală pe alta

Recitite astăzi, *Tezele* din aprilie 1971 se aşează în serie cu discursurile secretarilor de partid la plenarele Uniunii Scriitorilor. Şi unele şi altele se bazau pe avantaj – serviciu şi pe falsa idee de opțiune. Fondul literar, un pom al raiului scriitoricesc, devenise, ca instituție, o ispită de-a dreptul ucigătoare. Sumele se ofereau cu dărnicie, iar cine întindea cu inconştiență mîna îşi amaneta existența pe termen lung şi în chip dezastruos. În cartea sa *Orizonturi duble* (Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2006), Cassian Maria Spridon descrie, pentru cititorul de astăzi, spectacolul de „moloz şi bălării", după expresia nimerită a lui Gheorghe Grigurcu, adică primul Congres al Scriitorilor din R.P.R., din 18–23 iunie 1956. Pe lîngă multe scene bufe la care s-au pretat condeierii înregimentați sub flamura roşie, în chip de retorică de tribună, autorul volumului citat reține amănuntul şocant că Fondul literar avea capacitatea de a pune la dispoziția oricărui membru militant, în acord cu ideologia oficială, suma de 9000 de lei. Ținînd cont că un învățător

primea doar 300 de lei lunar, deci 3600 pe an, cam o treime, înseamnă că scriitorul de serviciu îşi permitea să ducă un trai de huzur, plătind cu cîteva poezii proaste, care aveau să devină cu timpul, ca şi discursurile şefilor, „moloz şi bălării".

Noua regie a *tezelor* era mult mai înşelătoare şi mai perversă. Dorea să împace şi capra şi varza, adică să arate Vestului (amintind de o anecdotă care l-a costat ani grei de temniță pe Păstorel Teodoreanu) că cenzura politică fusese desființată la noi şi că scriitorul se bucura de libertate deplină: *de exprimare, de informare, de circulație*. Erau elemente într-adevăr noi. Ele aveau ecouri în Vest, promiteau aliniere cu cobreslaşii lumii civilizate, dar fără aplicații punctuale în interior. Situația rămînea neschimbată, ba dădea semne de înrăutățire. Fondul literar îşi continua nestingherit politica acaparatoare; în schimb, dialogul scriitorului cu Puterea începea să se orienteze spre cele trei aspecte survenite, mai în ton cu vremea şi mai atractive. O bursă Herder conta incomparabil mai mult decît un împrumut substanțial la Fondul literar; o carte cu autograf înmînată unui străin, fie şi pe furiş, într-un bistro parizian, dădea iluzia că intrai într-un nesperat circuit de idei; o invitație la o conferință de presă, printre nume mari, cu care intrai prima oară în contact, te ridica în al nouălea cer. Greul era să te afli înscris pe listă (şi încă după merite!), să intri în voia celor care aveau putere de decizie. Din acest punct începeau compromisurile, negocierile, cedările, căderile: pactul cu diavolul.

În fond, războiul scriitorului român cu Puterea căpăta, iarăşi, aspecte noi şi tensionate. Era de ajuns să rămînă cineva în Vest, altul să-şi arate nemulțumirile față de un cenzor prea zelos, ca Mihai Gafița ori Z. Ornea, ca aparatul să se pună în mişcare, în forma lui de balaur cu o mie de capete. Țapi ispăşitori se găseau (fabricau) de îndată, spre intimidare şi derută generală. „Înainte", problema scriitorului era una internă, de partid. Individul deținea funcții ideologice înalte şi i se aplicau sancțiuni după statut: *deviaționist, împăciuitorist, necombatant*. A se aminti de coborîrea tacită din treaptă a lui Leonte Răutu, Mihail

Novicov, Ion Vitner; vezi şi însărcinarea lui N. Tertulian cu probleme externe mărunte.

În timpul *tezelor,* se formaseră cadre noi după modelul înaintaşilor. Deceniul proletcult trecuse în umbră, resimțindu-i-se doar miasmele prin Beniuc, Nina Cassian şi, bine-bine, prin echipa forte Cornea – Croh; după anii de sînge ai întemnițărilor fuseseră reciclați cu grijă Vladimir Streinu, I.D. Suchianu, Radu Gyr, N. Crainic, A. Marino, N. Balotă, ori trimişi la arhivă, sub sigla „uitare totală"; Zaharia Stancu devenise înțelept şi meditativ pe terasa Casei Scriitorilor de la Neptun, din preajma, totuşi, a lui „Nea Nicu". Toate bune şi curățate. Condiții să se înceapă de la capăt, dar cu echipe de comando formate chiar din membrii Uniunii, pe baza aceluiaşi principiu: avantaj–serviciu. Comitetul de conducere al Uniunii, întrunit adesea în celebra sală a oglinzilor, a devenit unul dintre cele mai dure şi inventive dintre comandourile scriitoriceşti, aproape de nivelul atins de grupul regent Leonte–Şelmaru–Vitner. Supravegea comportarea supuşilor, hotăra gratulațiile după criteriile ce e bine, adică pe linie, şi ce e rău; mai ales campanii de presă pentru ponegrirea confraților de breaslă rebeli, spectacolele de fabrică pentru eliminarea scriitorilor incomozi şi „incontrolabili" (cuvînt pus mai tîrziu pe seama lui Goma de Monica Lovinescu). Limbajul tehnic incriminant rămăsese şi el acelaşi, moştenit de la înaintaşi: *fascist, vîndut, duşman, legionar, antisemit*, cu adaosuri de la caz la caz. Totdeauna Comitetul-comando era la ordin şi eficient. I-a retras lui Paul Goma carnetul de scriitor, exact în momentul cînd autorul mereu amînatului *Ostinato* se afla în detenție şi sub pumnii lui Pleşiță, într-o celulă din Rahova.

În momente mai tensionate (fie şi cu năzărire), „Nea Nicu" intra în rol cu discursuri în doi timpi semantici, cum se deprinsese în ultima vreme, ca aspectul covorului să dea impresie bună privit de la distanță. A rămas de pomină una dintre întîlnirile de lucru cu scriitorii, la casa prezidențială de la Neptun. Iritat de o observație a lui Eugen Barbu, şeful statului i-a replicat cam în termenii: „dacă scriitorii nu se simt bine cînd le arăt pisica, de acuma înainte am să le arăt

leul". Marin Preda, de față la discuție, şi-a exprimat temerea că viața scriitoricească riscă să reapuce calea realismului socialist. În acest caz, „mă sinucid", a declarat dramatic, în public autorul *Morometților*. Pățania cu *Ana Roşculeț* şi cu *Desfăşurarea* continua să-l amărască.

Dar oricît de arțăgos se arăta Nicolae Ceauşescu la întîlnirile directe şi în conferințe, reprizele inițiate de el, de la „cel mai înalt nivel", se dovedeau a fi pierdute în cele din urmă. Tema care-l obseda intens încă din primele zile ale înscăunării era, în mod paradoxal şi împotriva retoricii de tribună, cauzată de acțiunile de oficializare a relațiilor dintre scriitorii români şi străini, sub pretext că ar putea duce la influențe „dăunătoare". Întrevedea, poate, schimbarea măştilor: din ideolog aliniat, scriitorul avea şansa să redevină ceea ce-şi dorea, după natura înzestrării sale. Oricum, tocmai de ce-i era mai frică nu scăpa şeful statului şi al scriitorilor. Previziunile lui „rele" se adevereau. Ne-o dovedeşte în mare măsură dosarul de securitate al lui Paul Goma. Dau cîteva exemple. Ele pot fi considerate semne atitudinale noi şi hotărît opozante, dacă nu cu adresă directă la Nicolae Ceauşescu, sigur la sistemul totalitar care începea să pîrîie.

„După revenirea în țară Paul Goma cultivă pe lîngă el o seamă de scriitori tineri [...] V. Tănase, Cezar Ivănescu, uneori Ileana Mălăncioiu, apoi Marius Robescu (accidental parcă). Virgil Tănase este un om tăcut, foarte puțin exteriorizat şi se pare că îl leagă o prietenie strînsă de Paul Goma [...]. Goma nu este un om care să se afişeze iute, are un fel de duh morocănos şi este în public foarte atent la ce spune şi nu îmi pare să spună ce gîndeşte. Se cenzurează în public. Rămîne realitatea că atunci cînd apare la masă de obicei însoțit de Virgil Tănase şi probabil de soție, masa înfloreşte cu scriitorii pomeniți, plus alții care vin şi rămîn. Ceea ce se ştie: Grupul acesta ca şi alții probabil cultivați de Paul Goma sunt indiscutabil nemulțumiți, viețuind cu ideea că azi în țară nu se poate scrie nimic serios, că dacă vrei să te afirmi ca scriitor, nu vei putea din pricina stării lucrurilor din cultură, Direcției presei şi a oficialităților în general" (Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77. Cod „Bărbosul",* p. 355).

Aşadar, „ceea ce se ştie", dar, în fapt, nu se vrea să se ştie: că Paul Goma, după recentele şi răsunătoarele succese editoriale la Gallimard şi Suhrkamp, amplificate, tot în favoarea sa, de evenimentele de tîrg de carte şi de ambasadă de la Frankfurt, reprezenta o speranță, un simbol pentru tinerimea scriitoricească cea mai dotată şi mai activă. Cînd apărea tăcut şi grav, cu vădită stăpînire de sine, masa „înflorea", semn că grupul prindea puteri şi-şi permitea să se manifeste în voie. Cel care furnizează nota securistică (datată 1973), probabil un intrus nebăgat în seamă, dovedeşte cunoaşterea exactă a lucrurilor, ca atmosferă generală, dar şi în fondul lor mai adînc: nota pare un proiect de idei pe care însuşi Paul Goma avea să-l susțină în discuțiile sale cu Cornel Burtică din 1977. Altfel spus, ideile-forță îşi începuseră circuitul răscolitor în lumea scriitorilor, sursa general recunoscută constituind-o scrierile lui Paul Goma; mişcarea de idei avea să capete amploare odată cu apariția celei de a doua capodopere, *Culoarea curcubeului* (1978).

Materialele aflate în arhivele Securității se confirmă între ele, deci pot fi preluate ca documente de maximă credibilitate. Iată ce se scrie într-un raport pornind tot de la informații culese la fața locului. Este vorba de un document de „interior" strict secret" şi redactat de un „profesionist", colonelul Albescu Mircea:

„Într-o discuție pe care am avut-o în ziua de 11–07–1973 cu sursa personală «Lascăr», acesta mi-a relatat că şi-a format tot mai mult impresia că în jurul lui Paul Goma, întors recent din Franța, se creează în mod tacit un curent de simpatie, de aprobare a atitudinii şi «curajului» arborat de acesta, atît în străinătate, cît şi după întoarcerea în țară [...].

Paul Goma frecventează destul de des restaurantul Uniunii Scriitorilor, însoțit în permanență cam de aceleaşi persoane: Virgil Mazilescu, Cezar Ivănescu, Gabriel Dimisianu (red. şef. adj. la „România literară" [...] ocupînd de obicei cîte două mese unite.

Printre scriitorii aflați la alte mese, «Lascăr» a observat priviri «binevoitoare» spre Goma şi chiar manifestări mai deschise [...]. Ion Negoițescu s-a ridicat de la masa sa, a mers

la Goma şi l-a îmbrăţişat, iar Catinca Ralea îi trimetea «bezele»" (*Culoarea curcubeului,* p. 343).

O *Notă- raport* din 1973, cu menţiunea „strict secret", adaugă şi ea:

„Paul Goma i-a comunicat lui D. Ţepeneag că a reuşit să atragă în jurul său [...] patru scriitori. A mai apelat la încă şase, unii cu atitudine rezervată, fiindu-le teamă să trimită manuscrise în străinătate. În acelaşi timp Paul Goma i-a sugerat lui D. Ţepeneag ideea formării unor cadre de traducători din rîndurile studenţilor secţiei române [...].

[...] În afara lui Virgil Tănase, Paul Goma caută să determine pe scriitorii Florin Gabrea, Cezar Ivănescu, Virgil Mazilescu, Daniel Turcea, Mihai Ursachi în vederea trimeterii manuscriselor"[1]. Alt document (din 7 martie, 1974) reţine că nu numai Paul Goma, dar şi D. Ţepeneag şi Virgil Tănase atrag scriitori de partea lor. Se cuvine atenţie şi frazei: „În mod deosebit din a doua parte a anului 1973 aceştia au încercat să polarizeze în jurul lor scriitori tineri printre care Virgil Mazilescu, Florin Gabrea, Mihai Ursachi, o parte din ei nemulţumiţi că nu li se publică unele din lucrările prezentate la edituri sau reviste"[2].

Încă nu se poate afirma decisiv dacă „racolarea" (anii de referinţă sunt 1973-1974) viza sigur trimiterea de manuscrise în Vest, calea, încununată de neaşteptat succes, fiind deschisă de însuşi Paul Goma, tocmai de aceea devenit autoritate credibilă. Numai autorul poate aduce lămuririle trebuitoare. Dacă se confirmă, înseamnă că autorul *Gherlei* a încercat acţiuni generoase, nu numai în folos propriu. Răspunsul afirmativ îl aflăm şi indirect, gîndindu–ne că deceniul următor Paul Goma l-a consacrat drepturilor omului, conferinţelor despre situaţia din ţară, ţinute cu prilejul unor întruniri din lumea liberă, mondiale şi devenite istorice, înscrierii unor scriitori români în PEN-Clubul european, unde era abilitat să intervină, acordarea de premii, cuprinderea în programe editoriale. Toate constituiau puncte

[1] Paul Goma, *Culoarea curcubeului*, Idem, p. 353
[2] Idem, p. 377

cîştigate foc cu foc, în războiul contra Puterii de la Bucureşti, arma fiind *scrisul liber*, cea mai eficientă la data respectivă.

Pentru că grupul Goma lua amploare, Puterea a decis să-l izoleze şi săl reducă la un „caz" oarecare pe cel care purta principala răspundere. Metoda era în practică frecventă, cu rezultate care, deocamdată, mulţumeau pe oamenii de ordine. O cale era să-i anihileze pe cei din imediata apropiere. Faptul s-a şi executat, după mărturii din dosarele Securităţii. Citim: „Principalele legături (V. Tănase, S. Titel, Cezar Ivănescu, Virgil Mazilescu) sunt în atenţia organelor de Securitate [...]. Asupra unora dintre ei s-a acţionat în ideea îndepărtării de «Bărbosul», reuşindu-se în bună măsură cu S. Titel şi L. Dimov" (*Cod „Bărbosul",* p. 368). Cît de folositoare organelor a fost ticăloasa intervenţie se poate constata din comportamentul ulterior, reţinut şi crispat al unora dintre membrii grupului, în primul rînd al lui L. Dimov şi al lui S. Titel. Cînd a apărut la ordinea zilei „Charta '77", Virgil Mazilescu amîna de fiecare dată înscrierea pe lista aderenţilor, iar Ion Negoiţescu, deşi semnase mai la început cu dăruire, s-a văzut nevoit să se retragă ruşinat, după şantajări urîte din partea purtătorilor de galoane. Mihai Ursachi a fost ademenit de însuşi George Macovescu cu un paşaport cu viză SUA, iar Cezar Ivănescu a început să fie întîmpinat cu îngăduinţă de editurile şi de presa din ţară.

Menirea tezelor a fost să stabilească frontul de lucru al comandourilor din domeniul ideologiei, asigurîndu-li-se libertate de acţiune. Absurdul căpăta ramuri, nu şi rădăcini, în imaginarul roşului vertical. Este de reţinut un scurt dialog dintre Goma şi Ghişe, puţină vreme înainte de teze. Se deduce noua stare de spirit survenită (în segmentul de timp 1968 – tancurile sovietice în Praga şi 1971 – începutul „revoluţiei culturale") în relaţiile dintre scriitori şi cenzori. Să nu uitam că, tocmai în acea vreme, Paul Goma se afla în zbatere mare cu *Ostinato* şi cu *Uşa,* cu Gafiţa şi cu Ivasiuc. Mai ales revolta lui Nicolae Breban faţă de *Teze* a produs bulversare pe termen lung şi pe toate fronturile. Se obişnuiau, pe moment, întîlniri între membri marcanţi ai Uniunii şi oficialităţile responsabile cu ideologia şi cu presa,

pe teme tehnice şi de re-orientare în noul context postpraghez. Erau pretexte de re-punere în discuție, de tatonări în vederea unor noi proiecte. Deveniseră disponibili pentru dialog Nicolescu, Dodu-Bălan, Stroia, Brad, Ghişe. Uneori se îndreptau asupra lor atacuri violente, fiind tratați „de bandiți, de analfabeți, de asasini ai culturii". Într-un rînd s-a arătat deschis spre dialog şi Dumitru Popescu-Dumnezeu. Atîta i-a trebuit. Acuzațiile s-au revărsat şi asupra lui, iar „cîțiva puseseră sub semnul întrebării chiar «justețea liniei tovarăşului Ceauşescu»" (*Culoarea curcubeului*, p. 20). Şi autorul *Gherlei* se afla printre cei „cîțiva"; evident, „incomod" cum îl ştim.

Fragmentul de dialog Goma – Ghişe este următorul:

„Ați telefonat la Securitate? Ne aşteaptă maşina neagră la poartă?

Ghişe izbucnise în rîs, dăduse să mă ia pe după cap – desigur, mă ferisem, însă el tot reuşise să mă bată pe umăr şi să-mi spună:

– Atîta timp cît discuțiile se poartă aici, între noi, organizat, la Uniunea Scriitorilor, fiecare tovarăş spune ce are pe inimă – ca azi, cînd ne-ați cam maltratat. Însă numai aici, între patru pereți. Spune dumneata, care ai trecut prin... anumite încercări: dacă rosteai pe timpul lui Stalin şi-al lui Dej numai a mia parte din ce-ai zis azi... N-o să-ți explic eu ce-ai pățit – ai şi pățit –, pe cînd acum, cu tovarăşul Ceauşescu la conducere, suntem liberi să spunem ce gîndim...

–... Între patru pereți – dar afară ? În exterior?

– Altă căciulă! Deşi mă consideri duşman, îți dau un sfat prietenesc: de cum pui piciorul pe trotuarul din fața Casei Scriitorilor, te afli sub altă...

–... jurisdicție. Deci Casa Scriitorilor are un statut de ambasadă...

– Ți-am dat un sfat prietenesc: rufele se spală în familie... " (*Culoarea curcubeului*, p. 20-21).

Limpede. Pretinsa libertate se limita la cei patru pereți din „sala cu oglinzi", cel mult pînă-n marginea vizată a „trotuarului". Pomenitele spectacole ale întîlnirilor „prieteneşti", cu războieli pe termen scurt, pregăteau forma de

constrîngere pe termen lung, după cum urma să fie stipulată în teze. Firește, Paul Goma distona, în așa fel încît cei patru pereți prevăzuți în canon stăteau să se prăvale. Chiar cînd aveau loc ciondănelile de la Casa Scriitorilor cu dumnezeii cenzurii, *Ostinato* se afla pe cale de apariție la Gallimard și la Suhrkamp deodată, deci la două edituri apusene prestigioase, performanță abia visată chiar și de cei mai bine cotați autori occidentali. Securitatea deținea toate informațiile în această privință și se găsea în mare alertă, iar oficiile diplomatice române prestau intervenții foarte stăruitoare pe lîngă diverse foruri internaționale ca să provoace stoparea evenimentului. Spre norocul autorului român, nici Gallimard, nici Suhrkamp nu au cedat. Aș zice că miza căpătase o semnificație simbolică: un fel de „ori-ori", între „ei" și „noi", între „Vest" și „Est"; să se spargă „pereții", ca să nu spun să cadă Cortina.

Părerile dumnezeilor cenzurii, cum că „rufele se spală-n familie", nu au găsit bază de susținere în realitatea concretă și pe termen lung. Dar ambele părți angajate în discuție au căzut de acord să se susțină reciproc, după principiul amintit avantaj-serviciu; sau după zicala „o mînă spală pe alta și amîndouă obrazul". Întrucît partenerii se uneau din interese de grup și în dauna creației artistice, celebra zicală își pierdea înțelesul originar. O mînă fiind murdărită din capul locului, o mînjea automat și pe cealaltă. Așa că fața, întinată și ea, dacă se arăta în lume, nu putea produce decît neplăcere, repulsie. Se spune că „înștăbitul" Titus Popovici se manifesta surprinzător de critic la adresa șefilor cenzurii, cu prilejul întîlnirilor amintite. După *teze*, însă, și mai ales după *Ostinato,* apărut la Gallimard–Suhrkamp, își arăta fața mînjită, poate re-re-mînjită. Lui Goma îi arunca vorbe grele de față cu obișnuiții casei, pentru intimidare și ca să se transmită pînă departe. Numai că efectele printre scriitori se dovedeau a fi altfel față de cum își închipuia autorul *Setei*, rămas vajnic membru al grupului de comando ideologic. Cunoaștem toate acestea și multe altele chiar din *Culoarea curcubeului*, textul lui Paul Goma, ca și din *Cod „Bărbosul"*, dosarul de securitate. Exilatul de la Paris le- a reunit în ediția românească apărută la Polirom. A

fost o operație editorială ingenioasă. Textele s-au produs absolut independent sub toate aspectele, dar informațiile se confirmă pas cu pas, încît se naşte impresia de tot inseparabil. Este un caz unic în literatura memorialistico–istorică de la noi. Cînd autorul o sfătuia amabil pe Gabriela Adameşteanu să apeleze la *Culoarea curcubeului* pentru unele date trebuitoare (tocmai atunci, carte victimizată de Liiceanu într-un mod cu totul neiertător; v. *Jurnal pe sărite,* p. 281-283), dorea să fie ascultat nu numai de autoarea *Dimineții pierdute*:

„–... am dreptul să mă întreb cum de o carte de-a mea, carte de mărturii, la urma urmei, care acoperă o pată din istoria noastră, e ignorată de...

– Ignorată! mă maimuțăreşte Gabriela. Ce să zic... Ce pretenții mai ai! De unde să te ştie lumea dacă nu-ți cunoaşte cărțile?

– Vezi că vii la vorba mea? zic. Vezi că avea dreptate Dinescu, acum 15 ani, cînd striga după mine, citîndu-l pe Eugen Barbu: «Uite-l pe marele-scriitor-fără-cărți»"! (loc. cit., p. 283).

Paul Goma purta în suflet amărăciunea de nevindecat că, după decenii de aşteptare, nici de data asta *Culoarea curcubeului* nu avea norocul să-i apară în limba maternă, cum şi-a dorit–o toată viața, ca scriitor român. Ca să afle împrejurările nefericitei întîmplări cu repetiție, făcea investigații printre prietenii pe care şi-i făcuse în țară (Pe G. A. o ajutase să debuteze cu O *dimineață pierdută*) sau în anii de glorie pariziană. Dar ei trecuseră cu arme şi cu bagaje de partea cealaltă a „trotuarului", în camera cu oglinzi. Dinescu îi aştepta acolo încă de pe timpul lui Titus Popovici–Eugen Barbu– Fănuş Neagu, investit şi cu funcția de preşedinte al Uniunii „cu față umană". Pe scurt, aşa a intrat în rol un nou comando.

3. Deceniul Goma

Hotărît lucru, *Ostinato* introduce un moment evident circumscris şi revitalizant în literatura noastră postbelică. Efectele benefice privind libertatea scrisului nu s-au resimțit, din păcate, în interior, direct şi pe măsura virtuților acestei capodopere. Dincolo de inconvenientele dictate de împrejurări şi din afara intereselor interne ale vieții artistice, supraviețuieşte adevărul că, prin Paul Goma, scriitorul român şi-a redobîndit măcar iluzia, la început de drum, în biruința cuvîntului, cu condiția să se elibereze de teamă şi de retorica dogmelor. Istoria literară are datoria să marcheze evenimentul în dimensiunea reală şi să renunțe la prejudecăți moştenite, la ocultări penibile, la îngrijorarea de a nu trezi suspiciuni şi orgolii de duzină. Ajungă zilei răutatea ei; ajungă şirul de erori comise, cu inconştiență, sub presiunea valului orbitor, din vanitate, din spirit de gaşcă, din comandă ucigaşă de la distanță.

Bătălia autorului pentru *Ostinato*, deocamdată a sa pentru noi, urmînd a fi şi „a noastră" pentru el, a fost lungă şi grea. S-a întins pe un deceniu, socotind din 1966, cînd manuscrisul a fost predat Editurii pentru Literatură, pînă în 1977, anul Chartei pentru Drepturile Omului şi, în acelaşi timp, termenul ultim privind discuțiile privind publicarea cărții în (şi în) limba română; „termen ultim", fie datorită morții neaşteptate a redactorului Mihai Gafița (victimă a cutremurului), fie pentru că autorul romanului îşi permitea, după îndelungă şi zadarnică aşteptare, să schimbe datele jocului cu Puterea. Netemător ca totdeauna, Paul Goma începea să pună el condiții, cum s-a văzut în discuțiile repetate pe care le-a avut cu unul dintre reprezentanții Puterii, Cornel Burtică. Tema deceniului, pentru care se zbătea Omul din Mana, în nume propriu şi al tuturora, era libertatea presei, iar *Ostinato* îi îndreptățea multele şi curajoasele intervenții la toate forurile posibile. Problema libertății scrisului a căpătat temei sporit mai ales după ce romanul *Ostinato*, urmat şi de alte cărți (*Uşa...*, înainte de toate) a văzut lumina tiparului peste hotare, în limbile

franceză şi germană, provocînd întîmpinări entuziaste în presa străină. Colegii de breaslă prindeau curaj, iar critica oficială şi negaţionistă, vizînd natura temei (viaţa infernală dusă de deţinuţii politici din România, în loc de eroismul muncii din fabrici şi uzine şi prefăcutele rezerve privind capacitatea autorului de a da cuvîntului vestmînt artistic) a trebuit să depună, ruşinată, armele.

Între varianta de dialog cu D. Ghişe de la începutul segmentului de timp pe care îl am în vedere şi discuţiile din cabinetul lui Cornel Burtică, pe aceeaşi temă a libertăţii scrisului şi pe fond *Ostinato,* distanţa este apreciabilă în ton, în viziune, în conceperea rivalităţilor. Lui Ghişe i se părea semn de mare destindere faptul că scriitorilor le era îngăduit să-i facă reproşuri lui Dumitru Popescu-Dumnezeu la întîlnirile comune, de dinaintea tezelor ceauşiste pe tema dictatului cenzurii. Comparaţia se făcea cu perioada anterioară, stalinistă şi anapaukeristo-dejistă. După numai şapte ani, pînă şi lui Burtică i se părea îngustime de gîndire o poziţie asemenea celei exprimate de colegul său de ideologie, P-Dumnezeu. De aceea a pus mîna pe telefon, dîndu-i dispoziţie lui Mihai Gafiţa să revină în legătură cu *Ostinato.* Paul Goma se distanţa de ambii în acelaşi grad, pe motiv că termenul de comparaţie se cuvenea să fie Vestul, fără compromisuri şi fără clişee. Afectat de curajul interlocutorului, Ghişe îşi păstra aparent calmul („îţi dau un sfat prietenesc"), aşteptîndu-l cu alt manuscris, ca să-i arate cum „trebuie spălate rufele în familie". Spre deosebire, Burtică întrezărea, intrigat dar şi oarecum invidios pe Goma, că partida putea fi pierdută în ce-l priveşte. Aşa că nu strica un telefon la Securitate. Să ştie şi ea. Iar Goma pleca din cabinetul reprezentantului CC-ului demn şi cu fruntea sus. Dar avea convingerea că „greul abia acum începe". Propoziţia este scrisă apăsat şi cu necaz în *Culoarea curcubeului* (p. 75).

După toate datele, Nicolae Ceauşescu ţinea strîns firele de comandă, asemenea unui paianjen plasat strategic, să observe la timp apariţia oricărui nepoftit în zonă. În fabrici şi în instituţii, avea gazete de perete conduse de politruci şi de „scriitori" în devenire; la casele de creaţie şi la secţiile

județene de cultură se infiltraseră securişti care viețuiau în dulce companie cu turnătorii şi cu băieții cu ochi albaştri din presă. Dar mai ales la Casa Universitarilor din Iaşi fericirea era nețărmurită. Locul ales se numea „groapa cu lei", în argou universitaro-securistic, un separeu nu prea mare, ferit, convenabil. Acolo beau răzbit profesorii devotați şi gradele în civil, dar arhicunoscute şi de portar şi de chelner şi de rector. Se negociau şefii de catedră, avansări, paşapoarte. E drept, locul de taină era „casa W", din parcul de lîngă stadion. Cine ajungea acolo era om „făcut". În zilele faste şi cu stele-logostele, se adunau unul şi unul. Gazda, se zice, extrem de politicoasă şi îndatoritoare îți îndeplinea toate voile şi nevoile. Aveai dosar pentru un lectorat la Seatle – USA? Nimic mai simplu. Dar, vezi, ai făcut o greşeală: nu ştiai că studenta Dăriescu Paula e fiica unui coleg? I-ai pus 4 la Estetică. Schimbă-i nota, te rog eu frumos. Altfel îl trimitem pe Nicolae Crețu, deja „de-al nostru". Ca o chestiune de amănunt: ştii că e din acelaşi oraş, la origine, cu rectorul Barbu? Era unda de avertisment: te achiți cu nota, bine; dacă nu, ai de furcă şi cu rectorul. Doar ştii cine-i. Un lectorat la Chicago? Foarte bine. Vei avea ocazia să-l întîlneşti pe Mircea Eliade. Ai să ne faci şi nouă unele servicii. Dar mai pune surdină în legătură cu Vasile Arvinte şi cu Vasile Adăscăliței. Prea calci în strâchini, făcîndu-i de două parale. Toată lumea ştie că sunt oamenii noştri. Cît despre Sorbona, te sfătuiesc să nu pretinzi aprobare ca lector de română. Locul este rezervat soțiilor de activişti şi amantelor securiştilor. Scurt.

Avertismentul privind Sorbona mie mi l-a dat direct şi personal Richard Walter, şeful catedrei de Romanistică; în termeni universitari, urmaşul lui C. Balmuş, Th. Simenschy, Ştefan Cuciureanu, făcut conferențiar cu o recenzie în „Flacăra Iaşului"; în termeni „cumetriali", activist cunoscut doar „între patru pereți" de lectoriţele în subordine, unele avansînd nesperat. Adevărații lui co-breslaşi erau colegii cu grade...

Am făcut uz de aceste date, absolut autentice, în ton cu dosariada Goma, din convingerea că viața scriitoricească nu

era, totuşi, prăvălită iremediabil în mlaştină ca sectorul universitar; pe care, pot spune cu mîna pe inimă, îl mai mult decît bine cunosc. Se mai auzea cîte un glas de scriitor, în țară ori la Europa liberă. Erau ei „ingineri" şi zugravi de suflete, dar formula leninistă (sau jdanovistă) înclina mai mult spre metaforă şi putea fi oricînd răsturnată. Profesorii, mai ales de la Litere, Istorie şi Filosofie, deveniseră simple instrumente de agitație şi propagandă, pentru că rolul universităților era, fără abatere, să formeze „generația de mîine", „mîndria țării", în limbaj de lemn. Cînd apărea tov. Ion Iliescu în aula festivă a Universității „Al.I. Cuza", în perioada lui ieşeană, să prelucreze lucrările ultimei plenare peceriste, nu se arăta deloc a fi „liber cugetător", nici nu vorbea cu „măi dragă"; nici măcar nu era zîmbăreț; doar pătruns de datorie comunistă, neîngăduind abateri de la idealurile proletare, în lumina clasicilor marxismului. Aplaudacii din sală nu erau nici ei ființe omeneşti, cu judecată normală, ci massă amorfă. Lucraseră bine şi cu meşteşug organele de-i aduseseră într-o asemenea stare jalnică. Aşa se explică faptul că, în unitățile universitare, cadrele didactice se conformau automat regulilor prestabilite. N-au existat grupuri capabile de acțiuni proprii, demne, independente, nici personalități care să se ataşeze unei mişcări puternice de idei, comune interior-exterior, cum a reuşit temerarul Paul Goma în numele scriitorilor, lansînd cele trei scrisori de mare răsunet (către Pavel Kohout, Nicolae Ceauşescu şi Conferința de la Belgrad) şi aderînd, totodată, la „Charta '77". Cazurile Emil Constantinescu ori Zoe Petre nici nu intră în discuție. Ele au fost prefabricate în ton cu revoluțiile de catifea, planificate să străbată Estul.

Cînd vor fi intreprinse cercetări sistematice, de adîncime şi în mod comparativ, asupra dosarelor universitare, deopotrivă cu ale Uniunii Scriitorilor, discuția va fi mai la obiect şi pe fondul ei. Fişa de care dispun în momentul de față şi care-i avantajează pe scriitori (nu în massă, ci ca titlu nominal) se rezumă la citatul dosar de securitate al lui Paul Goma, *Cod „Bărbosul"*. Două aspecte se cuvin reținute la lectură şi la re-lectură. Mai întîi faptul că în documente (*note,*

rapoarte, sinteze, planuri de măsuri), deşi elaborate în scopul unic de urmărire a împricinatului de către slujbaşi-ofiţeri pregătiţi cu metodă, se constată, în mod surprinzător, două variante ale relatărilor. Citim într-o notă-raport emisă în numele Consiliului Securităţii Statului, din 1972:

„Marea majoritate a oamenilor de litere condamnă acţiunile intreprinse de aceste elemente, atît pentru deserviciul pe care l-au adus politicii partidului şi statului nostru, cît şi pentru faptul că aruncă o umbră asupra activităţii creatoare, conform cu indicaţiile date de către partid, ce o desfăşoară «breasla» din care fac parte”[1].

În comparaţie cu altă notă, tot cu statut de „strict secret”, scrisă la distanţă doar de cîteva luni de cealaltă:

„În general, scriitorii cu care sursa a discutat despre Paul Goma şi romanul său se împart în două tabere pro şi contra publicării romanului său în Occident. Precumpăneşte tabăra celor care sunt de partea lui Paul Goma” (Idem, p. 323).

În primul citat, se simte mîna unui retorician pe linie, care colorează realitatea în mod convenabil, după gustul superiorilor; în celălalt este vorba de o analiză la obiect, credibilă, poate, în vederea unor măsuri concrete şi urgente. Mai citim:

„Fără să fac parte dintre admiratorii lui, sunt încredinţat că Goma are vocaţie de scriitor. Primul semn al vocaţiei sale îl constituie faptul că el vrea să fie scriitor, nimic altceva decît scriitor. Incontestabil că tipărirea cărţii sale în străinătate constituie o abatere de la legile ţării şi că ea poate fi speculată de elementele duşmănoase regimului socialist din România. Socotesc însă că acest caz trebuie analizat cu luciditate rece, fără enervările explicabile provocate de contextul în care s-a produs abaterea lui Goma” (Idem, p. 331).

Exemplul vorbeşte de la sine, împotriva şi chiar spre umilirea scriitorilor contestatari. Securistul (culmea!) dădea replică lui Fănuş Neagu, care, în aceeaşi secvenţă de timp,

[1] Idem, p. 327

perora, în numele coechipierilor de comando, că Paul Goma „nu are talent"; sau lui Eugen Barbu, arătînd cu degetul „un scriitor fără cărți". De neînțeles mi se pare Gabriela Adameşteanu, care să li se alăture, reactualizîndu-i într-o discuție avută cu cel care a scris *Ostinato*, dar şi *Uşa noastră cea de toate zilele, Culoarea curcubeului, Gherla, Arta refugii, Din calidor, Patimile după Piteşti,* cărți majore în literatura română şi toate publicate în edituri importante, Replica sa: „Ce pretenții mai ai! De unde să te ştie lumea, dacă nu-ți cunoaşte cărțile?"[1]. Ca şi cum şefa de la „22" ar avea un raft de cărți proprii. Sunt convins că, dacă n-ar fi fost marea secetă ceauşistă, *Dimineața pierdută* nu s-ar fi detaşat de altele. Cum ar fi ieşit la suprafață în timpuri normale, cînd un nume nou se justifica în cîmpul literelor numai şi numai prin expresia artistică singulară, însă în măsură să redimensioneze întregul peisaj al prozei poetice? Dar, vorba ceea, „o mînă spală pe alta şi amîndouă...". Gabriel Liiceanu îl înlocuia pe cenzorul Gafița, trimițînd la topit cartea lui Goma ca nevandabilă/ nerentabilă, iar Nicolae Manolescu tipărea în „România literară" un nimicitor „Adio, Domnule Goma!".

Al doilea aspect ce se impune atenției vizează înmulțirea grupurilor de scriitori favorabili mişcării de idei inițiate de Paul Goma, ceea ce, în parte, rezultă şi dintr-o notă anterioară. Confirmarea se găseşte în adeziunile scriitoriceşti, nu numai din capitală, dar şi din provincie. Spre exemplu, *Cod „Bărbosul"* conține un document la p. 459, „un fel de telegramă" în regia colonelului Dumitru Ionescu, de unde se reține o interesantă afirmație făcută de Laurențiu Ciobanu. Era anul 1977, în mai, moment în care autorul romanului *Ostinato* abia scăpase din detenția de la Rahova:

„Goma este o personalitate şi ceea ce afirmă Goma este o realitate. Goma este victima situației actuale care a vrut să arate lumii realitatea despre libertățile din România". Numai că vorbitorii ezitau să treacă la acțiune; reproş pe care victima generalilor de la Rahova, Vasile şi Pleşiță, nu încetează,

[1] Paul Goma, *Jurnal pe sărite*. Editura „Nemira", Bucureşti, 1996, p. 283

cu deplină îndreptățire, să-l aducă în multe dintre scrierile sale.

Puterea a cunoscut momente dificile în găsirea soluțiilor eficiente. S-a încercat formula scrisorilor anonime („Noi şapte preoți ortodocşi"), scrisori deschise (Dan Zamfirescu, „coleg cu generalul Pleşiță", precizează Paul Goma), articole de incriminare (Dumitru Mircea, H. Zalis, Alecu Popovici). Din 1973, se arată în *Cod „Bărbosul"*, intră în rol „sursele" angajate de Securitate pe post de observatori–turnători. Prima e harnica Ruxandra (nume identificat cu Geta Naidin-Dimisianu), urmată îndeaproape de Fălticeanu (Mihai Gafița), Dona Alba (Mara Nicoară), Lascăr, Neagoe, Costea, Coman, Bogdan, Arthur, Petrică, R.A., C1 –, o armată întreagă de civili militarizați. Într-o notă de la p. 376 citim:

„Din anul 1971 unitatea noastră îl are în lucru pe numitul Paul Goma, scriitor, fost condamnat [...]. Încă din 1971 au fost instalate mijloace T.O. la locul de muncă şi din 10 iunie 1973 şi la domiciliu". În altă Notă (p. 368), „de analiză a acțiunii «Bărbosul»", se decupează paragraful cu „Măsuri de compromitere a sa în rîndul scriitorilor, a relațiilor din emigrația reacționară, destrămarea anturajului ce s-a format în jurul său". În perspectivă, fiecare enunț va deveni capitol amplificat şi de sine stătător în programele de lucru consacrate „acțiunii Bărbosul". O notă – *plan de măsuri* din 1977, cînd Paul Goma se pregătea pentru soluția extremă a exilului, arată că se punea la punct o nouă repriză în vederea compromiterii şi a izolării:

„În anumite cercuri din conducerea Uniunii Scriitorilor. Urmărind astfel ca persoanele respective, transmițînd versiunea în cercuri tot mai largi, să-i asigure autoritatea ce, fiind aflată din surse competente, la care au acces prin poziția lor oficială. Avem în vedere anumiți membri ai conducerii Uniunii (Fănuş Neagu, Geo Dumitrescu, Ioanichie Olteanu, Mircea Dinescu) despre care cunoaştem că difuzează cu uşurință unele informații la care au acces prin funcția ce o ocupă. Vom folosi sursele *Donici, Lascăr, Ruxandra, Artur*" (*Cod „Bărbosul", p.* 496).

În 1977, se înmulțesc *planurile de măsuri*. Unul dintre ele este reprodus la pp. 397-402 şi începe, în chip orientativ, cu fraza devenită leit-motiv:

„În continuarea măsurilor de anihilare şi neutralizare a acțiunilor ostile inițiate de Paul Goma, la instigare şi cu sprijinul postului de radio Europa liberă şi al altor centre reacționare din Occident, se vor intreprinde următoarele". Documentul cuprinde 4 secvențe pe puncte şi subpuncte, indicîndu-se departamentele şi persoanele care să ducă la îndeplinirea fiecărui obiectiv în parte. Secvența a patra se intitulează „Măsuri de compromitere a sa la unele ambasade din Bucureşti". Sunt specificate, în ordine, ambasadele: americană, germană, engleză, franceză. Citez doar pasajul privitor la aceasta din urmă, pentru a ne da seama de forța de penetrare a serviciilor secrete, la ce nivel şi ce efectiv de oameni aveau la dispoziție. Deci:

„Pe linia ambasadei Franței se va continua acțiunea începută prin informatorul *Nicuşor* care şi-a exprimat părerea față de *Saillard Christian, ataşat comercial,* că *Paul Goma* nu este o personalitate în lumea scriitorilor şi că în mediocritatea lui încearcă să se facă remarcat prin ceva; *Nicuşor* cît şi informatorii *Maria Stănescu*, legătură apropiată a ataşatului cultural *Boy Yves* şi *Ioana Petcu*, aflată în bune relații cu *Richard Jean Claude*, prim secretar, vor arăta diplomaților respectivi că menținerea legăturii cu indivizi de teapa lui *Paul Goma* poate să-i îndepărteze de personalitățile cultural-artistice româneşti" (Doc. cit., p. 402).

Tonul este deschis spre şantaj. Nu-i de mirare. Se purta asemenea tip de relații Est – Vest în perioada Cortinei de Fier. Nu-i vorbă, francezii erau destul de cooperanți cu confrații de mîna stîngă, întinsă pretutindeni. Cădeau uşor la înțelegeri compromițătoare, de dragul aranjamentelor ieftine, „între patru pereți" ai cabinetelor diplomatice. Jocurilor politicianiste le-au căzut victime Vintilă Horia, Mircea Eliade şi mulți alții.

Partea mai mult decît incredibilă a problemei este că Paul Goma nu se arăta deloc temător față de grupările de forțe din jur, tot mai amenințătoare. Singur, curajos, ajutat

de prietenii pasagere (Breban, Țepeneag, Negoițescu, Mazilescu), dar mai ales de Ana Maria, care îl „susținea integral în ipostaza aceasta de scriitor [...] şi nu rareori era mai violentă decît el la adresa unor personalități din cultură care i-ar împiedeca cariera soțului ei". Este o notă a *Ruxandrei*, din 1 dec. 1973, primită de ofițerul Achim Victor. Goma era singurul care întrevedea cursul normal şi ireversibil al lucrurilor după evenimentele din Cehoslovacia 1968 şi, mai ales, după „Charta '77". Încercările repetate, cu metodă, de a se face gol în juru-i eşuau de fiecare dată, în sensul că grupul se desfăcea temporar, ca să se refacă de îndată, la alt nivel, crescînd în forță şi amploare. Campaniile de compromitere aveau efectele bumerangului: creştea cota de credibilitate a incriminatului. Toate acestea îl fortificau, iar un daimon socratic îl povățuia să ia inițiativa în acțiuni riscante, chiar provocatoare, contra fiarei înfuriate. Este, de pildă, cazul *scrisorilor deschise*. În acest spirit al cutezanței trebuie privită *scrisoarea trimisă lui Nicolae Ceauşescu* în 1977, la începutul acțiunilor pentru libertatea scrisului şi pentru drepturile omului. I se adaugă şi altele, în acelaşi ton. La 28 ianuarie 1974, trimitea Ministrului de Interne (în aceeaşi zi, şi preşedintelui Uniunii Scriitorilor, Zaharia Stancu) o scrisoare-cerere prin care solicita o autorizație „pe a cărei bază să-mi pot aduce, din străinătate, un aparat de multiplicat texte, piese de schimb şi materialele necesare (matrițe, tuş, gravor de matrițe şi să-l folosesc în scopul multiplicării textelor mele literare" (*Cod „Bărbosul",* 375). Nimic mai simplu, ar spune un cititor necunoscător de astăzi; poate şi un lucrător din rețeaua administrativă actuală. Dar, la data respectivă, nimeni-nimeni nu-şi putea permite asemenea scule, iar Paul Goma cunoştea bine situația. O banală maşină de scris era înregistrată la miliție, iar posesorul ei – obligat să se înfățişeze o dată pe an, cu ea în brațe, la circumscripție, pentru control. Cererea de eliberare a respectivei şi iluzoriei, în fapt, adeverințe o face Goma sub forma reproşului la adresa cenzurii politice care nu-i îngăduia să-şi vadă textele multiplicate după propria-i voință şi dorință. Ceea ce nu putea decît să-i înfurie pe generalii

Grenadă (Gheorghe Vasile) şi Sacou (Pleşiță), care se simțeau direct luați în obiectiv. Dar mai ales pe Nicolae Ceauşescu, aflat în spatele lor, cu *Teze* cu tot.

Scriitorii aliniați nu se mai încumetau să-şi asume răspunderea continuării campaniei împotriva lui Paul Goma, nici în haită, nici „răsfirat", pentru că ştirbeau prea evident libertatea presei, iar ea nu mai putea fi stăpînită între „cei patru pereți" fără a trezi proteste în publicațiile străine; formele de agresiune ale Securității intrau şi ele în dezacord cu Drepturile Omului şi cu Charta ocrotitoare. Chiar directorul închisorii de la Rahova, generalul Gheorghe Vasile, ajunsese să afirme, fie pe bune, fie cu prefăcătorie, că şefii lui au întrecut măsura: „– 'Re-ai tu al dracu', Goma!; a făcut Grenadă cu obidă. Cu cine ne-am pus noi boii în jug! De cînd mama m-a făcut n-am întîlnit un animal ca tine!" (*Culoarea curcubeului*, p. 253). Se impunea o nouă ordine de bătaie şi asta se poate constata, printre multe altele, după utilizarea epitetelor denigratoare. În loc de frecventele: *agent KGB, spion, vîndut, sionist, jidan, scandalagiu, destrăbălat, pederast,* intrau în circuit: *infractor juridic* (p. 336 din *Cod „Bărbosul"*), *ostil* (p. 336 366, 367, 368, etc.), *periculos social* (p. 502). În baza acestor formule calificante şi a argumentărilor de rigoare, autoritățile româneşti pretindeau că se puteau dispensa de „incontrolabilul" Paul Goma.

Războiul a fost greu. A început să se contureze încă din 1971-1972 (momentul *Ostinato*, al Tîrgului de carte de la Frankfurt-Main şi al Tezelor ceauşiste) şi a continuat să se desfăşoare în etape, pînă la sfîrşitul anului 1977. S-au constituit o sumedenie de echipaje militare pentru supraveghere la domiciliu, filaj prin oraş–țară şi agresiuni directe; de asemenea, comandamente militare care să blocheze orice contact cu persoane din interior ori din străinătate: cunoscuți, scriitori, ziarişti, sute dacă nu mii de indivizi doritori să adere la „Charta '77". În dosarul *Cod „Bărbosul"* (p. 475-477) se poate urmări un tabel cu „Fişe de persoane" care au încercat să adere la apelul Conferinței de la Belgrad. Tabelul este alcătuit pe țară şi pe județe şi poartă semnături aparținînd ofițerilor din localitățile respective. Un

alt document, „tot în dosarul meu", înfăţişează un tabel cu 192 de persoane care au aderat la aceeaşi mişcare iniţiată de Paul Goma. Să reţinem că Scrisoarea către Pavel Kohout, reprodusă şi în *Culoarea curcubeului,* la care am mai făcut referinţă, era însoţită doar de 8 nume de aderenţi. Înţelegem ce s-a întîmplat. Tocmai de aceea *Culoarea curcubeului* şi *Cod „Bărbosul"* se completează (corectează) sub raportul informaţiei, justificîndu-se întrunirea lor într-un singur volum.

A fost adevăratul război pe care Ceauşescu l-a dus în timpul stăpînirii sale. Împotriva unui singur om: Paul Goma. Şi l-a pierdut ruşinos. A pus la bătaie mai multe forţe armate, el însuşi situîndu-se în fruntea unui comandament suprem, format, nici mai mult, nici mai puţin, din 9 generali şi un locotenent colonel, printre ei aflîndu-se şi „eroul" de la Rahova, generalul Gheorghe Vasile. La pagina 416 din *Cod „Bărbosul"* se dă numele fiecăruia, după care urmează o frază – două exprimînd nedumerirea justificată a autorului: „Împotriva cărui pericol, a cărei ameninţări a fiinţei naţionale s-a mobilizat elita armată alcătuită din Securitate, condusă de comandantul şi al ei – suprem – Ceauşescu? Cine era duşmanul ţării, vînzătorul ei «pe treizeci de arginţi»?" Şi mai departe, în chip de răspuns: „Un oarecare ins, «scriitor fără cărţi», vorba lui Eugen Barbu şi a lui Mircea Dinescu (...). De ce «înnebunise» nu doar scriitorimea – şi mai grav: Securitatea? De ce îi era frică Aparatului?

De *cuvînt* – iată, mi-a scăpat vorba-mare".

Iar *cuvîntul* se afla la autorul *Patimilor după Piteşti*. Drept urmare şi spre învăţătură: război cu *Goma-cuvînt* nu se face.

Capitolul III

Publicistică - Scrìsuri

1. Scrìsuri

Volumul *Scrìsuri* (Nemira, Bucureşti, 1999, 628 p.) cuprinde mai multe texte de presă: articole literare, studii culturologice, scrisori deschise etc., pe care Paul Goma le-a făcut cunoscute, prin publicații străine ori româneşti, în decursul cîtorva decenii (1972-1998), toate privind viața scriitoricească din vremea (dar şi după căderea) Cortinei de Fier. Discuția care urmează are ca punct de plecare volumul *Scrìsuri* din 1999 nu pierde din vedere nici varianta ulterioară, restructurată, dezvoltată, de la Curtea Veche, 2010.

„Scrìsuri" este un cuvînt inventat în cunoscutul stil al autorului şi folosit frecvent, cu sensul de experiență trăită, de document mărturisitor. Se spune şi (*scris –) înscris*, cu sensul dat pătimiților din vechime, robi, sclavi, martiri; sau *ars, pecetluit* (cu fierul înroşit), direct pe corp (şi cu rezonanțe adînci în suflet), ca individul să rămînă *însemnat* pe viață şi pe veci. Acest înțeles metaforic şi psihologic a fost preluat de poezia modernă. Îl găsim la Cezar Ivănescu, într-o serie de compoziții pe tema „scriere şi sacrificare". De pildă:

„!Fața mea supusă de cîte ori n-a fost, peste zi,
ca untdelemnul, au curs pe ea
vorbe, rîsete şi plînsete; noapte, te invoc!
vin acasă şi cînd toți adorm,
mă trezesc în fața mesei si a hîrtiei albe".
Sau:
„Nici nu te pot scrie
şi nici cuvînta,
Carte de hîrtie,
plîngi ca fața mea".

Eforturile sacrificiale ale poetului sunt asociate de Nichita Stănescu cu *hemografia*, o „ştiinţă" de el născocită. Ni se spune în *Respirări* (p. 67), în perfectă consonanţă cu Cezar Ivănescu:

„*Hemografia* este abstractă şi practică totodată. Te scrii pe tine pe dinăuntrul sufletului tău mai întîi ca să poţi la urmă să scrii pe dinafară sufletele altora".

Sumarul cărţii *Scrìsuri* reţine titlurile în ordine cronologică. Se poate urmări precis modul de implicare al Omului din Mana, cu toată fiinţa, în evenimentele cele mai acute, ca şi mutaţiile dramatice survenite pe parcurs. Paul Goma s-a remarcat pe cuprinsul Europei ca unul dintre cei mai destoinici luptători pentru Drepturile Omului. dar şi spre marea amărăciune a mulţimilor victimizate care sperau într-o soluţionare umanistă.

Spiritul justiţiar, sădit natural în fire şi întărit prin suferinţă, n-a fost abandonat o clipă: cititorul se poate convinge, fără umbră de îndoială, cu condiţia să străbată meticulos categoriile de texte necesare, de la mărturiile istorice, tip *Culoarea curcubeului,* la *Jurnale* şi *Scrìsuri.* Cum am spus şi cu alte prilejuri, ele se completează şi se lămuresc pînă în amănunte, pentru a-l înfăţişa pe Paul Goma ca personalitate deplin conturată prin fapte, în comportamentul ei unitar, coerent şi decis. Documentele arată că interesele generale şi de breaslă au stat mai presus decît cele strict personale.

Fireşte, din pricina împrejurărilor agitate, a unor individualisme păguboase din chiar cadrul scriitoricesc, a intereselor de partidă, tonul polemic e prezent peste tot. Cuvinte „rele", incriminatorii sunt folosite fără cruţare. Cititorul poate fi derutat dacă parcurge textele pe sărite, în grabă, dacă se lasă prins, fără voie, în capcana unor contrareplici falsificatoare, venite din partea celor interesaţi s-o facă. Pentru evitarea neînţelegerilor, se cuvine să se aibă în vedere:

a) dacă autorul face afirmaţii nemotivate;

b) în cazul unor afirmaţii deranjante, să nu se procedeze secvenţial, ci să se înfăţişeze ideea în desfăşurare

filmică, pornindu-se de la *cauză* şi reţinîndu-se motivările. Istoria literară e datoare să facă ordine aici. Chiar dacă Puterea neocomunistă persevereză în forme dictatoriale şi reducţioniste (operînd prin instrumentele de care dispune: manuale şcolare prefabricate, edituri dirijate, grupuri de presiune zise „elitiste"), istoria literară, cu siguranţă, îşi va intra în drepturi, mai devreme sau mai tîrziu. Specialiştii de bună credinţă, cei care nu au lipsit nici în vremurile de cumplit îngheţ, îşi vor spune cuvîntul de trebuinţă întru salvarea adevărului. Ideologii plătiţi s-au făcut totdeauna de ruşine şi nu se mai învaţă minte.

Problema de interes prioritar şi de primă urgenţă care îl priveşte pe Omul din Calidor şi, deopotrivă, pe marii exilaţi postbelici: Mircea Eliade, Vintilă Horia, Emil Cioran, Ştefan Baciu, Aron Cotruş etc., se pune în termenii următori: este istoria literară pregătită să-i recupereze pe scriitorii în cauză, pentru a fi redaţi tezaurului cultural românesc, aşa cum se cuvine de fapt şi de drept, în condiţiile normalităţii? Deocamdată, ne confruntăm doar cu experienţe eşuate. Au dovedit-o istoriile literare apărute în deceniile postdecembriste. De regulă, autorii minimalizează literatura rezistenţei şi a exilului, dau importanţă liderilor proletcultismului, ca Dan Deşliu, cochetează cu ideologia, deformează ori îşi permit critici maliţioase, uneori deplasate, îndeosebi pe seama lui Mircea Eliade şi a lui Paul Goma. Nici vorbă de reeditarea lor în condiţii ştiinţifice, pe volume reprezentative, pe serii de opere însoţite de studii sistematice, cum se cuvine fiecărui autor în parte. În schimb, viaţa literară este invadată de nume minore, lansate cu fast de librărie ori gălăgie de presă, pînă la ridicol, spre paguba tuturora. Inconştienţă? Rătăcire? Demolarea voită a culturii autohtone, cum se obişnuieşte în regimurile totalitare şi mafiote?

Am formulat astfel, *Omul din Calidor*, pentru că *acolo*, în pridvorul casei părinteşti (şi al şcolii), din Mana-Orhei, Goma a fost martorul unor evenimente de neuitat, ca apariţia armatei române după istoricul „Vă ordon!", cu tricolorul desfăşurat spre toate zările. Şi tot *acolo* i s-a întipărit imaginea pomului de Crăciun, cum se făcea în Basarabia pe

vremuri, în curtea şcolii, mare şi rotat, pentru tot satul şi pentru toată lumea. Peste ani, Paul Goma a străbătut multe meridiane geografice şi sufleteşti, a scris multe cărți, în Bucureşti, la Sibiu, la Paris... Dar mi-l imaginez neschimbat şi neclintit în postul lui de veghe, din apropiat-depărtatul şi fantasmaticul Mana; ca şi cum n-a părăsit niciodată locul. Deci *Omul din Calidor*.

Editarea, ca datorie de onoare, întîrzie; nu şi criticile, de regulă pe motive inventate sau, cel puțin, din inerție. Aşa că situația se arată a fi cît se poate de păguboasă: pe măsura trecerii timpului, publicul se obişnuieşte cu clişeele puse în circulație de presa curentă, cu formule interpretative comode, prea adesea deformante. Nereceptarea la timp şi cu înțelegere face ca scriitorii să se înstrăineze, să nu mai ajungă a fi considerați „ai noştri". Cîştigă teren, în schimb, Sorin Toma, Eusebiu Camilar, Mihai Beniuc, V. Em. Galan, Nina Cassian, „prietenul meu Z. Ornea".

Lucrurile se complică şi mai mult în ce-l priveşte pe Paul Goma. Istoria literară de azi sau/ şi de mîine are datoria să clarifice convingător şi definitiv trei aspecte importante legate de reeditarea în limba maternă a operelor mereu exilatului, după decembrie „22", cînd „s-a tras în noi" din toate direcțiile:

a) De ce *au fost topite cărți* cerute spre editare de înşişi directorii unor edituri importante; şi nu una, ci mai multe?

b) De ce au fost reținute cărți prea multă vreme în sertarele unor redacții, de asemenea solicitate inițial?

c) De ce au fost hăcuite în redacție volumele de publicistică? Mă refer, înainte de toate, la volumul *Amnezia la români* publicat, în cele din urmă, la „Litera", 1992. Explicațiile date de împricinați contează mai mult sau mai puțin, ținînd cont de caracterul lor confuz, neconvingător. Decisive şi de neiertat rămîn faptele: topirea cărților, fără acoperire juridică şi morală.

După acel Decembrie, i s-au creat Omului din Mana-Guzu momente grele, urîte, ce țin de domeniul absurdului. Iată unul descris de însuşi mult pățitul autor:

„Viorica Oancea, sora altui prieten bun, Mihai Botez, auzind ce porcărie îmi făcuse Liiceanu-şi încă nu ştia totul; şi încă nu ştia ce avea să-mi facă ea – mi-a cerut să-i încredinţez volumele, să le scoată la editura ei, Litera.

În anul următor, 1992, Oancea Viorica mi-a comunicat: nu are hîrtie pentru *Scrisori*, iar *Butelii aruncate în mare* (cum se intitula culegerea de articole) nu va putea apărea decît în patru volume – cîte unul pe an...

În 1993 a ieşit primul „volum" de... 100 (una sută) pagini. Fusesem abuzat; articolul care dădea titlul volumului (*Amnezia la români)* nu era inclus, deci titlul nu avea corespondent; textele fuseseră selecţionate după criterii fanteziste, cronologia ignorată: întîiul meu articol predat era datat 1972, însă Viorica Oancea şi redactorul de carte Ioana Pârvulescu mă prezentau începînd cu piese din 1985, din 1986... De ce? Nici un mister: scriam în 1972 articole pentru presa imperialistă, eu aflîndu–mă, în continuare, în R.S.R. – atacînd probleme pe care, «înainte de revoluţie», directorimea de conştiinţă, consumatoare de soia (altfel, rezistentă!) le discuta în şoaptă, la bucătărie, cu aparatul de radio pus tare, pe Bucureşti. Or, dacă un contra-exemplu exista, acesta nu trebuia să ajungă la conştiinţa cititorilor: ce ar fi crezut ei despre combativitatea anticomunistă a scriitorilor preferaţi?

«Obiectul» (broşura) ar fi de tot hazul – dacă n-ar purta numele meu. Apare în martie 1993, e datat(ă): 1992(?); pe copertă scrie: *Amnezia la români*, pe cotor: *Amnezie la români*...; nici o indicaţie: să fie primul dintr-o serie?, al şaişpelea?, va fi urmat de altul?, după ce criterii a fost făcută selecţia...? Pe scurt, bătaie de joc. În 1995, Oancea, născută Botez, a scos încă o broşură intitulată cu o fantezie debordantă: *Amnezia la români* – şi tot fără indicaţii editoriale".

Segmentul a fost decupat din *Scrìsuri* (Nemira, 1999), notiţa introductivă, intitulată *Din partea autorului*. Sunt consemnate cîteva dintre infracţiunile editoriale cele mai grave pe seama cărţilor lui Paul Goma, de după 1990, comise, în mod ciudat, în stilul Gafiţa-Ivasiuc-Preda. Chiar *Ostinato* va cunoaşte o nouă etapă, ca la comandă, de suspendări şi de agresiuni. Autorul a depus, aici, la dispoziţia cititorului inte-

resat şi de bună credinţă, datele necesare şi esenţiale, îndatorîndu-i pe inculpaţi să dea răspunsurile în ton cu întrebarea pusă. Nu s-a auzit nici o voce din acea direcţie. Dar cînd păgubitul a dat o variantă pamfletară, agresivă în termeni, aceloraşi teme de discurs, s-a şi dezlănţuit campania denigratoare în paginile revistelor „România literară" (Nicolae Manolescu, Gabriel Liiceanu,), „22" (Gabriel Liiceanu, Gabriela Adameşteanu), „Dilema" (Andrei Pleşu). Personal, nu acuz pe nimeni; doar constat starea vremii, lasînd locul istoricului literar să se pronunţe cu documentele pe masă şi cu grija transmiterii adevărului spre generaţiile care vin. Ele măcar, nu mai trebuie induse în eroare.

Volumaşul de 100 (–101) păginuţe, cu titluri adunate la întîmplare, nu are nici o bază de susţinere, deşi redacţia avusese la dispoziţie, prin grija autorului, texte pentru mai multe volume şi de proporţii. Se vede de la o poştă că doamnele de la „Litera" şi-au bătut joc de exilatul de la Paris şi de colegul lor (şi al nostru) de breaslă; dar şi-au bătut joc şi de cultura română pentru motivul, foarte grav, că documente de natura celor avute în grijă nu proveneau dintr-un sertar scriitoricesc oarecare, după cum nu-şi găsiseră loc în paginile revistelor ceauşiste la data cînd au fost redactate. Recuperarea lor, imediat după decembrie 1989, ar fi însemnat recunoaşterea meritelor autorului şi, totodată, o carte de vizită onorantă.

Deocamdată, situaţia este cît se poate de deranjantă, şi pentru autorul ţinut mereu sub control, astăzi ca şi ieri, şi pentru cititorul avizat–neavizat, care nu are acces deplin la scrierile încă în aşteptare, pentru a-şi forma convingeri proprii, în baza cunoaşterii în totalitate a operei şi a vieţii lui Paul Goma. De pildă, *Ostinato* n-a avut norocul să pătrundă firesc în viaţa literară românească, în pas cu marile creaţii în proză ale anilor '60 - '70. Mai mult, nici după decembrie 1989 nu-şi găseşte locul cuvenit în istoriile literare, în cursurile universitare, în manualele şcolare. O capodoperă a memorialisticii, *Culoarea curcubeului*, document unic şi de cea mai mare importanţă pentru cunoaşterea deceniului al şaptelea (-scriitoricesc) a fost mai întîi dosită în depozite, apoi

topită fără strîngere de inimă; ca, în cele din urmă, să aştepte 15 ani pînă să apară şi în limba română (Editura Polirom, Iaşi, 2005), dorința cea mai ardentă a autorului. Împricinaților le dedică Goma, oare, frumoasele cuvinte de pe prima „pagină a cărții? Citim:

„Celor care în anul de grație 1977
s-au încăpățînat să creadă cu sunt oameni
şi au început cu începutul:
s-au liberat de frică;
s-au liberat de ei înşişi".

Săptămîna roşie este hulită în culisele neocomu-niştilor fabricanți de idei cominterniste; nu şi de istoricii de profesie, care confirmă prin documente, matematic exacte şi în ton cu paginile cărții Omului din Calidor, grozăviile prin care au trecut bieții bucovineni şi basarabeni în iunie-iulie 1940, după diavolescul pact Ribbentrop-Molotov. Să ne mai mirăm că directoarea de la „22" dădea explicații, în stilul lui Eugen Barbu, în legătură cu necunoaşterea cărții *Culoarea curcubeului*? Că se arăta indiferentă (-mirată) față cu topirea volumului la indicațiile filosofului Gabriel Liiceanu? Cîți, mai bine-zis, cine dintre profesorii de literatură (mă refer la universitari) sunt pregătiți să dea relații corecte, nepărtinitoare, în legătură cu operele mari ale lui Paul Goma şi ale literaturii postbelice (unele traduse în limbi de mare circulație): *Ostinato, Uşa, Culoarea curcubeului, Gherla, Scrìsuri*? Ca să nu mai vorbesc de *Arta refugii, Patimile după Piteşti, Bonifacia, Din calidor*... Să fim drepți şi să judecăm cu luare aminte, dacă ne simțim în stare: ceva-ceva nu e în regulă aici.

Din păcate, s-a mers din rău în mai rău: activitatea de presă a lui Paul Goma (articole literare, îndeosebi privind destinul scriitorului modern, studii de istorie şi de politologie, interviuri, scrisori deschise, polemici, etc.) ajunge la cititorul de astăzi şi cu întîrziere, şi fragmentar. Înțelegem asta din dezvăluirile autorului, fireşte, „incomode" pentru făptaşi; dar şi dacă se compară cele două volume deja citate: *Amnezia la români* (Litera, Bucureşti, 1992, 101 p.) şi *Scrìsuri* (Nemira, Bucureşti, 1999, 628 p.). În primul rînd, distanța în timp

între amintitele apariții editoriale este de aproape un deceniu, fără a mai include *Scrisori întredeschise* (Biblioteca „Familia", 1995), care se înscrie în altă ordine de idei. În al doilea rînd, volumul de la Nemira este, fără îndoială, o repunere în drepturi în adevăratul înțeles al cuvîntului şi în ton cu exigențele autorului; dar o recuperare, totuşi, parțială. De pildă, textele din *Amnezia la români* (şi cîte or mai fi rămase în uitare, cu intenție, în sertarele de la Litera) nu sunt incluse în *Scrìsuri.* Iată dovezi care ne îndeamnă să credem că dosarul publicistic este mult mai bogat. Repet: nu am în vedere doar simpla completare de informație. E vorba de un autor de excepție care a însemnat cel mai ferm reper moral în ultimele două decenii totalitariste şi singurul care a tratat la cota înaltă a adevărului nealterat de ideologie problemele creației, atît în planul experienței proprii, de prozator inventiv, cît şi în lupta de idei, spre stimularea întregii comunități scriitoriceşti.

Cu siguranță, materialele de presă publicate în străinătate, începînd cu anul limită 1972, ca şi cele de mai tîrziu, în anumite reviste din țară, în primul rînd la „Vatra", ne ajută mult să clarificăm lucrurile. Dar un punct de plecare în înțelegerea problemei îl constituie, deocamdată, volumul de la editura Nemira. Cititorul poate reține, chiar şi în această formă nefinisată, interesul neclintit şi de durată al autorului pentru răspunderea de oştean al *cuvîntului* scris/ rostit, rol pe care trebuie să şi-l asume veritabila elită scriitoricească; fără să-i scape o clipă din vedere celălalt versant, acaparat de ideologie, erodat de „trădarea criticii", cum se exprimă un confrate (Nicolae Breban), cu referire la a doua generație proletcultistă, autointitulată orgolios „culturalistă", generație căzută în debilitate psihologică, fără repere morale, fără idealuri poetice, predispusă la compromisuri şi trădare de frate. Pe pagina de gardă la *Jurnal pe sărite*, stau scrise întristătoarele cuvinte, ca pe un zid al plîngerii: „Doamne – Dumnezeule! Ce-ai făcut din scriitorul român?!" Nu trebuie să ne prefacem că nu auzim acest strigăt de disperare pornit dintr–o conştiință vie, curată

şi care refuză jocurile cu măşti, de amnezici, de impostori şi de profitori, înmulțite după căderea Cortinei de Fier.

Discuția poate continua în direcție analitică, pe verticală, avînd ca obiect această serie tematică sau/ şi cu extensie spre istorie, politică, ideologie etc., fie în latura expozitiv-constructivă, fie critică şi, mai ales, polemică. Într-un articol datînd din anii de glorie ai campaniei pentru Drepturile Omului, intitulat *Pentru ce părăsesc românii România?* („textul a fost scris şi difuzat în Occident – autorul aflîndu-se în România"), ni se precizează într-o notă-subsol la *Scrìsuri,* ediția 2010, de la Curtea Veche), este formulat un răspuns perfect pentru vremea respectivă: bieții oameni ajunseseră la limita de jos a existenței, erau însetați de libertate ca toate ființele normale, refuzau înjositoarea înregimentare comunistă: să „lucreze din greu", ca simpli „roboți". Cine avea curaj, sub dictatură, să spună asemenea cuvinte? *Scriitorul–martor* al vremurilor şi-a făcut datoria: a tras cuvenitul semnal de alarmă. Nu putea prevedea tranziția brucaniană: oamenii părăsesc şi mai cu uitare de sine locurile natale, nu ca robi, ci ca vite de muncă pentru Occidentul mult lăudat; revin acasă ca vai de lume ori se pierd în neant. Țara rămîne pustiită, bogățiile jefuite, disperarea nu mai cunoaşte margini. Cine se încumetă să mai rostească un cuvînt? Cine mai are urechi de auzit pe vreun meridian al planetei? Unde a dispărut temerarul care să depună mărturie în scriere, în faptă?

Din alt articol, *Amnesty International*, datat august 1978, subînțelegem că autorul însuşi a depus eforturi pe lîngă prestigioasa instituție (*Amnesty International*) şi în cadrul Comitetului Intelectualilor pentru o Europă a Libertății, să se „acorde protecție şi asistență lui Petre Țuțea, lui Aurel State, lui Gheorghe Calciu, lui Marcel Petrişor", întrucît, „din motive de opinie, nu se pot exprima în țara lor" (*Scrìsuri*, p. 38). În *La oglindă* (datat 1984), studiu amplu care ar putea circula şi în broşură separată (pentru uzul studenților, mai ales al istoricilor care cercetează de zor istoria comunismului sub îndrumarea unor cadre reciclate, cu burse cominterniste) este luată în dezbatere marea dramă a românilor provocată

de Pactul Ribbentrop-Molotov; în *O reabilitare şi o aniversare* (1988), este evocată figura aventurierului bolşevic Cristian Rakovski, prietenul lui C. Dobrogeanu – Gherea (şi idolul lui Z. Ornea), care a îndemnat din răsputeri armata rusă staționată în Moldova anilor 1916–1917 să dezlănțuie revoluția roşie pe teritoriul nostru; tot Rakovski a jucat un rol nefast pentru noi şi în favoarea Kremlinului, privind legitimarea Basarabiei şi Bucovinei ca teritorii istorice româneşti. De altfel, Basarabia-Bucovina, ca şi Transilvania, înfrățite prin destin tragic, revin frecvent în publicistica Omului din Mana-Guzu.

Pe scurt, Paul Goma arată o mare disponibilitate în elaborarea, cu antren, a multor forme ce țin de stilul publicistic (articole critice, studii savante şi strict la obiect, dialoguri, monologuri, scrisori deschise), respectînd tiparele îndătinate sau remodelîndu-le, fantezist, în funcție de condițiile strategice. Mi-e dat, însă, să rămîn, deocamdată, la cadre restrînse, aşteptînd vremuri mai bune.

2. Noi Scrisori deschise

„Scrisoarea", ca formă de comunicare, cu adresă fictivă ori reală, este veche şi bine cunoscută în istoria ideilor literare, estetice, politice; adesea, un pretext pentru dezbateri ample (puneri la punct, somații, convenții diplomatice, pînă la „acreditări", în limbajul cancelariilor medievale), docte, înțelepte, de la maestru la discipol, pentru ştiință şi bună purtare. Dialogurile socratice au devenit la Vergiliu, cel din Bucolice, tratat de agrotehnică, artă divină la vechii latini, la Horațiu *ars poetica* (*Scrisoare către Pisoni*), la Ovidiu elegii pontice versificate; pentru că nu numai ideile alese, dar şi experiențele sensibile se cuvin împărtăşite cu emoție, spre luare aminte. Oricum, stilul epistolar a căpătat răspîndire pe meridianele spiritului şi peste veacuri. Îl regăsim, de pildă, în *Evanghelia* Sfîntului Luca, încît pare că acolo s-a născut. Aşa şi începe, în chip de epistolă (*evanghelos* = cuv. grec):

„I,1. Deoarece mulți s-au apucat să alcătuiască o istorisire despre lucrurile care s-au petrecut printre noi, // 2. după cum ni le- a încredințat cei ce le- au văzut cu ochii lor de la început şi au ajuns slujitori ai Cuvîntului, // 3. am găsit şi eu cu cale, prea alesule Teofile, după ce am făcut cercetări cu de – a- măruntul asupra tuturor acestor lucruri de la obîrşia lor, ca să ți le scriu ție în şir, unele după altele, // 4. ca să cunoşti astfel temeinicia învățăturilor pe care le-ai primit prin viu graiu".

Aşa au înțeles să se adreseze sfinții apostoli mulțimilor de credincioşi aflate în depărtate locuri, cum citim la Sf. Pavel (*Către Romani, Către Corinteni, Către Galateni, Către Efeseni, Către Filipeni, Către Coloseni, Către Tesaloniceni, Către Timotei, Către Evrei* etc. Şi tot aşa: *Epistolele sobornicești* ale lui Iacov, Petru, Ioan, Iuda. Epistolarul se transmite, peste veac, sfinților părinți ai Bisericii din Răsărit, ca şi ai celei din Apus; de pildă la Sf. Vasile cel Mare, la Grigorie de Nyssa, mai ales la Dionisie Pseudo-Areopagitul, care are năzuința să se revendice de la scrierile evanghelice, să scrie despre *Numele divine,* ca să se ajungă la *Confesiunile* Sfîntului Augustin, carte de mărturisiri mistice destinate a fi transmise–comunicate direct ucenicilor.

Condiția era/ este ca mesajul *scrierii-scrisoare* să pornească de la o autoritate recunoscută, mitologico-religioasă, ca în exemplele citate. Cuvîntul rostit cu socoteală este întemeietor de lume, cum se ştie, iar *scrierea* mitizează, prin simplul fapt că îşi face simțită prezența o personalitate distinctă. Aşa că, printre *autorități*, în sensul convenit, îşi găsesc locul şi scriitorii, îndeosebi poeții, după credințele celor vechi. Dar nu numai timpurile mitice i-au privilegiat pe scriitori, ci orice epocă istorică în care ei şi-au asumat răspunderi spirituale majore, arătîndu-se sensibili față de destinele umanității. Autoritatea lor rămîne, deci, neştiribită în timpurile eroice, remarcîndu-se prin calitatea de a se face îndrăgiți şi ascultați, prin dreptul de a emite idei, de a da sfaturi utile celor din preajmă. Altfel nu se explică renaşterea ideilor în Europa umaniştilor, de la Sf. Toma d 'Aquino la Dante, la Goethe...

Ca să venim mai aproape: genul epistolar s-a revigorat prin Voltaire şi Montesquieu, artele poetice au revenit prin Boileau (***Arta poetică)*** şi Fr. Schiller (*Scrisori asupra educației estetice*), corespondența literară, relansată de M-me de Staël-Goethe, a devenit modă cîteva decenii de-a rîndul. Este drept că romantismul a introdus o notă luciferică, negaționistă în compozițiile epistolare, altfel spus, destructurări impuse de viiturile vremurilor, tulburi, apocaliptice. Mă refer la Victor Hugo, poate şi la Eminescu. Important rămîne faptul că, în toate timpurile, genul epistolar (scrisoarea deschisă-întredeschisă) a avut ca obiect numai şi numai evenimentele de seamă, ideile majore. Documentul căpăta credibilitate doar dacă cei doi „protagonişti", emitentul-„destinatarul" (fictiv-real) treceau drept *autorități* în conştiința contemporanilor; o şansă pentru buna circulație a ideilor spre generațiile în succesiune.

Întocmai procedează şi Paul Goma. O dovedeşte lista documentelor respective, iar dacă ar fi adunate laolaltă, ar constitui o serie distinctă în ansamblul scrisului său. Selectez doar cîteva, pentru o scurtă schiță descriptivă:

Primul document: *Domnului Nicolae Ceauşescu*, scrisoare datată „februarie 1977". Ea a fost redactată într-un segment delimitat de timp, împreună cu alte două documente de acelaşi fel (*Către Pavel Kohout şi camarazii săi* şi *Scrisoare deschisă* adresată participanților la Conferința de la Belgrad, făcînd parte din programul mai larg inițiat de Paul Goma, aflat încă în țară, şi ajutat de un grup de militanți români pentru aderarea la „Charta '77". Toate cele trei *scrisori deschise* au fost difuzate şi comentate intens de către presa străină; însă, în țară, organele Puterii, aparatul politic şi Securitatea au desfăşurat o amplă campanie de calomniere, umilire, persecuție, cu intenția lichidării autorului şi a familiei sale. După două luni de obstrucții dure, încă în „libertate", Paul Goma a fost închis la Rahova, bătut zdravăn şi tratat cu mortifiante, în clinică. În scurtă vreme, i s-a pus în vedere să părăsească țara.

Al doilea document, ilustrînd de data asta momentul imediat postdecembrist: *Către Tovarăşul Ion Iliescu, Prim–*

secretar–general–şef al P.C.R., scrisoare deschisă expediată de la Paris direct la Cotroceni, cu data 21 aprilie 1994. Scrisoarea către Nicolae Ceauşescu, din 1977, trimisă mai întîi şi aceasta tot pe adresa Palatului prezidențial, purta note de ironie, de reproş, de neîncredere; dar era, incomparabil, reținută, mima ceremoniosul; Goma spera, poate, în domolirea avînturilor extremiste ale scorniceş-teanului, chiar atragerea spre grupul „camarazilor" lui Kohout de la Praga, al militanților pentru drepturile omului la Conferința de la Belgrad. Fostul oaspete al Casei regale britanice şi al Preşedinției franceze dăduse încurajatoare semne de înțelegere, unele părînd sigure. Actul în sine pornise dinspre Paul Goma către Putere, se subînțelege, după îndelungă şi îngrijorată chibzuință: test, provocare, subtilă (riscantă), ademenire?

Momentul Iliescu, la distanță de aproape două decenii şi, mai ales, după acel nebulos „cine a tras în noi" (decembrie, 1989), se înfățişa în cadre la fel de tensionate, dar sub dictatul unor determinări total neaşteptate. Ca să-şi asigure confort prezidențial şi, totodată, să dea culoare rozalie stărilor de lucruri, Ion Iliescu, mare maestru în afaceri politice, a aplicat scheme tactice dăunătoare pe termen lung. Este vorba de politica de conciliere zîmbitoare, „fără violență", ca lumea proastă („stupid people", vorba tanchistului roşu al „Scînteii", de data asta instalat pe ecran, la televizor să se vadă iarăşi victorios), să conceadă că „țara noastră nu mai are granițe", că „industria română este un morman de fiare vechi", soluția fiind „să vină investitorii străini" ca să „le dăm cu un dolar fabrica"; şi „să înființăm partide etnice, măi dragă".

Mai este vorba, ca ordine tactică, de „amnezierea selectivă", adică de „reabilitarea", „iertarea", „anularea" sentințelor juridice emise, pe drept ori pe nedrept, nu contează, în trecutul ceauşist. Toate acestea îi vizau cu intenție *numai şi numai pe unii*: „disidenți", persoane care susțin comunismul „cu față umană" şi, pe ici pe colo, cîte un fost deținut politic. Bine lucrat. În fapt, Preşedinția avea în vedere, şi încă cu grăbire, pregătirea cadrelor de nădejde în

cea mai autentică manieră cominternistă: agitatori de presă, politologi sau, cum li se spune mai nou, „formatori de opinie", şefi de instituţii şi de ministere, de reviste, edituri, fundaţii culturale.

Spre surprinderea şi indignarea exilatului de la Paris, Puterea l-a înscris pe lista celor selectaţi, „aleşi" după criteriul profitabil „serviciu contra serviciu". Şi asta după ce devenise limpede că „revoluţia" însemnase un adevărat asasinat la scară naţională, pus la cale de forţe oculte, că „reformele" s-au dovedit jafuri în serie şi în văzul lumii, că protestele mulţimii şi ale presei de bună-credinţă nu mai erau luate în seamă. În mod explicit, Paul Goma a primit înştiinţare că autoritatea juridică supremă luase iniţiativa (printr-o cerere formulată de însuşi Procurorul General V. Manea-Drăgulin) anulării sentinţei de condamnare din 3 mai 1957. Atunci au fost victimizaţi, ca şi în 1948 – 1950, mii şi mii de tineri, studenţi în primul rînd, care protestaseră împotriva masacrelor comise de trupele sovietice la Budapesta. Aşadar, *scrisoarea* care ne interesează aici este o replică provocată şi nu porneşte din dorinţa autorului de a dialoga liber cu Puterea. De aceea a fost redactată în termeni polemici, acuzatori, cu formule agresive de limbaj. Iată cîteva extrase ilustrative (după vol. *Scrìsuri*, p. 293 – 301):

„Mult-Stimate şi foarte-iubite Tovarăş-drag Iliescu

Am primit de la Bucureşti o copie a cererii de recurs în anulare a sentinţei de condamnare a mea şi a lui Horia Florin Popescu (pronunţată în 3 mai 1957), cerere formulată de Procurorul General V. Manea-Drăgulin şi adresată Preşedintelui Curţii Supreme de Justiţie.

Tovarăşe Iliescu,

Onoarea mea nu are nevoie să fie «reperată», persoana mea se simte ofensată de manevra neruşinată a comunismului-de-după-comunism instalat în România după decembrie 1989. Nu accept să fiu iertat de *voi* – ba vă interzic *vouă* (care sunteţi ce aţi fost – şi mai mult decît atît) să rostiţi, să

scrieți în legătură cu mine: «justiție», «încălcare a legii», «recurs în anulare a sentinței» – cuvinte, sintagme potrivite tovarăşilor *voştri,* cei cu merite-deosebite-în-apărarea-ordinii-de-stat (gradați, asimilați), dar nu nouă. Eu am fost şi am rămas «duşman al poporului», «bandit», «lepădătură», «vînzător de patrie», «român corcit» – ba chiar «neromân» – şi sunt mîndru să fiu astfel, în gura *voastră,* a caralìilor României.

Prietenul meu şi colegul de lot Horia Florin Popescu îşi va formula opinia despre... „iertarea" ce ne-a căzut în cap din cerul Cotroceniului – aici iat-o pe a mea, pe puncte:

1.«Cauza» mea/noastră penală a fost şi rămîne una măruntă. Au existat în România, după instaurarea *voastră* prin forța baionetelor ruseşti, prin fraudă electorală, prin teroare, *cauze* nemăsurat mai mari, mai grele, mai dureroase: zeci, sute de mii de nevinovați au fost trecuți prin abatoarele Securității; prin penitenciarele de exterminare (Aiud, Sighet, Rîmnicul Sărat, Jilava), mii au căzut sub gloanțele *voastre*, alții au fost îngropați de vii în «mormintele pe care burghezia singură şi le-a săpat», după expresia inspirată (şi genială) a genialului *vostru* tătuc, Stalin: Canalul Dunăre - Marea Neagră; minele de plumb din Maramureş, Balta Brăilei, Delta Dunării; de asemeni, sute de tineri au fost supuşi, la Piteşti, fabricării omului nou – tot după modelul omului sovietic. Alte sute de români au cunoscut glontele *vostru*, în munți, unde încercau să salveze onoarea acestui neam; țărani cu miile au fost împuşcați în marginea satelor, pentru „vina" de a nu fi înțeles politica *voastră* agrară – ceea ce avea să prefacă o țară-grînar într-o republică de înfometați – în fine, numai Dumnezeu ştie cîte alte mii de oameni au pierit împuşcați, ucişi în bătaie pe granița cu Iugoslavia şi cu Ungaria în aceşti 4 de ani de... închidere înțeleaptă.

Atîta vreme cît *cauza* acestora – a celor care, azi, nu pot vorbi (de frică; şi de... moarte) şi nu se pot apăra de cererile *voastre* (în numele lor!) de anulare a sentințelor – nu va face obiectul unor măsuri generale *de condamnare a comunismului şi a comuniştilor vinovați de crime împotriva omului*, eu, cu a mea «cauză» neînsemnată, nu–mi dau

dreptul de a consimți la... «anularea (selectivă a) sentinței» (...).

2. Cine are insolența, nesimțirea, nemernicia să ceară; să judece; să hotărască... inversul: anularea sentințelor – *tot voi? Voi*, foşti, actuali şi viitori activişti, miliției, grăniceri, securişti? *Voi*, «îndrumătorii-spre-îndărăt»? Dar iertați–vă între voi, pînă amețiți de efortul de a număra pîn-la-cinci – întreiertați-vă-între-voi, tovarăşi, cum ați făcut de cînd ne-ați venit în furgoanele Armatei Roşii (continuatoarea Hoardei de Aur) – şi lăsați-mă pe mine aşa, ne-iertat, în tabăra dimpotrivă, unde mi-e locul (...)

3. Numai o gîndire de activist ignar, dar viclean (partidul comunist a dezvoltat o dialectică leninistă); pervers; criminal (partidul lui Lenin-Stalin: o mafie) – a putut concepe o... reparație de-a-ndoaselea: de la efect spre cauză–dar tot la efect rămasă şi în ziua de astăzi.

Fiind vorba de Justiție, pînă şi *voi* ştiți că simbolul ei este Balanța. Or, Balanța nu mă poate „ridica" pe mine (declarîndu–mă inocent), fără *a coborî întreg sistemul vostru*: justiție-de-clasă, partid mafiot, Securitate teroristă, criminală (...).

Promit că voi reveni în România cu plăcere; cu delectare voi asista la procesul fiarei de securist Gheorghe Enoiu, căpitan în '56 - '57, acum pitulat prin Făgăraş (de ce chiar acolo – cumva la Mînăstirea Sîmbăta); nu doar pentru ce mi-a făcut (mi-a rupt şi mie, acolo, trei coaste, maşina-de-bătut), dar pentru că îndelung a torturat pe Al. Ivasiuc, pe Florin Caba, pe Marcel Petrişor, pe Marin Cocioran... Şi nu pot, nu pot uita: Enoiu l-a bătut pe Ştefan Negra, colegul nostru de Filologie, *în cap, în cap, în cap,* numai *în cap*, pînă a înnebunit; după o scurtă ameliorare, Negrea a avut o recidivă şi s-a spînzurat, la Gherla.

Iată de ce refuz marea-milă a *voastră*, a «justiției» de pe Dîmbovița: voi îl continuați pe Ceauşescu (fără Ceauşescu). Balanța vă este necunoscută (aveți spaimă de *amenințarea* ei) – altfel de ce mă «iertați» pe mine, cînd normal ar fi fost – încă de acum patru ani – să reabilitați *victimele* şi să faceți să fie judecați *călăii*?...

4. Cum adică: Procurorul General cere – şi motivează – recursul în anulare al condamnării din 1957 (fără să mă întrebe, fără să mă anunțe pe mine, totuşi, interesatul), iar «Puterea Revoluționară» vitezeşte instalată la Bucureşti mă tratează, din 1990, ca pe un etern duşman – «al României», zic patrioții- securişti, cei care, cine n-o ştie: au luptat vitejeşte, totdeauna, în folosul... Rusiei?... (...).

Repet-rezum:

D-ta, tovarăşe Iliescu, eşti vinovat de schilodirea, de moartea şi de batjocorirea postumă a adevăraților revoluționari şi a adevăratei revoluții române din 1989 – pentru că D-ta ai dat ordin să se tragă.

D-ta, tovarăşe cultural-foc, eşti vinovat de incendierea Bibliotecii Universitare şi a aripii Palatului Regal cuprinzînd Muzeul de Artă al României (...).

D-ta, tovarăşe Iliescu eşti vinovat de batjocorirea fenomenului *Piața Universității*, apoi de masacrarea inocenților (13 – 15 iunie '90).

D-ta, tovarăşe, eşti vinovat de restaurația securisto-comunistă; de favorizarea acaparării economiei naționale de către securişti, cu bani din tezaurul țării dispersat în momentul decembrie '89; de blocarea reformelor democratice, de şantajarea țărănimii cu... pămîntul – de unde ai D-ta, tovarăşe, acel pămînt cu care îi faci pe nefericiții țărani să joace cum le cîntă Securitatea? – aaa, asta înseamnă că ai participat şi la „socializarea agriculturii", de acolo ai pămîntul: ca pradă de război (de clasă).(...).

Eşti vinovat de falsificarea alegerilor în cea mai pură tradiție comunistă; vinovat pentru pretenția de a „reprezenta" poporul român. Fii pe pace, tovarăşe: nu-l „reprezinți" mai adevărat decît Ceauşescu, fie-i țărîna grea, că tot l-ai asasinat. Poporul român te-a «ales» din

neştiinţă, din pricina analfabetismului în care l-aţi tras timp de patru decenii (spre *voi,*comuniştii)? de *frică* – în nici un caz din... dragoste. De ales, te-au ales ruşii, securiştii, activiştii, cei ce ne-au supt, ne-au terorizat şi înainte (...).

Acestea sunt motivele pentru care nu vă îngădui *vouă* să mă «iertaţi»–aşteptaţi pînă vă voi ierta eu... În Republica Comunistă Română condusă de Rusia prin ispravnicul ei, Iliescu, eu rămîn ce-am fost – *duşman al vostru".*

Se spune că „stilul este omul". Literar vorbind, aşa o fi. Citeşti fraza, admiri cuvintele şi închei: un om minunat! Este un mod de înţelegere, dar unul care limitează. Cuvintele înşirate pe hîrtie duc spre adevăr şi esenţă, însă şi trădează, intră în rătăcire. Orice fisură, neatenţie, moleşeală lasă loc minciunii şi răului, periclitează întregul, aşa cum partea vătămată, credeau cei vechi, trage după sine încet, dar sigur îmbolnăvirea organismului în totalitate. Principii de cînd lumea, sănătoase, robuste. În numele adevărului clar ca lumina zilei pleda Paul Goma din răsputeri în *scrisoarea* către fostul şef comunist, ca şi în altele, adresate „somităţilor" din aceeaşi categorie. Un asemenea rol nu şi-l poate asuma decît o persoană greu încercată şi cu dovezi imbatabile pe masă, cum este victimizatul de la Gherla, Lăteşti şi Rahova. Ceea ce îl onorează este faptul că pledează în numele tuturor celor care au trecut prin aceleaşi chinuri şi suferinţe. Solidar cu vechii camarazi de suferinţă, Paul Goma nu s-a lăsat atras în jocurile Puterii, aşa cum au cedat cu prea multă uşurinţă mulţi dintre colegii de generaţie şi de breaslă, alăturîndu-se mercenarilor şi profitorilor de duzină. Dacă foloseşte cuvinte grele în asemenea ocazii, să se reţină că o face numai şi numai la nivel de principiu: adevărul să nu se „înfrăţească" vreodată cu minciuna.

Al treilea document este un *extras* din *A doua epistolă către T. Băsescu.*

„Domnule Preşedinte,

(...) Mulți, prea mulți pentru un popor bun, drept, au fost guvernanții români care, din ignoranță, din interes (interesul ținîndu-le loc de etică) au abandonat, au cedat, au vîndut Basarabia. Se observă că actualii continuă, voioşi, *Tradiția vînzării de frate.*

Noi basarabenii, noi bucovinenii nu am uitat faptele rele ale lor, nedreptățile față de noi, români etern nedreptățiți de români.

Nu-i vom uita în veac pe Iliescu, Roman, Pleşu, Geoană, pe Constantinescu, Ciorbea, Zoe Petre, pe Năstase, pe Tăriceanu, pe Ungureanu, pe Băsescu. Fiindcă noi avem *memorie;* noi trăim istoria în fiecare clipă a prezentului cu carnea şi o consemnăm cu sîngele nostru. Şi va rămîne. Nu vor fi uitați în veac uitătorii-vînzătorii noştri mioriţoşi. Fiii, nepoții, strănepoții vor afla de la semnele lăsate de noi că cinstiții, veneraţii lor înaintaşi fuseseră nişte inşi fără opinii, fără coloană vertebrală, fără mîndrie, oameni de nimica – mai grav: vînzători de frați – pe treizeci de dolari.

Domnule Preşedinte,

Programul – dacă va fi abandonat la sugestia diriguitoare a americanilor şi a israelienilor – dacă nu–l concepe-dirijează nici R. Ioanid, nici V. Tismăneanu, nici măcar Oişteanu! – va trebui... – ...să nu se oprească suspect de nedrept, la 22 decembrie 1989, ci să continuie, firesc pînă azi, 2006, fiindcă:

După 22 decembrie 1989 comunismul a fost prelungit, cu ukaz de la Moscova de tovarăşii tovarăşului I. Iliescu prin *Teroare, Crimă, Dezinformare* (Citeşte: *rescrierea istoriei după Roller Bis*), în perfectă *Impunitate*, agravînd, prin războiul civil numit «mineriade», agonia nefericitei noastre țări. Democrația neosovietică botezată rapid... «tranziție» a azvîrlit oamenilor, ca la cîini, două fărîmituri: dreptul de expresie şi dreptul de a călători, de rest («restul» fiind Tezaurul Național, cel care a făcut din securişti, din activişti, din turnători de cea mai de joasă speță: suprațoape milionare, chiar miliardare...) s-a ocupat acelaşi Sinistru

Aparat, cu nume schimbat, ajutat de auxiliariatul «intelectual»: Scriitorii, mulți dintre ei considerați buni, anticomuniști, treziți peste noapte gazetari, animatori de dezbateri, mediatori, au (de)format, au amețit-mințit «opinia publică», prin etichete noi lipite gherlelor vechi ca «fosta Securitate», ca: «agenți de poliție», aşa le zicea A. Cornea criminalilor cu epoleții pe dinlăuntrul uniformei; i-au onorabilizat pe aceşti nemernici după canonul lui N. Manolescu intervievîndu-l pe Iliescu imediat după Mineriada Sîngeroasă cînd i s-a adresat: «omului cu **o** mare»; numindu-i pe martirizatorii noştri: «domnu' general» (Pleşiță, Caraman fiind domnii), «*domnu*' Brucan» (în gurița Gabrielei Adameşteanu), «*domnule* Măgureanu» (în a lui Liiceanu, cel care a pierdut ocazia să-l decreteze şi pe ăsta arheu-al-nației); pînă şi morții erau denumiți de către directorii de opinie: «*domnu*' Gheorghiu Dej», «*domnu*' Drăghici»... Dacă ar mai fi fost în viață tovarăşele clasice, am fi auzit-citit, întru simetrie: «*Doamna* Ana Pauker», «*Doamna* Gizela Vass», «*Doamna* Suzana Gâdea», «*Doamna* Elena Ceauşescu», domnificată cu mult înainte de 1989 de către păuneştii de curte şi sabinbălaşii de atenanse.

Acesta este normalul program, în timp, în spațiu şi el nu poate fi limitat, amputat, în ciuda diktatelor din afara României şi împotriva intereselor României, fără riscul de a produce o «istorie» dublu-rollerizată, de Recentul Minister al Adevărului orwellian de la Bucureşti.

În privința persoanei mele, reamintesc ceea ce, de altfel, ştiți foarte bine:

– din 1977, cînd am părăsit România, soția, fiul şi cu mine trăim în Franța ca refugiați politici. În 17 ani de la «revoluție» guvernanții bucureştioți, ocupați pînă peste cap cu distribuirea printre cumnate şi soacre şi nepoate pubere a certificatelor de revoluționare neînfricate, nu ne-au restituit – cu scuze, desigur – cetățănia română furată, pentru... «trădare de patrie».

În septembrie acest an statutul nostru nu va împiedeca Integrarea României în UE; însă cu siguranță nu va împiedeca nici întrebarea-mirare ironică a integratorilor:

«O țară care vrea să intre în UE mai are – la 17 ani după Marea Revoluție de la Bucureşti! – refugiați politic?».

Vă sugerez să răspundeți ce v- au suflat (ră)suflătorii:

«Cine: Goma? Dar Goma e un antisemit fioros! – depune mărturie sub jurământ N. Manolescu, fost antisemit, devenit antisemitizator emerit, dovadă: ca răsplată pentru vigilența-i trează a căpătat ambasadoriatul României la UNESCO".

Vă salută antisemitul refugiat politic în... Franța

Paul Goma" (Paris, 25 mai 2006)".

Scrisoarea a fost prilejuită de investirea Comisiei Tismăneanu de către Preşedinție, pentru a judeca şi condamna „crimele comunismului". Dacă ar fi să gîndim în cod juridic şi pe bază de documente autentice, oficializarea acelei Comisii echivalează cu ceea ce se comentează în asemenea împrejurări prin zicala: „A pune lupul paznic la oi". Postdecembrist, au mers din eroare în eroare, în mod concertat, (Iliescu-Constantinescu-Băsescu), aşa-zişii directori de opinie (Silviu Brucan, urmat de „elitele" grabnic aliniate şi slugarnice), prim-miniştrii fabricați pe măsura evenimentelor (Petre Roman, Adrian Năstase, Ciorbea, Tăriceanu, Boc), instituțiile destinate să răspîndească răul şi urîtul în rîndurile maselor neştiutoare, înşelate: radio-televiziune, reviste, institute de învățămînt superior (facultățile de istorie, litere, filosofie, ziaristică). Iaşul, de pildă, a ajuns celebru în toate privințele.

Au rămas de pomină anumite fraze rostite în împrejurări strategice: „Țara noastră nu mai are hotare" (Ion Iliescu), „Industria noastră e un morman de fiare vechi" (Petre Roman), „Aşteptăm investitori străini şi vindem cu un dolar fabrica" (Victor Ciorbea), „Cui nu-i place la noi, să plece" (Traian Băsescu); toate aceste enunțuri venite de sus avînd o singură direcție: disponibilizarea forțelor de muncă în

folosul noilor stăpîni şi, în consecinţă, recolonizarea ţării. Aşa se explică tonul polemic al *Scrisorii* adresate preşedintelui Băsescu. Autorul reclamă abuzurile de interpretare ale Comisiei amintite, specializată în mascarea adevărului istoric, astfel ca foştii călăi să pară nevinovaţi, menţinîndu-se în faţă ca salvatori ai democraţiei şi libertăţii. Intenţia Comisiei Tismăneanu se vede din capul locului: *Raportul* scoate în relief numai „perioada Ceauşescu", în loc să se înceapă cu începutul, aşa cum semnalează, pe bună dreptate, Paul Goma în *Scrisoarea* protestatară. Au fost evitate, cu intenţie, în primul rînd Diktatul Ribbentrop-Molotov, prin care Basarabia şi Bucovina au fost rupte din trupul ţării; în acelaşi timp, s-a trecut peste momentul dramatic al Trădării de la Palat, din 23 august 1944, care a adus bolşeo-comunismul în România, împotriva voinţei cetăţenilor săi. Raportul a ascuns urmele primilor făptaşi, mesageri ai morţii şi ai Kremlinului. Criminalul de profesie are grijă să-şi facă uitate urmele, sfidînd codul juridic, morala şi bunul simţ.

Capitolul IV

Bătălia pentru jurnal

1. Jurnal – antijurnal

Există o vîrstă infantilă a jurnalului (şi nu numai: a poeziei, a romanului etc.). Tînărul, stimulat de primele lecturi sau dintr–un surplus de energie specific vîrstei, încearcă să-şi verifice puterile intelectuale ca semn al maturizării ori visează să preia comanda acestei lumi, pe care începe s-o întîmpine critic şi revoluționar. Este momentul cînd se scrie pe ascuns şi se ține taina în sertar; cel mult, prietenul cel mai bun ia cunoştință de isprăvile colegului de bancă, apoi vestea se transmite grupului strîns şi solidar. Autorul se trezeşte glorificat, în centrul admirației, ca un premiant al clasei şi, cine ştie, poate al generației. Şcoala interbelică, de bună tradiție, responsabilă şi totdeauna „de veghe" (motive pentru care a şi fost distrusă de seceră şi ciocan) avea grijă să-şi pregătească temeinic specialiştii de mîine. Fiecare unitate de învățămînt în parte era ferm orientată în direcția formării, selectării şi plasării tinerelor vlăstare în speranța rodirii în serie. Aşa se recomanda, de pildă, Liceul „Spiru Haret" din Bucureşti, condus de celebrul autor de manuale, basarabeanul P.V. Haneş. Acesta a înființat cercul de studii al elevilor şi revista „Vlăstarul", unde s-au ridicat tinerii Mircea Eliade, Al. Ciorănescu, Haig Acterian ş.a. Era de înțeles mîndria absolventului de altădată, care consemna în jurnal că bacalaureatul l-a susținut la „Liceul Național" din Iaşi sau la „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" – Buzău, sau la „Frații Buzeşti – Craiova sau la Cernăuți, la Blaj... În anii plini de elan ai liceului a început Titu Maiorescu să redacteze *Jurnalul* („Însemnări zilnice", cum i s-a părut mai potrivit pentru respectarea

contabilității ideilor) şi tot la acea vîrstă Mircea Eliade scria *Romanul adolescentului miop* şi visa să-i întreacă în ştiință/ ştiințe cel puțin pe Fabre, Frazer, Papini. Dar, cu vîrsta, jurnalul adolescentin ia denumirea de „şantier", chiar „roman indirect", pentru ca transparența granițelor dintre specii să devină sensibilă. Să reținem, însă, că acestea sunt semne de „antijurnal", iar începutul l-a făcut la noi, cu siguranță, Mircea Eliade.

Tot la vîrstă liceală şi-a început şi Paul Goma cariera scriitoricească şi tot cu pagini de jurnal. În *Jurnal de noapte lungă,* relatează împrejurările „primelor" încercări, mai bine-zis, eşec după eşec; dar, în asemenea situații, se poate spune că perseverența arată calea de urmat, iar Paul Goma nu este omul să se lase cu una cu două ori s-o cotigească pe unde s-ar nimeri. Odată pornit la drum, reface calea şi, dacă se iveşte cazul, vine cu adăugiri, bune/ rele, cu de la sine putere:

„Am încercat. În mai multe rînduri-am şi pățit-o: arestarea din 1952 şi, urmarea: eliminarea din toate şcolile din țară a fost pricinuită de jurnal; *jurnalul-intim*, cum îi ziceam ironic şi drăgăstos, în gînd, fiindcă pe coperta caietului, conspirativ-foc, nu scrisesem nimic, nici măcar numele meu! Acolo aşternusem cugetările mele adînci despre lume şi viață. Într-o recreație, o putoare de coleg extern (la mine asta fiind circumstanță agravantă) mi-a umblat în servietă, a dat de jurnal, a citit ce a citit – şi m-a turnat. Aşa am ajuns la Securitate unde secii m-au secat în bătaie. Un an de zile – la Făgăraş, unde mă, totuşi, mutasem după Sibiu – n-am ținut jurnal. Corect ar fi: N-am ținut jurnal scris cu adevărat – fiindcă îmi cumpărasem cinci caiete faine: pentru jurnal. Nu îndrăznisem să scriu în ele – parte din frică, parte din... sentimentul că sunt atît de frumoase caietele, încît ar fi mare păcat să le «stric» pe un vulgar jurnal – e-he, cînd e să pornim noi în căutare de alibiuri «artistice» (sau doar culturale) nimeni nu ne-ntrece!"[1].

Reținem nota de ironie provenită din indecizia subînțeleasă, semn că autorul nu se iartă nici pe sine în

[1] Paul Goma, *Jurnal de noapte lungă,* Idem, p. 23 – 24

împrejurări date, chiar dacă nu-i lipsesc motivele să invoce circumstanțe atenuante. Dar frica era reală, avea suport în realitatea imediată. Părinții lui, ca basarabeni, trăiau sub regimul de aspră supraveghere şi prigoană al autorităților ruso–române, iar în zona Făgăraşilor, unde îşi aveau domiciliul (ca şi în altele din țară: Rarău, Vrancea, Dobrogea, Munții Apuseni), formațiuni militare şi de partizani continuau să fie active şi în acei ani postbelici, provocînd multă îngrijorare Puterii. Era riscant să încerci aventura unui jurnal, să ai un caiet de versuri, să-ți serbezi onomastica, fie şi în familie, invitînd prieteni şi colegi; se iveau pretexte pentru percheziții, anchete, detenții. Şi cunosc prea multe cazuri de această natură.

Episodul cu jurnalul a fost reluat de Paul Goma şi cu alt prilej, adăugîndu-se elemente noi în chip de schiță istoriată, cum citim în volumul amintit, p. 117 -118. De data asta, începutul preocupărilor este plasat în 1948, pe vremea cînd tînărul „infractor" era abia în clasa a doua gimnazială, la Sibiu. Adaug: în aceeaşi atmosferă de rezistență şi de luptă. Documentul s-a pierdut, iar secvența relatată nu periclitează autenticitatea celei din 1952. Au urmat încercări, iarăşi nerecuperate, din vremea cursurilor de la Şcoala de Literatură, ca şi din perioada Lăteşti. Abia mai tîrziu, cînd se afla în gazdă la anticarul Radu Sterescu, apoi în timpul celei de a doua studenții şi în deceniul agitat '68 - '78, a reuşit să strîngă mai multe pagini de jurnal, parte dintre ele utilizate în *Culoarea curcubeului* ca şi în cele trei volume editate de Nemira.

Inițiatorii sau reputații autori de jurnale n-au prea dat atenție definirii speciei, în vederea stabilirii unui statut propriu, cu reguli general-valabile pentru o perioadă de timp, pentru o direcție de gîndire. A avut cîştig de cauză (ne)principiul „văzînd şi făcînd", ca să rezulte un tip de scriere privată vizînd aspecte din viața trăită a unei personalități exemplare, o cronică de familie scriitoricească (artistică, politică etc.), rezervată cititorului de peste timp. Beneficiarii moştenesc textul în chip testamentar, tratîndu-l ca pe un veritabil document de arhivă. În acest sens au fost

valorificate *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu. Autorul n-a lăsat, însă, nici un reper teoretic privind elaborarea (implicit necesitatea) jurnalului. Frații Goncourt au nesocotit şi ei acest aspect al problemei, iar Ernst Jünger afişează aroganța de emitent infailibil. Pînă la urmă, jurnalul ca specie „literară" arată fisuri şi transparențe, asemenea oricărei forme de comunicare umană, pentru că autorul nu este ferit de ispita selecției, de subiectivisme, de orgolii. Faptul că Eliade se orientează, cînd după Papinni, cînd după Jünger, atestă cursul înnoitor al jurnalului. Se afirmă în libertate eroul-autor/ autorul-erou din *Maitrey,* care respectă jocul romanescului. Dar *Şantier* este un „roman indirect" şi jurnal în acelaşi timp; după cum, alte două opere din perioada asiatică, *India* şi *Nopți la Serampore*, se disting prin amestec de jurnal şi de memorialistică, pe un fundal epic, romanesc. În altă etapă a creației avea să oscileze vizibil între jurnal şi memorialistică, transcriind în linişte aceleaşi secvențe dintr–un registru în altul. Liviu Rebreanu se credea independent, dar se constată că mimează pagini în stil maiorescian, uneori pînă la vulgarizare sau consemnează programe şi proiecte la fel ca la Frații Goncourt. Astfel că jurnalul scriitoricesc devine într-adevăr *şantier* (de lucru), cu şansa de a reactualiza vechiul discurs tip *ars poetica*.

De la Paul Valéry încoace, sunt de preferat definițiile date de creatori (rezultate ale travaliului de atelier) meditațiilor profesionişti1or de cabinet. Vezi într-o vitrină de librărie volumul *Confesiuni agresive* (Nicolae Breban) şi gîndul te duce la „jurnal"; sau *Un român la Paris* (Dumitru Țepeneag), ca să faci asocieri cu *Însemnare a călătoriei mele* (Dinicu Golescu). Nu vizez valoarea specifică a celor două texte (ea, poate, mai curînd le distanțează decît la apropie), ci alt tip de axiologie, comportamentală: în condițiile restrictive privind libera circulație, adică de „călătorie" şi de „însemnare" a ideilor, impuse de versantul roşu al dictaturii, simpla apariție a „unui român la Paris" putea fi, într-adevăr, şocantă.

Aşadar, jurnalul şi-a întins imperiul în ținuturile confesiunii, memorialisticii, romanului. Toate bune, atîta

vreme cît comunicarea se dovedeşte a fi roditoare. Forma „clasică", fidelă cronologiei curente, se destructurează în modernitate, jurnalul devine antijurnal: *Jurnal intim* (Paul Goma) sau se diversifică: *Jurnal de idei* (Constantin Noica), *Jurnal politic* (Dumitru Ţepeneag), *Confesiuni violente* (Nicolae Breban). Rămîne, oricum, neclintită ideea general acceptată că jurnalul se menţine departe de ficţiunea pură (în ce mod ?) şi în strînsă comuniune cu viaţa trăită. De ce nu i-am adăuga propoziţiei clasice: „Stilul e omul" – „Omul e stilul"? Nu mai contează varianta modernizată: „Viaţa ca un roman", în accepţiunea ludică a oglinzilor paralele, a inversării rolurilor. Ne imaginăm existenţa după mitul scrierii absorbante, ontologic vorbind, şi călătoare, ca nostalgică întoarcere la „origini". Se spune că lectura cărţilor alese fortifică fiinţa, mai ales în ajunul zilelor faste. Dar tot atunci se fac şi bilanţurile în chip de „a da seamă". Iar jurnalul, în accepţiunea lui ideală, este şi *trebuie* să fie o instanţă, un prilej de dialog responsabil cu propriul *eu* şi cu lumea.

Paul Goma îl invocă la rîndul său pe Thomas Mann, dar cu unele oprelişti, pe motiv că *Jurnalul* autorului german tinde prea răspicat să înlocuiască romanul, diluîndu- se în întinderile epicului:

„Recitesc *Jurnalul* lui Thomas Mann. În afară de lucrurile extrem de interesante pentru cititorul-scriitor el însuşi (şovăielile, slăbiciunile, spaima de a deveni «martir»...), el făcea, în *Jurnal*, mai degrabă «cronică de familie» decît roman al romanului (la care tocmai lucra – «din greu»!). De ce? Simplu: «despre» roman scria în chiar romanul scris în acel moment, ce nevoie să-l repete în *Jurnal*?

Eu, ageamiu în materie de jurnal, abia acum îmi dau seama că n-am notat – şi nu cred că voi mai nota:

– ce s-a întîmplat cu mine la Madrid, la contra-conferinţa pentru drepturile omului (1980);

– ce s-a întîmplat cu cartea-bombă;

– ce s-a întîmplat cu otrava (Haiducu);

– mai înainte – în 1979: ce s-a întîmplat în timpul Campaniei de Vară din presa din țară sincronizată cu Drăgan, Emilia, Milhovan, Andronescu, Titus, C.V. Gheorghiu...

– în general, ce se mai petrece în România (şi «în lume»).

N-am notat nici «mersul cărților»: ce să scriu? Eu scriu ceea ce încă n-am scris (sau mi se pare mie...).

Cred că ştiu: în jurnal scrii ceea ce ştii că nu vei scrie în roman”[1].

S-ar putea să aibă dreptate: îşi interzice să treacă în pagină evenimente prea personale, pentru că se ajunge la memorialistică senzațională ori la biografie sterilă. Dar se poate ține cineva de cuvînt? Tocmai temele de tipul celor citate pentru excludere, de pildă „ce s-a întîmplat cu cartea-bombă” (de senzație, într-adevăr), n-au lipsit în tradiția jurnalului. Şi apoi autorul n-a ezitat să-i includă în pagini de jurnal pe înşişi Drăgan, Milhovan, C.V. Gheorghiu. Oricum, şi-a înscris pentru sine un reper iluzoriu; repet, iluzoriu: „... în jurnal scrii ceea ce ştii că nu vei scrie în roman”. Să vedem:

„Revin la ceea ce scrisesem cu ani în urmă (tot în jurnal): deosebirea dintre jurnal şi roman:

În jurnal, chiar cînd vorbeşti despre viitor, faci planuri, îți promiți că vei face una, alta – în fond rămîi în prezent; viitorul din jurnal este un viitor-prezent: *acesta*.

În roman, chiar trecutul «cinstit» (ziceam că scrii roman istoric, pentru că pornisem de la Thomas Mann, să spunem: *Iosif şi frații săi*) este... viitor. Autorul (de roman) «trage» spre sine trecutul, apoi îl «împinge» în față. Ceea ce «zugrăveşte» el , desigur, este un trecut, însă din moment ce-l *învie* prin cuvinte; din moment ce îl *doreşte* (pe hîrtie măcar), înseamnă că acel-trecut-va-fi-acela-atîta-dorit. Trecutul din roman: *acela*.

Cam aşa ceva”[2].

Deosebirea dintre cele două tipuri de scriere, jurnal şi roman, s-ar baza pe manevrarea timpului încoace şi încolo. Se implică şi elementul ficțiune, însoțit de jocul detaşării, al

[1] Paul Goma, *Jurnal pe sărite,* Idem, p. 158

[2] Paul Goma, *Jurnal de noapte lungă,* Idem, p. 195

dez-obiectivării etc. Observația autorului se reține cu necesitate, mai ales în ce-l privește. Pe schema timpurilor verbale, ia ființă un roman ca *Bonifacia* (*Garda inversă, Adameva, Roman-intim*). Dacă am forța nota, am vedea că schema trecut- prezent se menține în curs şi acolo unde ne-am aştepta mai puțin, în *Patimile după Piteşti*, chiar şi în *Gherla*, cartea cea mai de lîngă inimă a lui Paul Goma, unică şi genială. Dar aici joaca timpurilor trece în plan secund, după cum capătă credit jurnalul ca suport al romanului: viața-roman. Condiția este să rămînă un punct fix, cum ni se spune într-un loc, fie direct vizual, fie învăluit în fantezie. În jurnal nu se respectă „decît cronologia, nu şi... istoria marilor-lupte-de-la-iazul-mic" (*Jurnal de noapte lungă*, p. 183). Elementul epic (romanesc) şi memorialistic incifrat în jurnal l-a ajutat pe Paul Goma să dea o replică lui Alain Paruit într-un moment cînd se aştepta traducerea în franceză a *Sabinei* ori a *Astrei*. Alain Paruit încurca datele calendaristice, însă lucrurile s-au lămurit cînd s-a apelat la jurnal (*Jurnal pe sărite*, p. 243). E un amănunt, dar semnificativ atîta vreme cît vizează, pe alt plan, anume obsesii ale autorului: „Că ei vor să ne şteargă memoria – deci să ne suprime pe noi, conştiințele..." (*Jurnal pe sărite,* p. 175).

Dacă Thomas Mann notează în jurnal că în ziua curentă a lucrat şi la roman (concret: număr de pagini, transcrieri, corecturi), înseamnă că a acționat, în aceeaşi secvență de timp, în planuri separate: în ficțiune (deci la roman şi în „trecut" – *Iosif şi frații lui*) şi în cronologie (la jurnal şi în „prezent"). Ne permitem să trecem cu indiferență peste simbolismul supratemporal al expresiei poetice. Mai mult, „ar trebui să se facă deosebirea, ne spune Paul Goma, între ce este scris în şi ce se scrie despre jurnal" (o replică dată lui Paul Barbăneagră în *Scrìsuri,* p. 459). O observație credibilă cu caracter morfologic întîlnim într-o lucrare recentă a lui Gheorghe Grigurcu:

„Confesiunea e aşternută pe cît posibil cu condeiul literatului. Resimt dialogul de acest tip ca un jurnal provocat, adăugînd că jurnalul, în mod inexplicabil de unii confrați, e o specie inalienabilă a creației".

În continuare, o idee în ton cu Paul Goma:

„Jurnalul se află îngropat la temelia poeziei, a romanului, a numeroase pagini de eseu şi de critică, aidoma unei făpturi omeneşti sacrificate la temelia unei construcţii pentru ca ea să dureze. Ar putea fi substanţial autorul care nu se destăinuie, care nu vorbeşte, oricît de indirect, de sofisticat, despre trăirile proprii? Care nu se aduce pe scenă pe sine însuşi?”[1].

Dar atenţie la acel „pe cît posibil” din prima propoziţie: să însemne îndemn la prudenţă, adică situarea cu necesitate a scriitorului în forma tipizată a discursului, după tradiţie sau/şi valorificarea liberă şi curajoasă a *eu*–lui creator, care nu poate să dispară fără urmă din corpul propriei opere? Motive eterne ca jurnalul să aibă un statut ambiguu în modernitate, dacă este să-i dăm crezare lui Paul Goma: „Apoi statutul ambiguu al jurnalului. Adesea îşi adaugă «intim» şi uneori chiar este, dar nu se poate ca autorul să nu se gîndească la (eventuala) publicare, la ajungerea în mîini... indiscrete, dacă nu de-a dreptul «publice»... De aceea, la majoritatea jurnalelor citite de mine, impresia de făcut, de artificial, de oficial, de protocolar, într-un cuvînt, de ne-sinceritate” (*Jurnal pe sărite,* p. 167).

Se pare că aici este atinsă marginea marginii, adică acel punct în care eul creator ar trebui să se oblige la o imposibilă şi dramatică autosfîşiere, între ceea ce se numeşte obiectivare/subiectivare, pentru a se face credibil în actele sale. Datoria esenţială a autorului de jurnal este să respecte, în acord cu tradiţia, cronologia matematică a fenomenelor relatate. Urmează ca şi fondul relatării să se supună, „pe cît posibil”, dogmei obiectivării. Dar pentru că omul este un animal social, totdeauna rămîne un *rest* de subiectivism (de „sinceritate”), oricîte eforturi ar depune individul cel mai experimentat şi capabil, totodată, de sacrificiu maxim. Tocmai acel *rest* nedefinibil, dar de fond, de profunzime, se dovedeşte a fi semnul de identitate pentru orice autor care se respectă. Antropologii cei mai riguroşi au mărturisit adesea,

[1] Gheorghe Grigurcu, *O provocare aruncată destinului*. Convorbiri cu Dora Pavel. Editura Pleiade, Satu-Mare, 2009, p. 113

după îndelungi experienţe de teren, că au eşuat cu regularitate cînd şi-au impus detaşare absolută faţă de obiectul de studiu: un trib african total „străin", un sofisticat ritual magic. Statisticienii înşişi confirmă intruziunea spontană, categoric nedorită în cazul lor, a ceea ce s - ar putea numi sindromul subiectivismului în stabilirea criteriilor care să indice tipul şi natura grupurilor, claselor, categoriilor pentru studiu. Aşadar, „nesinceritatea", reclamată în pasajul citat, se cuvine reţinută doar ca semnal de alarmă. Ea poate fi atenuată, însă niciodată în totalitate. Dreapta măsură (cumpănă) se impune ca soluţie, dacă nu ideală şi irealizabilă, cel puţin convenabilă. Altfel. ne vedem nevoiţi să operăm la două capete: jurnal şi antijurnal. Paul Goma atinge performanţa de a le exersa pe ambele sub unul şi acelaşi titlu.

2. Aspecte de compoziţie

Autorul s-a împăcat, din diverse motive, cu formula inventată de el însuşi, „jurnal pe sărite". Aşa se şi intitulează primul volum din trilogie, procedeul tehnic menţinîndu-se peste tot, ca şi în variantele ulterioare de pe *Site*-ul Goma. Au rezultat două caracteristici sesizabile pe un teren care deja o luase, în totalitate, în direcţia dorită de „cel care comandă muzica": libertatea de selecţie, aşadar asumarea riscului unui oarecare grad de subiectivitate (-„sinceritate"); dar care poate fi interpretată ca „nesinceritate", dacă lucrurile sunt privite dinspre „opoziţie". Poate, în alt plan, incapacitatea de obiectivare, de a depune mărturii credibile; ceea ce, în fapt, nu se potriveşte nici pe departe cazul lui Paul Goma, neîntrecut în bătălia pentru adevăr.

Dar joaca de-a cuvintele este adesea costisitoare; apoi, o stilistică mozaicată şi ritmicizată, prezentă din pagină în pagină, spre delectarea lectorului. Scriitorul orînduieşte, ilustrativ, probe de competenţă în mai multe direcţii şi la comanda timpului prezent: cronică de interes cotidian – tip jurnal, eseuri literare, proiecte de creaţie, portrete de

personalități, comentarii politice, polemici, incursiuni în trecut pentru a reînvia experiențe proprii la modul prezent.

Primul volum din trilogie, *Jurnal pe sărite*, se întinde pe mai mulți ani, din 1978 (prima însemnare: Paris, joi, 9 februarie), pînă în 1993 (ultima însemnare: miercuri, 2 iunie). Autorul pare să se integreze ordinii jurnalului literar, dar „pe sărite". Cîteva opriri pe text lasă să se întrevadă cam cum poate fi înțeleasă problema. Luna iulie 1989, una dintre perioadele cele mai agitate din existența lui Paul Goma, reține atenția pe un spațiu de 6 pagini. Altfel spus, se fac 7 însemnări pe 7 zile, „pe sărite" (prima: duminică 2 iulie, ultima: luni, 31 iulie), fiecare cu „răutatea ei". De pildă, însemnarea de vineri, 21 iulie:

„Au venit bestiile de la URSAF (?), ne-au luat televizorul, pick-up - ul, amplificatorul, radioul.

Ieri am vorbit cu Nabokov. Apoi cu Madame Gilles, venită în locul Blanchardei (vine de la Flammarion, unde l-a editat pe Breban; înainte de a-mi spune asta, am simțit că n-o să ne înțelegem).

Am scris *Jurnal de căldură mare* (Encore un effort, Roumains!).

Acum îl umplu cu umplutura cea umplùtică.

Sunt bolnav, stors. M-a epuizat Monica şi al ei «complot», apoi *Căldura mare*; apoi aşteptarea căcănarilor care ne-au fu-rat lucruşoarele – unde mai pui că nu erau ale noastre; televizorul al lui Alain, pick-up-ul de la Monica, amplificatorul şi radioul de la Cristovici (şi el le primise de la Monica...).

Şi dacă m-aş pune pe jos şi-aş deceda? Da, şi să mai răcesc, dracului...".

Selecția îşi are raționea ei: dorința ca în jurnal să-şi facă loc informații cu caracter consistent şi de interes general (pasajul Nabokov va mai reveni); discreția de a nu da curs întîmplărilor cu aspect personal–familial, pentru a nu intra în zona minorului, amintind de titlul unei cărți rizibile din anii proletcultului: *Marea bătălie de la iazul mic*. De regulă, se face distincție între viața proprie şi de familie (cum s-a văzut în nota citată) şi munca de scriitor, aceea care-l

situează în cadrul breslei. Existența personală îşi găseşte rareori loc pe pagină, dar totdeauna pentru a fi mărturisite împrejurările grele şi dramatice cauzate de condițiile exilului, de orgolii, de intrigi „camaraderești", nesiguranța zilei de mîine. În schimb, celălalt aspect, date privind „munca de scriitor", predomină în cuprinsul jurnalelor. Ca să revenim asupra aceluiaşi segment de timp, iulie (1989), bilanțul este următorul: 2 iulie – informații privind colaborarea la „Europa liberă" , o însemnare pe tema distincțiilor: „romanul-intim", „jurnalul-intim", „falsul-jurnal" şi o mărturisire care ar trebui să dea de gîndit „elitelor" intelectuale de astăzi: „Mărturisesc, spăşit: şi eu aş fi bucuros dacă mi-aş vedea tipărită în româneşte cartea *Patimile*; şi *Gherla*; şi *Ostinato*; şi... Măcar Soljenițîn şi-a văzut fiecare din cărți imprimată mai întîi în ruseşte, iar ruşii lui au putut, clandestin, lua cunoştință de rusească lui. Pe cînd eu...". Nota din 23 iulie, duminică, sărind peste 21 iulie dă relații în legătură cu *Din calidor, Culoarea curcubeului* şi cu invitația lui Solacolu de a colabora la revista condusă de acesta, „Dialog". Urmează ştiri privind neabătut „munca de scriitor", repartizate pe zilele 29 iulie (contracte solicitate de acelaşi Nabokov, pentru *Astra, Sabina, Arta refugii*); şi 31 iulie, despre „Europa liberă" şi *Jurnal de căldură mare*, cum aflăm, deja pregătit pentru tipar.

Investigația pe text (mă restrîng doar la primul volum) mai arată că anul 1992, penultimul din *Jurnal pe sărite,* se reduce la două însemnări, ambele din iunie (22 - 23); ultimul an inclus, 1993, cuprinde tot două însemnări, iarăşi din iunie (1 şi 2). Operațiunilor de riguroasă selectare, cel puțin în faza eroică a jurnalelor, li se asociază discontinuități obişnuite la Paul Goma, dar şi la majoritatea autorilor de jurnale. Istoria jurnalelor este anevoios de urmărit, cu întreruperi, reluări, transcrieri, reformulări de titluri. După seria de la Nemira, preocupările în această direcție au devenit constante, fără a fi părăsită tehnica „pe sărite". Instalarea *Site*-ului propriu l-a făcut să se consacre predilect jurnalului.

În *Jurnalul* lui Dumitru Țepeneag predomină latura eseu; microtexte rotunde, argumentate, în bine ori în rău,

credibile sau nu, despre autori contemporani români sau străini. Se întrezăresc obsesiile sale frontieriste, ispitele europenizării, tentația de a scrie direct într-o limbă de circulație, asemenea lui Vintilă Horia, Eugen Ionescu, Emil Cioran. Stilul confesiv l-a acaparat pe Nicolae Breban, cu amărăciunea şi neliniştea mărturisitorului de bună credință, care încearcă să explice (cui vrea să audă, fără să-şi astupe urechile) cum că s-a înțeles greşit, că altele au fost intențiile sale în anumite împrejurări critice pentru toată lumea, că nu şi-a dorit decît să scrie roman, mare, impunător, neapărat în limba română, pe care o prețuieşte pînă la idealizare pentru fondul ei expresiv admirabil, sperînd într-un destin glorios, aşa cum şi-l doreşte orice scriitor harnic şi talentat. Ion Negoițescu reține marile nume şi teme fundamentale, ca să le comenteze în fraze decise, convingătoare, Ovid S. Crohmălniceanu se lansează cu „amintiri deghizate", să ne arate încă o dată cît de măiestrit şi-a jucat rolul în sinistra farsă a proletcultului, iar Mihail Sebastian nu-şi poate stăpîni regretul că n- a avut şansa lui Proust, de a se fi exprimat într-o limbă prestigioasă. Îşi ia revanşa punînd tuşe groase pe chipurile unora dintre netrebnicii de valahi, ca Nae Ionescu, Mircea Eliade, Camil Petrescu; şi, ca să meargă pînă la capăt, aflăm cu stupoare, din jurnalul blîndului şi nefericitului Sebastian, că l-ar fi bucurat un mic masacru (holocaust, genocid, etnocid, cum vrem să-i spunem) pe străzile Bucureştiului, aşa cum avusese loc (era la curent, cu siguranță, doar aştepta clipă de clipă ca Armata Roşie să invadeze România), în chip de „săptămînă roşie". Ca şi cum Masacrul de la Cernăuți, Masacrul de la Fîntîna Albă, Masacrul de la Tătarca, Masacrul de la Bălți nu fuseseră îndeajuns.

Paul Goma se situează între Mircea Eliade şi Nicolae Breban în privința jurnalului compozit, a confesiunii, în dorința de a exersa epicul în limba maternă. Nu-l întrece nimeni, însă, în eforturile depuse din toate puterile (primul deceniu parizian, după ce autorul *Gherlei* a scăpat din pumnii lui Pleşiță, ne-o dovedeşte cu prisosință) în a-i ajuta pe confrați să-şi vadă operele în circulație liberă, după modelul

ceh-polonez, pentru depăşirea localismului, a „specificului" din bucăți (limbă, obicei, etnic), a naționalismului îngust. Se poate vorbi de un înțeles temeinic şi modern acordat universalizării, deziderat nutrit de intelectualitatea românească încă din perioada interbelică a României Unite. În această direcție îşi îndreptau atenția C. Rădulescu-Motru, cel din *Românismul*, Blaga, Pârvan... Cînd vreun istoric al culturii se va decide să abordeze tema relațiilor Est-Vest din perioada Cortinei de Fier, va descoperi în cele trei volume ale jurnalului, îndeosebi în *Jurnal pe sărite,* informații deosebit de utile: în mod paradoxal, literatura noastră a cunoscut un moment de lansare fără precedent în toată istoria ei, cu opere reprezentative. Nu cu *Mitrea Cocor*, nu cu *Desculț*. Unii autori (Nicolae Breban, Dumitru Țepeneag) au găsit căi proprii, riscînd conflicte cu Puterea de la Bucureşti. Alții însă (Marin Sorescu, Augustin Buzura, Mircea Dinescu, Gabriela Adameşteanu) au reuşit performanțe neaşteptate numai datorită sprijinului oportun şi binevenit al lui Paul Goma: să fie editați la Gallimard ori Michel Albin, să devină membri ai unor fundații scriitoriceşti prestigioase din capitalele Apusului. Dacă Nicolae Manolescu ar fi dat ascultare îndemnurilor insistente ale lui Paul Goma de a pune pe masă (era în 1988) o Istorie a literaturii române, pentru care se făcuseră demersuri la Gallimard, ea s-ar fi adăugat în chip benefic actelor de adevărată cultură. Dar, vorba cunoscută, „frica păzeşte bostănăria". „Niki" aştepta vremuri mai convenabile.

Jurnalul devine, cum am mai spus, şantier de lucru. Pentru autor, prilej de confruntare cu sine şi de dialog interior, bilanț, comentariu literar şi politic, toate ca întregire a personalității scriitorului. Găsim notații ce țin de tehnica elaborării narațiunii şi psihologia creației. Se cunosc exemplele şi altor scriitori. Goma confirmă. El intră în rol din nevoia de dialog, de exersare catharctică, pentru a separa ce trebuie de ce nu trebuie spus, după un vechi canon al său, pentru a-şi crea iluzia descoperirii soluției optime. În legătură cu *Patimile după Piteşti*, încearcă mai multe variante de şantier, toate interesante şi justificate de gradul

special de implicare a autorului în problematica detenției în special şi a experimentului piteştean în mod concret. Istoricului literar îi sunt absolut necesare informațiile *de şantier* cînd se va decide să elaboreze o monografie completă şi documentată; ca şi datele complicate, ocultate, privind topirea cărților, motivele care au dus la campaniile, în două variante, împotriva autorului: în vremea ceauşismului/ în perioada postdecembristă, tăcerea care s-a aşezat peste tot, Est-Vest, ca la comandă, peste marii luptători pentru Drepturile Omului, în spiritul Chartei '77.

3. Antijurnal

Să spunem că toate au rațiunea lor. Însă întîlnim o frază care marchează o poziție şocantă în raport cu ce se ştie că a gîndit exemplar de coerent, de lucid şi de generos Paul Goma, în anii cît a stat în țară, precum şi în primul deceniu al exilului, cînd a scris cîteva dintre marile capodopere, iar jurnalul trecuse pe plan secund: „Scriu *jurnal*; în jurnalul meu personal încondeiez pe cine vreau, pe cine cred eu că trebuie înțepat" (*Jurnal de căldură mare*, p. 116). Pare o variantă mai accentuată a teoriei proprii privind implicarea în text, cu sinceritate/ nesinceritate. Jurnalul e un tip de scriere cu caracter *personal*: în acest caz, mai poate fi pus la dispoziția cititorului de azi/ mîine, ca să nu mai invoc reacțiile posibile ale celui încondeiat – înțepat, pe drept ori pe nedrept? Dar autorul este un luptător prin vocație. Amînare înseamnă pierdere de vreme. În împrejurări conflictuale, mai înseamnă frică, lipsă de răspundere. Se simte dator să pună întrebarea, oricît ar fi de incomodă, aici şi acum, avînd grijă s-o justifice, ca să nu cadă în culpa pe care o acuză. Aşa că se vede nevoit să „încondeieze", să „înțepe" şi uneori mai mult decît atît. Citim în continuarea frazei de mai sus:

„I-am ars o copită lui Sorescu – ei şi? Sorescu cere, şi nu o singură copită; şi merită, pentru duplicitate; pentru frica-alibi; pentru că, de două decenii, călătoreşte pe toate meridianele lumii, Sorescu este scriitorul român care nu a

recomandat o singură carte a vreunui alt scriitor român şi nu a propus, pentru a fi invitat, pentru a primi o bursă, pe nici un alt scriitor romîn (deşi acesta este obiceiul, chiar regulamentul instituțiilor, organizațiilor-gazdă; «beneficiarul» de azi propune pe altul, pe alții). Adevărat, nu este unicul: Blandiana face la fel cînd călătoreşte cu soțul, însă cînd umblă singură, atunci îl recomandă pe Romulus Rusan... Aceşti doi buni poeți, Blandiana şi Sorescu, văd literatura română ca pe un Bărăgan străpuns de un pisc, hai două (ei înşişi văzuți de departe), de aceea nu suportă, alături, pe nimeni – iar dacă se nimereşte... atunci să-i auzi, să-i vezi ce curajoşi sunt în denigrarea, în desființarea altora!".

Am toate motivele să cred că supărarea autorului, destul de blîndă deocamdată, este întemeiată. Ea porneşte din cunoaşterea exactă şi directă a lucrurilor, ca unul care i-a întîmpinat şi ocrotit pe scriitorii români plecați peste hotare, în condițiile securisto–ceauşiste. Nici mie nu-i este străină această ciudată realitate, chiar dacă n-am avut şansa să trec hotarele țării, la un lectorat. Şi încă spusele lui Paul Goma cuprind o notă optimistă: au beneficiat de du-te/ vino scriitori de valoare. La „Al.I. Cuza" aveau întîietate la burse, lectorate, specializări în Vest (chiar şi în Est) universitarii cei mai slugarnici, fără personalitate, carieriști (în limbaj de antijurnal: proşti, imbecili, canalii); iar la întoarcere, se credeau aleşii lumii. Reținem deosebirea: dacă scriitorul obținea aprobare de călătorie în străinătate, era îndemnat să pună frînă gurii în a prezenta regimul în termeni critici; universitarului i se dădea sfatul să nu laude prea tare Vestul. În *Jurnalul* lui Dumitru Țepeneag se relatează că, în zilele lui septembrie 1968, cînd ruşii au invadat Cehoslovacia sub masca Pactului de la Varşovia, la sediul Uniunii Scriitorilor din Bucureşti „se asculta bineînțeles *Europa liberă"* [1].

Noi, universitarii, eram adunați în holul instituției-mumă s–o „apărăm", dar nu îndrăzneam să deschidem nici măcar postul de radio Bucureşti: discursul lui Ceauşescu ne luase prea pe nepregătite ca să ne putem permite vreun

[1] Dumitru Țepeneag, *Pagini de jurnal. Un român la Paris*. Ediția a III-a, definitivă. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2006, p. 14

interpretabil zîmbet de bucurie. Frica şi prudența înjositoare, tipice universitarului de tip socialist.

Dacă este să convenim asupra acestor constatări, jurnalul (-antijurnalul) capătă o funcție didactică şi moralizatoare. Nimic rău în asta. Să reținem cu interes maxim o precizare din cuprinsul pasajului deja citat, cu privire directă la Ana Blandiana şi la Marin Sorescu: „Aceşti buni poeți, Blandiana şi Sorescu...". De regulă, Paul Goma nu-şi îngăduie să ia în asalt polemic, nici măcar să ironizeze operele confraților din țară ori din exil. Să nu cădem în regretabile confuzii: cînd aruncă vorbe aspre (şi regretabile pentru noi; am convingerea că autorul însuşi o face cu inima împărțită), împotriva celor mari, foşti prieteni apropiați: Nicolae Breban, Nicolae Manolescu, Dumitru Țepeneag, Dorin Tudoran etc., nu are o clipă în vizor diminuarea operelor vreunuia. În obiectiv se află omul: compromis politic, spirit egoist, carierist, trecut uşuratic dintr-o tabără în alta. Două exemple:

„Nu mă laud cu faptul că, la prima mea ieşire în Occident (1972), l-am propus şi pe Buzura la Gallimard; că, după ieşirea-definitivă din 1977, l-am recomandat la Seuil, la Hachette – şi pe mine mă recomandaseră Țepeneag şi Dieter Schlesak, nu făceam, la rîndu-mi, decît ce era firesc să fac". (*Jurnal de căldură mare*, p. 236-237). Cu atît mai mult avea motive de tulburare cînd Dumitru Țepeneag afirma, în repetate rînduri, că „a făcut destul" pentru literatura română; cînd Gabriela Adameşteanu se desolidariza nonşalant, afirmînd că nu-i citeşte jurnalele; cînd Monica Lovinescu lua apărarea unora şi altora, contra lui Goma,în necunoştință de cauză... Al doilea exemplu:

„Mi-e ciudă pe Manolescu. În '81, cînd a fost ultima oară la Paris, am vorbit mult de o *Istorie a literaturii române* ce ar fi tradusă – deocamdată – în franceză. A fost de acord s-o facă el – pe atunci aveam colecția la Hachette, însă pentru aşa ceva nu este nevoie de colecție, s-ar publica oriunde. Numai că Manolescu nu mai dă nici un semn de viață. Prin nici unul din oamenii de încredere veniți încoace nu mi-a transmis un cît de vag mesaj în legătură cu *Istoria*... Rodica Iulian (îl cunoştea

mult mai bine decît mine) rîde, îmi face cu trei degete de la o singură mînă un singur gest, dar zice eufemizant: «Ciuciu!». Cînd îi cer detalii despre «ciuciu», Rodica zice că ce detalii: bou sunt eu, care îl cred pe Manolescu – dar «Niki» însuşi nu mai ştie ce spune, ce promite, ce afirmă... Cît despre trimis... Să trimită Niki în Occident, un text ne – aprobat de tovarăşii de sus de tot? Adică să fie ameninţată rubrica săptămînală?" (*Jurnal pe sărite,* p. 142).

Asemenea dezvăluiri au deranjat. Oricum, încetul cu încetul, pricepem rostul propoziţiei înscrisă pe pagina de gardă a volumului citat: „Doamne-Dumnezeule! Ce-ai făcut din scriitorul român?!" Amărăciunea, tulburarea sunt de înţeles: Goma a luptat pentru unitate, pentru fortificare, pentru universalizare şi s-a văzut că s-a ajuns la dispersare, risipire de forţe. Cultura nu este o afacere a unei singure persoane, oricît de înzestrată ar fi; cunoaşte individualităţi marcante (şi cu cît mai multe, cu atît mai bine pentru ea în totalitate) pentru a supravieţui pe mari întinderi de timp; nu acceptă dictatura unui grup cu pretenţii şi închipuiri, îi displace ideea de „centru-margine"; dacă întîmpină obstacole naturale, ştie să şi le asocieze şi să se fortifice; dacă obstacolele sunt construite în chip artificial, cu intenţii diversioniste şi brutale, sfîrşitul tragic este previzibil.

Impresia de „antijurnal", de scriere riscantă dar curajoasă în accepţiune gomistă, se accentuează cu timpul. Într-o secvenţă de pe *Site*-ul Goma citim: „Jurnalul meu este... jurnalul meu (personal); el este, pentru mine, traista cerşetorului, în care adun, pun, depun ce cred eu că este interesant, bun, util pentru mine" (*Jurnal 2010,* p. 100 – 101; însemnare din 15 februarie). O explicaţie posibilă: după mai multe încercări destinate să-i unească pe literaţii de valoare, după o perioadă de învinuiri severe aduse aceloraşi, motivate de derapaje deranjante pe linia moralei profesionale, Omul din Calidor s-a decis să-şi strîngă sculele şi să se adăpostească în propria-i scriere, adică în jurnalul devenit „al meu". Pot lua naştere discuţii pe diferite tonuri în urma acestui gest-surpriză. Una este aceea că Paul Goma îşi deschide calea unui veritabil personaj de roman, cu jurnalul şi viaţa la căpătîi.

4. Jurnal – roman

Lucrul la jurnal a revenit cu necesitate ardentă în timpul campaniei pentru Drepturile Omului, perioada românească, în acord cu Charta '77. Acuma începe Omul din Calidor să redacteze cu rigoare desăvîrşită *Jurnalul de iarnă.* Prima însemnare poartă data marți 26 ianuarie: „Aveam pregătite două variante: a) personală – ca din partea numai a mea, b) o schiță-bruion-punctaj pentru cazul în care Breban va fi de acord". (*Culoarea curcubeului, p.* 27). Microtextul nu se înțelege decupat din contextul împrejurărilor pe care autorul, de altfel, le descrie pe larg: este vorba de *scrisoarea* în pregătire, pentru a fi trimisă lui Pavel Kohout la Praga; a şi fost expediată în scurtă vreme. A doua însemnare, datată incert ori „pe sărite", dezvăluie dificultăți în privința aderenților; în general, reticențele lui Nicolae Breban, primul cu care a pornit la drum, dar cu care nu a putut merge pînă la capăt. În schimb, iese în evidență altă însemnare, la distanță de numai trei zile, dovadă că timpul luase viteză: „Le propun Manoliilor un proiect de Scrisoare deschisă adresată Conferinței de la Belgrad – în numele mai multora. Se sperie. O găsesc prea violentă. Accept că este violentă, declar că aştept alte propuneri" (Idem, p. 41).

Paul Goma activa în forță, se fixase pe probleme mari şi curente. Pentru că bănuia reacția autorităților bucureştene, în forme dure, represive, a apelat la *Jurnalul de iarnă,* pe care l-a slujit cu deplină încredere. Repet ce am spus şi cu alt prilej: nu cred că există la noi un document mai sigur care să ateste starea vremii. Metodele represive ale Puterii, existența precară a individului, căderea morală a scriitorului. Nici o altă variantă de jurnal, deşi inclusă în cuprinsul unei lucrări mai ample (*Culoarea curcubeului*, tocmai ca s- o susțină logistic şi tensional), nu-şi îndeplineşte atît de ferm rolul, de document mărturisitor.

Însemnările au continuat cu aceeaşi febrilitate, în alternanță cu relatări de evenimente curente şi în completare, pînă în ziua de 31 martie. Luptătorul pentru

himera Drepturilor Omului rămăsese singur, „împotriva tuturor", cum avea să-şi intituleze o scriere de mai tîrziu:

„În prima parte a zilei am aşteptat să fiu arestat. Nu m-au.

Ana Maria făcuse cîteva tentative de a telefona «unde trebuia»... De fiecare dată cînd se apropia de o cabină telefonică, apărea din pămînt un securist:

– Nu încercați, doamnă, tot degeaba. Duceți-vă acasă şi vedeți-vă de treabă!

Ea încerca să intre cu forța, să nu lase receptorul (dacă îl apucase...) – era neutralizată, i se zmulgea telefonul din mînă, era îmbrîncită – pardon: invitată să circule...

Şi totuşi, şi totuşi... cu perseverență, cu îndărătnicie (şi cu noroc), Ana Maria a dat, în acea zi de 31 aprilie 1977, un telefon unui personaj oficial american. Americanul – care ştia româneşte – a zis: «Da, da, da...», însă, după rezultate, a fost *Nu"* (*Culoarea curcubeului,* p. 180).

Exact a doua zi, de 1 aprilie (păcăleala cui?), poliția l-a înşfăcat şi l-a dus la Rahova, unde–l aştepta generalul Pleşiță şi ai lui. Este şi ultima însemnare din *Jurnalul de iarnă*, cu precizarea: „Aici se încheie *Jurnalul de iarnă.* Îl închei nu pentru că evenimentele s-ar fi epuizat, ci pentru că s-au întors pe cealaltă parte a lor". Aşa a şi fost, dacă ne gîndim că în scurtă vreme a venit exilul. Sau un nou început, un alt „anotimp", ca să reiau un termen tehnic, de circumstanță, pentru identificarea unei perioade cu temperatură înaltă, în tornadă, din existența Omului din Mana–Guzu. Regimul de îngrădire extremă îndurat în țară „se întoarce", într-adevăr, într-un anotimp de libertate mult visată, suprasaturat de evenimente de interes general şi personal, de campanii în scopuri umanitariste, de contacte scriitoriceşti, cu atenție deosebită pentru cei rămaşi în țară, de redactare a unui număr de scrieri proprii, romane, memoriale, studii istorice. Jurnalele elaborate paralel cu aceste forme de activitate dau seama, pas cu pas, de noua etapă din biografia lui Paul Goma, în toată complexitatea ei; omul ca personaj de roman – viața ca roman. Cititorul este lăsat să judece singur, dincolo de orgoliile fireşti ale autorului, care dintre faptele relatate

se înscriu în ordinea adevărului, care se află în derapaj; ținînd cont, însă, de împrejurările concrete de atunci şi imaginîndu-se, pe cît posibil, participant activ, în miezul lucrurilor.

Cea mai importantă serie de jurnale se constituie în volumele de la Nemira 1996: *Jurnal pe sărite* (298 p.), *Jurnal de căldură mare* (266 p.), *Jurnal de noapte lungă* (346 p.). Următoarea serie (volumele IV, V, VI), ca şi variantele de pe *Site*, multe şi mărunte, întreţin iluzia despărţirii de roman, de regăsire cu sinele şi cu prezentul. Şi pentru a se întreba cu nelinişte: „Unde am greşit?", „Unde am ajuns?", „Cu cine am rămas?". Tonul patetic, obsesia reluării unor întrebări grave, dar trase în derizoriu de noua *inteligheņția*, „drumul la zid" spre care a fost împins după un „consens" greu de închipuit, dau imaginea unui om sfîrşit, alungat cu brutalitate din *calidorul* lui împărătesc. Să-l credem cînd mărturiseşte: „Singurul «sector» în care mai rezist este Jurnalul. Scop, mijloc de a rămîne cît de cît în picioare" (*Jurnal 2010*, miercuri, 3 februarie). Asta o spune un luptător încercat şi de temut, care a folosit un mare şi variat arsenal de formule strategice, dar care ajunge să facă mărturisiri, tot în jurnal, fireşte, de tipul: „Apoi am obosit să-i tot «înjur» - adică să le spun în faţă adevărul" (*Jurnal de căldură mare*, p. 266).

Jurnalul ne înfăţişează un *învins*? Un *destin* de marcă, da, însă nu un învins; şi nici pe departe un *însingurat*. Cele trei întrebări fundamentale pentru orice conştiinţă trează („Unde am greşit?", „Unde am ajuns?", „Cu cine am rămas?") sunt, în fapt, ale tuturor celor care au luptat în anii de glorie ai Chartei '77, în speranţa unei înseninări reale a zilei de mîine, nu pe fragmente de populaţie, nu pe grupuri de interese, nu pentru ca „stînga" să acopere afacerile curate-necurate ale „dreptei", ca şi cum ar fi ale ei proprii, nici ca dreapta să se arate suspect de îngăduitoare cu retorismele prea gălăgioase şi agresive ale suratei sale. Într-adevăr, „Unde am ajuns?", s-ar întreba un Pavel Kohout, un Zinoviev, chiar un Soljeniţîn. Vocile nu se mai aud, numele lor au căpătat statut de magazin istoric, bruiajul împotrivă funcţionează. Partea tragică a lumii moderne este că

învingătorii de astăzi sunt învinşii de mîine. Speranța îl face pe Omul din Calidor să repete şi să repete, cu avertisment, aceleaşi formule de posibilă corectare. Să ne consolăm că speranța este semnul neînvinşilor? Ea cere măsură şi, din păcate, răbdare şi suferință. Odinioară erau „asumate" de puterea divină, tutelară; astăzi cad în sarcina bietei ființe umane.

Deocamdată, putem presupune că cititorul jurnalelor de la Nemira îl întîlneşte pe Paul Goma, cel din anii '80, în război cu toată lumea. Avea motive să se comporte astfel. I se deschiseseră perspective neaşteptate Omului de la Gherla-Rahova. Abia se aciuase în capitala Franței, nu ştia ce-i iertarea, nu opera cu jumătăți de măsură, nu cruța pe nimeni. Uneori întrecea măsura, adică diminua înțelesul unor aspecte sau exagera în privința altora, cum i se pare cititorului cîrcotaş, pregătit oricînd de contrareplică. Începînd cu prima notă a *Jurnalului pe sărite*, datată „Paris, joi, 9 februarie 1978" (se afla aici doar de două luni), arunca săgeți în dreapta şi în stînga şi se arăta în bună dispoziție de mişcare. Dorința supremă era să fie util, să întemeieze durabil, respectînd principiile loialității şi ale moralei; „moral şi înainte de toate, moral", cum îşi repeta pentru sine tînărul Maiorescu, în *Însemnări zilnice*.

Însemnarea din 9 februarie marca un început de drum, cu încrîncenare, cu întoarceri în răspăr, cu rememorări. Nu-i uita pe Sorescu, pe Nichita, pe Breban; se răcorea, apoi revenea la un ton mai blînd: „Sunt rău de tot astă seară, zic eu şi adaug: da, dar mie răutatea îmi trece, lui Nichita niciodată n-are să-i treacă pohta de a mînca căcat cu lingurița de argint; nici lui Breban n-are să-i treacă vreodată «convingerea» că, fiind cel mai mare romancier din România, poate fi şi cel mai mare porc, ce contează, din moment ce porcu-i genial..." (*Jurnal pe sărite*, p. 28). Povestea cu răutatea trecătoare, ca orice vorbă aruncată în vînt, se confirmă în cazul lui Paul Goma; acuza de orgoliu în ce-l priveşte pe Nicolae Breban a mai fost adusă şi de alții la vremea respectivă (Țepeneag, Schlesak), ca între prieteni şi tot ca „vorbe în vînt". Dar uneori orgoliul nu şade rău, mai

ales cînd ies în față motivele. Mihail Sebastian acuza şi el, în Jurnalul său, orgoliul lui Camil Petrescu. Sunt situații în care, afişat cu imprudență, orgoliul răscoleşte pizma. Am motive să cred că Paul Goma a fost ferit de un asemenea păcat, în altruismul lui proverbial; iar dacă îl aduce în discuție pe Nicolae Breban, şi încă în termeni pamfletari, cred că dă credit unor voci prea uşuratice. Spre deosebire, discutabilă mi se pare următoarea propoziție formulată retoric, din cuprinsul aceleiaşi note, chiar dacă ar fi fost scrisă spre a nu fi citită de nimeni: „Țepeneag, de ce nu mişti, de ce nu faci ceva?".

Propoziția se traduce cu: „Țepeneag, sunt aici!" Nu putea uita că prozatorul oniric era românul care, ajuns la Paris (de reamintit că titlul jurnalului său este *Un român la Paris*), luase inițiativa, în anii '70 – '71, unor acțiuni pe cont propriu, care au trezit mare nelinişte la Bucureşti şi suspiciuni la nivel de ambasade:

a) scrisese articole critice în presa franceză şi americană, cum n-o mai făcuse nimeni pînă la el; participase la conferințe pe teme politice şi la emisiuni radiodifuzate, unde se pronunța curajos împotriva rostului *Tezelor* ceauşiste, dezvăluind occidentalilor funcționarea cenzurii de tip stalinist în România, deci îngrădirea drastică a libertății de exprimare;

b) era plecat cu o bursă în capitala Franței, sponsorizată de o fundație academică pe un an de zile şi lua contact cu personalități de vază: Gabriel Marcel, A. Robbe-Grillet, Pierre Emmanuel, Domenach, Lucbert, Guy de Bosschère, B. Pinaugd, împărtăşindu-le starea de spirit a intelectualității din țară, dezaprobatoare față de politica îngrijorător de imprevizibilă a lui Nicolae Ceauşescu şi față de eterna amenințare rusească; iar scriitorii români care se arătau în vest, Leonid Dimov, Vintilă Ivănceanu, Marin Preda, Gh. Pituț, C. Țoiu, Eugen Simion, erau întîmpinați cu promptitudine şi îndemnați la solidaritate de breaslă, pentru întărirea rezistenței împotriva regimului politic de la Bucureşti;

c) plănuia o revistă a intelectualilor, „Est" (de fapt, „Cahiers de l' Est" – „un titlu care îmi place pentru că e simplu"), ca aceştia să devină o forță autoritară în direcționarea destinelor Europei;

d) exact în segmentul de timp, 1970- 1971, şi paralel cu demersurile secrete ale lui Paul Goma de a publica romanul *Ostinato* la Gallimard şi la Suhrkamp, după se fusese sistematic refuzat în țară, Dumitru Țepeneag purta tratative cu Flammarion şi Nadeau, pentru scrierile proprii. Era un curent nou: dorința recunoaşterii literaturii române peste hotare. Şi, mai mult decît cele relatate, Dumitru Țepeneag a fost pe fază la lansarea romanului *Ostinato* în Franța (a scris chiar Prefața şi articole în presă), ca şi la Tîrgul de Carte de la Frankfurt. La insistența lui s-a organizat o masă rotundă, pentru *Deutsche Rundfunk*, la care a şi participat, alături de Dieter Schlesak, Breban şi Marie Thérèse Keshbaumer (traducătoarea şi persoana care a riscat să scoată clandestin manuscrisul din țară). Acțiunea s-a repetat la standul românesc al Tîrgului (boicotat de oficialitățile române), chiar sub portretul autorului, aşezat pe perete. Recunoaşterea europeană a romancierului Paul Goma a fost cauzată în mare parte de intervențiile oportune ale lui Dumitru Țepeneag, fapt recunoscut cu deplină franchețe de autorul lui *Ostinato*. Se spune că Marin Preda, aflat prin preajmă în momentul festivităților Gallimard – Suhrkamp, îl considera pe Paul Goma „cel mai mare romancier român"[1].

5. Alte măşti ale jurnalului

Este evident că, la început de „anotimp", de exil şi de jurnal, Paul Goma găsea diaspora românească într-o nouă dispoziție de bătălie; nu mai viguroasă şi eficace decît generația anterioară, a lui Eliade, Cioran, Vintilă Horia şi Aron Cotruş, dar pe alte portative şi în alte orizonturi socio–umane. În anii '50, avea prioritate salvarea tradiției

[1] Dumitru Țepeneag, *Pagini de jurnal*. Idem, p. 233

culturale, în limba română, în literatură originală, ştiinţe etnologice, fiind înfiinţate instituţii în acest scop, îndeosebi în ţările latine; se credea încă în mitul salvator al „venirii americanilor", se spera în generalizarea rezistenţei din munţi, nu-şi închipuia nimeni că stînga roşie ar putea acapara zone atît de întinse, prin viclenie şi forţă, cît şi prin naiva complicitate a multor categorii de oameni din lumea liberă; care, în cele din urmă, s-au dovedit a fi nu chiar atît de liberi, cel puţin în gîndire. Dar, sub presingul Cortinei de Fier, lumea a început să dea semne de nelinişte, evenimentele militare şi civile de la Budapesta, Praga şi Varşovia constituindu-se în avertismente de care ambele supraputeri se vedeau nevoite să ţină seama cu maximă angajare. Intelectualitatea din ambele emisfere ale răului începea să se simtă responsabilă de soarta Europei dezbinate.

Scriitorul risca să devină om politic. Niciodată nu au circulat cu atîta tenacitate scrieri de acest gen între Est şi Vest, mai ales ale unor scriitori cehi, polonezi, ruşi, cei mai în măsură să dea lămuriri colegilor din Apus asupra condiţiilor precare de existenţă din ţările lor. Dumitru Ţepeneag mărturiseşte cît interes punea în cunoaşterea unor autori ca Jean François Revel (*Ni Marx ni Jésus*), Wenzel Jaksch (*Potsdam ou l'histoire d'un mensonge*), Michel Tournier (*Le Roi des Aulnes*): „Citesc în prostie" (*Pagini de jurnal,* p. 86). Luat de acest val se hotărîse şi el să redacteze un text politic incendiar: *Am ales dictatura. Jurnalul 1973-1974* (în volumul citat), care devine într-adevăr politic (în ton cu secvenţa mai scurtă, din septembrie 1968) şi care cuprinde zeci de pagini de comentarii asupra unei mulţimi de volume de ideologie recentă, majoritatea de stîngă franceză (confuză, oscilantă) sau de stîngă sovietizată (extremă, geamănă cu hitlerismul). La rîndul său, Paul Goma îi evoca entuziasmat pe Vladimir Bukovski, Andrei Amalrik, Adam Michnik, Armando Valladares, dovedea informare temeinică în articolele politice şi scotea la iveală cu exactitate punctele comune de interes între Putere şi scriitorimea angajată. Aşa că propoziţia decupată, de fapt, din Dumitru Ţepeneag („... de ce nu mişti,

de ce nu faci ceva?"), venea ca o întîmpinare şi ca un îndemn de a-şi uni forţele pentru a străbate o cale comună.

Dar politicul alterează spiritul creator, o ştie toată lumea. Nimănui nu-i este interzisă aventura ca atare, dar riscul pîndeşte la fiecare pas, ca să se confirme un bine-cunoscut avertisment maiorescian, căruia i-a căzut victimă însuşi cel care l-a formulat: individul poate deveni, pe parcurs, scriitor politic, angajat unei grupări ideologice şi de interese strict mundane. Comuniştii s-au întrecut în deturnarea scriitorilor de la adevărata lor vocaţie, pînă la asasinat moral. Am în vedere cazuri celebre, ca Mihail Sadoveanu, G. Călinescu, Tudor Arghezi care s-au sinucis cu inconştienţă; sau altele, ca Marin Preda, Al. Ivasiuc, Nichita Stănescu, împinşi să facă gesturi penibile; sau o sumedenie de nume pornite pe căi greşite ori rămase în anonimat pentru că au suferit virusarea ideologică încă din capul locului. Scriitorul poate cuteza să abordeze politicul numai dacă se simte stăpîn pe situaţie, pe picioare proprii, nu din cabinetul de partid, cu portretul lui Nicolae Ceauşescu pe perete. Din acest punct de vedere, modul curajos şi demn de a replica (aşa cum l-a înfruntat Paul Goma pe C. Burtică) în momente destul de tensionate pentru întregul corp al literelor şi chiar în sediul central al Puterii, reprezintă un reper orientativ şi existenţial pentru orice scriitor care se respectă, debutant ori pe deplin consacrat.

Toate acestea urmau să se proiecteze în existenţa autorului decis pentru pagina de jurnal. Este de la sine înţeles că eul mărturisitor (şi „narator"), copleşit de năvala evenimentelor privite din toate direcţiile şi fără frontiere, pus în cursă de un temperament aprig, pasional nu-şi mai găseşte tihna visată la „masa (cea) de brad" şi în marginile jurnalului. Lupta cu sinele şi cu lumea îl face să domine sau să fie dominat de jocurile clar/ obscure intrate în competiţie. Stilul este omul, dar, în situaţii extreme, tocmai intruziunea epicului, în cazul jurnalului, dă impresia de „firesc" şi de „autenticitate". Aparentul, „autenticul", „stilul" se detaşează (recunoscîndu – se tăinuit şi reciproc) şi îşi schimbă rolurile. Consemnez cuvintele ghilimetat, pentru că, încălcînd ordinea

semantică a vorbirii comune, ele năzuiesc spre aceea a artei. O spunem rătăcindu–ne în explicații că arta „bate" (concurează) viața; sau invers. Epicul diluant şi romanesc penetrează în spațiul incomod al descrierilor de obiecte, al înscrisurilor cronologice riguroase de jurnal. Se întîmplă adesea ca autorul de jurnal să spună cu reculegere şi cu prefăcută scuză față de cititorul imaginar: „m-am cam întins cu vorba", trebuie „să mă întorc la jurnal"; sau să se lamenteze, iarăşi în joaca stilului, că afaceri presante l-au făcut să întrerupă notația la jurnal; sau reclamă nepriceperea-necheful, dar în totală neconcordanță cu sporul de pagini realizat pe dată, cu elan combativ la adresa altor autori de jurnale. Toate dau bine „stilistic", cititorul se antrenează în parcurgerea textului, nu mai are vreme să sesizeze abaterile de la canon, interferențele de genuri etc. Şi Paul Goma simte seducția epicului. Ca să iasă din culpă, mărturiseşte, tot cu amăgeli stilistice, că incursiunile quasi-romaneşti dau bine în latura experimentului, adică văzînd şi făcînd, şi lămureşte, pe parcurs, cît şi pînă unde ține de formula jurnalului şi de unde se zăreşte punctul de start pentru dunga epicului. O mică dibuială, poate, dar dobîndim o idee aproximativă privind separarea sferei jurnalului de cea a romanului: de „aici" – „încolo". Mai este şi seducția jocului dramatic. Autorul a încercat actoria în anii pregătirii şcolare, probabil comedia, de vreme ce-l invocă adesea pe Caragiale. Credibil mi se pare cînd ia în stăpînire ansamblurile mari în desfăşurarea dramaticului; nu de la om la om, în situații accidentale, ci atunci cînd îşi aruncă privirea asupra unor grupuri prinse în conflict de interese, asupra unor momente cu largă deschidere în vreme, pe care le regizează, parcă, de la distanță, prin comandă magică.

Am văzut că, de cîte ori pornea la drum lung, Paul Goma croia, adică „prelucra" realitatea din mers („văzînd şi făcînd"), în ritmul celor trei mari pulsații: „tratare", „punct culminant", „deznodămînt", cum rețetează tratatele tradiționale de poetică. Am întîlnit procedeul şi în *Culoarea curcubeului*. Faptele consemnate pas cu pas, în trăirea lor imediată, ființează în existența autorului şi a cititorului

martor, drept realități vii pentru file de jurnal şi de document. După consumarea segmentului respectiv de timp, cititorului neimplicat în contextul vremii (de data asta poate fi inclus însuşi autorul-martor) i se relevă dimensiunea dramaticului şi a „aranjamentului" iluzoriu, pe sectoare ritmice, dinamice. Aşa apare la un examen analitic (dacă se vrea să se „vadă"), *Culoarea curcubeului*. Într-o primă secvență (introductivă, pregătitoare) îşi fac apariția, după toate regulile dramaturgiei, cum am mai semnalat, forțele care se pregătesc pentru confruntarea decisivă şi eliminatorie: eroul principal care lansează acțiunea, cum se ştie, prin cele trei scrisori deschise, cu răsunet intern şi internațional; reacția Puterii pe diferite tonuri ale agresivității; configurarea unor categorii de suporteri, de o parte şi de alta. Secvența a doua, „punctul culminant", este ilustrată de momentul Rahova (-Pleşiță). Cei doi actanți principali îşi arată chipurile: Paul Goma, apărător al drepturilor omului pentru libera circulație şi al scriitorilor pentru libertatea cuvîntului/ Securitatea politică, întruchipare şi mască a lui Nicolae Ceauşescu. Era o reeditare a întîmplărilor memorabile de la Tîrgul Internațional de Carte de la Frankfurt: momentul lansării romanului *Ostinato*. La o masă, în spațiul românesc al standului, Dumitru Țepeneag, Nicolae Breban, Dieter Schlesak şi Marie Thérèse Keshbaumer vorbeau în fața unui public select, cu portretul autorului la vedere: vizitatori, oameni de presă, oficialități (cartea s-a epuizat în cîteva zile; n- a fost cazul să fie trimisă repede la topit); în apropiere, pe un perete, atîrna portretul dictatorului, cîțiva securişti străjuind masa singuratică. Replică plină de înțeles pentru cei de față, ca şi pentru opinia publică europeană.

Doar că momentul Rahova din *Culoarea curcubeului*, deci după 5 – 6 ani, luase, deocamdată, cale întoarsă: Paul Goma stătea în locul însinguratului, şi încă în celulă, iar adversarul lui direct şi dat pe față, exact „ca la teatru", Nicolae Ceauşescu, se amăgea a fi stăpîn pe situație. Uza de forță şi se sprijinea numai pe „ai săi", după principiul călău-victimă, ceea ce însemna un alt aspect al însingurării. Şi cu

cît forţele răului se agitau mai ameninţător în jurul victimei, cu atît se dovedeau a fi mai neputincioase. Tot ca în teatru, se anunţau semne ale deznodămîntului apropiat: întîmpinarea omului de la Rahova cu explozie de bucurie, în ţară şi în străinătate, unde a purces şi unde îl aştepta un nou „anotimp". Confirmarea implicită a dramaticului am sesizat-o şi în legătură cu *Gherla*, *Patimile după Piteşti* etc. Dar să ne întoarcem la Jurnale, luînd lucrurile cu binişorul.

Nu trebuie pierdute din vedere două aspecte ale problemei: a) măsura punitivă de a-l presa să părăsească ţara l-a îndîrjit în hotărîrea de a se opune Puterii politice de la Bucureşti; slujitorii, de toate felurile, ai acelui aparat de opresiune îi deveneau direct şi automat duşmani de neîmpăcat; b); în exil, s-a angajat cu trup şi suflet într-o mulţime de activităţi, pe cont propriu ori în grup, unindu-se cu mari personalităţi europene, el însuşi devenind un nume, pentru idealuri comune de luptă şi de existenţă. Nu era singurul român pe frontul avansat al ideilor umanitariste. Repet: mă refer la generaţia apărută mai nou, post-Eliade–Vintilă Horia. Citez doar două nume, alături de Paul Goma, care au dobîndit de asemenea mare faimă în lumea apuseană: preotul Gheorghe Calciu, în direcţia libertăţii de credinţă şi luptătorul antitotalitar Grigore Caraza, cofondator de asociaţii şi iniţiator de răsunătoare acţiuni populare în faţa diverselor ambasade apusene, destinate să dea impuls mai viu tendinţelor de liberalizare şi democratizare, aflate în amorţire la adăpostul Cortinei. Să nu uităm că toţi trei (Paul Goma, Gheorghe Calciu, Grigore Caraza) au fost deţinuţi politici, cu grele state la Gherla, Aiud, Jilava, Piteşti, Rahova, Lăteşti; c) în toate „anotimurile" dramatice pe care a fost nevoit să le străbată, Paul Goma a dat întîietate problemei libertăţii scriitorului. În „piesa" Jurnalelor de la Nemira, această idee este luată ca deviză şi ca învăţătură morală: „Doamne-Dumnezeule! Ce-i facut din scriitorul român?!". Scriitorul se luptă cu omul politic? Îl doboară? Dacă nu, se mai poate mîndri cu titlul său şi numai al său?

Cum terenul devine mişcător sau **primul act al anotimpului-dramă**. Cea mai ardentă dorință a lui Paul Goma a fost să-şi vadă *Ostinato* în vestmîntul limbii române. Ideea l-a stăpînit de cînd a depus manuscrisul pe masa lui Gafița, aşteptînd cu răbdare greu suportată, an după an; nu s-a lecuit nici în anii exilului. Era cartea la care ținea cel mai mult şi care–i adusese faima publicistică de romancier reprezentativ al Estului. Îi apăruseră mai multe cărți în perioada cuprinsă între 1971 şi 1978 (între anul *Ostinato*, dată importantă în istoria romanului românesc, şi începutul exilului): *Ostinato* (în franceză şi în germană), *Uşa* (în germană), *Gherla* („în franceză, e drept"), *Patimile după Piteşti* („însă în germană", „dar nu şi în româneşte"). Îşi pusese speranțe într-o promisiune a lui Ion Cuşa, dispus să tipărească romanul *Ostinato* în editura lui. Dar omul era bolnav şi indecis în ultima vreme, aşa că aşteptarea a rămas fără rezultat. Îşi făcea periodic bilanțul editorial şi constata că titlurile volumelor publicate erau în continuă creştere: în franceză, în germană, în suedeză; „dar nu şi în româneşte". Nu – i rămînea decît să se confeseze Jurnalului, cu nelinişte şi cu mîhnire:

„Cu excepția Monicăi şi a lui Alain, toți cei cărora le mărturiseam «visul» meu credeau că mă alint, că fac pe interesantul: să ai publicate atîta amar de cărți, în Occident, în traduceri şi tu să te plîngi că n-ai măcar una în româneşte – dar e indecent! E o obrăznicie, o bătaie de joc la adresa celorlalți scriitori români, care publicaseră, în România, în româneşte, nu puține cărți – ei şi? Atîta vreme cît românul nu publică în Occident – mai ales la Paris – nu-i scriitor.

Ei uite, eu văd lucrurile vițăvercea: dacă nu ai publicată în limba în care gîndeşti şi scrii măcar o carte, nimica nu eşti. Aşa că au dreptate barbii şi tituşii de la Bucureşti, atunci cînd spun că nu sunt scriitor; ori sunt: un fel de scriitor-fără-cărți" (*Jurnal pe sărite,* p. 228).

Şi are dreptate eternul exilat; din țară, din limba maternă: deci „un fel de "... dreptate. Traducerea directă a unei opere într-o limbă străină, oricît de meşteşugită ar fi în fond şi în formă, nu este decît o metaforă încîntătoare a

exilului. Condiția ideală ar fi ca opera să provină din zestrea unei personalități reputate, care şi-a făcut un bun stagiu pregătitor şi de verificare a forțelor proprii în spațiul lui de origine, familiar. Traducerea se relevă ca act de cultură. Ea se impune ca necesitate, prin faimă proprie, spre stimularea culturilor învecinate. Este o apariție „fantomatică", trezind curiozitate, interes, ambiție din partea unor cutezători, dornici de a o cuprinde în imaginație, fie pentru delectare, fie pentru a o reface pe cont propriu, într-o altă arhitectură şi vestimentație lingvistică. Dar atîta vreme cît opera-capodoperă se bucură de faima unicatului, în înțelesul absolut al cuvîntului, se înscrie în existența noastră, cum am spus, ca o „apariție", asemenea icebergului venit din depărtare cu o față misterioasă, la vedere, iar alta, ascunsă în profunzimi. De aceea se spune că marii autori, 3-7-9-12, cîți s-or fi socotind de la începutul lumii, sunt co-părtaşi la actul genezic. Din păcate, impulsul primar dictează empric unora să aprindă paie cît mai multe să topească icebergul fantomatic transformîndu-l în mlaştină; să arunce în debaraua de lîngă scară operele geniale ca să scape de tirania oamenilor de seamă, cu gloria lor de modele morale şi de perfecțiune estetică.

Pe planul secund al contactelor culturale propriu–zise, al „schimburilor", cîştigă teren jocul competițional; dispare prejudecata culturilor „mari–mici". Fiecare încearcă să se recomande pe sine cu răspundere şi bun simț. Umanitatea ia chipul unei ființe *unitare* în spirit, conştientă de forțele proprii şi de izvoarele naturale din care se nutreşte, pe zone, pe sectoare. În această ordine se justifică acele fundații suprastatale şi generoase, ca „Nobel", „Goncourt" „Pullitzer", care au dobîndit ele însele titluri glorioase în *recunoaşterea* valorilor deja consacrate, semn de ocrotire şi rezervație a tezaurului spiritual major. Cînd au cîştig de cauză ambițiile politice se ajunge la rezultate neconcludente. Aşa au fost eliminați cu brutalitate din rîndurile celor aleşi, deşi se aflau „în linie dreaptă", spre înaltul podium al distincțiilor: Mircea Eliade, Lucian Blaga, Tudor Arghezi; ca să-i citez numai pe aceştia dintre români. Or fi fost multe cazuri similare şi pe

alte meridiane. Urmarea? Am ajuns să viețuim într-o lume dominată de confuzia valorilor. Actul premierii a ajuns o afacere ca oricare, pe toate treptele, de la concursurile banale de filială scriitoricească (devenite şi acestea, puzderie), la cel mai înalt for academic.

Cu Paul Goma se poate spune că s-a întîmplat un miracol; şi încă în dublă dimensiune: un manuscris redactat într-o anume limbă izbuteşte, prin simpla traducere în alta, să-l impună pe autor printre somitățile momentului şi ale genului. Opera (-om) se anunța ca o „apariție" aşteptată şi dorită de o lume întreagă, interesată să cunoască fața încă ascunsă a unei realități obsedante. Asta a şi decis succesul fulgerător al scrierii. Simultan, pe celălalt versant, confrații din țară, prieteni-neprieteni, l-au luat ca exemplu, fie în plasarea manuscriselor „incomode", fie a lucrărilor deja tipărite în limba de origine. Intenții fireşti, dar riscante. Sunt extrem de rare cazurile de autori care s-au bucurat de succes scriind direct într-o limbă de adopțiune; principiul selecției funcționează iarăşi sever în privința autorilor traduşi. Pot fi mulți pasageri, dar puțini care să reziste în aşa fel încît să fie solicitați în ediții repetate şi în tiraje considerabile. Toate acestea par să se mențină, totuşi, în firea lucrurilor. Saltul de la manuscrisul fixat într-o limbă cu identitate proprie direct într-un alt idiom profund personalizat ridică probleme greu de desluşit. De aceea autorul se întreabă adesea şi cu nelinişte: care este, în fapt, patria literară a lui *Ostinato*? Nevoia de recuperare în varianta inițială s-a impus de la sine. Trecem, şi nu prea, peste culpa celor care au provocat regretabila întîrziere. Nu putea fi împăcat cu sine scriitorul alungat peste granițele țării şi ale limbii; Rahova nu–l cutremura atît de intens ca începutul de nou „anotimp", după cum rezultă din următoarele două scurte însemnări: „Mă aflu la Paris. În 3 iunie (spre 4) una nouă sute şaptezeci şi opt. Ştiu, *acum*: niciodată n-am să mă mai pot întoarce în România. Ştiu, *acum*: mormintele noastre nu vor putea fi aşezate în triunghi: Vad-Străuleşti... fiindcă acelea, chiar dacă sunt morminte pierdute, se află pe-acolo, pe undeva, iar al meu nu va exista. Fiindcă eu voi fi ars şi presărat în Sena"

(*Jurnal pe sărite*). A doua, în continuare, din 4 iunie: „Eu am să rămîn pe veci un tradus. Adică un venetic – oriunde, începînd cu România".

În alte direcţii scriitoriceşti s-a angajat cu aceeaşi aprindere Paul Goma. Mai întîi, s-a consacrat scrisului, fie în scopul limitat de a-i fi traduse manuscrisele. Reuşise să stabilească bune relaţii de colaborare cu patru mari edituri europene, performanţă nevisată nici în ţară: Gallimmard, Albin Michel (în Franţa), Suhrkamp (Germania) şi editura de la Stockholm a lui René Coeckelberghs, soţul Gabrielei Melinescu. Acolo i-a apărut, în suedeză, *Gherla*, şi încă rapid, în cursul lui 1978, „pe cheltuiala lui René". De data aceasta a participat şi la lansare (spre deosebire de Frankfurt), între 14 şi 17 septembrie, fiind invitat în capitala nordică, probabil tot pe cheltuiala lui René. Aşa se şi explică apariţia mai multor cărţi într-un timp destul de scurt şi fără aşteptări prelungite pînă la enervare. E adevărat că Alain Paruit (Herşcovici, de origine maghiară) îi cam făcea şicane la Gallimmard, ca şi „rusnacul" Yvan Nabokov (nepotul lui Vladimir Nabokov), dar pe motive ideologice şi concurenţiale, în sensul economiei de piaţă. Cu Dieter Schlesak şi cu René Coeckelberghs se înţelegea incomparabil mai bine. Aşa că avînd posibilitatea să opteze, Paul Goma lua textul pentru a–l preda în altă parte, nu fără accente de mînie:

„Un bou, acest Barrou: are convingerea că eu, dacă vin din fundul Orientului (Ne-Apropiat), nu pot distinge falsul de autentic, adevărul de ne-adevăr. Barrou, înveşmîntat în mantia-i de editor al meu, başca de «coleg» - căci şi el comite! – îmi dă sfaturi: *cum* anume să privesc viaţa! «În nici un caz dinspre dreapta!», zice el. «De ce? Dinspre stînga se vede mai...roză?», am zis. S-a învineţit (fiind *bronet* din fire, nu poate roşi...), a schimbat vorba – nu pentru mult timp. Nu, nu sunt un «elev ascultător», băga-l-aş în mă-sa de puţoi gauchist!

Auzi: să-mi schimb unghiul! Ba să şi–l schimbe el, care crede, în continuare (Alain zice), că în... Albania este, dacă nu raiul pe pămînt, apoi «lipseşte nimica toată» (Alain: «Puţină pîine, puţină libertate...).

Futu-i!" (*Jurnal pe sărite,* p. 44).

Stînga franceză, mai blîndă, dar perversă în împăciuitorismul ei ideologic (spre deosebire de cea dură, „sovietizată", cum distinge Dumitru Țepeneag) acaparase într-un mod îngrijorător, încă de pe atunci, toate domeniile vieții publice. Vedetele culturale erau Jean-Paul Sartre, Louis Aragon, C. Lévi-Strauss, mult mai penetrante şi de încredere în mediile intelectuale decît kremlinienii din anii lui Brejnev, care intraseră în criză de nume „reprezentative" şi se blocaseră într-un conservatorism agresiv, ocolit sistematic îndeosebi de noile generații, atît din Vest cît şi din Est. La Paris, nu se simțea atmosfera apăsătoare, terorizantă, ca în țările, încă satelite, ale Moscovei; dar lumea de pe Sena se obişnuise să fie prudentă în toate împrejurările, iar la Academie se vorbea în şoaptă, pentru simpla rațiune de a se evita terorismele inflamante ale stîngii.

Orice refugiat din Est, cu bune intenții inițial, se afla într-o mare derută şi încerca să se descurce după putință. Ca să revenim la problemele editoriale, toți cei trei mari opozanți români aflați peste hotare la data respectivă: Dumitru Țepeneag, Nicolae Breban şi Paul Goma (am citat după cronologia „plecării") au întîmpinat dificultăți memorabile: primul a fost nevoit să suporte amînări enervante cînd dinspre Flammarion, cînd dinspre Nadeau (în curînd, avea să pună el condiții); al doilea, simțindu-se cumva cu musca pe căciulă, tranzita cu îmbufnare cînd Alpii, cînd Rinul; pe cînd Paul Goma tuna şi fulgera de cîte ori compara cele două sfere ale răului: „... înseamnă că degeaba am ieşit de la Rahova", perora el, în acelaşi context polemic prilejuit de editorul Barrou.

În 1973, la puțină vreme după o călătorie „turistică", Paul Goma nu şi –a mai putut continua munca de redactor la „România literară", o biată jumătate de normă la secția muzicală. Acolo i se rezervase o rubrică, după ieşirea din închisoare, unde apărea cu articole, însă fără drept de semnătură. Avea să urmeze excluderea din Uniune, exact în perioada cînd se afla iarăşi închis. Dumitru Popescu (-Dumnezeu), tartorul cenzurii ceauşiste, a lansat campania

încă din toamna lui 1971, într-o şedinţă din Sala Mică a Palatului. Nu se stinseseră ecourile de presă prilejuite de primirea favorabilă a romanului *Ostinato* la Tîrgul Internaţional de la Frankfurt, cînd scriitorul Paul Goma a dat o lecţie zdrobitoare omului politic Nicolae Ceauşescu, exact în interiorul standului de carte românească. Discursul lui Dumitru Popescu a acutizat tensiunea din ţară dintre Putere (Securitate, cenzură politică) şi scriitorimea incomodă, dînd semnalul unui şir de persecuţii împotriva lui Goma şi a familiei sale, care nu s-au încheiat, pe plan intern, decît o dată cu expulzarea.

S-a succedat partea întoarsă a spectacolului, situaţie remarcată şi de autorul *Gherlei* prin cuvintele: „... românii mă evită". Apoi, aceştia au început să-l caute pentru diverse servicii. De regulă, cu prudenţă, cu mare frică. Cum am mai constatat şi cu alte prilejuri, Paul Goma nu a stat pe gînduri, indiferent de prieteni sau de duşmani. Mircea Dinescu, să dau doar un exemplu, unul dintre cei mai agresivi atacanţi în şedinţa de excludere, a fost ajutat să intre în PEN – Club, organizaţie în cadrul căreia Paul Goma răspundea pentru scriitorimea din partea răsăriteană a Europei. Să ne formăm o imagine măcar din următoarele două citate:

„Azi am fost la Tavernier, la PEN. Să vorbesc despre Dinescu. Mă pregătisem conştiincios cu «dosarul» lui Dinescu – însă dragul de Moş Tavernier, probabil enervat de culoarea dosarului (oranj), m-a întrerupt, zicînd:

«Aşadar, pe cine cooptăm dintre români?"».

Şi pe dat' l-a(m) cooptat pe Mirciulică" *(Jurnal pe Sărite*; însemnare din 23 martie, joi, 1989). După numai cîteva zile (28 martie), intervine pentru Deşliu:

„Azi am reuşit (scuzaţi cuvîntul:) bag în PEN şi pe Deşliu. Mărturisesc: îmi pare bine, mai bine pentru Deşliu decît pentru Dinescu. Motivele – evidente: Deşliu este *unicul* scriitor român care, după ce a făcut rău, a recunoscut public – şi n-a mai făcut. Mai rău – sau tot atîta, de unde un cîntar pentru porcării? – a făcut Beniuc: nu numai că nu regretă ce–a făcut, dar pretinde că bine a făcut; Jebeleanu – nici o vorbă despre trecut, Nina Cassian: ce-oi mai fi vrînd – «autocritică

ca la comunişti?». Acum că e în America, refugiată şi ea...; Banuş – nici atîta... Cît despre Preda... O fi fost convins că *Delirul* e o carte anticeauşistă!". Iată doar două însemnări de *jurnal* în atenția istoricului literar, pentru o mai judicioasă orientare în aprecierea încîlcitelor comportamente scriitoriceşti.

Începeau să-l îngrijoreze unele maniere de solicitare a formelor de ajutorare şi de afirmare, inoportunitățile, orgoliile afişate după trecerea graniței, în maniera „amneziei la români". Iarăşi cîteva exemple:

„Cam tot pe-atunci, un alt fricos-legendar: Sami Damian (aflat într-o situație cu adevărat delicată: lector la Heidelberg, cu un statut pe care nu l-am aflat niciodată, oricum, întreținea relații cu Bucureştiul, atît cît să poată invita scriitori, să le înlesnească burse), a acceptat să se întîlnească cu mine... pe terasa unei cafenele din Piața Trocadero!" (*Jurnal pe sărite*, p. 113).

Şi, în continuare:

„Desigur, vizita lui Raicu mi-a făcut *mie* plăcere, fiindcă ne-plăcere îmi făcuse intrarea în dulap a marelui pictor creştin şi național ist (şi anticomunist!) Dumitrescu, cel care s-a dat, în fața Annettei Laborey, drept prieten al lui Goma, apoi, cînd pe coridor s-a auzit glasul aceluiaşi Goma (întîmplător nu era chiar al meu), Bravul Sorin s-a speriat atît de tare, încît s– a vîrît în dulap!". Se spune că după comica–penibila întîmplare spectatoarea ar fi exclamat contrariată: „... sont fous ces Roumains!". Semnalările continuă care de care mai deocheate; ca să dăm peste o însemnare ca următoarea, din 13 noiembrie 1987: „... a început să-mi fie frică de... românii din România în trecere prin Paris". Cu osebire, încep să îngrijoreze însemnări de tipul celei care urmează şi care anunță semne rele, destinate să provoace seisme puternice printre scriitorii români adunați laolaltă sau în continuă migrație:

„Azi nu m-am înțeles deloc, deloc cu Monica. Parcă n-ar mai fi de-a noastră, cu care te înțelegi , fără să fii nevoit să explici îndelung, îndelat, fiecare fleac. O sperie mai cu seamă povestea cu «internarea» - informație dată de noi (de ea)

jurnaliştilor şi care, acum, se dovedeşte falsă... «Nu se dovedeşte falsă», zic, «Securitatea vrea să ne împingă să dăm dezmințiri!». Monica nu e convinsă de ceea ce cred eu. Îmi pare rău pentru ea, dar asta-i."

Cum se face „noua istorie" sau „**eroii" de azi– victimele de mîine.** Pînă aici Paul Goma a văzut doar principiile de care s-a ataşat trup şi suflet, în dorința: „cele rele să se spele". Tactica paşilor mărunți este meschină. Ea maschează, asemenea preşului întins peste gunoi, urîtul; în cazul de față, frica organică, incapacitatea individului de a lua decizii ferme şi pe termen lung. Fricosul nu-şi îngăduie paşi mari, ca să evite aventura, neprevăzutul, dorindu-şi răgaz să se replieze conform intereselor lui etern minore. Nici speranța ca ziua de mîine să aducă ceva înseninare, un moment favorabil acțiunii, o dezlegare de la sine nu este o soluție acceptabilă. Indecişii se împacă prea lesne cu ideea „nu-i momentul", lăsînd cale deschisă tuturor carieriştilor şi aventurierilor de duzină. Cum să stai cu mîinile încrucişate cînd vezi că-ți arde casa şi-ți cad grinzile în cap? Trăim într-o epocă a efemeridelor. Cei ajunşi în fruntea bucatelor au pierdut reperele morale şi cultul adevărului, bunul simț şi dreapta măsură. Răsplata: memoria nu-i reține. Prezența lor, astăzi motivată doar de interese imediate, este pur formală, iar dispariția care îi aşteaptă mîine egalează tot cu nimicul. Gloria lor stă în puterea scandalului şi în vuietul străzii. Pretextul parvenirii, invocat adesea prin cuvintele: „dacă nu mă avînt eu în față vine altul şi ocupă locul", înseamnă curată sinucidere. Ei pierd din vedere cele două axe fundamentale pe care trebuie să se situeze, pentru justificarea destinului scriitoricesc: de apărat, ca ființe umane (nu politicieni, ideologi, afacerişti), idei generoase şi creatoare pe toate planurile de existență; să nu uite că aparțin unei culturi cu adînci rădăcini organice; de aici temeiul afirmării în direcția orizontalei, a universalizării. Lucruri cunoscute de cînd lumea, dar uitate, spre paguba tuturor. Altă cale nu există, doar pierdere de vreme cu experiențe efemere ori sterile, cam tot pe-acolo.

La un moment dat, Omul din Calidor a devenit realist: prin simpla mişcare a unghiului de luat vederi i s-a arătat fauna umană zbătîndu-se între interese egoiste. Nu a sesizat dramatica discrepanță pe durata „anotimpului", marcată de *Culoarea curcubeului*. Frica, miticismul, meteahna „amneziei" i se păreau vindecabile, ca să fim şi noi în rînd cu lumea, cu „Charta '77" şi cu „drepturile omului". Dar s-a văzut că lucrurile sunt mult mai complicate, că răul are chipuri mult mai înşelătoare şi în necurmată prefacere. Odată ajuns în exil, încerca să se detaşeze, pe cît posibil, de amintirile neplăcute din țară, de răfuielile scriitoriceşti de prin şedințe şi redacții, de prietenii angajate pe terenuri alunecoase, de discuții teribiliste pe la mesele din restaurantul Uniunii; nu şi de mizerabilele campanii de presă, de persecuțiile îndurate din partea Puterii. Unele şi-au găsit loc în romane, în *Garda inversă*, în *Bonifacia*. Şocul l-a resimțit cu deosebire cînd colegii au început să-l viziteze în Occident, fie în trecere, fie pe termen mai lung. Relatările din *Jurnal pe sărite* se conformează cursului acestui tip de scriere. Cum s-a văzut şi din pasajele citate, autorul lua cunoştință cu surprindere de o realitate care i se dezvăluia în chip neaşteptat şi în direcție caracterologică. Impresia creşte în volumul al doilea, *Jurnal de căldură mare*, ca o reluare, pe o treaptă distinctă şi într-o încinsă încărcătură conflictuală. Statutul de *jurnal* al scrierii nu-şi mai poate stăpîni integritatea în continuare.

Nici datarea informației, după norma calendaristică a acestei forme de scriere, nu-şi mai găseşte locul în *Jurnal de căldură mare*. Doar pe pagina de titlu se indică cititorului segmentul de timp: 28 iunie – 11 iulie 1989, pe care autorul l-a decupat parcă cu intenție, pentru a fi obiectul atenției. Nu s-a înşelat. Într-adevăr, scurta perioadă a fost plină şi agitată, în aşa fel încît să fie în acord cu sintagma caragialiană din titlu: „... de căldură mare". Indicarea matematică a datelor dă impresia de fabricat, dar operația este mai mult decît necesară, atîta vreme cît jurnalul îşi propune să fie document înainte de toate, cu directă raportare la curgerea timpului. Dat fiind că segmentul temporal din *Jurnal de căldură mare* este extrem de restrîns,

iar secvențele aproape simultane dau impresia de prezent continuu, Paul Goma şi-a îngăduit să re-fabrice formula jurnalului, introducînd titluri de subcapitole destinate să indice ritmica acutizată a desfăşurării evenimentelor. Dar ele se abat de la liniaritatea timpului, optînd pentru diversificare tematică şi jocuri stilistice. Primul titlu al „jurnalului"este: *În care se povesteşte o căldură mare, la Paris, precum şi pricina ei: o convocare de taină, la care povestitorul nostru nu a fost convocat*. Sub acest enunț, se ordonează întregul material din cel de al doilea volum de la Nemira; aşa se continuă şi în următorul, tematic vorbind, adică vizînd moravuri din viața scriitoricească, dar într-o altă formă de punere în pagină a jurnalului. Ca totdeauna, Paul Goma este în continuă inovație şi schimbare de ton. Alt titlu: *În care cititorul află că povestitorul este victima unui odios complot*. Sau: *În care povestitorul povesteşte tot felul de paralele, cimitire, turnurimontparnasse, patrii – şi alte poveşti*. Sunt titluri de „divan oriental", cu pretenția că autorului se detaşează, ca narator, de întîmplările în cauză, sub motiv că le preia din auzite, nu din experiență directă, trăită. Cînd întîlnim, însă, titluri de tipul: *Povestitorul povesteşte cum a intrat el, duşman înrăit al poporului, în partidul comunist* (al celor buni), *Cîntec pentru mutarea buricului*, *În care povestitorul îl povesteşte pe Dorin Tudoran*, se înțelege că pagina de „jurnal" devine fişă biografică, pamflet moralizator, eseu cu accente polemice. Titurile de poveste şi de scandal, gen „marea bătălie de la iazul mic", ar aproxima raporturile dintre însemnarea de jurnal şi ficțiune; ce pare să rămînă într-o parte, de unde începe să se configureze cealaltă. Se subînțelege avertismentul că în preajmă se află partea zvonistică a problemei. Cu un anume prilej, autorul a încercat unele lămuriri, pentru sine, pe tema jurnal-antijurnal/roman.

Este instructiv de înțeles şi de văzut la fața locului în ce direcție pornea „marea bătălie" a inteligheției române, care era şi cîtă era, în scurta perioadă evocată de autor, exact la sfîrşit de iunie (culmea, un 28 iunie!) şi început de iulie, ca o altă „săptămînă roşie". Să nu uităm că începuse marea

serie de festivități istorice a „revoluțiilor de catifea", că lumea toată se afla în alertă, că se anunțau schimbări din toate părțile, că nu trebuia decît să ieşi din casă pentru a te întîlni cu fericirea aşteptată, drept în stradă, bucurîndu – te că se revarsă şi asupra ta trîmbițatul corn al abundenței. Ca totpățitul priceput, Paul Goma, din contra, era stăpînit de o stare sufletească negativă. O spune urmărind cu îngrijorare agitația fără noimă din jur: „... ce să fac: sunt marcat de anul 1977"[1]. Lumea era în carnaval, cuprinsă de „căldură mare" şi de nebunia revoluției, ca la Ploieşti; pe străzi, jocuri cu măşti. Nu povestea cu „drepturile omului" îi făcuse pe unii şi pe alții să se prindă în hora mare, la vedere şi, mai ales, la nevedere. Pentru ei, venerabila Doamnă de faimă publicistică numită „Charta '77" ieşise din actualitate, iar entuziaştilor luptători, care i-au dat viață cu ceva timp în urmă, le era îngăduit să asiste de pe margine şi să se bucure. Atît. Sub acoperirea măştii, a zîmbetului larg şi a zvonisticii de stradă, ajutată de presa vie şi amețitoare, se poate aranja după dorință „noua istorie", fie ea şi de *second hand*, cu alți eroi, *fie ei şi înlocuitori*.

Sub semnul unui asemenea bruiaj generalizat, înțelege Paul Goma, încă devotat Chartei '77, să nareze, „de pe margine", întîmplările clar-confuze, în fond, cumplite din micul interval, 28 iunie – 11 iulie, de data aceasta ținînd de 1989, nu de 1940. Se începe cu un zvon care vine de nicăieri şi de peste tot, ca să-i terorizeze, în diverse chipuri, pe mai toți cei pomeniți în *Jurnal de căldură mare*. Într-o asemenea situație de comportament public, cine o face pe cunoscătorul cade în cursa de a da informații puțintel exagerate, bucuros că se află în treabă; iar cine neagă hotărît, o face în aşa fel încît dă impresia că ştie *ceva*. În treacăt fie spus, în baza jocului da/nu se configurează *zvonul* ca *ştire* în viața socio–umană. Expresia „umblă vorba" se mai aude şi astăzi în graiurile româneşti, în moldovenească dintre Milcov şi Nistru. Cei vechi aveau zicala: „Nu iese fum fără foc". Rămîne îndoiala rezultată din neasumarea răspunderii: am văzut

[1] Paul Goma, *Jurnal de căldură mare* (28 iunie – 11 iulie 1989). Editura Nemira, Bucureşti, 1996, p. 168

fumul, nu şi focul (ca să pot acuza pe cineva anume). În schimb, presa de stînga s-a specializat în a da prioritate zvonului. Re–pus în circulaţie, manevrat cu meşteşug încă din închipuirea lui ca „fum", zvonul ajunge re-fabricat, ca să concureze informaţia exactă, să pună la îndoială documentul concret, realitatea imediată. De aici nu mai e mult pînă departe. La facultăţile postdecembriste de ziaristică (înfiinţate după chipul şi asemănarea reciclatei academii „Ştefan Gheorghiu" şi a şcolilor de partid), ataşate universităţilor tradiţionale (Iaşi, Bucureşti, Cluj), *zvonul* a căpătat statut de curs studenţesc. Pe rafturile bibliotecilor de învăţămînt „superior" au început să se înşiruie diverse scrieri elaborate de specialişti harnici, care tratează materia în fel şi chip.

Sursa dată ca sigură a unuia dintre zvonuri a fost, incredibil dar adevărat, însăşi Monica Lovinescu, deci una dintre protagonistele postului „Europa Liberă". Scrie Paul Goma, indicînd, de data asta, ziua şi chiar ora, ca *ştirea* să capete o bază de lansare cît mai favorabilă:

„... telefonează Monica Lovinescu. Mă întreabă:

Ai fost convocat la Nedelcovici? Pentru 5 iulie? În vederea constituirii Uniunii?

– Care Uniune? mă trezesc eu întrebînd-răspunzînd în stilul rusului, cel cu „Care capră?".

– A Scriitorilor, ce Dumnezeu?".

Cine, dintre cititori şi nu numai, ar putea bănui din capul locului că acest mic dialog ar fi un simplu zvon? Se dau relaţii precise: scopul întîlnirii scriitorilor, data deja fixată, nume de încredere. Se pare că Monica Lovinescu vrea doar să verifice informaţia. Dar, după cîteva piruete stilistice în maniera cunoscută, Paul Goma mărturiseşte că se află în totală necunoştinţă de cauză. De unde reproşul, iarăşi credibil, din partea interlocutoarei:

„ – Vasăzică prietenul nostru Nedelcovici – mai ales al dumitale, zice Monica, fiindcă dumneata l-ai publicat, la Albin Michel, dumneata l-ai cooptat în PEN Club, i-ai procurat şi un premiu... Nu te anunţă! Hai să zicem: pe mine e supărat fiindcă am zis ce am zis de... în fine, persoana aceea, nepoata Getei Dimisianu – dar dumneata?

– Oi fi zis şi eu ceva de persoana-aceea, încerc s-o dau pe glumă.

–N–o fi avut numărul de telefon... – încerc eu.

– Asta-i bună! Eşti singurul dintre noi, oricum, unul dintre puținii care figurează în cartea de telefon, de ce n-a căutat?

– N–o fi avut carte de telefon!

Deci, pe dumneata nu te anunță; pe Raicu, nu; pe Alain, după cum ştii, nu, pe noi nici atîta, dar pe cine a anunțat domnul Bujor, în afară de fetele din Picardia, Oana şi Rodica? Ele n–au nici o vină, sărăcuțele, credeau că toți scriitorii au fost anunțați – sau or să fie – ce să mai spun de... secretul convocării?

– Să nu exagerăm, încerc eu, fără cine ştie ce convingere".

Pare să nu mai fie timp de glumă. Unele persoane fuseseră anunțate, altele, nu. Aşa că îndoiala îşi făcea loc, iar dacă cineva era întrebat ce şi cum, dădea din colț în colț; „fandaxia" începea să crească, dacă este să intrăm, ca cititori, în jocul narativ al autorului. Dincolo de toate astea, se ştia de multă vreme de proiectul înființării unei asociații scriitoriceşti în diaspora românească, dar încă nu se stabiliseră criteriile de cooptare a membrilor, a comitetului. Ideea fusese lansată cu diferite prilejuri şi nu urma decît să fie pusă în aplicare:

„Şi cînd te gîndeşti că domnul Bujor a fost cu noi la masa rotundă; cu noi la cafenea, unde s-a relansat ideea unei asociații a scriitorilor în exil – şi asta după ce dumneata constataseşi, după semnăturile de pe Protest, că ne – am făcut mulți în exil, aproape o sută de scriitori! Şi el, Nedelcovici, a zis: «Încît am putea face o Uniune!». Şi dumneata ai zis: «Păi, să facem!». Şi eu am zis: «E-hei, de cînd a vrut Virgil s-o facă...». Ei, da, suntem mulți în exil, poate prea mulți pentru o țară ca România, dar domnul Bujor face Uniunea cu Țepeneag! Şi cu Damian Necula! Şi cu Dan Culcer – ei constituie «nucleul»! Nu crezi că e o lume pe dos? N–am nimic împotriva niciunuia, Doamne fereşte, dar spune şi dumneata: să aşteptăm, Virgil şi cu mine, să ne verifice...

dosarul, apoi să binevoiască să ne coopteze – Damian Necula? Culcer? Dacă am ajuns aici, de ce «comisia» aceea n–ar fi condusă de Breban?

Tac. Nu mai am argumente. Şi nici de glumă nu–mi arde" [1].

Orgolii? Suspiciuni? Bănuiala unei intenții de complot, cum avea să lanseze în curînd tot Monica Lovinescu? Probabil de toate la un loc. Îi revine istoricului literar să pună accentele, cu grijă şi la locul lor: au fost neînțelegeri la mijloc? Să presupunem că unele porneau de la oportunitatea întemeierii asociației, fapt asupra căruia se ajunsese la un consens general. Cu siguranță, inițiatorii se gîndeau la o asociație întărită şi eficientă în condițiile regrupării forțelor liberale înpotriva Cortinei de Fier în cădere. Deranja, însă, secretizarea. Era o lipsă de reverență față de, cel puțin, Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca. De altfel au şi fost lăsați pe margine. Prin urmare, s-a operat selectiv. Paul Goma regreta absența unora din generația veche, încă în viață: Horia Stamatu, Vintilă Horia, Ştefan Baciu, Cazaban. „Dacă ar mai fi trăit bietul Mircea, nici el n-ar fi fost acceptat de Țepeneag..."(lucr. cit., p. 11). Nu se înşela. Sunt indicii sigure că aşa ar fi procedat. O dovedesc însemnările din *Jurnal*, datînd încă din 1972: pe Mircea Eliade, cu *Noaptea de Sânziene*, îl trecea printre „falsele ierarhii valorice", ca şi pe Ştefan Baciu, trecut la index cu „poeme pline de banalități", de „clişee". Cînd pregătea revista *Cahiers de l'Est*, Țepeneag avea iarăşi probleme de natură criteriologică. Nota în acest sens, la 23 noiembrie 1973:

„În afară de teama că n-o să reuşească această revistă a intelectualilor din Est în jurul revistei, ce mă face să ezit e şi faptul că voi fi obligat la tot felul de concesii atît ideologice cît şi estetice. Mai ales ultimele vor fi inevitabile. Adică voi fi silit să admit şi deci să difuzez o literatură de tip Soljenițîn sau Goma"[2].

[1] Paul Goma, Idem, p. 14

[2] Dumitru Țepeneag, *Pagini de jurnal*. Idem, p. 358

Adevărul este că scriitorul oniric Dumitru Ţepeneag nu agreează literatura „realistă" în general, fie de tip Eliade sau Preda, cum declară deschis, fie semnată de Soljeniţîn, Goma şi de mulţi alţii. Dar, vorbind despre *Cahiers de l'Est*, şi-a revenit în legătură cu Virgil Ierunca şi cu Monica Lovinescu, trecîndu – pe amîndoi – în comitetul de redacţie, alături de Şerban Cristovici, Marie-France Ionesco, Alain Paruit, Christine Fournier, Sanda Stolojan. Despre Asociaţie (destinată să cuprindă scriitorii români din Vest, ca replică la Uniunea din ţară, dezmembrată şi politizată), mai utilă pare a fi seria de scrisori trimisă lui Dorin Tudoran, în America. Rezultă că dialogurile cu Monica Lovinescu nu erau altceva decît forme jucăuşe de transpunere a epistolarului în jurnal. Oare Paul Goma le redacta la aceeaşi masă de lucru ori succesiv, la distanţe în timp?

Sunt multe lucruri ce se cer clarificate, dar, pînă una alta, să continuăm discuţia jurnalelor în aceeaşi direcţie a construcţiei compozite şi a înfruntărilor caracterologice. Pe scurt, avea să mai treacă multă vreme şi consum de nervi, cu gesturi a mirare, bombăneli, cîrteli (ca printre mesele de la Mme Candrea) pînă să se îngroaşe gluma de tot, iar limbajul să capete note apăsate, de neimaginat şi chiar de neacceptat în multe locuri. Deocamdată, privea cu divertisment trucat sau făcînd haz de necaz spectacolul ţesăturilor şi între-ţesăturilor de întîmplări scriitoriceşti curente. Găsise şi un pretext, foarte la locul lui: telefonul de la sursă, adică de la Bujor Nedelcovici. Un moft literaturizat. Dar era aşteptat sub tensiune şi „căldură mare", ca să-şi lămurească ce se afla la mijloc: omisiune din neatenţie, complot, „trădare"? Monica Lovinescu, la rîndul ei, mereu cu telefonul în mînă şi cu presupuneri, primea informaţii confuze ori „poate" ajungea ea însăşi la interpretări grăbite:

„ – Să admitem, admite Monica. Nu are de gînd să facă Uniunea aceea împotriva noastră, doar în ciuda... – atunci cum se explică secretul în care se desfăşoară manevrele?

Manevrele! Şi dacă nu-i manevră, nici secret, doar uitare de-a prietenului nostru al tutulor, Bujorul cu acelaşi nume? Şi, dacă, în timp ce noi vorbim la telefon temîndu–ne

de cine ştie ce diabolice şi țepenegi manevre, veceverse şi alte comploturi, bietul Bujor se dă de ceasul morții să ne contacteze telefonic pentru ca să ne convoace şi pe noi? Să facă şi din noi oameni printre oameni – dar nu poate, fiindcă noi vorbim şi vorbim şi vorbim...” (*Jurnal de căldură mare*, p. 23).

Decupată din context, discuția este bizară. Într-un anume capitol al jurnalului, intitulat tot în stil divan, autorul acuză că interlocutorii săi moştenesc ticuri din povestea drobului de sare. Nu se exclude nici pe sine. Şi, cu toate acestea, existau motive de îngrijorare. „Revoluția” avea să dezbine, nu să unească. În acest sens a şi fost croită de fabricanții „noii istorii”. Ce putea să-i aştepte pe scriitori? Dumitru Țepeneag, Bujor Nedelcovici, Nicolae Breban încercau să înființeze o Uniune. Era o chestiune de perspectivă, ipotetic salutară. Nu luăm în discuție modul cum se pregăteau, cum îşi organizau forțele. Aveau toată libertatea s-o facă (deşi, timpul a dovedit- o, profitorii au fost cu totul alții). Monica Lovinescu era motivată să intre la griji, pentru că îşi vedea încheiată cariera la „Europa liberă”, cum s-a şi întîmplat. Situația se arăta oarecum asemănătoare şi în privința lui Paul Goma. Istoricul de azi/mîine poate va aduce lumină în următoarea problemă, decisivă pentru înțelegerea noului curs al culturii române: în vara aceea fierbinte, deci pe fondul revoluțiilor de catifea, confrații făceau suspect de dese călătorii „în afară”. Se duceau unde se duceau pentru că „acolo” se croia destinul nostru, din cuțite şi pahară. Ştim cine au fost beneficiarii şi cît de repede s-au instalat în funcții imediat după decembrie. A participat Paul Goma la împărțirea bucatelor? Ar fi interesant de ştiut ce impresie îşi făcea Omul din Calidor cînd îi zărea strecurîndu-se pe uşa din dos. Nu mai sunt semne de miticism. E mult mai grav.

Situația a devenit şi mai încordată prin lansarea unui nou zvon la temperatură înaltă, anume *Protestul celor 13* scriitori din țară. Primul zvon circula în baza unui calcul al probabilităților puse în joc: cine sunt inițiatorii, ce pun la cale, calitatea membrilor unei proiectate Uniuni. În ambele

cazuri, Paul Goma era în măsură să depună mărturii care, în noul context, nu mai foloseau la nimic: „ce să fac, sunt marcat de 1977" (*Jurnal de căldură mare* p. 168); cu alte cuvinte, nu se abătea, moralmente, de la cota „drepturilor omului". În al doilea, al *Protestului*, avea convingerea, în fond plauzibilă, că toți dizidenții „sunt manipulați de Securitate" (Idem, p. 169). Rămînea să adauge: „nu mai bine stăteam la Rahova?" –, cum a şi spus-o într-o împrejurare asemănătoare.

Îşi face loc o tehnică în care recunoaştem elemente stilistice proprii lui Goma. În *Gherla,* de pildă, victimei aduse în fața echipei tehnice de bătăuşi, între o repriză de maltratare şi alta (de altfel, foarte rapide şi extenuante de ambele părți) i se lasă spații de timp în care împricinatul evadează în imaginar. Lovitura pare suspendată în aer; se aude vîjîiala bîtei, se zăreşte chipul desfigurat de ură al celui pornit să lovească, însă victima, doar cu o secundă înainte de a fi doborîtă de durere, rătăceşte în amintiri îndepărtate, reînvie în minte secvențe din existența trăită, aşa cum se spune că li se întîmplă celor aflați pe punctul de a trece „dincolo". Clipa se lărgeşte în aşa fel încît par să încapă în ea narațiuni rapide şi palpitante, adevărate halucinații după capriciile oniricului. În *Jurnal de căldură mare*, în aşteptarea telefonului terorizant, autorul se lasă, iarăşi, la discreția epicului. Pretexte literare; în fond, prilejuri precis căutate pentru reluarea discuțiilor de altădată, completarea informațiilor, corectarea impresiilor față de colegii de breaslă; cu adresă directă la cei implicați în acțiunea „secretă" de înființare a unei Uniuni a scriitorilor (în exil?).

Al doilea val al zvonisticii provoacă îngrijorare. Privind lucrurile de la distanță, *Protestul celor 13* părea în favoarea liberalizării autentice şi în consens cu direcția lansată de Paul Goma în spiritul „Chartei '77" şi al scrisorilor deschise, Kohout – Ceauşescu – Belgrad, care l-au făcut încă o dată celebru, după succesele de carte de la Gallimard- Suhrkamp şi de la Frankfurt, 1971 (*Ostinato*) şi 1972 (*Uşa*). Lucrurile începeau să se încurce cînd venea vorba de numărul semnatarilor *Protestului*. Ca un făcut, Paul Goma nu reuşea niciodată să ajungă pînă la 13, fiind nevoit s–o ia cu

numărătoarea, mereu nedumerit, de la capăt. Să spunem că era o glumă, ca în povestea cu steagurile lui Pristanda, o simplă pendulare între *Conu Leonida* şi *O scrisoare pierdută.* Dar situaţia începe să capete un curs îngrijorător, în ce-l priveşte pe Goma (şi pe bună dreptate), în momentul în care se opreşte la numele semnatarilor identificabili; simte nevoia de certitudine privind garanţia morală a fiecăruia în parte. Sub semnul telefonului în aşteptare, exilatul de la Paris îşi permite întoarceri în timp şi comentarii severe. Contrariat de apariţia *Protestului*, adică de pretinsa noua stare a scriitorimii din ţară, multe pagini din *Jurnal de căldură mare* poartă accente hotărît întrebătoare: din ce motive *unii* au semnat, iar *alţii* s-au dat la o parte? Mostre:

„Să zicem aşa: nu i se poate pretinde lui Manolescu ce i se pretinde lui Dinescu...

Dar de ce, mă rog frumos? Nu–s ei amîndoi, la distanţă de o generaţie, «unii dintre cei mai importanţi scriitori români»? Ba da. Atunci de ce Dinescu: da, Manolescu: ba!? (*Jurnal de căldură mare*, p. 107); „Aşadar, e mai normal să mă ocup, aici, mai degrabă de Liiceanu decît de Pleşu, de Manolescu, decît de Hăulică...” (Idem, p. 117).

„Pornisem de la Manolescu – şi m-am întins la Ivasiuc. Acum însă nu-mi mai vine să zăbovesc, întrebîndu-mă: Oare de ce Nicolae Manolescu – cel care fusese alături şi fidel şi curajos şi riscînd (pentru Dorin Tudoran) – nu a semnat şi el Scrisoarea de solidarizare cu, măcar, Mircea Dinescu?

O fi avînd motivele lui – unul dintre ele fiind acela că ar avea de pierdut, dacă...

Adevărat: Doinaş, Hăulică, Paleologu, Pleşu, Şora – au şi ei ceva-de-pierdut, nu se află nici la sfîrşitul vieţii, nici la capătul operei. Şi, totuşi, au semnat.

Sau poate Manolescu nu acceptă că a şi pierdut; că nu mai are ce pierde... Şi dacă el are?

Dar dacă noi, cei din exil, nu putem vedea ce văd ei, de acolo, de la faţa-locului?” (Idem, p. 141).

Multe întrebări şi nici un răspuns. Întrebare după întrebare. Lucrurile s-au „clarificat” pe parcurs, după decembrie 1989. Le vedem şi mai ales le simţim astăzi, dîndu-i

dreptate lui Paul Goma: că avea atunci motive serioase de îngrijorare.

Lectura pentru lectură îl poate ține departe de înțelesurile de fond pe cititorul neavizat ori rătăcit printre izvoare controversate. De aceea îi recomand să raporteze informația la contextul istoric, agitat şi grav, care a provocat-o. Obligă statutul scrierii ca jurnal, iar dacă autorul îşi permite incursiuni narative, nu se rup de punctul de bază, de plecare; mai mult, se întăreşte valoarea informației prin calitatea dobîndită, aceea de *memorial*, se lămureşte, prin mărturie plus acuză–autoacuză, cota de participare a principalilor actanți la susținerea ori deturnarea evenimentelor în curs. Trebuie străbătute multe şiruri de „vinovați fără vină", proțăpiți în prima linie, pentru a străbate pînă la pînzele freatice ale adevărului, pe care Paul Goma şi le- a imprimat ca efigie încă de la Mana-Guzu, de la Gherla-Rahova.

Culoarea curcubeului, carte (-jurnal-memorial) scrisă în 1978, la Paris, în primul an al exilului, constituie baza de lansare a tuturor jurnalelor de mai tîrziu, volumele de la Nemira, înainte de toate: „... sunt marcat de anul 1977". *Jurnal pe sărite* face un salt în timp, dar rememorează, cum am văzut, şi secvențe anterioare, confruntîndu-le cu noua înfățişare a evenimentelor. De aici caracterul polemic, nu numai constatativ, strict obiectivat al tuturor celor trei volume. *Jurnal de căldură mare*, centrat pe o secvență distinctă de timp, capătă un aspect nucleic. El aminteşte de *Culoarea curcubeului,* reeditînd aceeaşi stare conflictuală, dar în forma deghizată şi deformată de vreme şi de „revoluțiile de catifea", inclusiv de (ne)românescul decembrie cu „cine a tras în noi". Ultimul volum din serie, *Jurnal de noapte lungă,* este o încheiere de anotimp şi de dramă, axată pe comentarii caracterologice, biografice, cu referire la aceleaşi nume pe care le-am întîlnit în diverse scrieri. Mutațiile de comportament de la un „anotimp" la altul trebuie urmărite cu atenție, dacă vrem să percepem, măcar cu aproximație, starea vremii.

6. „Garda inversă" într-o nouă ediție

Mai toate scrierile lui Paul Goma (jurnale, romane, interviuri, scrisori deschise, etc.) sunt studii de caz cu aplicație la propria persoană sau cuprinzînd segmente de viață concretă, pe perioade oarecum delimitate de timp („anotimpuri"), aflate sub presiunea dictaturii bolşeo-comuniste. Romanul *Infarct*, construit pe schemă de roman–intim, este o veritabilă autoscopie avînd ca suport şocurile suferite în serie de fostul deținut politic şi inițiatorul „Chartei '77", începînd cu anii debutului literar (1968), continuînd cu campania de denigrare sub diferite pretexte: om al ruşilor, agent străin, antisemit, iar mai nou, cu surpriza de a-şi vedea cărțile topite, în „plină democrație"; şi nu una, ci trei, în serie. S-ar zice, o viață de om „cum n- a mai fost", trista poveste „încheindu-se" cu eliminarea din rîndurile breslei scriitoriceşti şi cu refuzul „autorităților" de a-i recunoaşte cetățenia română, singura avere morală care-i mai rămăsese.

În *Garda inversă,* materialul de viață este repartizat pe trei secvențe corespondente: evocări din închisorile politice, în stilul direct al literaturii concentraționare, scene sumbre de spital, imagini din afara zidurilor propriu-zise Cu predilecție, aspecte scriitoriceşti: relații cu cenzura, întîlniri la „madam' Candrea", discuții pătimaşe de cenaclu. Dar, pe parcursul lecturii, cititorul constată că pasajele se uniformizează în cenuşiul lor, limbajele îşi pierd coerența, personajele nu-şi găsesc locul, devin mutante, tragic-ludice. Pe scurt, nu mai distingi victima de călău, temnița de camera de spital. „Celularul mare" cuprinde toată țara. Nu se poate recunoaşte, după decor, personajul Zeno (scriitor reputat şi victimă a primilor ani ai terorismului bolşeo-comunist, veşnic în cărucior şi traumatizat de torturile îndurate); se întreține în discuții, de altfel interesante, atractive, într-o zarcă de închisoare, într-un salon de spital sau în restaurantul Uniunii Scriitorilor, sub privirile atente ale ofițerului de serviciu, eternul Achim:

„... cu scriitorii români se întîmplă, acum, ce se întîmpla, de obicei, cu deținuții: oameni care, afară, în

condiţii cît de cît normale, ar fi fost oameni normali, la locul lor, cu demnitatea lor, chiar cu un anume spirit de solidaritate în bine; vărsaţi în cazanul celulei, oprimaţi, umiliţi, devin fiare, în stare să se omoare pentru cîteva boabe de arpacaş, pentru un loc mai bun pe prici. Cine-i de vină? Răspunsul e unul singur: cel sau cea care i-a preparat şi i-a schilodit: Puterea"[1].

Este perfect adevărat. Tortura de închisoare, aplicată sistematic şi pe lungă durată, poate avea efecte catastrofale asupra unei întregi categorii profesionale, scriitori ori avocaţi, să spunem, asupra unei clase sociale, asupra unei etnii întregi. Aşa cum vedem că se întîmplă (şi încă nu ne vine a crede) cu naţiunea română chiar şi în momentul de faţă! Tortura în scopuri mutaţionale era violentă la începuturile regimului dictatorial comunist. Era efectuată experimental, cu comandă din exterior şi în cadrul restrîns al închisorii. A fost opera lui Teohari Georgescu, Nicolski, Pantiuşa, Dulbergher, Koller. După un nou sezon al răului, experimentul s-a extins căpătînd proporţii incredibile: de la reţeaua de închisori şi a lagărelor de concentrare spre domenii ale muncii productive: sate, oraşe, întreprinderi, instituţii. Aşa s-a instalat „celularul mare" pe tot cuprinsul ţării. Răspunderea şi-au asumat–o alţi criminali de profesie, formaţi la aceeaşi şcoală, Drăghici şi Ceauşescu, de data asta „români" care au deprins bine meşteşugul înaintaşilor. Cum am mai spus, criminalul feroce are grijă să-şi ascundă urmele; uneori, reapare la locul faptei cu inocentă zîmbire pe „faţa umană".

Paul Goma a observat bine scăderea potenţialului rezistenţei de la un „anotimp" la altul, de la o generaţie la alta. A perseverat, totuşi, în autoamăgirea că, pînă la urmă, se va găsi soluţia salvatoare; îi cita mereu pe polonezi, cehi, maghiari, ca modele stimulative, ocărîndu-i, în schimb, pe români, în speranţa că s-ar putea trezi din amorţire. Din păcate, s-a înşelat: nu a bănuit dimensiunea efectelor dezastruoase ale ideologiei perverse şi virusante care şi-a ivit

[1] Paul Goma, *Garda inversă*. Editura Univers, Bucureşti, 1997, p. 213

chipul în timpul, dar şi după căderea Cortinei de Fier. Putea să scrie, cutremurat, şi după acel decembrie: „Doamne – Dumnezeule! Ce-ai făcut din scriitorul român?!"

Gîlceava de la primărie. S-a spus adesea că aşa-zisa desfiinţare a cenzurii sub ceauşism a însemnat înăsprirea ei. Trio–ul Răutu-Moraru-Şelmaru a fost urmat de echipa bine instruită Popescu-Ghişe-Stroia. Se practicau jocuri cu măşti, de dragul liberalizării, dar numai „de la măr pînă la păr", iar prin această glumă sinistră Puterea înţelegea „schimbare", libertate de opinie. Uneori, putea fi luată ca temă de discuţie, chiar cu accente critice, însă numai în şedinţe, în cadru organizat, fără nici cea mai vagă intenţie de deconspirare în presă. Abaterile de la consemn erau grav sancţionate şi înfierate mînios, chiar între colegi.

În primul deceniu proletcultist, „unitatea" în cadrul breslei era asigurată potrivit diktatului: „Cine nu e cu noi e împotriva noastră". Nu se admiteau jumătăţi de măsură. Locul scriitorului era indicat lîngă muncitorul uzinal, să-i contemple roadele muncii şi să-l laude în lozinci versificate; ori în celula cea mai adîncă de închisoare, să piară ca orice duşman al poporului. Cam în aceşti termeni gîndea şi Nicolae Ceauşescu. Excela în expuneri aspre, simplificatoare la întîlnirile cu scriitorii, atît înainte, cît şi după celebrele Teze din iulie 1971:

„Aşa cum partidul nostru, statul nostru, prin politica sa, este în primele rînduri pentru relaţii noi, pentru înfăptuirea unei societăţi drepte, şi arta noastră trebuie să se înscrie în acest context. Asta vrem noi de la scriitorii noştri şi acesta este şi sensul hotărîrilor Comitetului Executiv şi [ale] şedinţei pe care am avut- o cu activul de partid în domeniul ideologic. Şi am dori ca scriitorii să se încadreze în această mare acţiune de formare a omului construcţiei socialiste şi comuniste, a omului dezvoltat, într-adevăr, aşa cum o să fie societatea noastră"[1].

Cum se vede, nici o şansă pentru scriitor, rămas iremediabil sechestrat:

[1] *Ceauşescu, critic literar* (Stenogramă din 4 august 1971). Ediţie, Studiu introductiv şi Note de Liviu Maliţa. Editura Vremea, Bucureşti, 2007, p. 46

„Sigur că pot să spună unii: «Cum rămîne, domnule, atunci cu libertatea aceasta de creație?» Rămîne foarte bine. Cine e pentru construcția socialismului are libertate deplină să scrie în orice formă mai bine, mai rău, aici depinde de talent, dar la alte concepții, la alte ideologii nu le putem face loc în societatea noastră. Libertate de creație nu înseamnă în nici un fel libertate pentru ideologii străine orînduirii noastre socialiste. Literatura noastră trebuie să fie literatură socialistă militantă”[1].

Poate are dreptate Liviu Malița atunci cînd afirmă că întîlnirea „de lucru” din 4 august 1971 ar fi creat o stare de disconfort general între Putere şi corpul scriitoricesc. Important este să înțelegem pulsul exact al noului curs. Mai mult ca sigur, Nicolae Ceauşescu îi disprețuia pe „inginerii” de suflete. Întîlnirile programate erau prilejuri de răfuială, de tragere la răspundere: de ce aşa şi nu aşa? – de ironie, persiflare – şi se încheiau brusc, uneori pe ton amenințător. Oricum, nu-i păsa dacă vreunul îndrăznea să mişte în front. Fostul titular la Interne, pe linie CC, înainte de avansarea pe post de secretar general, avea pregătite soluții, pe măsură şi pentru orice situație. La cenzură pusese oameni de încredere, cu dorință de parvenire, iar printre scriitori reuşise să infiltreze spioni bine instruiți şi remunerați. Prezentă la una dintre întîlnirile-spectacol, Suzana Gâdea ar fi dorit să intervină cu intenții pedagogice după modelul şefului, însă Elena Ceauşescu i-a retezat–o scurt: „Lasă, dragă, ce vrei să te bagi în troaca cu lături”. Aşadar, „troaca” părea să fie imaginea plastică a Uniunii. Situația devenise destul de gravă şi se cuvenea regîndită cu toată seriozitatea.

Cum înțelegeau scriitorii să se comporte în consecință? Cu supunere, frică, umilință, adică penibil. Cîteva cazuri, consemnate în documente:

1) Prin penibil: întîlnirea din 21 septembrie 1971 aducea în fața lui Nicolae Ceauşescu un grup de scriitori terorizați de frică, incapabili să ducă un dialog responsabil, bărbătesc. Preda a întîrziat ca un şcoler leneş, iar Zaharia

[1] Idem, p. 52

Stancu, ditamai preşedintele Uniunii, n-a fost în stare decît să improvizeze scena leşinului de cîte ori i se dădea cuvîntul.

2) Prin demagogie (joc dublu sau compromitere în serie): la întîlnirea, din 4 august 1971, deci imediat după teze, discuția a fost monopolizată de Ivasiuc şi de Păunescu, în fraze aprinse de adeziune iresponsabilă:

„Acestea sunt sentimentele noastre şi față de politica partidului şi față de dumneavoastră. Oricînd şi în orice moment, să ştiți că nu există ca tot poporul nostru şi toți scriitorii să nu fie alături de această politică, alături de dumneavoastră" (Idem, p. 64). Mai afla capul Puterii că Nichita Stănescu scrisese o poezie despre gărzile patriotice, angajate şi ele prin jurămînt revoluționar: „Murim aici, dar aici stăm, oricine ar veni". Vorbe în vînt.

3. Prin dezbinare şi minimalizare: una dintre multele critici ale lui Nicolae Ceauşescu la acele întîlniri i-a vizat pe onirici, grupul lui Țepeneag-Dimov. Vina adusă era că scriitorii respectivi parazitează viața nouă. În loc să participe cu dăruire la activitatea productivă din fabrici şi de pe ogoare, îşi pierd vremea prin cafenele şi–şi imaginează lumi imposibile. Discursul şefului Puterii a fost întrerupt (fără ca vorbitorul să arate supărare) de o voce din sală: „Aceştia sunt puțini" (Idem, p. 51). De aici, probabil, o frază concluzivă în *Studiul introductiv* al lui Liviu Malița: „Într-un interval scurt, literatura şi puterea comunistă deveniseră două lumi distincte" (p. 14).

Era încă vremea cînd Al. Ivasiuc, personalitate în plină glorie creatoare, ținea discursuri în ton cu Puterea şi bloca fără păs tipărirea romanului *Uşa noastră cea de toate zilele*, sub pretexte absolut inventate; Marin Preda scria la comandă *Delirul,* Beniuc făcea agitație proletcultistă cu sprijin de la Moscova, la reviste se instalaseră grupuri de comando, ca să atace cu voie de la stăpînire încercările de liberalizare, cu deosebire cele inițiate de „România literară". Cenzura îşi făcea de cap, iar victimele cedau cu prea multă uşurință. Cazul lui Mircea Zaciu poate fi lămuritor, mai ales că autorul se mişca ba printre reprezentanți ai puterii (D. Ghişe, Titus Popovici), ba printre literații care dădeau semne de disidență

(Nicolae Manolescu, Ana Blandiana, Andrei Pleşu, Dorin Tudoran). Scriitorul român avea o parte a obrazului spre Putere, iar cu coada ochiului urmărea mişcarea de înnoire sprijinită selectiv şi cu prudenţă de ambasadele vestice. Delaţiunea devenise afacere spornică şi la întrecere, după vorba folclorizată: „Turnătorii de astăzi, disidenţii (- profitori) de mîine". Nimic nu prezenta siguranţă. Ne spune Nicolae Breban, unul dintre martorii cei mai de încredere ai vremii, de altfel bun prieten cu Al. Ivasiuc şi Nichita Stănescu:

„Astăzi, cînd domnul Manolescu crede că revista «România literară» era o insulă în România comunistă, nu ştie sau se face că ignoră un fapt elementar: «România literară» era un ziar al Partidului"[1].

Decimarea, victimizarea, uzurparea/promovarea după criterii strîmbe sunt seisme care au cuprins scriitorimea, într-o diversitate nebănuită de cunoscutul culturolog francez, etichetată în celebra (şi „depăşita") lui carte, *Trădarea intelectualilor*. Peisajul apare dezolant în generalitatea lui, chiar dacă disidenţii de astăzi se străduiesc, vorba lui Nicolae Breban, să dea alt înţeles existenţei lor trecute.

Au existat şi cîteva puncte de rezistenţă, demne de a fi reţinute cu toată atenţia, pentru că puneau în evidenţă, încă o dată, fibra românească în latura ei umană şi eroică. Ele se înscriu într-o tradiţie îndelungată, începînd cu opoziţia armată din munţi, cu martirajul din închisori, cu acţiunile de solidaritate faţă de luptătorii de la Budapesta, Praga, răscoala din Valea Jiului, revolta braşovenilor; toate s-au soldat, şi la noi, cu mulţime de victime, îndeosebi din rîndurile tineretului.

Să nu pierdem din vedere grupul oniricilor, condus de prozatorul Dumitru Ţepeneag, personalitate puternică şi intelectual de mare rafinament. Am văzut că, în timpul cînd Nicolae Ceauşescu ţinea una dintre cuvîntările sale, o voce anonimă a replicat la incriminarea grupului amintit: „Aceştia sunt puţini". Nu era altceva decît cunoscutul procedeu obstrucţionist al minimalizării, practicat intens sub ceauşism.

[1] Nicolae Breban, *Confesiuni violente*. Dialoguri cu Constantin Iftimie. Editura „Du Style", Bucureşti, 1994, p. 228

Cînd intra în rol echipa de zgomote a co-breslaşilor, rezultatele erau cele dorite de Putere. În realitate, „grupul Ţepeneag" se impusese simţitor în viaţa literară a anilor '65-'70. Membrii lui se formaseră în disciplină de cenaclu şi în cultul esteticului. Şi nu erau deloc „puţini" ori neînsemnaţi: Dumitru Ţepeneag, Leonid Dimov, Virgil Mazilescu, Sorin Titel, Emil Brumaru, Daniel Turcea, Iulian Neacşu, Vintilă Ivănceanu. Unii dintre ei, precum Emil Brumaru, Sorin Titel, Daniel Turcea, trec printre cei mai reprezentativ autori ai epocii postbelice. Paginile tuturor revistelor le erau deschise, iar Dumitru Ţepeneag, Leonid Dimov, Sorin Titel şi Vintilă Ivănceanu s-au văzut reeditaţi în limbi de mare circulaţie. Gloria la rampă deschisă a fost de scurtă durată, pentru că nu se supuneau directivelor oficiale. Primul semnal destinat „lichidării" lor a fost la amintita cuvîntare, „în treacăt", a lui Nicolae Ceauşescu.

Al doilea grup, dar mai puţin compact, a fost acela al lui Nicolae Breban – Nichita Stănescu, lor alăturîndu-se Matei Călinescu, Cezar Baltag, Al. Ivasiuc. Şi acest grup pleda pentru restaurarea esteticului, fiecare membru reuşind să ocupe poziţii privilegiate în redacţiile editurilor şi ale revistelor de cultură. Dar un anume individualism a dus la regretabile dispersări. Scria autorul *Animalelor bolnave*:

„Mici trădări, doar. De exemplu, deşi ştia că sunt în luptă cu grupul lui Eugen Barbu, Nichita, din cînd în cînd, fugea şi bea cu el, cu Barbu"[1].

Dacă aceste două grupuri ar fi avut puterea să se unească în idealul comun al liberalizării scrisului, cu siguranţă că pulsul vieţii artistice ar fi găsit o cale mai bună. Problema se cuvenea asumată mai curajos şi cu generozitate, dincolo de interesul strict individual: să public şi eu la Gallimard; să devin şi eu membru al PEN-Clubului. Dispersarea convenea stăpînirii, ca şi minimalizarea celuilalt, plasarea voită şi cu profit în tabăra adversă. Al. Ivasiuc îl accepta cu lehamite în preajma sa, la Casa Scriitorilor, pe fostul său camarad de destin concentraţionar,

[1] Nicolae Breban, *Confesiuni violente*, Idem, p. 300

Paul Goma; iar ceilalți co-breslaşi îl ocoleau fățiş „la început", evitau compania unui fost deținut. Cred că nici măcar colonelul Achim, totdeauna în exercițiu, nu gusta pînă la capăt asemenea scene umilitoare. N-am înțeles niciodată de ce Ana Blandiana insista să devină membră a PEN-Clubului în Exil, însă condiționa să nu apară în fişa de recomandare semnătura lui Paul Goma, deşi era preşedintele ales pentru scriitorii din Est; sau era o lovitură de „gardă inversă", din seria celor care l-au scos din circulație pe Omul din Calidor după „căderea" Cortinei de Fier?

Arderea cărților. „Sunt marcat de anul 1977", mărturiseşte Paul Goma într-un context dramatic, evocat şi cu alt prilej. Era în deceniul *Ostinato*, cu cele Trei Scrisori, cu „Charta '77", cu Rahova, evenimente de cutremurare descrise, cum ştim, în chip de memorial în *Culoarea curcubeului*, carte refuzată de cenzură, topită apoi, imediat după decembrie 1989. Disperat de faptul că „disidenții" români erau împărțiți în grupuri de interese, se lăsau manevrați de cenzură şi de Putere, nu erau capabili să se unească într-o coloană de atac decisivă şi curajoasă, Omul din Calidor s-a ridicat „singur contra lor", cum avea să se autorecunoască într-o scriere de mai tîrziu. S-a discutat în diferite chipuri, pe la colțuri de gazetă, acest tip de revoltă pe cont propriu, fără sprijinul co-breslaşilor din imediata apropiere; doar cercurile democratice scriitoriceşti şi de presă apusene s-au raliat prompt şi au contribuit la internaționalizarea „mişcării Goma". Putem vorbi de singura formă de recunoaştere a existentului românesc (nu de „integrare" constrîngătoare, preconizată astăzi de Uniunea Europeană), după principii naturale şi de drept, aşa cum se bucura România democrată şi independentă în perioada interbelică, printre statele civilizate ale Europei, încă nevirusate de ideologia ucigătoare.

A fost un act de decizie *in extremis*, iar valoarea lui de excepție constă în faptul că autorul s-a ridicat în numele întregii bresle, aşa cum o dovedesc cele Trei Scrisori, celebre în epocă, îndeosebi prima, cea adresată lui Pavel Kohout, la începutul lui februarie 1977, ca şi discuțiile purtate cu Cornel

Burtică, în camaraderie, deocamdată, cu Nicolae Breban. Scrisoarea a doua viza avea libertatea de exprimare, pentru că era îndreptată împotriva amestecului cenzurii şi al Securității în viața cărților. De reținut încă o dată că Paul Goma nu a vorbit niciodată în nume propriu şi nici ca să se supraaprecieze ori să-i minimalizeze pe alții, în latura valorii scriitoriceşti. Ar fi fost simplu şi comod. *Ostinato* ar fi apărut oarecum la vreme, în orice caz în româneşte mai întîi, cum autorul şi-a dorit-o totdeauna; n-ar mai fi zăcut ani şi ani sub cenzură, în sertarele editurilor.

Seismele în serie, culminînd cu sindromul '77, se produceau pe fondul unui traumatism puternic, provocat de arderea cărților, eveniment care l-a însoțit în diferite forme şi grade de emoționalitate, pe întinderea întregii existențe. Primul şoc l-a avut în copilărie, în satul natal Mana, din Orheii Basarabiei. Volumul de evocări *Din Calidor* ne dezvăluie că spectacolul arderii cărților a fost de pomină, spre cutremurarea învățătorului Eufimie Goma şi a satului întreg. Era în 1940, după Diktatul Ribbentrop-Molotov, urmat de năvala bolşeo-comunistă asupra Basarabiei şi a Bucovinei. Rolul de incendiator l-a avut puiul de evreu Sapşa, fiul dughenarului din sat, fost elev al şcolii din Mana. Tînăr militar acuma, venise înarmat, în echipă şi cu misie specială să-l lichideze pe propriul lui dascăl, Eufimie Goma, unul dintre marii învățători ai neamului, de bună tradiție haretistă. Dar înainte de îndeplinirea ordinului, lui Sapşa i-a venit ideea să lichideze cărțile pe care ucenicise, sub pretext că erau scrise cu litere latine, multe dintre ele dăruite de burjuii de la Bucureşti, „criminali" şi „invadatori"; o mentalitate stupidă de care ideologii rusificați de la Chişinău nu se pot debarasa nici astăzi. Aprigul fiu al dughenarului a adunat toate cărțile, cîteva mii, achiziționate cu sacrificii grele, şi le-a aruncat pe rug, în curtea şcolii.

Alt moment traumatizant l-a suferit Paul Goma în timpul cînd era elev „la marele ciclu doi de la Şeica Mare". De data asta, pîrjolul cărților cuprinsese toată țara, din acelaşi ordin bolşeo- moscovit. Era după aşa–zisa reformă a învățămîntului din 1948, cînd Iosif Chişinevschi, pe post de

nou diriguitor al educației, dar fără respect pentru carte, după cîte s-a văzut şi a făcut, a dat ordin ca în bibliotecile şcolare de toate gradele să se facă epurări drastice după liste dinainte ticluite şi să fie aruncat totul în flăcări. Criteriile erau aceleaşi, ca şi în mintea lui Sapşa: producții duşmănoase, fasciste, burgheze, antisemite, româneşti. În *Arta refugii,* Paul Goma arată cota lui de participație: de data asta nu era simplu spectator, doar de cinci ani, ca la Mana-Orhei. Citim:

„Într-o zi, după ora de română, domnişoara mi-a zis s-o urmez. Am urcat la etaj, ea a descuiat o uşă pe care nu scria nimic, dar scrisese; rămăseseră găurile cuielor şi dreptunghiul de vopsea mai întunecată – am intrat, domnişoara a încuiat pe dinăuntru, a pus catalogul în picioare, lîngă uşă, a arătat stivele de cărți scoase din rafturi, aşezate pe podea (...):

– Asta-i toată biblioteca, a spus domnişoara de română. Nimica toată față de a voastră, de la Sibiu, însă noi pe asta trebuie s-o rezolvăm.

– O rezolvăm! Vă rog să-mi spuneți ce trebuie să fac.

– S-o arzi. S-o ardem – asta-i treaba, problema de rezolvat.

Am încremenit. După un timp, după mult timp, domnişoara:

– Ordin de la partid, după lista asta... şi a arătat nişte hîrtii prinse între ele cu un bold”[1].

Romanul *Astra* completează informația privind arderea cărților.

Lupta cu cenzura a însemnat, iarăşi, un lung şir de experiențe negative. Lăsăm la o parte faptul că în vremea cînd funcționa, cu jumătate de normă, la „România literară”, avea drept limitat de semnătură, că debutul publicistic, apoi tipărirea primului volum (*Camera de alături*) i-au fost mult întîrziate; dar cazul *Ostinato* (urmat de *Uşa,* de *Gherla*) este unic în literatura română; nu „fără precedent”, cum se spune, ci, într-adevăr, „un caz” şi încă *unic.* Nu este vorba de

[1] Paul Goma, *Arta refugii*. O copilărie transilvăneană. Editura Anamarol, Bucureşti, 2007, p. 193

„ardere" la propriu, ca în exemplele citate, ci de încă un mod de a înlătura cartea, fără motiv, după comandă: răul trebuia dus pînă la capăt. Comentariile care au urmat (unele mai continuă) nu şi – au avut nici o noimă: că Dumitru Popescu (-Dumnezeu) a exagerat în extremismul său cu cenzura, că volumul nu viza epoca Ceauşescu, ci perioada lui Dej, că Paul Goma trebuia să fi acceptat revenirea lui Mihai Gafița la sentimente mai bune, după ce primise dispoziții directe de la Cornel Burtică. „Revenire" după nouă ani! Problema de fond şi care interesează aici este una singură: romanul *Ostinato* a fost scos din rol cu brutalitate. Dacă ar fi beneficiat de un circuit normal, poate s-ar fi asigurat de o poziție privilegiată, la timp şi alături de alte opere de valoare aparținînd colegilor de generație ai autorului. Cred că faima de care s-a bucurat printre francezi, germani, italieni, suedezi, etc. ar fi fost împărtăşită, cel puțin cu aceeaşi bucurie, şi de români. A fost o pagubă iremediabilă pentru autor dar, mai ales, pentru literatura noastră. Asta nu se poate uita-ierta.

Nu numai că *Ostinato* a fost o scriere dosită, dar şi *Camera de alături,* volumul de debut editorial, a cunoscut calea interdicției, începînd din 1970:

„... scoasă din librării, din biblioteci şi depozitată. Deci, nu distrusă – dovada: după 1990 se găseau la anticariatele din România zeci, dacă nu sute de exemplare...

În rezumat: Ceauşescu şi comuniştii lui de-profesie-duşmani-ai-cărții, deşi au total interzis, nu mi-au distrus *cartea"* [1].

Recuperarea s-a dovedit a fi posibilă în ce priveşte păstrarea integrală a textului. Dacă cititorii, printre care mă număr, au sfîrşit prin a fi păgubiți pentru moment, istoria literară are şansa să refacă datele adevărului, din respect pentru imaginea corectă a autorului. Romanul lui Dinu Pillat, *Aşteptînd clipa de apoi,* a avut o soartă asemănătoare cu *Ostinato*. A fost scris în vara lui 1948; dar autorul a făcut închisoare cu suferință, numai pentru că l-a aşternut pe hîrtie şi l-a dat să circule unui grup restrîns de prieteni, iar

[1] Paul Goma, *Infarct*. Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008, p. 70

manuscrisul a zăcut în sertarele (-temnițe) ale Securității pînă în 2010. Abia atunci a văzut lumina tiparului, prin grija fiicei, Monica Pillat. La fel, *Ostinato* a luat calea editurii încă din 1966 şi a zăcut pînă în ianuarie 1992, prima apariție în versiune românească datorîndu-se editurii „Univers". Cine citeşte astăzi cartea lui Dinu Pillat rămîne surprins: nu găseşte nici un cuvînt în favoarea legionarilor, mai curînd distanțare motivată şi cu răspundere, dacă nu critică sensibil perceptibilă. La drept vorbind, apariția la vreme a romanului *Aşteptînd clipa de apoi* ar fi însemnat stoparea romanelor maculatură tip *Mitrea Cocor, Negura, Drum fără pulbere*. Ar fi fost o necesară igienizare. După cum *Ostinato* nu-şi găsea loc pentru că dezvăluia străinătății unde era constrînsă să trăiască adevărata lume românească, aceea a martirizaților din închisori. Excluderea ambelor cărți era cerută de contextul ideologic al vremii, adică intrau în ordinea ilogicului.

Era de aşteptat ca „schimbarea", de care tot s-a vorbit după decembrie 1989, să fi însemnat, într-adevăr, schimbare, cum s-au aşteptat mulți dintre noi. Putem testa „noua" stare a lucrurilor rămînînd în acelaşi domeniu al cărților. Să dăm cuvîntul, ca în instanță juridică, eternului păgubit Paul Goma:

„La scurtă vreme după ce am aflat, din presă, că Liiceanu îmi trimisese la topit *Culoarea curcubeului,* tot prin presă am fost înştiințat: în vederea obținerii portofoliului ministerului Culturii (de sub Iliescu!), Marin Sorescu «făcuse curățenie ideologică» în editură: dăduse dispoziție să fie distruse plumburile unor cărți culese dar încă neimprimate (cărți nu doar ne-comuniste, ci anticomuniste – ce oroare pentru un ministru-al-culturii-lui-Iliescu!), printre care şi romanul meu *Garda inversă*!

Acestor două volume distruse la propriu de doi prieteni (să mai apăs odată pe «amănuntul»: manuscrisele nu fuseseră băgate de autor pe gîtul prietenilor deveniți editori – ci solicitate de ei, editori, în cazul Sorescu, insistent, milogindu-se, dezgustător), adaug pe al treilea, cu titlul: *Patru dialoguri* a fost sabotat în alt mod de Marian Papahagi, directorul

editurii Echinox din Cluj: după trei ani de aşteptare, constatînd că editorul nu răspunde scrisorilor autorului de mine, că volumul continuă să... nu apară, l – am înmormîntat, în gînd, i-am pus şi cruce; nu m- am mai gîndit la el. Cînd iată că în februarie 1997 este publicată în presa din Bucureşti o listă a aparițiilor editoriale finanțate parțial sau total de Fundația Soros – printre ele şi volumul meu, prezentat ca... apărut. Intrigat, i-am scris lui Marian Papahagi, întrebîndu-l de ce nu–mi trimisese măcar un exemplar din cartea mea, apărută în editura condusă de dînsul" (*Infarct*, idem, p. 159 – 160).

La fel, Liiceanu: „Volumul de mărturii despre 1977 în traducere franceză îi plăcuse de prin 1984–1985, cînd, cu o bursă la Heidelberg, trecuse, cu Pleşu, pe la mine, la Paris. După 1989, devenind director al Editurii Politice rebotezată Humanitas mi-a propus editarea şi a *Culorii*... în româneşte. Ceea ce s-a şi întîmplat, a apărut odată cu *Gherla*, în mai – iunie 1990. În 1990, după cum ştie pînă şi Liiceanu, urmînd după, vorba Monicăi Lovinescu, «1989, an despicător de istorie», Tirania nu mai exista – dovadă: însuşi Liiceanu devenise stăpînul celei mai bogate edituri. Şi totuşi... La foarte scurtă vreme după scoaterea în librării a volumului *Culoarea curcubeului* – împreună cu *Gherla*! – primul a fost retras (...). Cînd, în anul următor, am avut primele informații vorbind de retragerea totală din librării, în 1990, şi depozitarea (deocamdată) a lui – această ştire a fost negată cu vehemență de prietenii Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Adameşteanu (dovezile se află în jurnalele mele din acel timp). Pe măsură ce se adunau probele vinovăției lui Liiceanu: de ce fusese retrasă din librării doar *Culoarea*..., nu şi *Gherla*, nu şi *Soldatul cîinelui*, scoase tot de Humanitas?; de ce Liiceanu se văietase că nu are hîrtie pentru volumele de *Articole* şi *Scrisori* – de el comandate, în august 1990 –, apoi le respinsese? În aceeaşi măsură, pe de o parte deveneau tot mai agresive, mai acuzatoare la adresa mea, victimă, negațiile din partea Monicilor, la care se adăugaseră ale G. Adameşteanu, Pruteanu, Sorin Mărculescu, Kleininger, Ioana Crăciunescu, D.C. Mihăilescu; pe de alta, «răspun-

surile» editorului deveneau... tot mai tăcute”[1]. Sau: „Ziceam, deci, că cei trei: Liiceanu, Sorescu, Papahagi sunt stîlpii (infarctului meu virtual).

Mai ziceam – şi nu mințeam: toți trei îmi erau prieteni – oricum, ne-duşmani. Ca un făcut, toți trei îmi solicitaseră, ei, cărțile în chestiune, nu li le propusesem eu, nu eu li le băgasem pe gît.

Şi toți trei mi-au făcut un rău (să zic: întreit?), un foarte-rău... – şi *care va fi răul cel mai rău care i se poate face unui scriitor?*

Ce întrebare! *Distrugerea cărților sale!*” (*Infarct*, idem, p. 161).

Obiecțiile sunt clare şi precise. Ele se disting prin două dimensiuni sensibil diferite: una juridică, alta sentimentală. Potrivit primeia, se fixează cadrele concrete, condițiile cauzale şi calitatea actanților, ca făptaşi şi păgubiți. Cealaltă este derivată şi retorică. Ține de literatură. Prioritate are actul în sine: cărțile au fost topite, cum afirmă însuşi păgubitul Paul Goma, *distruse* şi, drept urmare, irecuperabile în integralitatea lor. Vorba ceea: „Păzeşte-mă, Doamne, de prieteni...”. Să fim înțeleşi: nimic nu poate fi socotit mai grav decît arderea cărților, indiferent de împrejurări. Cine invocă pretexte economice ori ideologice se autoacuză. O astfel de faptă îl coboară definitiv.

[1] Flori Stănescu. Paul Goma, *Dialog*. Idem, p. 137 – 138

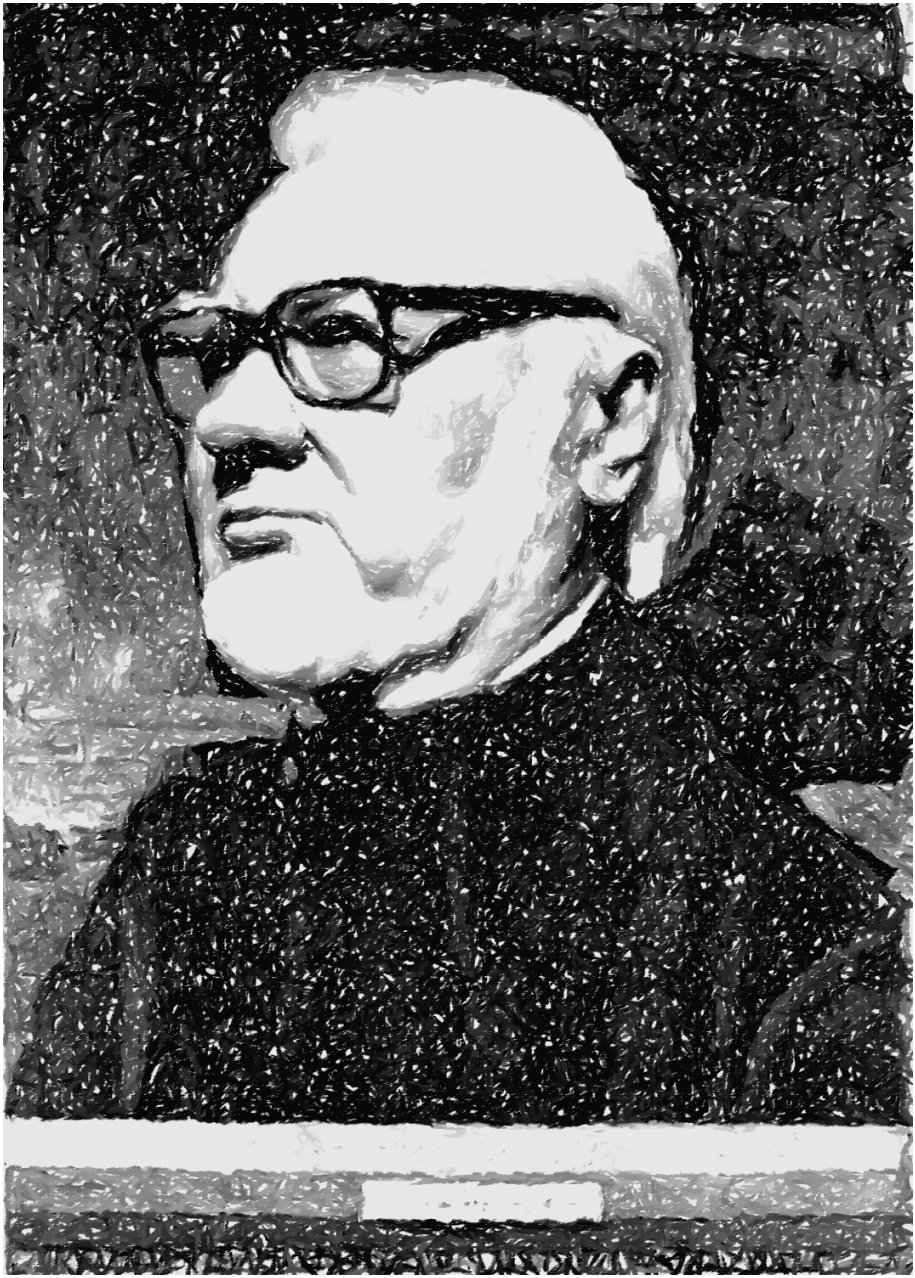

Capitolul V

Viața trăită ca mărturie-document

1. Un „Soljeniţîn român”

Cînd presa apuseană a vestit lumii libere că s-a ivit „un Soljeniţîn român”, anume Paul Goma, bucuria iubitorilor de adevăr şi de „drepturi ale omului” din ţară, ca şi din Diaspora românească, a fost de două ori motivată. Mai întîi, se arătau semne că „ţara se mişcă”: opoziţia armată din munţi (Vrancea, Banat, Apuseni, Maramureş, Bucovina), rezistenţa grupurilor de intelectuali patrioţi şi de ţărani inimoşi, sacrificiile din închisori, din lagărele de concentrare etc. După ani grei de aşteptare, renăştea speranţa în normalizarea cursului istoriei în spiritul tradiţiei interbelice: încercam să rezolvăm problemele noastre prin noi înşine. Totodată, prin Paul Goma, nume predestinat să devină semn de identitate, reintram în atenţia lumii civilizate, ca o naţiune de acut interes politic şi cultural.

La data respectivă, Alexandr Soljeniţîn devenise nume de o relevanţă copleşitoare. În Vest, ardea ca o flacără, în ţara lui trezea vii controverse, iar Cortina de Fier stătea să se prăbuşească. El dorea să arate lumii că adevărata Rusie, aceea a Gulagului, începuse să se urnească. De aceea scria cu năduh pravoslavnic şi cu orgoliu imperial:

„Dacă în prezent poate cineva să-mi menţioneze nişte evadări ale revoluţionarilor ruşi din secolul al XIX–lea ori al XX-lea care să presupună atîtea dificultăţi, lipsă de sprijin din afară, atitudine ostilă a mediului, pedeapsă ilegală pentru cei prinşi – să-mi spună cine e acela!

Şi după toate acestea să mai spună cineva că nu ne-am luptat”[1]. Afirmația se cuvine examinată cu atenție, pentru că, spune autorul: „Din afară, ca întotdeauna (ca şi în vremea lui Stalin), totul este neted, curat, nu se vede nimic”[2].

Lui Soljeniţîn, celebritatea (deocamdată, în țara sa) i-a adus-o micro-romanul *O zi din viața lui Ivan Denisovici* (1962). „Prima scriere a lui Soljeniţîn, în care, în spiritul realismului, într-un limbaj colorat şi accesibil, se povesteşte despre o zi din viața de lagăr a unui deținut, a fost primită cu entuziasm de către critică, fiind comparată cu *Amintiri din Casa morților* a lui Dostoievski. Ştirea despre apariția acestui roman a făcut înconjurul lumii. Dintr-odată, Soljeniţîn a devenit o celebritate. La una din recepțiile de la Kremlin este prezentat lui Hruşciov”. Mai aflăm că un roman anterior, *În cercul întîi* (1955), conceput, probabil, în exilul din Karaganda, bolnav fiind, sub tratament cu raze Roengen, a trecut aproape neobservat. Scrierea capitală, *Arhipelagul Gulag,* avea să apară mai tîrziu, într-o editură pariziană, dar în limba rusă, primul volum începînd cu decembrie 1973: deci după *Ostinato.*

Cîteva paralelisme se cuvin, cred, menționate.

Deceniul 1962-1973 poate fi „de referință”, atît pentru Soljeniţîn (publicase micro-romanul *O zi din viața lui Ivan Denisovici*), cît şi, în mare parte, pentru Paul Goma: în noiembrie-decembrie, 1972, redactase prima variantă a narațiunii *Gherla*. Geneza ar fi următoarea, după propria mărturie: se afla la Paris, unde, stimulat de un grup de prieteni români, „povestisem bătaia pe care o încasasem, la Gherla, în 1958”. Exact a doua zi s-a apucat de lucru. În februarie 1973, cartea era definitivată şi transcrisă la maşină, în cinci exemplare. După unul dintre ele s-au făcut înregistrări pe disc, în lectura autorului, pentru a fi difuzate la Europa liberă, sub îngrijirea lui Virgil Ierunca şi a Monicăi Lovinescu. Altă copie a fost încredințată lui Şerban

[1] Alexandr Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag*, III (1918 – 1956). Traducere, note şi tabel cronologic de Nicolae Iliescu. Prefață de Ion Vasile Şerban. Editura Univers, Bucureşti, 1998, p. 165

[2] Alexandr Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag*. Idem, p. 397

Cristovici, pentru a fi tradusă în franceză şi pusă la dispoziția Editurii Gallimard. Aşadar, după prima vizită a autorului în lumea liberă, *Gherla* intra în circuit european, mai precis, în 1973. Varianta românească avea să ia calea tiparului abia în 1990, „doar 18 ani de aşteptare". Fireşte, materialul brut preexista ca formă de viață trăită, pe cont propriu, şi în ce-l priveşte pe scriitorul rus, şi pe celălalt. Fapt sigur este că Paul Goma îşi reactualiza în memorie experiența dură, de detenție, în formă narativă distinctă. Greu de stabilit în ce măsură a suferit vreo influență din afară, dată fiind simultaneitatea elaborării şi chiar a publicării celor două opere în discuție şi, cum vom vedea, paralele: *Gherla* // *O zi din viața lui Ivan Denisovici.*

Dar a avut cîştig de cauză legenda literară, în chip de sintagmă, acceptată spontan şi oportun în limbajul criticii de întîmpinare: „un Soljenițîn român". Convenea înainte de toate presei politice apusene. De altfel, Vestul l-a receptat pe scriitorul rus, ca pe orice individ din spatele Cortinei, prioritar de pe poziția politicului, deşi *O zi din viața lui Ivan Denisovici* este o scriere pur literară. Ea se pretează perfect unei asemenea analize. Însă, pentru că, didactic vorbind, decupează o secvență distinctă din viața de detenție, atît de incitantă în contextul vremii, politicul a părut mai disponibil receptării, spre paguba ansamblului. În termeni hegelieni, conținutul a luat-o înaintea formei. Prejudecata încă dăinuie în critica literară curentă. Dacă am plasa această scriere în alt secol, invocarea politicului ni s-ar părea o absurditate. Nici autorul, un înverşunat militant politic în alte scrieri, nu-l înfățişează pe Ivan Denisovici, eroul cărții, preocupat de tipuri de guvernămînt ori de platforme ideologice, deşi este o victimă a lor. De altfel, toată viața Alexandr Soljenițîn a nutrit speranța să se afirme pe plan literar înainte de toate şi apoi în memorialistică ori în istoriografie. Chiar şi opera capitală, *Arhipelagul Gulag* (subintitulată *Încercare de investigație literară*), concepută ca o istorie amplă în care sunt subsumate, spre narare, o mulțime de forme de detenție, adună biografeme, secvențe epice de sine stătătoare, „cazuri", destine tragice, etc. Viața zbuciumată de izolare, în

subterane, cu neprevăzutul şi cu moartea mereu în faţă, impune diversificarea elementelor stilistice. Existenţa trăită în asemenea împrejurări este ea însăşi un document perfect autentic, făcînd ca „imaginarul" şi „realul" să intre în geografii spirituale inedite, şocante.

Paul Goma s-a plasat, vrînd-nevrînd, în acelaşi moment european al suprasolicitării politicului. Era bine să se ştie în lumea liberă că Estul se spărgea în bucăţi, că Soljeniţîn era însoţit îndeaproape şi de alţii. Aşa că formula „un alt" sau „un Soljeniţîn român" producea efecte de scenă. Se pare că pentru Paul Goma ele au fost şi încurajatoare. Pe această poziţie se menţine cînd comentează situaţia, cu detaşarea cîtorva decenii. Spune:

„Ce înseamnă Soljeniţîn pentru noi? Pentru mine, în primul rînd, este confirmarea justeţei drumului pe care l-am ales… În al doilea rînd, breşa creată de el în conştiinţa celor care trăiesc în Occident este extraordinară, şi eu aparţin acelei categorii de oameni, de scriitori, care au profitat de această «breşă».

Aşadar, o «breşă» şi o «confirmare», căci hotărîrea şi calea fuseseră luate. Într-o variantă românească a *Gherlei,* re-începută încă din august 1973, există un pasaj semnificativ pentru interferarea profesionistă a planurilor narative:

„*** Dacă e ceva de făcut – totuşi… Ceva–ceva de făcut există, dar mă priveşte numai pe mine.

*** Aşa bine. Fiindcă, pe de o parte, eu nu-i iert, nici nu-i neiert – iertarea nu intră în vederile mele. N-am de gînd să mă răzbun pe ei în mod curent (prea mult timp pierdut, prea multă promiscuitate) – dar nu-i uit!

*** Acum nu le pasă. Dar are să le pese cînd are să apară în Occident şi *O zi din viaţa mea la Gherla* – ştii că n-ar fi o idee proastă?

*** Ai dreptate. Mai întîi s-o termin de povestit oral…

Nu s-au ostenit să mă pună la loc, pe rangă, mi-au făcut bilanțul:

„Dă-mi aia!", zice Istrate.

Eram căzut lîngă birou, pe-o coastă, cu fața spre fereastră, aşa că l-am văzut bine pe Istrate cu cîtă scîrbă scoate şiretul de pe încheietura mîinii şi asvîrle bastonul peste umăr. Apoi întinde mîna – Şomlea îi depune în palmă o vergea de puşcă…"[1].

Decupat în această formă restrînsă, pasajul pare (şi chiar este) de neînțeles. Asta pentru că eul auctorial se află prins într-un joc ficțional cu mai multe deschideri, spre deruta cititorului, chiar şi a celui avizat vreau să spun, care a parcurs cartea în întregime. Din punctul relatării, rezultă că textul se află în proiect, deşi, practic, este scris. Dacă asociem informațiile, constatăm „imposibilul", cum este posibil doar în „literatură": autorul se imaginează la masa de scris, la Paris, ca mărturisitor, dar şi în detenție, sub tortură, exact în ajunul eliberării din Gherla (1958), de unde avea să pornească în D.O. la Lăteşti, ca o prelungire a detenției. Episodul cu Şomlea, relatat mai sus, se petrece la sfîrşitul cărții; momentul mărturisitor se află plasat la început, astfel ca lucrarea să capete rotunjime în planul epicului. Un simplu artificiu, în baza căruia materia brută este transferată în ficțiune:

„În 17 noiembrie, 1972, la Paris, invitat la un cuplu de pictori români, povestisem bătaia pe care o încercasem, la Gherla, în 1958…

La urmă, şi el şi ea s-au, m-au întrebat:

«De ce n-ai scrie o carte cu ce ne-ai povestit – dar aşa cum ne-ai povestit?»

Chiar: de ce? A doua zi, în 18 noiembrie (era o sîmbătă) m- am apucat de scris; în 21 «schița povestirii» - intitulată fără fantezie *Gherla* – era gata. În 29 decembrie, povestirea întreagă".

[1] Paul Goma, *Gherla-Lăteşti*. Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2008, p. 186

Autorul era mîndru de rezultat; cel puțin așa rezultă peste ani, conform unui detaliu din *Gherla – o pledoarie*, text – prefață, de unde am decupat şi pasajul anterior:

„Dacă scandalul provocat de *Ostinato* s-a manifestat prin stupoare (ei nu se aşteptau la aşa–ceva), *Gherla* a suscitat ura organelor: fiindcă eu – nesubliniat – îndrăznisem să scot în piața – publică aşa-ceva). Pentru întîia oară – nu folosesc «în istoria literaturii române», expresie improprie, ci mai modest: «de la 23 august încoace» – nu se mai întîmplase ca cineva (scriitor, ne-scriitor) să scrie negru pe alb fapte şi nume de securişti, ba, mai mult: să le popularizeze în străinătate (şi unde: în Occident! – la Gallimard, ca la Gallimard, dar la Europa liberă; el aflîndu-se în România), «de să ştie țara toată!», aveau să-mi reproşeze secii generali în timpul arestării din 1977, precum şi colegii scriitori, unii prieteni (în special)."

Soljenițîn abia fusese „reabilitat" (1956, cînd Paul Goma se pregătea să devină „ungarist", student fiind şi „basarabean pe deasupra", după mai multe hărțuieli ale Securității) şi viețuia „în mare taină", la Riazan; începuse să lucreze la romanul *În cercul întîi* şi curînd avea să treacă la *O zi din viața lui Ivan Denisovici.*

Revenind la *Gherla*, personajul Istrate făcea parte din echipa de torționari profesionişti. La comanda celebrului şi temutului Goiciu, directorul închisorii, Istrate şi Şomlea i-au administrat lui Paul Goma o bătaie sălbatică, soră cu moartea. Pentru cine memorează sub tensiune momente dramatice din propria-i existență, cursul timpului îşi pierde direcția, trecutul năvăleşte în prezent („eu nu-i iert… dar nu-i uit!"), pentru fortificarea memoriei. Peste ființa fostului deținut-victimă, a naratorului (angajat, pe moment, în oralitate), a scriitorului, domină conştiința lucidă a martorului: „… nici nu-i neiert". Iată una dintre temele-temeri de mare cumpănă sufletească. Într-un asemenea spațiu difuz şi tensionat, totodată, nu ne este permis să operăm cu unități de măsură învățate în şcoală; destinele umane se întretaie, experiențele trăite şi cele ficționale îşi pierd granițele.

Din pasajul citat, mai luăm cunoştinţă de titlul unei cărţi în proiect: *O zi din viaţa mea la Gherla*, replică la *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*. Întrebarea se pune astfel. În ce calitate se exprimă Paul Goma: de scriitor hotărît să manevreze diversul experienţelor şi al formelor sau ca cititor al lui Soljeniţîn? Nu a rămas la acest titlu, dar scrierea, cînd a fost comisă, a păstrat caracterul profund „autobiografic", tratînd, într-adevăr, „o zi" din viaţa de detenţie a lui Paul Goma. Să reţinem şi că Ivan Denisovici pare un alter ego al lui Alexandr Soljeniţîn. În *Arhipelagul Gulag, „*personajul", adică numele lui Ivan Denisovici, este adesea invocat, cel puţin pe post de interlocutor, de eu dedublat. Toate acestea, însă, sunt simple paralelisme. Ele duc la asemănări interesante, la apropierea dintre cei doi autori, în favoarea unei mai bune cunoaşteri a amîndurora.

Pentru Ivan Denisovici ziua începe ca oricare alta, fără evenimente specifice unei închisori comuniste: bătăi, conflicte din senin cu şefii, încarcerări, etc. Aşadar, oarecare monotonie, totul fiind aproape previzibil, dacă omul reuşea să înveţe lecţia: să se strecoare printre rînduri, să nu-l supere pe vecinul de dormitor, să răspundă prompt la apelul de dimineaţă, să se încoloneze rapid pentru deplasarea de două-trei ore prin gerul aspru, siberian, aproape flămînd şi istovit, mai mult murdar şi nesimţitor la toate, pînă la şantierul acela blestemat din pădure, unde se construia încă o închisoare, pentru ei înşişi ori pentru alţii care stăteau să vină. S-ar duce mai întîi la infirmerie, poate scapă, măcar o zi, de înjurăturile şi ghionturile brutelor care îi mînă la lucru, nişte nefericiţi şi aceia, pentru că se supun multor lipsuri şi îndură aceleaşi viscole. Nu de gardianul cu automatul în spate învăţase să se ferească cel mai mult Ivan Denisovici; mai curînd de colegul de suferinţă cu care împarte zeama zilnică, la fel de umilit, de însingurat, de hăituit. „Cine-i duşmanul cel mai mare al deţinutului? Deţinutul de alături, găsim scris în carte. Ehe- he, dacă deţinuţii nu s-ar mînca între ei…"[1]. Era, de fapt, o uzură măruntă, în sensul că

[1] Alexandr Soljeniţîn, *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*. Traducere din rusă de Nina Grigorescu. Editura Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 97

fiecare se gîndea la interesul imediat, cum să intre în atenția îngăduitoare a şefilor mici, de contact zilnic, adică să fie lăsat să se repeadă primul după chiştocul de țigară, aruncat cu intenție de gardianul ori de plantonul în trecere, să se bucure de un polonic mai plin cînd se împarte sorbitura de la cazan, să i se aplice lovituri mai blînde cînd se scoală din pat ori aleargă şchiopătînd pe culoare. Se instalase o „normalitate" e drept, apăsătoare, însă suportabilă de la o zi la alta. Nevoia şi frica de moarte te învățau să fii descurcăreț:

„Din pachetul primit trebuie să-i dea şefului de echipă, gardianului şi «prostălăului» de la depozit. Cum să nu-i dea? Păi, altă dată ți–l bagă la fund, pachetul, de nu mai apare pe listă şi cîte-o săptămînă întreagă; şi magazionerului de la depozit, acolo unde dai la păstrare proviziile (…); dacă magazionerului acela nu-i dai un plocon ca lumea, te păgubeşte el mai mult ciupind cu țîrîita. Toată ziulica zace acolo şobolanul, închis printre proviziile altora – pas' de-l controlează! Apoi pentru un serviciu făcut, cum îi face Şuhov, de pildă! Dar băieşului, ca să–ți pregătească rufărie curată mai de doamne ajută – mult puțin, dar trebuie să-i dai! Dar frizerului, care te bărbiereşte cu hîrtiuță (adică şterge briciul pe o hîrtiuță şi nu pe genunchiul tău gol)! Mult, puțin, dar trei–patru țigări tot se cuvine să- i dai"[1].

Existența era pusă în cumpănă clipă de clipă pentru „înlesniri" mărunte, penibile, absurde, amăgeli de moment, exerciții izvorîte din subconştient, amînare disperată a sfîrşitului, a morții. Paradoxal, nefericiții cad în plasa unor mici bucurii: încă mai pot supraviețui. Nici o altă preocupare nu-şi găseşte loc, indiferent dacă eşti cărturar de aleasă formație ori simplu analfabet. Constantin Noica, prins şi el într-un asemenea mecanism anihilant şi sumbru, încearcă, o clipă, să se detaşeze cercetîndu- se pe sine: „Astăzi ni s-au dat 125 gr. de pîine în loc de 100. Toate lecțiile de dimineață, în aşteptarea ieşirii la solar (o curticică împrejmuită cu ziduri înalte), sunt suspendate, spre a comenta în comun evenimentul. Cele 25 gr. în plus nu înseamnă eliberare, nu

[1] Alexandr Soljenițîn, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*. Idem, p. 123 – 124

înseamnă nici măcar calorii destule, dar sunt 25 gr. în *plus*. Alături de alte plusuri, infinitezimale şi ele, cele 25 gr. atîrnă greu şi hrănesc bine.

E ceva feeric cu binele în regimurile astea comuniste: vine lent, dozat, dar irezistibil cînd vine (din păcate numai pînă la un prag). Fiecare zi îți aduce sporul ei: un brînci mai slab din partea gardianului, cîteva boabe de fasole în supă, un ziar uitat ca din greşeală, un «ce credeți, mă, că mie- mi place?» (Spre sfîrşitul şederii, un anchetator avea să facă ceva de necrezut: să- mi dea mîna!). Toate se acumulau voluptate cu voluptate. E fericirea din tranşee. E drept că şi răul vine în comunism aşa, în tranşee, şi e infernal. Nu numai că fiecare zi îți aduce privația şi interdicția ei, dar simți cu luni înainte că ai să fii arestat. Vezi cum se rostogoleşte lent stînca spre tine, şi o priveşti hipnotizat venind. Toți spun că ar fi preferat ca răul să vină întreg de la început, nu în doze mici, şi poate au dreptate”[1].

N. Steinhardt are şi el pregătită o replică: „Sosind la Gherla, în camera în care mă aflu şi eu, amiralul Horia Măcelaru exclamă: raiul pe pămînt! Vine de la Rîmnicu Sărat unde a trăit şase ani de zile singur în celulă; supus unui regim de înfometare, a mîncat paiele din salteaua (destră-matată) pe care dormea, pînă la urmă toate, n-a mai rămas decît pînza de sac. *Pielea de şagrin,* filmată invers. În celula de alături a murit Ion Mihalache după ce orbise”[2].

Să-l ascultăm şi pe Alexandr Soljenițîn, cel din *Arhipelagul Gulag*:

„Ca alternativă, iată o altă închisoare de instrucție: *lagpunktul* ortukan din Kolîma, la 506 kilometri de Magadan. Iarna 1937-‘38. O aşezare din lemn şi pînză: corturi găurite, dar, de bine-de rău, căptuşite cu scînduri. Primul lucru pe care-l văd cei sosiți cu ultima etapă, un lot de noi victime pentru anchetă, este că, pe dinafară, din trei părți, excluzînd-o pe cea unde e uşa, fiecare cort e străjuit de

[1] Constantin Noica, *Rugați-vă pentru fratele Alexandru*. Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 82 – 83

[2] N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*. Ediția a II-a. Îngrijirea ediției şi Postfață de Virgil Cimpoieş. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992, p. 91 – 92

şiruri de cadavre înghețate, plantate unul lîngă altul ca nişte stîlpi! (Nu ca să se bage groaza în oameni. Pur şi simplu nu există o altă soluție: oamenii mor, iar zăpada e de doi metri, şi sub ea – un sol care nu se dezgheață niciodată). Urmează aşteptarea – epuizantă. Acuzații aşteaptă în corturi să fie duşi la închisoarea de bîrne pentru anchetă. Dar plasa e prea plină – din întreaga Kolîma a fost mînat încoace un cîrd prea mare de iepuri, anchetatorii nu fac față şi majoritatea deținuților mor înainte de primul interogatoriu. Corturile sunt tixite, e cu neputință să te întinzi undeva cît eşti de lung. Oamenii zac pe priciuri şi pe jos, zac cu săptămînile. (Asta-i înghesuială? ricanează Serpantinka. La noi, oamenii care urmează să fie împuşcați nu aşteaptă, e drept, decît cîteva zile, dar aşteaptă *stînd în picioare,* într-un hangar, şi sunt atît de strînşi unul de altul, încît, cînd în loc de apă de băut li se aruncă din uşă bucăți de gheață, nici măcar nu pot întinde mîna să apuce cîte o țandără, o prind din zbor cu gurile). Deținuții nu sunt scoşi la baie şi nici la plimbare. Mîncărime pe tot corpul. Toți se scarpină furioşi, se *caută* în pantalonii vătuiți, în pufoaice, în cămăşi, în izmene – dar fără să se dezbrace, pentru că e prea frig. Păduchii mari, albi şi rotofei te duc cu gîndul la nişte purcei de lapte bine hrăniți. Cînd îi striveşti, stropii îți sar pe față, iar sub unghii se adună puroi întărit…”[1].

Mica propoziție a exilatului de la Păltiniş, „e ceva feeric cu binele în regimurile astea comuniste”, asociată cu sintagma „fericirea în tranşee” par mofturi, jucării stilistice. Dar, în fond, filosoful se dovedeşte a fi atins şi el de ceea ce aş numi „sindromul Ivan Denisovici”, ca orice deținut de cursă lungă. Toate exemplele citate arată grade diferite ale căderii ființei, umilința, suferința, moartea nemaiînsemnînd nimic. Ivan Denisovici se află în punctul cel mai de jos; cu excepția cadavrelor înghețate şi rezemate, în şir, de colibă pentru a-i adăposti pe cei în aşteptare, morți vii. Aici scriitorul rus nu a operat narativ, ci a prezentat documente de arhivă. Totodată, însemnările lui C. Noica şi ale lui N. Steinhardt sunt evocări

[1] Alexandr Soljenițîn, *Arhipelagul Gulag*, II (1918 – 1956). Traducere şi note de Ion Covaci. Editura „Univers”, Bucureşti, 1997, p. 268

directe, experienţe sensibile; de martori, nu elaborări imaginare.

Clar perceptibile sunt şi diferenţele de stil între aceste scrieri. Şi *Gherla* lui Paul Goma şi *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici* sunt naraţiuni de „o zi". Dar *ziua* la Gherla începe cu trăznete. Deţinutul Paul Goma o caută cu lumînarea. Are şi motive să se dea în spectacol: peste cîteva zile, urmează să scape de închisoare. Trebuia să se întîmple exact pe 21 noiembrie 1958. Făcuse doi ani de *gherlă* ca „ungarist" şi primise hotărîre de eliberare în toată regula. Totul era aranjat: părinţii îl aşteptau acasă, tot într-un „exil", proiectele literare îl solicitau intens. Dar, ca un făcut, o stare de veselie fără noimă pusese stăpînire pe el, un rîs enervant şi zgomotos pe care nu-l putea stăpîni cu nici un chip. La această stare de delir i se asocia un alt deţinut, şi el pe cale să scape la libertate, anume neamţul Klapka, un tînăr „frontierist" care încercase să treacă graniţa la „călăul Tito". (A fost un moment la noi, prin anii '50, cînd ispita dunăreană a atras mulţi elevi şi studenţi, printre care şi pe Mihai Ursachi, faptul ducînd la scandal politic şi la condamnări aspre). Rîsul de care vorbim pare prevestitor de furtună, iar cei doi fac notă discordantă în raport cu restul deţinuţilor din cameră; cu „cei vechi", mai reţinuţi, indecişi să rişte, moleşiţi, asemenea lui Ivan Denisovici. Pe de altă parte, se poate spune că rîsul demenţial este o temă frecventă în scrisul lui Paul Goma, poate iniţiatică, „de trecere". *Rîsul* şi *urletul.* Întîlnim tema *rîsului* disperat în *Ostinato,* dar mai ales în *Uşa noastră cea de toate zilele.* Aici, în ultima carte citată, naraţiunea începe cu o cascadă de hohote de rîs: cîteva femei sunt arestate, dar, sub teroarea rîs–plînsului, nu realizează dacă sunt izolate într-o cabană minunată de munte, în vreme de *week – end,* sau într-o celulă de închisoare; dacă uşa urmează a fi deschisă, dintr-o clipă într-alta, de amantul dorit cu ardoare, de părinţi, fraţi, surori, prieteni cu daruri de nuntă, de petrecere sau de procurorul repartizat să le ancheteze, de judecătorul care să le conducă la bară, de torţionarul cu bîta în mînă. Ca un început al începutului, următoarele fraze deschid *Prologul* cărţii: „Erau patru,

umpluseră odaia de rîsul lor, rîdeau aşa cum numai femeile ştiu să rîdă, cum numai femeile, din nimic, încep să rîdă şi rîd pînă la lacrimi, pînă la sufocare şi plîns, iar după ce se liniştesc, mîngîie perna şi lemnul mobilelor şi au buzele arse şi lumina ochilor tulbure şi pîntecul plin.

Erau patru şi rîdeau ca nebunele, cu chiuituri, rîdeau de se îndoiseră pereţii şi tavanul, în afară[1]. *Epilogul* readuce rîsul în aceeaşi demenţială desfăşurare, ca să nu se mai ştie ce înseamnă început-sfîrşit, rîs-plîns, spaimă- bucurie:

„Rîdeau toate patru, cu chiuituri, rîdeau de se îndoiseră tavanul şi pereţii în afară. Rîdeau arătîndu-se cu degetul una pe alta, oprindu-se uneori, ca să explice de ce, ori să tragă aer în piept şi să se azvîrle din nou în rîs, bătînd aerul cu palmele şi tropotind şi ţinîndu-se de pîntece şi luînd-o de jos şi urcînd şi înălţînd capetele şi închizînd ochii, ori coborînd din treaptă în treaptă, pînă la tuse – rîdeau…".

Nu-i a bună: un asemenea *rîs* în tonalităţi şi în rafale arată disperare, rătăcire fără speranţă, început fără început.

Urletul este şi el un leit–motiv al închisorilor. L-a încercat şi pe Paul Goma, în momente de disperare. L-a înfricoşat şi pe Grigore Dumitrescu, atunci cînd l-a auzit, la începutul detenţiei sale, la Piteşti:

„Dar iată că tăcerea penitenciarului e din nou ruptă de urlet. Rămînem ca paralizaţi. Cîteva secunde trec nesfîrşit de lungi.

Un gînd îmi fulgeră mintea: aici se pecetluieşte destinul nostru.

Urletul a venit din acelaşi loc: camera 4 Spital. A venit brusc; un strigăt de groază, sfîşietor, inuman, ţîşnit ca din infern.

Suntem toţi în picioare"[2].

Se ştie: camera 4 Spital a devenit celebră prin experimentele de „re-educare" ale temutului torţionar Eugen

[1] Paul Goma, *Uşa noastră cea de toate zilele*. Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1992, p. 9

[2] Grigore Dumitrescu, *Masacrarea studenţimii române*. Jon Dumitru – Verlag and Mediana Edit München – Bucureşti, 1996, p. 45

Țurcanu, şcolit în maniera „pedagogică" a teoreticianului Macarenko şi a practicianului Nicolski.

În *Gherla*, *rîsul* pare semnul eliberării de frică; nu „intrare", ci „ieşire" ori „trecere" spre o nouă încercare grea. Citim:

„… rîdeam, rîdeam ca bezmeticii şi ce era rîsul nostru, dacă nu…?, fiindcă de noi şi numai de noi depinsese totul, iar aşa stînd lucrurile, în complicitate cu Tudoran ne bătusem joc şi de javra de Barbu şi de bestia de Goiciu şi de toate regulamentele lor"[1].

Dacă ne aducem aminte că *Uşa noastră cea de toate zilele* se încheie cu o „ciomăgeală-de-Gherla", adică de pomină, suntem nevoiți să refacem mereu datele ecuației, în sensul că *frica-rîsul-urletul-bătaia* ca şi *uşa-hotarul-podul-gangul-catargul* sunt elemente simbolice şi de construcție, menite să transfere în ficțiune aspectele concrete de viață. De aceea scrierile lui Paul Goma, montate cel mai adesea pe suport autobiografic, respiră intens aerul literarității.

Primele fraze, agitate, pe diverse tonalități ale interogației: „Să scriu" – „să nu-i tac?", pe întindere de cîteva zeci de pagini din cartea *Gherla*, plus o bătaie, mai în glumă – mai în serios şi un denunț ruşinos de jalnic, adică o turnătorie-invenție comunistă, se înscriu în litera unui prolog în stil clasic; în pregătirea unei drame adevărate, cu personaje puternice şi conflicte tari, cum se zice la şcoală. Rîsul neastîmpărat şi provocator cheamă furtuna, cum spuneam, cu nouri grei, gata să se spargă deasupra capului. Iar norul cel mai negru ia chipul lui Goiciu, teribilul director al Gherlei, vestit pentru năravul de a da tîrcoale prin gulagul său, în căutare de sămînță de vorbă şi de scandal. Poate dorea ca deținutul Goma să nu-i scape prea uşor din labă. Venise momentul, înainte de plecare, să-i mai tragă o chelfăneală ca la carte. Întîlnindu-l ca din întîmplare, arțăgosul director i se adresează gălăgios şi teatral: „E-haaa! Te-te-te liberezi… (acum, că ştii că se bîlbîia, permite-mi să nu-l mai cîcîi). Foarte bine, foarte bine, mă băiatule,

[1] Paul Goma, *Gherla-Lăteşti*. Idem, p. 24

liberează-te sănătos! Poimîine ieşi, te duci acasă, în sînul familiei – fii atent să nu mai faci prostii, că vezi unde te-au adus prostiile, aşa că pune mîna şi te reîncadrează! Vezi-ți de treabă şi nimeni n-o să mai aibă nimic cu tine! Şi să te-nsori, bă! Să te-nsori, auzi?”[1].

Cei de față cunoşteau tîlcul discursului, stîlcit în formă şi prefăcut în fond, aşa că unii începuseră să se care, în vreme ce ajutoarele lui Goiciu, adică bătăuşii de serviciu, vestiții Şomlea, Istrate şi Sin, începeau să-şi facă apariția cu ciomegele pregătite. Ştiau ce urmează. Era actul întîi al dramei.

Ce soluții narative îşi putea permite autorul în situația dată? Una ar fi fost bătaia, scurtă şi îndesată, cum se obişnuia şi cum o mai încasase. Găsim şi o însemnare în acest sens, pe la începutul textului, poate o provocare adresată cititorului-ascultătorului: „Vreau să spun: cum am mîncat bătaie, cu două zile înainte de liberare”. Ar fi însemnat o cale prea simplă, oprită la un accident, fără şansa de a ieşi din anonimat. Asasinatul în celulă, cu martori înmărmuriți de groază, violarea elevelor, executată fără ruşine de gardieni în grup, erau prea frecvente. Asemenea cazuri nici nu se raportau mai sus de direcția penitenciarului. Soljenițîn a ales formula, de altfel uzitată, aceea a amănuntului semnificativ-nesemnificativ, o tehnică exersată de şcoala veristă pînă la epuizare. Aplicată, însă, pe teren concentraționar, atrage atenția, cu precădere, în direcția psihologiei răului. Observația persistentă, cu intenție, duce la monotonie şi la cenuşiu. Cînd ochiul se opreşte asupra vieții de detenție, prinsă în canoane drastice, amănuntul iese din ceea ce numim cotidian, capătă tensiune, tinde să se înscrie în alt orizont. Nici comportamentismul nu-şi găseşte justificarea aici, pentru că are tendința să-l aşeze pe individ în serie etologică, naturală, în vecinătate animalieră, ceea ce întristează, îndeamnă la meditație; pe cînd viața concentraționară insistă asupra căderii dramatice a omului în rutină şi în neființă.

[1] Paul Goma, Idem, p. 56

A fost unul dintre lozurile norocoase ale scriitorului rus. Suita de secvențe, puse pe seama lui Ivan Denisovici în segmentul de „o zi", prezintă interes tocmai pentru că-l fac pe ins de nerecunoscut. Înțelegem cît de greu a fost parcursul lui Noica, om calm şi înțelept, dar care fusese supus la chinuri grele în detenție. Se spune că răsunau celulele Jilavei de țipetele lui disperate. Amănuntul, totuşi, nu este un simplu amănunt: 25 gr. de pîine pot aduce fericire bietului om. E dar comunist. Sisif urcă bolovanul pe munte, a doua zi o ia de la capăt în monotonie absolută şi, în chip de consolare imposibilă, trebuie „să ni- l imaginăm fericit". Deținutul de la Kolîma, Dubovka, Peciora, Vorkuta, Jilava, Aiud, Salcia repetă traseul zilnic prin aceleaşi noroaie pînă la locul de muncă, iar seara îşi soarbe zeama călduță, cu tremurături incerte de mînă. Ce fericire! Încă mai trăieşte. În asemenea condiții, mimica deținutului impresionează exact în amănuntele şi grimasele ei groteşti. Soljenițîn devine un maestru al genului descriptiv, cunoscut, în aparență, de cînd lumea:

„Pavlo s-a aşezat cu porția lui dublă în față şi Şuhov cu ale lui două. Şi n-au mai scos o vorbă. A venit clipa cea sfîntă.

Şuhov şi-a scos căciula şi şi-a pus-o pe genunchi. A controlat o strachină cu lingura, apoi pe a doua. Se mai nimereşte şi cîte un peştişor. În general, seara, zeama e întotdeauna mult mai lungă decît dimineața: dimineața deținutul trebuie hrănit mai bine, ca să muncească, iar seara adoarme el oricum.

Acum mănîncă. La început soarbe numai zeama, o tot soarbe. De cum înghite primele linguri cu lichid fierbinte şi căldura se răspîndeşte încet în tot trupul–stomacul se deschide parcă a bucurie în întîmpinarea ciorbei. Ce bine-i! Uite, asta-i scurta clipă pentru care trăieşte un deținut.

Şuhov a dat uitării toate amărăciunile sale: şi condamnarea lui prea lungă, şi ziua prea lungă, şi duminica iarăşi furată. Acum îşi spune c-or trece ele toate! Or trece, o da Dumnezeu, s-o isprăvi odată!

După ce-a înghițit zeama fierbinte din ambele străchini, a răsturnat conținutul rămas într-o singură strachină,

curățind bine cu lingura şi ultima fărîmiță. Aşa-i mai liniştit parcă, să nu mai stea cu gîndul la a doua strachină, s-o tot păzească cu ochii ori cu mîna.

Ochii eliberați acum cată spre străchinile vecinilor. La ăl din stînga lui în strachină-i numai apă chioară. Uite, scîrbele, ce fac, şi-s doar tot deținuți şi ei!"[1].

În apropierea lui Şuhov (diminutivul eroului titular al cărții), mai era de observat un deținut în vîrstă, mult diferit comportamental, în sensul că nu arăta semne specifice „sindromului Ivan Denisovici" (-Şuhov). Printre asemenea specimene se distinge, totuşi, o varietate de destine şi de tipuri caracterologice de lagăr:

„Ochii bătrînului nu luau seama la ce se petrecea în jur, ci priveau înainte pe deasupra lui Şuhov la ceva numai de el ştiut. Mînca domol zeama chioară cu o lingură de lemn şi ştirbită, dar nu cu capul plecat mult deasupra străchinii, ca alții, ci ducînd sus lingura, pînă la gură. În gură nu mai avea nici un dinte – în locul lor, pîinea o mestecau gingiile întărite. Fața îi era pecetluită de suferință, dar nu stoarsă pîn' la slăbiciune de om sfîrşit – vlăguit, ci înăsprită pîn' la tărie de cremene cioplită, de piatră întunecată. Şi după mîinile lui mari, crăpate şi înnegrite, se vedea cît de acolo că nu i-a fost dat să stea „prostălău" pe la cancelarie. Era vădită îndîrjirea lui de a nu se lăsa doborît: tainul său de pîine de trei sute de grame nu l-a pus, ca toți, ceilalți, pe masa murdară, ci pe o cîrpuşoară curat spălată"[2].

Altă soluție la îndemîna lui Paul Goma ar fi fost să reconstituie experiența de închisoare în manieră memorialistică. Aşa au procedat şi alți autori îndreptățiți s- o facă. În *Demascarea* (Jon Dumitru Verlag, München – Bucureşti, 1996), Grigore Dumitrescu a transcris întîmplările direct trăite, din memorie (forma jurnal nefiind posibilă în detenție); nu a recurs la informație de a doua mînă, ci a lăsat materialul să crească în ordine şi temporalitate aproximative, de unde se poate deduce calitatea şi rigoarea documen-

[1] Alexandr Soljeniţîn, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*. Idem, p. 117
[2] Alexandr Soljeniţîn, Idem, p. 116

taristică a textului. Lena Constante (*Evadarea tăcută*. 3000 de zile singură în închisorile din România. Editura Humanitas, Bucureşti, 1992) încearcă un exercițiu propriu de cronologizare, cu intenția de a se apropia de jurnal. Într-o primă fază, ea fixează datele limită ale perioadei de anchetare, premergătoare procesului politic propriu- zis: *ianuarie 1950 – aprilie 1954*. Apoi pune în funcție cronologia de amănunt, pe luni şi pe zile, dar tot sub autoritatea memoriei. De pildă: „A 2-a, 3, 4, a 5-a zi de detenție – 23 ianuarie 1950. Anchetele urmează una după alta. Trec mai multe zile de luptă inegală"; „A 6-a, 7-a, 8-a zi de detenție – 25 ianuarie 1950. Ca de obicei, după «deşteptare», paznicul deschide uşa şi mă duce la closet…". Ioan Ianolide (*Întoarcerea la Hristos*. Document pentru o lume nouă. Cu un Cuvînt înainte de Gheorghe Calciu. Editura Christiana, Bucureşti, 2006) formulează teme de interes mai general: *Procesul, Crăciun în închisoare, Portrete din închisoare, Despre iudaizarea lumii, Biserica în comunism,* etc., dar raportate direct la experiența proprie şi piteşteană. Noica şi Steinhardt îşi permit excursuri filosofice şi religioase, iar Nicolae Mărgineanu, Octavian Voinea, Nistor Chioreanu, Mihai Buracu încadrează experiențele proprii în spațiul concentraționar mai larg, într-o manieră care-i apropie, în mare măsură, de Alexandr Soljenițîn, cel din *Arhipelagul Gulag*. Scrierile celor din urmă prezintă interes documentar-istoric înainte de toate, autorii însuşindu-şi statutul de martori, în accepțiunea juridică a termenilor consacrați.

Paul Goma se înscrie pe o linie proprie, din capul locului, în ce priveşte stilul manevrării materialului faptic. Ambiguitatea, ubicuitatea, translațiunile spațio- temporale, semne ale modernității, sunt la ele acasă. Dacă este vorba de *Gherla*, biograficul dă impresia că se află re-transcris în scheme ficționale; în *Patimile după Piteşti,* informația, concretă, arhivistică şi orală, se mulează pe chipul autorului, asemenea unei vestimentații proprii; în *Bonifacia,* eul narativ este lăsat să se desfăşoare în voie şi în aşa fel încît biografemele să-şi piardă identitatea strictă, să devină, ca în teoria realismului, semne de recunoaştere pentru o întreagă

categorie de purtători de conştiinţă civică, implicaţi direct sau mai puţin direct în existenţa tragică de tip postbelic. După logica imbatabilă a acestui joc scriitoricesc, autorul are libertatea să califice *Basarabia* (Editura Jurnalul literar, Bucureşti, 2002) drept „roman", sub pretextul că îşi asumă răspunderea de a purta prin lume durerea sfîşietoare de suflet a acestui cap de ţară românească; *jurnalele* ar putea fi denumite *anti-jurnale*, dacă ţinem seama de fondul lor polemic, de predominanţa subiectivului, a cuvîntului mustrător, a codului juridic. Trebuie să vedem aici o mare libertate de mişcare, cu riscuri serioase, e adevărat, însoţită, din fericire, de formule de gîndire, de soluţii literare curajoase; aşadar, de marile disponibilităţi scriitoriceşti cu care este înzestrat autorul. Este o imprudenţă să aplici tipologii şi canoane pentru a constata şcolăreşte dacă Paul Goma are sau nu are *talent*, dacă este ori nu este *scriitor*. Din acest punct de vedere nu mă nelinişteşte faptul că există persoane care-i contestă valoarea, cu zgomot şi la repezeală. Dacă nu pot aduce probe credibile (şi nu s-a văzut încă nimeni vrednic de aşa ceva), fiecare e liber s-o facă pe proprie răspundere. Partea neplăcută este că se repetă formule negaţioniste şi răutăcioase, în virtutea tradiţiei moştenite de la „secii" de odinioară. Mai mult: chiar unii prieteni–literaţi, care-l vizitau pe exilatul de la Paris, pe furiş şi cu speranţă, în anii Cortinei de Fier, au deprins obiceiuri ciudate. Or fi comenzi noi, al căror motiv (şi conţinut) ne scapă?

2. La început a fost suferinţa

Era să spun: *la început a fost Dostoievski*, însă prea adesea este invocat numele prozatorului rus în teoria epicului, pentru capacitatea lui, neîntrecută de altfel, de a-şi imagina fiinţa umană căzută în starea demonilor şi a karamazovilor; pregătită, totuşi, datorită unei fărîme de făptură creaturată rămasă în sine, să pornească din nou în căutarea adevărului de credinţă, pe scara suitoare a lui Iacob, speranţa salvării persistînd chiar şi în sufletele celor care

s-au rostogolit cu durere pe treptele danteşti ale infernului. Referința s-ar motiva prin firea lucrurilor: într-adevăr, literatura concentraționară îl are printre precursori pe autorul scrierii autobiografice *Amintiri din casa morților*. Cititorul poate identifica aici elementele de fond şi de formă intrate în configurarea stilistică a acestei categorii tematice, fapt resimțit pe parcursul generațiilor care au urmat. O analiză comparativă, punctuală ar fi lămuritoare.

Puteam să spun, în aceeaşi ordine de idei: *la început a fost Soljenițîn*. Se recunoaşte, în unanimitate, că şi acest scriitor rus se înscrie printre marii ctitori ai literaturii concentraționare, mai ales prin *O zi din viața lui Ivan Denisovici* şi prin *Arhipelagul Gulag;* prima, operă beletristică în accepțiunea consacrată a termenilor, a doua, „o încercare de investigație literară", în baza documentelor de arhivă, a informațiilor orale şi a experiențelor de detenție mărturisite de autorul însuşi. Ambele intră în atenția istoricului literar interesat de practica artistică şi de mişcarea de idei, ca şi a justițiarului decis să întreprindă acțiunea grea a procesului comunismului. Rămîne de găsit explicația apariției literaturii de închisoare în Rusia țaristă şi apoi sovietică, dar mai ales faptul că s-a extins peste tot în Europa „civilizată" şi nu numai. Problema rămîne deschisă.

Pentru că am translat spre Paul Goma şi spre *Gherla*, deocamdată, conştiința mi -a impus ca element director: *La început a fost suferința*. Nici nu se putea altfel. Împrejurările şi vremurile ca vremi îi distanțează sensibil pe cei trei autori. Ei se apleacă asupra materiei umane aruncate în prăpastie, fiind implicat fiecare în parte şi destinal în tumultul întîmplărilor tragice. Dar se constată că au fost nevoiți să-şi modifice dioptriile, unghiurile de observație. Dostoievski, sub chipul lui Alexandr Petrovici Goreancikov, eroul din *Amintiri din casa morților,* petrece printre criminali de drept comun, unii dintre ei meseriaşi de temut, alții, victime ale unor întîmplări nefericite, regretabile. Vina este asumată numai la modul individual, firește, în măsura în care împricinatul poate să se judece pe sine, asumîndu-şi, pe cît posibil, complexul de împrejurări date. Cititorul se lasă atras de

capacitatea autorului de a scoate în relief tipologii, caractere, de a se desfăşura în analize psihologice pentru a se aproxima starea conştiinţei vinovaţilor, raportul dintre bine şi rău, dintre om ca fiinţă morală şi animalitate.

„Între altele, mărturiseşte personajul principal, în numele autorului însuşi, voiam să cunosc neapărat toate gradele de osîndă şi felurile de pedepse, toate modurile de aplicare a acestora şi variatele nuanţe şi procedee de executare, precum şi ce spuneau deţinuţii înşişi despre toate acestea”[1]. Soljeniţîn reia „vina” (de data aceasta cuvîntul trebuie pus între ghilimele), în corelaţie cu „ordinea socială” şi de stat. Aşadar, cuvîntul „vină” trebuie marcat pentru că exprimă o falsă realitate. Personajele lui Dostoievski cad sub incidenţă juridică în chip motivat: un anume individ a ucis, aşadar ordinea morală a fost evident agresată. La Soljeniţîn, apare ca pretext „ordinea socială”. Dar nimeni nu poate dovedi juridic ori moral că ea ar fi fost încălcată. Totul se bazează pe improvizaţie şi pe minciună, ambele instituţionalizate, ridicate la rang de politică oficială, temei al dictaturii şi al liberului arbitru. Un exemplu convingător îl constituie tocmai „cazul” Alexandr Soljeniţîn: ofiţer în armata sovietică, decorat cu „Steaua roşie” şi distins cu gradul de căpitan de artilerie, s-a trezit în lanţuri şi dus în Siberia, pe urmele lui Alexandr Petrovici Goreancikov de altădată, pentru nişte scrisori interceptate de poliţia secretă. Tînărul erou pentru apărarea patriei sale îşi exprima anumite rezerve în legătură cu rigoarea disciplinei militare, cît şi în privinţa dotării precare a propriei armate. Absurd. Un tribunal moral şi drept, din contra, l-ar fi distins pentru intenţii nobile. Cine nu ţine la patria sa?

„Vina” adusă, la origine, lui Paul Goma era aceea de „ungarist”; aşadar, autorul se asocia fraţilor de suferinţă de la Budapesta striviţi de duşmanul comun: bolşevismul. Soljeniţîn detesta ordinea barbară impusă tocmai de compatrioţii săi. El era victima, iar călăul purta un singur şi sigur nume: bolşevismul. Iată că relaţiile interumane se

[1] F.M. Dostoievski, *Amintiri din casa morţilor*. Traducere de Nicolae Gane. Prefaţă de Ion Ianoşi. Editura Leda, Bucureşti, 2004, p. 236-237

schimbă: intră în rol ecuația călău-victimă. Juridicul şi eticul îşi pierd suporturile de susținere naturală. Paul Goma s-a opus şi se opune unei ideologii duşmănoase şi distructive venite din afară, susținute de reprezentanți ai unei pături extremiste şi superpuse. Victima se cunoaşte. În cazul de față şi pornind de la *Gherla*, de la documentul scris, ea poartă numele Paul Goma. Victima este hăituită cu strășnicie, pomenindu-i-se numele frecvent şi denigrator. Spre deosebire, numele călăului nici nu trebuie rostit. Cine nu respectă consemnul riscă pedeapsă după pedeapsă, cum i se întîmplă şi astăzi permanentului exilat. Ştim cînd a început suferința, în ce ne priveşte pe noi, românii, din ce direcție s-a năpustit răul ca o furtună. Ştim şi cine sunt călăii. Împotriva interdicțiilor de partid şi de guvern, de „tribunal al poporului", de „parlament democrat" ori de lojă secretă, numele făptuitorilor trebuie rostite. Este mai mult decît o datorie civică. Iar aceasta ne revine nouă, celor cu paguba şi cu suferința.

1. Conştiință de martor

Portretul artistului, în general, capătă trăsături interesante în noua lui tinerețe, mai cu seamă în modernitatea postbelică, devenind aproape de nerecunoscut în raport cu legenda clasicizată. După cutremure sufleteşti provocate de războaiele de dreapta-stînga şi după grozăviile din lagăre, deportări şi gherle, nu ni-l mai putem imagina pe poet înconjurat de muze şi suspinînd pe sub balcoane; sau aşezat cuminte la masa de lucru şi visînd la lumi ideale sau utopice, cum îşi declară astăzi, cu avînt schimbist, „recenții". Viața se revoltă în fundamentele ei, iar formele îndătinate de scriere nu pot face față apocalipsei care bate la uşă, decît căutîndu-şi altă aşezare. Ce mai înseamnă noțiunea de teoretician literar în sensul lui Boileau ori al lui Croce, ca să (mai) poată vorbi nestingherit despre condițiile dramei, despre puritatea genurilor, despre formele posibile ale prozei? Vremurile şi lucrurile au intrat într-o ordine anapoda, ca nimeni să nu întrezărească vreun capăt, vreun curs normal. Sintagma de vers „s-a întors maşina lumii" a devenit mai

verosimilă ca oricînd. Teoriile de stînga au ajuns să-şi facă de cap după căderea Cortinei de Fier. Ele se străduiesc din răsputeri (şi reuşesc pînă la o margine, datorită seismului întreținut intenționat) să răstoarne, unde le merge, valorile îndătinate, să semene neîncredere în puterile creatoare ale omului, să suprasolicite forțe oculte producătoare de haos. Minciuna se instalează în locul adevărului, ca la ea acasă. Retorica bine meşteşugită ia ochii şi mințile, face ca totul să pară în ordine, lustruit, corectat, aranjat; călăul de ieri capătă „față umană". El îşi continuă meseria cu îndîrjită neruşinare, în numele „progresului", al „schimbării", iar victimei i se rezervă partea suferinței şi a batjocurii.

În aceste condiții, statutul scriitorului devine nesigur şi precar. Individul, oricît de înzestrat ar fi, se vede nevoit să opteze între cariera uşoară de meseriaş al scrisului şi calea anevoioasă, îndelungă, plină de riscuri, întru cultivarea adevărului şi a valorilor autentice. E mai comod să devii „om recent", să aderi cu şiretenie la rețeaua de instituții oficializante şi ideologizante, ispitit de gloria rapidă şi zgomotoasă, decît să te menții pe verticala spiritului dinamic şi creator. Pe acest fond, „trădarea intelectualilor" se intensifică, iar oculta ştie să profite de acest fenomen regretabil de disoluție a umanului.

Din fericire, Paul Goma dovedeşte o mare forță de creație şi de rezistență. Reprezintă un încurajator reper orientativ. Sacrificiul de sine şi nu trădarea l-a caracterizat în decursul deceniilor de înfocate bătălii de oştean al scrisului şi al „drepturilor omului", de unde ura de moarte a „secilor" de ieri şi de astăzi, ca şi a „prietenilor" de odinioară, transfigurați, „după decembrie", în siniştri „directori de opinie". Cînd autorul *Gherlei* se interoghează neliniştitor apelînd la formule de tipul „să nu-i tac – să-i netac", rezultă că are cîştig de cauză grija lui pentru cunoaşterea şi transmiterea netrucată a adevărului. Nu o face de pe poziția unui doctrinar îmbibat de ideologie, cu gîndire jucăuşă după împrejurări şi la comandă. O face în nume propriu, cu zbucium şi cu durere, dar şi în numele tuturor victimelor care au trecut prin aceleaşi suferințe şi necazuri, adică în numele

adevărului unic şi de neclintit. Este şi statutul scriitorului din totdeauna: mărturisitor al adevărului şi purtător (întemeietor) de conştiinţă. Să-l credem pe Paul Goma!

2. *Epic şi dramatic*

Gherla, ca text, se dezvăluie cu oarecare dificultate la lectură, datorită caracterului mult elaborat al cărţii. În fiinţa şi în memoria autorului se află depozitată o mare cantitate de date şi de fapte trăite care-l menţine într-o permanentă agitaţie, singura formă de eliberare fiind nararea şi, eventual, repetarea lor. Nevoia de spunere (oral-scrisă) se află în impuls, se resimte ca o necesitate vitală. Dacă biblioteca (-arhiva) ar fi singura sursă, cititorul ar avea motive să cîrcotească în unele locuri. Luat prin surprindere, scrierea îi apare cu multe denivelări şi învolburări, într-o ritmică anapoda, neobişnuită în raport cu documentele memoriale ori cu naraţiunile de tip tradiţional, calme şi cursive. Doar la o lectură atentă, eventual repetată, se poate constata că autorul aşează datele în forme meşteşugite cu intenţie, fără a se abate de la subînţelesul lor prim, originar. Este, în fond, o premiză a literarităţii, fapt cunoscut de cînd lumea. Dar cînd un anume autor rescrie propriile biografeme, ne putem aştepta să ne trezim transportaţi direct în spaţiul literaturii; iar Paul Goma scrie despre sine ca şi cum s-ar privi în oglindă. Face din cînd în cînd cale întoarsă, pentru reaşezare, să nu se mai cunoască punctele cardinale ale omului-oglinzii, statutul scrierii ca re- scriere, al surselor, al făptaşului.

Repet: fiind vorba de literatură concentraţionară, de pătania unui om, cititorul se aşteaptă la o expunere liniară, organizată şi suitoare punct cu punct. Asta nu se întîmplă nicăieri la Paul Goma, îndeosebi în *Gherla.* Pe primele două pagini (am în vedere ediţia din 2008, de la Curtea Veche), se înşiră cinci secvenţe de scriitură, distincte, adversative, în discontinuitate. Ele sunt distanţate şi separate grafic prin steluţe, cuprinzînd între 5 şi 20 de rînduri. Luate în parte, fiecare secvenţă începe astfel: „A, nu! Nici chiar aşa"; „Ba chiar aşa!"; „Aşa i se mai spunea secţiei a treia de la Jilava";

„A, nu, în jurul Bucureştiului nu se afla nici o colină…"; „Da de unde, graffiti! Nume şi date, astea erau". Aşa se prezintă textul cărții pe aproximativ 50 de pagini, în fragmente individualizate, iar procedeul este reluat din loc în loc, pînă la sfîrşitul *gherlei*. În mod paradoxal, fărîmițarea nu dăunează ansamblului. Din contra, se poate constata o tehnică a retoricului, destinată să întrețină starea de agitație, pînă la derută şi insuportabilitate. S-a anunțat în mai multe rînduri povestea unei bătăi de pomină şi cititorul este bombardat din toate direcțiile şi pe tonuri dintre cele mai acute cu informații extrem de amestecate, neduse pînă la capăt, cum s-a întrezărit din cele cîteva exemple citate. Autorul pare să-şi asume răspunderea comunicării prin subtitlul formulat, în paranteză, pe pagina interioară: *dialog monologat*. Dar bucuria ieşirii din derută este în mîna stîngă, pentru că formula dialogului rămîne indecisă. Uneori, interlocutorul se simte în apropiere: „Asta ce întrebare mai e? Cum adică?… Dar ce legătură are cu ce povestesc eu – nu, nu ne obligau să ne tundem, ne tundeau pur şi simplu!" (p. 31); „N- aş zice. Ți-am spus că părea cam plictisit" (p. 45). Alteori, interlocutorul este inventat pe parcursul „monologului": naratorul se află stăpînit de o amintire de moment şi, deodată, se vede îndreptățit să răspundă unei întrebări doar posibile, nu reale, ca unei voci din public: „Nu vorbesc de voi, Francezii, căzuți sub şarmul lor slav de la Marea Cotonogeală încasată în 1812…" (p. 29); „Nu, soro: Ochişor e ardeleanul; Enoiu e olteanul – din Muşeteştii Gorjului…" (p. 33).

Şi totuşi intenția din subtitlu (*dialog monologat*) se împlineşte binişor, ca permanentă provocare. Autorul se imaginează în fața unui auditoriu, prezent în clipa dată ori în perspectivă, ca să şi-l asocieze în acțiunea comună de declanşare a procesului comunismului. Acuzele curg una după alta. În rechizitoriu, instituțiile comuniste ideologizate şi în gravă culpă juridică, factorii de răspundere la nivel de partid şi minister şi ajutoarele acestora, de la directorii de închisori la bătăuşii de profesie; întinsa rețea concentrațională privită ca un „celular mare", la dimensiunea țării; adică regimul bestial de detenție care sfida, la comandă de

sus, cele mai elementare drepturi ale omului. La drept vorbind, acestea sunt capetele de acuzare în cazul unui proces real al comunismului. Autorul le formulează sistematic ori pe sărite, spre disperarea celor cu musca pe căciulă, în mai toate cărțile sale, din respect pentru om şi pentru păstrarea memoriei vii în ființa generațiilor. Se afirmă fără drept de apel conştiința lui de martor, răsplătită doar prin grea suferință. Nici nu există altă monedă. Pe acest fond al reînvierii unor drame cunoscute, răscolite frenetic şi cu indignare, se desfăşoară segmentul de supranarațiune care are ca obiect bătaia încasată de autor cu două zile înainte de a fi eliberat. A fost trimis apoi în Bărăgan ca tot omul, cu domiciliu obligatoriu la Lăteşti. Dar asta este altă poveste şi experiență de detenție; de „celular mare" la noi, de „arhipelag" la ruşi.

Partea introductivă a cărții, mai precis, anterioară secvenței despre bătaie, mai poate fi controlată şi sub altă cheie. Să ni-l imaginăm pe autor pregătindu-se de o expunere narativă în toată regula, fără artificii ludice. Într-un fel, se lasă descoperit pentru a se înțelege că începutul este anevoios, că durează pînă intră în ritm, în normalitate. Terenul trebuie curățat cu grijă: sunt prejudecăți de combătut, impostori şi teze false, făptaşi periculoşi sub masca nevinovăției. El are atu-ul martorului imbatabil, cu informația la zi, dar, din conglomeratul de date pe care le înşiruie în fața auditoriului real-fictiv, pregăteşte din mers o probă mai semnificativă, bătaia. Şi mai palpitantă.

3. Decalogul deținutului

Într-un capitol din *Arhipelagul Gulag* (intitulat *Ancheta*), Alexandr Soljenițîn enumeră şi descrie formele de puniție aplicate victimei, obişnuite înainte ca şi după spectacolul juridic de la tribunal. Un adevărat decalog: *injuria, metoda sonoră, gîdilatul, stingerea țigării, închiderea în boxă, frustrarea de somn, obligația de a sta în genunchi cu orele, boxa cu ploşnițe, carcera, înfometarea, bătaia.* Toate sunt la îndemîna anchetatorului, a directorului închisorii, a bătăuşului de serviciu şi a tuturor de pe rețea, de la ministru de resort la

medic şi bucătar. Asasinatul şi violul nu sunt interzise. Se execută tacit, cu îngăduinţă „de sus". De regulă, făptaşii primesc recompense: avansări, concedii, premii în bani.

„Dar cel mai cumplit, din ceea ce pot face cu tine, este să te dezbrace, să te aşeze jos, pe spate, cu picioarele desfăcute, pe care se aşează ajutoarele (bravul corp al sergenţilor), ţinîndu-te de braţe, iar anchetatorul – nu se sfiesc nici femeile – se aşează între picioarele tale desfăcute şi cu vîrful ghetei (ori al pantofului), treptat, cu măsură şi din ce în ce mai tare, striveşte de duşumea ceea ce, cîndva, te făcea bărbat; te priveşte în ochi şi repetă şi repetă întrebările ori propunerile de trădare. Dacă nu apasă înainte de vreme puţin mai tare, vei mai avea încă cincisprezece secunde să strigi că recunoşti totul, că eşti gata să-i bagi în închisoare pe cei douăzeci de oameni pe care-i cer de la tine, ori să calomniezi în presă tot ce ai mai scump…"[1].

Nicolae Mărgineanu, autorul volumului *Amfiteatre şi închisori*, a reţinut şi el obiceiul anchetatorului, militar superior cu răspundere juridică, dar şi al gardianului mărunt, de a lua victima în primire prin a-i comanda să se dezbrace. În mediul tradiţional, zicala „a se descălţa în faţa cuiva" vizează orgoliul individului. Un bărbat pus în situaţia umilitoare să se dezbrace în faţa oricui, a unei brute mai ales, îşi pierde demnitatea şi stăpînirea de sine, îl aşteaptă înjurătura, ghiontul, îndemnul de a semna hîrtia compromiţătoare cu textul ticluit dinainte. Soljeniţîn are în vedere o variantă a bătăii în forma ei şablonizată, fără elemente adăugate, stilistice. Ne imaginăm cu cîtă agresivitate brutele în cauză, stăpîne pe situaţie îi puneau pe „duşmanii de clasă", foşti ofiţeri superiori, oameni politici, miniştri, etc. să-şi scoată hainele la comandă. Mercenarii aveau fantezie în direcţia răului. Statutul lor de slujitori diabolici le permitea să adauge amănunte picante la formele punitive citate de autorul rus, aceleaşi, intrate în uzanţă şi la noi. Marea distracţie, de dimineaţă, a lui Goiciu era să-i

[1] Alexandr Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag*, I (1918-1956). Traducere, note şi tabel cronologic de Nicolae Iliescu. Postfaţă de Alexandru Paleologu. Editura Univers, Bucureşti, 1997, p. 94

oblige pe doi generali bătrîni şi bolnavi, în loc să-i trimită la infirmerie, să care tineta plină şi grea. Trebuia scoasă din sala unde stătea peste noapte pentru folosul la grămadă, dusă departe şi în graba mare, pe culoare lungi şi întortocheate. Bieții oameni abia se țineau pe picioare, iar din spate îi mînau caralii cu bîtele ridicate. Dacă săreau stropi pe parcurs, nenorociții se aplecau să-i şteargă cu palmele ori cu hainele mototolite. La Piteşti, bătaia devenise spectacol în toată regula. Țurcanu avea un mare simț al ludicului şi ținea morțiş ca momentul să se desfăşoare după scheme sofisticate, stabilite de el, spre disperarea victimelor şi marea satisfacție a torționarilor din echipă, care puneau spectacolul în mişcare cu dăruire dementă. Se cunosc informații precise că torționarul şef de la Piteşti, Eugen Țurcanu, primea instrucțiuni pentru aplicarea programului de „re-educare". Dormea laolaltă cu victimele, în celebra cameră „4 salon", ca să le aibă în continuă supraveghere; dar, spre deosebire, avea putința să părăsească liber încăperea, vreme îndelungată; la întoarcere, de regulă, punea în scenă teme din program. N-ar fi lipsit de interes să se compare schema devenită clasică a pedepsei-bătaie din lista lui Soljenițîn, cu unele variante aplicate de Țurcanu la Piteşti. S-ar constata imaginația inventivă şi bolnavă a torționarului român, mai ales în legătură cu ce s-a numit „ulița verde", formă de tortură cunoscută încă de pe vremea lui Dostoievski, adică trecerea victimei „între garduri de bîte". Interesante ca scornire bolnăvicioasă erau experimentul denumit „şerpărie" ori „botezul lui Țurcanu". Virgil Ierunca le are şi el în vedere cînd scrie: „A fost practicată toată gama – posibilă şi imposibilă – a torturilor: diferite părți ale corpului erau arse cu țigara, au fost deținuți cărora li s-au necrozat fesele şi le-au căzut cum cade carnea de pe leproşi. Alții au fost obligați să mănînce o gamelă de fecale şi, după ce o vomau, li se înfunda voma în gît"[1]. Goiciu, sinistrul director al închisorii Gherla, este frate geamăn cu Țurcanu, amîndoi amatori de

[1] Virgil Ierunca, *Fenomenul Piteşti*. Prefață de François Furet. Ediția a treia. Editura Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 52

scene tari, amîndoi înconjurați de ajutoare, unul mai inventiv decît altul.

Cînd cititorul lui Paul Goma întîlneşte propoziția în chip de program: „Vreau să spun: cum am mîncat bătaie, cu două zile înainte de liberare", receptează un enunț în literaritatea lui simplă. Pe parcursul lecturii, mai ales dacă cititorul stăpîneşte şi alte titluri de scrieri despre fenomenul concentraționar în general, aparentul incident promis spre evocare capătă o dimensiune neaşteptată în plan dramatic şi existențial. Abaterea de la şablonul amintit (după Soljenițîn, Mărgineanu, Ierunca) înseamnă fie pățanie proprie, fie meşteşug scriitoricesc, memorialistic ori ficțional. Paul Goma cultivă toate aceste aspecte. Dacă Eugen Țurcanu şi-ar fi aşternut pe hîrtie partea sa de implicare în „fenomenul Piteşti", ne-ar fi pus la dispoziție un document rarisim; cu atît mai mult cu cît făptaşul a fost şi călău, şi victimă. Nu s-a întîmplat pentru că organele au avut grijă să-l elimine, ca să scape de orice probă posibilă. Paul Goma rescrie varianta ca victimă, patetic şi dramatic. Agresarea fizică, dacă la asta se reduce bătaia, are urmări apăsătoare, însă, pînă la urmă, suportabile. În practica rusească din istoria penitenciarelor, de la Dostoievski la Korolenko, deținuții de drept comun încasau pînă la 2-300 de lovituri de ciomag, prin prevedere judecătorească, nu după capricile vreunui slujbaş oarecare. Victima îşi lua locul în colonie, fără să mai întîmpine neplăceri de altă natură. La Piteşti, ca şi la Gherla, partea greu de suportat era aceea a spectacolului, fie că avea ca pretext o simplă punere la colț, un „gîdilat" ori o bătaie în toată regula. Intrau în rol specialişti vestiți în lumea lagărelor, care în lovitura de plex, care în iuțeala de bombeu bine plasat sau în aplicarea latului de palmă după ceafă. Urma veselia printre torționari, ca parte a reprezentării, pentru reuşita loviturii, laude şi îmbrățişări, dar şi momente de spaimă printre deținuții obligați să asiste, pentru a-şi da seama la ce se putea aştepta fiecare, clipă de clipă. Toate făceau parte din programul de „re-educare". Uneori se aflau în preajmă şi spectatori « de vază », să privească de pe culoar, prin borta cheii, Ana Pauker, Drăghici, Nicolski, sau

„profesori" de marxism-leninism, aceştia în interes documentar: să laude, de la catedră, în faţa cursanţilor, viitori activişti de nădejde, justiţia comunistă devotată intereselor clasei muncitoare. Să fi executat şi Tismăneanu-tatăl asemenea itinerarii de studii ? Sigur e că fiul, Vladimir, înainte de a fi raportor şef în *Procesul comunismului*, cînd elabora, în colectiv şi ca sarcină de partid *Micul dicţionar social-politic pentru tineret* (Editura Politică, Bucureşti, 1981), scria cu entuziasm şi dăruire despre ideologul suprem pe care, deocamdată, îl elogia de zor: „O contribuţie de seamă la îmbogăţirea marxismului au adus şi aduc Partidul Comunist Român, secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Politica P.C.R., Programul său de edificare a socialismului şi comunismului în ţara noastră sunt o pregnantă expresie a aplicării adevărurilor generale ale teoriei revoluţionare, ale marxismului la condiţiile concrete ale României. În epoca noastră marxismul cunoaşte o uriaşă răspîndire şi exercită o irezistibilă forţă de atracţie, fiind expresia teoretică a proceselor revoluţionare contemporane"[1]. Sau, în alt loc, unde lămureşte, să înţeleagă tineretul, noţiunea de „combativitate revoluţionară". Citez din articolul respectiv al pomenitului dicţionar:

„Componentă a conştiinţei politice socialiste, atribut principal al profilului moral-politic al comunismului, al tînărului revoluţionar, reunind fermitatea şi intransigenţa în lupta pentru înfăptuirea idealurilor socialiste, pentru victoria ideilor materialismului dialectic şi istoric, ale socialismului ştiinţific. În condiţiile făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate, P.C.R. promovează însuşirea şi dezvoltarea concepţiei materialiste despre lume şi viaţă a clasei muncitoare, organizează şi îndrumă potenţialul creator al maselor spre atingerea obiectivelor istorice trasate de Programul partidului, devenit program de acţiuni constante ale întregului popor".

Munca de coordonare a *dicţionarului* şi-a asumat-o un alt mare ideolog şi revoluţionar pe baricadele comunismului

[1] *Mic dicţionar social-politic pentru tineret*. Editura Politică, Bucureşti, 1981

şi neocomunismului, Virgil Măgureanu, nume total necunoscut la vremea respectivă, dar intrat în „istoria postdecembristă". Necunoscute, dar viguroase în mînuirea limbajului de lemn, erau şi numele membrilor colectivului redacțional: Dan Cucu, Vasile Fronea, Grigore Georgiu, Istvan Gocella, Stelian Iordache, Mihai Milca, Vasile Morar, Ion Zară. Cine sunt ei ? Elitiştii de ieri, fireşte, fabricanții de taină ai „disidenților" şi ai „omului recent". Contribuția lui Vladimir Tismăneanu la dicționar este masivă, totalizînd 69 de articole-temă. Pentru litera A figurează cu *Adevăr* (p. 12), *Antropologie* (p. 27), *Autoconducere muncitorească* (p. 37), *Autonomie* (p. 39), *Axiologie* (p. 44), dar scrie cu acelaşi elan şi în cheie marxist – leninistă despre *Combativitate revoluționară* (p. 94), *Comunism* (p. 98), *Conducerea şi munca colectivă* (p. 101), *Conştiință socialistă* (p. 129), *Democrație socialistă* (p. 165), *Formațiune socială* (p. 221), *Imnul de stat* (p. 240), *Internaționalism* (p. 252), *Marxism* (p. 280), *Mişcare de eliberare națională* (p. 291), *Progres social* (p. 351), *Revoluție social – politică* (p. 379), *Socialism ştiințific* (p. 396), *Stîngism* (p. 407), *Tratatul de la Varşovia* (p. 427), *Umanism socialist revoluționar* (p. 435), *Utopie* (p. 443). Frumoasă recoltă. L-a recomandat pesemne pe autor să încerce aventura Raportului, adică a procesului comunismului, „capodopera" vieții sale, cum s-a şi lăudat de mai multe ori în presă. Merge? Merge.

Nicolae Mărgineanu mărturiseşte că, în vederea uneia dintre anchetele sale, a fost transportat la punctul sovietic de pe Şoseaua Kisselef. Acolo s-a trezit în fața unui grup de bătăuşi care nu vorbeau româneşte. Erau şefii direcți ai lui Nicolski, Zeller, Kohler, Grümberg. Acesta din urmă „a plecat şi el în Israel", notează autorul în cartea amintită. Ceilalți, după îndeplinirea mesajului thanatic în slujba clasei muncitoare şi a cominternului, care a primit distincții cu felicitări, care a fost pedepsit pe motivul că nu a depus destul zel.

Bătaia bine montată în spectacol şi executată profesionist trebuia să capete aspect evenimențial în viața de zi cu zi a închisorii în general şi în existența deținutului în

special. Pentru că Paul Goma a văzut caracterul spectacular al bătăii, de vitejie bolşeo-comunistă, a dorit să-i dea o notă mai pe înțelesul tuturor, reaşezînd în pagină materia primă: grupul de bătăuşi, Goiciu ca personaj principal, motor al conflictului, destinele năpăstuite ale deținuților; într-un cuvînt, călăi şi victime, subiecte „clare şi distincte". Autorul asigură formelor ordine suitoare, în această latură de prim-plan a complexului narativ, cu punct culminant şi deznodămînt-surpriză. Dacă în anumite momente acute ale conflictului scriitorul inventează distanțări, pe calea epicului, regula se face simțită în folosul cititorului (-spectatorului), pentru a pune la încercare propriul registru emoțional. Şi-a găsit locul în montaj şi un intrigant, Barbu, deținut el însuşi, dar pe post de turnător profesionist, antipatizat de toată lumea. Aşa că acțiunea este pivotată şi revigorată, ca într-o veritabilă piesă de teatru.

Prima treaptă a scenariului propriu-zis, care include bătaia „de pomină", se constituie tot dintr-o bătaie, dar una „cum nu trebuie să fie", mai curînd un simulacru. Experiența se încearcă pe aceleaşi victime, Klapka şi Paul Goma, fără să ducă la „reuşită", adică nu corespunde nivelului cerut, de fanatism şi de cruzime. Torționarul pe post de călău (Tudoran/ Todoran) nu agrea, se pare, scenele tari. Se nimerise să fie ofițer de serviciu într-un schimb de noapte. Atunci se încinsese o ceartă între deținuți: Barbu–turnătorul, pe de o parte şi Goma-Klapka, pe de alta. Supraveghetorul nu dorea să se implice prea mult, ba părea să dea semne de complicitate. Îşi permitea să glumească, ironizîndu-i pe bătăuşii care l-au precedat: În partea primă şi „nesemnificativă" a bătăii dialogul dintre executant şi victimă se desfăşoară în aceşti termeni:

„Klapka îşi lasă poalele zeghei în pace, îşi aduce mîinile în dreptul capului, pe duşumea.

«Gata eşti?», întreabă Tudoran.

«Gata», răspunde Klapka, «Dar vă rog frumos să nu dați peste alea vechi…»

«Ai curu zebră – cin' ți l-a vîrstat?»

«Dom' sergent Cârciu».

«Se vede: lucrează Cârciu acesta, de parcă s-ar iscăli… Şi-acum ce dracu fac, un' să dau, că nu mai am loc?!»

«Nu puteți da printre?», întreabă Klapka".

Cei doi, Goma şi Klapka, păreau obişnuiți cu bătaia, o acceptau de nevoie, iar după încheierea neplăcutului episod au găsit cu cale să-şi bată joc de toată întîmplarea, mai ales că se aflau în ajunul eliberării. Aşa că bătaia propriu- zisă a fost refăcută în fapt, pe un portativ mai tensionat, cu schimbare de decor, de ton şi de personaje. Prima variantă s-a desfăşurat într-o încăpere închisă şi la repezeală; a doua a necesitat spațiu bine delimitat, eşalonată pe etape şi în acte construite cu intenție.

Dacă este să privim viața de detenție în generalitatea ei, ne-am putea permite să pretindem două tipuri de relații interumane, în curgerea lor „firească". Pe de o parte, între împricinați (fie de drept comun, fie politici) şi administrație; pe de alta, între deținuții de toate categoriile, luați separat. Soljenițîn observase: cel mai mare duşman al deținutului (căzut în starea de „sindrom Denisovici", aş adăuga eu) este „colegul" de alături, de suferință. În această situație nimic nu mai poate fi recuperat în plan moral, nici la politici, cu atît mai mult la răufăcătorii de drept comun. Apăruse, între timp, un personaj de care trebuia să se țină seama, *turnătorul*, creație a totalitarismului de tip comunist. Dostoievski îi prevestea apariția în figura lui A-V, individ real, pe care-l cunoscuse îndeaproape. Nu-i dă numele întreg, dar se vede că avea comportament de colaboraționist şi de turnător, fapt ce trezea dispreț pînă şi celor mai înrăiți puşcăriaşi de drept comun.

„Era cel mai dezgustător exemplu de descompunere morală, scrie autorul *Demonilor*, de înjosire şi ticăloşie la care poate ajunge un om; vedeai la el pînă la ce punct se poate şterge într-un suflet secătuit orice urmă de simț moral, şi aceasta fără şovăială, fără căință. A-V. Era un tînăr dintr-o familie de nobili"[1]. Scrierea autorului rus este un studiu de morală şi de psihologie socială. Victor Hugo (*Mizerabilii*) şi

[1] F. M. Dostoievski, *Amintiri din casa morților*. Idem, p. 100

Stendhal (*Mănăstirea din Parma*) erau preocupați de „cazuri" pentru a şoca din raţiuni pur literare; italianul Lombroso avea convingerea că răul se află întipărit pe chipul omului, ca o abatere de la natură, observaţie preluată şi chiar generalizată în mediul juridic de la sfîrşitul veacului al XIX-lea, pentru spectaculoase efecte în sala de tribunal. În concepţia lui Dostoievski, răul nu alege; iar dacă este încurajat, cum se întîmplă prea adesea în societatea modernă şi mai ales „postmodernă", face ravagii. Răul se arată a fi cea mai cumplită armă socială inventată de om contra lui însuşi.

„Vreme de cîţiva ani am trăit în mijlocul tîlharilor, al ucigaşilor, al ticăloşilor şi al desfrînaţilor, dar n-am întîlnit în viaţa mea, la nimeni, un asemenea hal de decădere morală, de perversitate şi cinism, de josnicie neruşinată". Autorul se referă tot la A-V, strămoşul turnătorilor din literatura ulterioară de închisoare, cu extensiune, de fapt, şi asupra „celularului mare", ţara. Pe timpul detenţiei lui Paul Goma turnătorul din spaţiul strict concentraţionar, ca şi din „celularul mare" se instalase puternic în tipologia răului, îndeplinea, la comandă, un rol eficace în planurile diabolice ale securităţii comuniste, cu atît mai mult cu cît reuşea (ori era ajutat) să penetreze, în manieră mascată şi fariseică, în orice parte a societăţii, în orice domeniu de activitate.

În *Gherla*, pe post de turnător de serviciu („cel mai dezgustător exemplu de descompunere morală", cum ar spune Dostoievski) se afla Barbu. Mica agresiune de cuvinte şi de ghionturi pe care i-au administrat-o, la înghesuială, Klapka şi Goma venea ca o răfuială bine meritată, înainte de plecare. Cum am spus, Tudoran, om al „ordinii" însă conciliant oarecum, nu i-a dat lui Barbu satisfacţie pînă la capăt. A făcut-o Goiciu, capul răutăţilor strigătoare la cer, vestit pe toată reţeaua de penitenciare din ţară pentru grozăviile pe care le dezlănţuia, cu de la sine putere, în fabrica de chin şi de moarte pe care o avea în stăpînire absolută, sub ochiul îngăduitor al lui Nicolski. Paul Goma şi Klapka au crezut, în naivitatea lor, cuprinşi pe deasupra şi de frisonul eliberării, că pot să-şi permită mici figuri de stil în chip de rămas bun. Nu bănuiau că braţul „secilor" se întinde

mult peste Gherla, în timp şi în spaţiu, Goiciu fiind doar unul dintre braţele monstruoase ale Securităţii.

4. *„Dulăii la lucru”*

Am împrumutat acest titlu din Soljeniţîn (*Arhipelagul Gulag,* II, pp. 377-398). Motivarea formulei dată de autor: „Nu cu intenţia de a aduce cuiva, deliberat, o ofensă usturătoare am intitulat astfel acest capitol, dar trebuie să ne menţinem în tradiţia lagărelor. Dacă stăm şi ne gîndim, ei înşişi şi-au ales acest destin: slujba lor e aceeaşi cu a dulăilor de pază şi e strîns legată de cîini. Există chiar un regulament special al muncii cu cîinii şi comisii întregi, alcătuite din ofiţeri, urmăresc *activitatea* fiecărui cîine în parte, cultivîndu-i o *întărire* de înaltă eficienţă. Şi dacă întreţinerea unei potăi costă anual unsprezece mii de ruble antehruş-cioviene (alimentaţia dulăilor e mai consistentă decît a deţinuţilor), atunci cît trebuie să coste întreţinerea unui ofiţer?”.

Autorul vrea să spună că s-a ocupat de o sumedenie de probleme privind istoria lagărelor, înmulţirea şi răspîndirea lor, administrarea şi viaţa de detenţie. Cunoaşterea trebuie completată cu date la fel de utile şi de sigure despre factorii de decizie şi de execuţie. Ei constituie, în fapt, cheia şi lacătul problemei. Tocmai în legătură cu aceştia, informaţia se obţine cu mare dificultate. Documentele de arhivă zac la mare secret, presa vremii, intens politizată, îl pune pe cititorul de astăzi pe urme complet false. Rămîne să te întrebi dacă lagărele au fost o realitate, dacă miile de deportări ale mulţimilor de nenorociţi şi de nevinovaţi nu trebuie puse pe seama elaborărilor ficţionale, a unor experienţe istorice precare şi neconcludente, dacă morţii au fost morţi cu adevărat, iar călăii nu pot fi asimilaţi cu victimele, cum dreapta tinde, mai nou şi la comandă, să se aşeze în locul stîngii şi invers. Sunt elemente la îndemîna propagandistului de profesie, care pledează pentru „corectarea istoriei”; în alţi termeni, pentru absolvirea criminalilor de vină, ca răul să fie reluat cu alte măşti şi în altă gamă.

Un lucru ține de evidența evidențelor şi nu-l pot nega noii falsificatori ai istoriei. Marea masă a dulăilor, violentă şi costisitoare din toate punctele de vedere, era bine organizată pe funcții şi grade, după modele împrumutate de la sovietici, oameni înaintați în experiență şi campioni ai cruzimii. Dintre aceştia, unii aleşi şi cu răspunderi înalte nu se arătau la vedere decît în momente strategice. Erau „marii mahări", spune Soljenițîn, „veritabili țari ai Arhipelagului". Despre ei se vorbea cu luare aminte. O „poză" a lui Bermann era purtată cu fală de activistul de rînd, o „vorbuliță scăpată de Apeter" era întoarsă pe dos şi pe față în şedințe de partid; despre „execuțiile Garanin" se vorbea cu admirație, pretinzîndu-se că mahărul în cauză făcuse „ordine" la timpul şi la locul de trebuință. Astea se spuneau la suprafață, în chip oficial şi moscovit, în auzul „celularului mare". „Dincolo", însă, în împărăția întunecată a subteranei, se ştia că acel Garanin, „bîntuind prin lagăr, nu pregeta să scoată mauserul şi să tragă, cînd mutra cuiva nu-i era pe plac". În aceeaşi ordine a răului sunt pomeniți, în *Arhipelagul Gulag*, Kaşketin, Frenkel, Dzerjinski, Ejov, Beria. Ca mod de conduită: dacă vreun „dulău" de jos era „iubit de Beria" şi de echipa lui, „trebuie că a fost o fiară de primă mînă". Poate mai cunoscuți, fără denaturările presei oficiale, sunt dulăii de jos, de la directorul de închisoare la ultimul gardian salariat. Numele lor s-au aflat sub observația directă şi continuă a deținuților, aşadar informațiile vin „din interior", au circulat în oralitatea de închisoare de la o generație la alta, au intrat în „istorie". Dar o precizare a lui Soljenițîn se impune şi aici: „… în cazul grangurilor de lagăr, trecuți printr-o riguroasă selecție negativă – morală şi intelectuală –, similitudinea caracterologică e frapantă şi nu vom avea, probabil, dificultăți în a le distinge trăsăturile fundamentale *comune"*[1]. Cînd autorul rus încearcă să ilustreze răul prin nume ca Gromov, un maior care „era bolnav în ziua cînd nu băga măcar cîțiva oameni la BUR" (baracă disciplinară cu regim înăsprit) sau căpitanul Medvedev, care îşi făcuse un foişor

[1] Alexandr Soljenițîn, *Arhipelagul Gulag*, II. Idem, p. 380

pentru a-i supraveghea personal pe deținuți, etc., înțelegem că mulți din rețeaua gulagurilor erau atinşi de maladii grave. Seria exemplificărilor poate fi extinsă şi la noi. Nistor Chioreanu (în *Morminte vii,* Institutul European, Iaşi, 1992, p. 261) pomeneşte, de pildă, de un colonel Bercea, „una dintre fiarele cele mai feroce". La raportul de seară avea obiceiul să-l terorizeze pe un anume subordonat cu întrebarea dacă şi-a făcut „norma de morți pe ziua de azi". Cînd răspunsul i se părea nesatisfăcător, „era vai de el!". Şi Ana Pauker, ne spune Nicolae Mărgineanu (*Amfiteatre şi închisori,* Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 203), se arăta nemulțumită cînd afla că „«norma» celor omorîți cu foamea şi cu frigul nu e satisfăcătoare". Să nu uităm că avea funcția de ministru de Externe. Dar, cu voia Moscovei, stăpînea şi „Internele", cu vîrf şi îndesat, în compania lui Nicolski, Teohari, Drăghici, Dulgheru, Zeller, Kohler, Grűnberg, etc.

După comportamente aberante se distingeau nu numai dulăii, formați şi instruiți în direcția crimei, ci şi monştrii, aceştia din urmă pe o scară mult ridicată. Dulăul este un fabricat, un „şcolit". Monstrul intră într-o categorie de neînțeles. Cîinele se conduce după firea lui naturală, nimic de reproşat (din contra); fiara are regulile ei, dictate de condițiile sălbăticiei. Dulăul pune în act comanda ce i se dă şi atîta tot; monstrul, însă, nu are termen de comparație, în afară de faptul că, uneori, ia chip de om. Dar să nu operăm discriminări forțate, nedreptățindu-i pe patrupezi. În *Tortura pe înțelesul tuturor*, Florin Constantin Pavlovici are un capitol, *Cîinii şi caii,* în care animalele se arată mai umane decît oamenii. Un cal, de pildă, nu execută comenzile aberante ale stăpînului:

„Am văzut calul comandantului ridicîndu-se pe picioarele dinapoi, scînteindu-şi potcoavele şi doborînd cu copitele un om, fără însă a-l strivi sub copite. În şeaua lui se ținea falnic căpitanul Mălăgeanu, iar omul doborît era Păscăreanu, un camarad mai vîrstnic al nostru". (Florin Constantin Pavlovici, *Tortura pe înțelesul* tuturor. Editura Cartier, Chişinău, 2001, p. 150-151).

Între aceste marcaje de fond etologic se înscrie şi personajul Goiciu, din realitate şi din carte, împreună cu familia de monştri de aceeaşi măsură, Bermann, Frenkel, Antonov, Nicolski, Drăghici. Autorul *Arhipelagului Gulag* întocmeşte lista pentru sectorul rus, urmărindu-i pe cei mai vestiți, pe ramuri de activitate şi pe funcții:

„Să contribuim la conservarea pentru istorie a numelor unor călăi de lagăr kolîmezi care nu cunoşteau (sfîrşitul anilor '30) limite în exercitarea puterii şi inventivitatea cruzimii: Pavlov, Vişnevski, Gakaev, Jukov, Komarov, Kudreaşov, M.A. Logovinenko, Merinov, Nikişov, Reznikov, Titov, Vasili „Balamut". Să nu-l uităm nici pe Svetlicinîi, faimosul torționar de la Norilsk, pe seama căruia *zekii* pun pierderea multor vieți omeneşti.

Va trebui să vină altcineva după noi pentru a evoca nişte monştri cum ar fi: Cecev (mătrăşit din ministerul de Interne al uneia dintre țările baltice şi instalat ca şef al Steplag- ului); Tarasenko (şeful Usollag- ului); Korotițîn şi Didorenko de la Kargopollag; sălbaticul Barabanov (şeful Peciorlag-ului începînd de la sfîrşitul războiului); Smirnov (responsabilul cu disciplina PeciJeDorLag); maiorul Cepig (responsabilul cu disciplina de la Vorkutlag). Simpla enumerare a acestor nume ar ocupa zeci de pagini"[1].

Înțeleg aici un îndemn care nu trebuie să ne scape o clipă dacă vrem să ne restaurăm demnitatea de oameni, să ne păstrăm puterea întoarcerii cu durere spre înaintaşii care au suportat, nu se ştie din ce motive, suferințe greu de imaginat. Cunoaşterea corectă a trecutului istoric, recent ori îndepărtat este condiția întemeierii liniştii noastre. Restul e crimă. Ca să nu se uite, Paul Goma a scris *Gherla.*

5. *Dulăul Goiciu*

Asemenea mai tuturor autorilor de literatură concentrațională, Paul Goma ține în atenție aparatul de represiune, reprezentat de consilieri ministeriali, chiar miniştri, directori de închisori, gardieni, torționari, informatori, spații con-

[1] Alexandr Soljenițîn, Idem, p. 397

centraționare, programe de exterminare. Autorul dă întîietate aparatului opresiv ca punct de plecare şi cauză a răului. Comportamentul inexplicabil de dur, pînă la patologic, vorbirea încîlcită, bolborositâ, primitivă determină exerciții stilistice şi forme literare ce se mută contrapunctic între realismul cotidian şi fabulos. Goiciu este şi dulău, şi monstru. Cum au constatat şi alți autori de literatură concentraționară, starea lui naturală era „ura" în acțiune, dorința aprigă de zdrobire a „celuilalt" cu violență şi cu jubilație. Este fişa caracterologică pe care i-a făcut-o Paul Goma în *Gherla.* S-a răzbunat? L-a „ne-uitat"? În acest înțeles, un anume palier al ansamblului epic reprezintă punerea în scenă a des pomenitei bătăi „stil Goiciu", de la rostirea de fraze de amenințare, pe diferite tonuri, pînă la pregătirea echipei de bătăuşi, specializti în ştiința morții şi aducerea victimei în stare de inconştiență, aşa cum i s-a întîmplat autorului însuşi. Între aceste secvențe au loc, cum am mai spus, largi digresiuni, excursii imaginative privind viața de închisoare, încît starea sufletească a participanților cunoaşte diverse seisme, rupturi de nivel în planul cunoaşterii şi existenței. Datorită acestor strămutări de ordini spațio-temporale, *Gherla* nu apare doar ca o evocare a anilor de detenție, tip *jurnal*, iar Goiciu se relevă ca o apariție surprinzătoare, şocantă, dominînd cu autoritate de monstru de poveste universul psihic şi mental, atît al coechipierilor versați în rele, cît şi al victimelor celor mai nevinovate. Bătaia şi frica sunt surori. Una îi urmează celeilalte, după dispoziția torționarului. Dacă frica a luat un curs năprasnic, starea împricinatului intră în cădere iremediabilă. În asemenea situație, ciomegele intră formal în rol. Iar Goiciu este un mare maestru fie în fabricarea fricii, fie în mînuirea bîtei ori a pumnului. Începutul contează. Iată un dialog „de încălzire", cu Klapka:

„– Cum te cheamă pe tine, mă?
– Klapka Ferdinand, să trăiți.
– Ce-ce-ce nume-i acesta, ce- ce- ce eş' tu de felu' tău?
– German.

– Klapka a spus în şoaptă, dar Goiciu a auzit – era cu urechea la gura lui.

– Ger… Ceee?! Păi tu eş' hiclerist, nazist, fascist sadea, 'tu- ți dumnezeii mă-ti, tu i-ai omorît pe tovarăşii noştri de alte naționalități la Auşviț!

– Dom' comandant, eu…, încearcă Klapka, dar Goiciu nu mai putea fi oprit:

– Uite explicația! Că-i neamț, de-aia! E-haaa, păi lasă, neamțule, că-ți scot io Auşvițu pe nări! Şi pe urechi!

– Sunt şvab, dom'…, apucă Klapka să strecoare".

Şi un pasaj, tot de „început", cu Goma, în aceeaşi secvență narativă:

„Stăteam cu mîinile la spate şi cam într-un peş. Se uită la mine, se uită… Constată că stăteam «nereglementar», constată şi că eu constatasem că el constatase…

– Bă studentule, zice el după o vreme, tu armată ai făcut?

– Nu, zic.

– N-am făcut armată, să trăiți! – aşa se zice!, intervine Şomlea cel Bătrîn, ofițerul de serviciu proaspăt intrat în schimb.

Eu tac. Rămîn tot pe-loc-repaus, carevasăzică ținînd mîinile la spate şi cam deşelat.

– Ai făcut armata? , mă întreabă Şomlea, ca să verifice dacă învățasem lecția.

– N-am făcut, zic.

– N-am făcut, să trăiți, aşa-i formula!, strigă Şomlea vînăt.

– Dacă n-am făcut armata, nu cunosc nici formula.

Goiciu se uită la mine, lung, cu pleoapele apropiate… Începe să zîmbească.

– Păi, da! De un' s-o ştii, dacă n-ai făcut armata! Se apropie, mă bate uşor pe umăr: Da las' că nu-i nimică, mă băiatule, poimîine, din poartă, cum faci un pas ca cetățean liber, cum tre' să- ți faci datoria de onoare! Pînă poimîine eşti bandit, da' de poimîine o să ți se dea cinstea de onoare" .

Cei doi deținuți căzuseră într-o adevărată cursă. Nu ştiau că în istoria detenției au fost momente cînd victima,

dacă nu cunoştea regulamentul, nu se supunea ordinului dat fie de directorul închisorii, fie de un simplu gardian, risca să fie trimis în faţa plutonului şi împuşcat pe loc. Informaţia pentru mediul rusesc o găsim la Varlam Şalamov. După „regulamentul" personal al unui călău, pe nume Garanin, un fel de Goiciu, „orice gest, cît de cît mai degajat într-un dialog dintre deţinut şi gardian"[1] constituia motiv de execuţie pe loc. Klapka şi Goma n-au suferit un regim atît de aspru, însă bătaia în pregătire a fost, totuşi, pe aproape, adică soră cu moartea. Cuvintele blînde şi prefăcute ale dulăului de la Gherla erau în firea personajului. Încă de atunci planul diabolic era deja stabilit, aşa că fiara îşi permitea mici teatralisme, pe gustul său şi al torţionarilor din echipă.

Nu numai Paul Goma, dar şi folclorul de închisoare i-a fixat chipul lui Goiciu, de bestie, cu comportament aberant. Uneori lua înfăţişare omenească, derutantă, cu intenţia de a se apropia de firea supuşilor, dar nu se abătea de la linia înrădăcinată a răului. Un veteran de la Salcia, acelaşi Florin Constantin Pavlovici, unde a împărţit ani de suferinţă cu Ion Varlam, I.D. Sîrbu, Ion Omescu, lume bună, cum s-ar zice, reţine o secvenţă narativă care circula prin lagăre. Se spune că directorul de la Gherla obişnuia să treacă prin celule pentru a vedea „cum se mai simt deţinuţii lui". Odată s-a aşezat la sfat cu un bătrîn care se apropia de suta de ani. Justiţiarii comunişti nu cruţau pe nimeni: ţineau laolaltă în regim de exterminare copii de paisprezece ani (Ion Varlam) şi bătrîni care atingeau veacul.

„– Ce-ai fost la viaţa dumitale, tataie? l-a întrebat comandantul.

Măgulit de interesul pe care i-l arată însuşi şeful suprem al puşcăriei, omul s-a gîndit că, la suta lui de ani, nu strică puţină linguşeală.

– Ceferist, dom' comandant.

Comandantul a sărit în sus:

[1] Varlam Şalamov, *Povestiri din Kolîma*. Traducere, tabel cronologic şi note de Ioanichie Olteanu. Prefaţă de Ion Ianoşi. Editura Minerva, Bucureşti, 1993, p. 51

– Te bag în mă-ta, banditule! Şi tu ai trădat clasa muncitoare?!"[1].

Cînd dialoga agresiv cu Klapka, cu Goma, fiecare se aştepta ca vorba bună-rea să fie însoțită de o lovitură de pumn, din cele cu marcă proprie. Asta însemna şi un nou curs imprimat bătăii ca eveniment „interuman", dar şi narațiunii, destinată, în gîndirea lui Paul Goma, să cuprindă o întreagă problematică a existenței. Lovitura a venit ca fulgerată.

„Dar ce palmă! Nu eram un ageamiu, văzusem destule, pe unele le încasasem (îmi aduc aminte, de pildă, cu nemărginită admirație şi cu ținere-de-minte – acesta n-a fost un contra–pleonasm – de labele primite de la căpitanul Enoiu… Dar aşa ceva… Dă- mi voie, dă- mi voie!). La dreptul vorbind, nu fusese palmă decît pe jumătate, cealaltă fiind croşeu. De dreapta. Ca palmă a plescăit; dar, fiind şi croşeu (care, la rîndu-i ceda jumătate upercutului), l-a luat pe bietul şvab pe sus şi l-a trimis tocmai între picioarele doctorului. Acesta, fără să-şi despletească brațele, a făcut doi paşi la stînga, aşezînd cu grijă tălpile pe duşumea; poate ca să nu-l calce pe nenorocit, dar poate ca să nu-şi murdărească încălțămintea. Ce lovitură, Dumnezeule mare, ce scatoalcă! Ce precizie, ce adresă – fiindcă nu-l izbise (cel puțin în prima fază), ci îl agățase; lovitura asta, dracu s- o ia, intrase printre capetele noastre (al meu şi al lui Klapka şi, acolo, „între" se prefăcuse în… cîrlig – orientat spre sus – pur şi simplu se strecurase între noi care stăteam lipiți. Pentru o lovitură de dreapta în mutra lui Klapka, numai directa ar fi fost posibilă – ei bine, Goiciu, fără să mă atingă pe mine…

* * *

O lovitură lucrată, originală, frumoasă, eficace, chiar cînd e încasată, umple de admirație – pe tine nu?"

Cu asta «maurul» şi-a făcut datoria. Venise momentul ca alții să intre în rol, să continue opera după modelul arătat. Cu alte cuvinte, au intervenit prompt actorii Istrate şi

[1] Florin Constantin Pavlovici, *Tortura pe înțelesul tuturor*. Editura Cartier, Chişinău, 2001, p. 310

Şomlea să încheie, după obişnuinţă, ultimul act al piesei. Au năpădit asupra victimelor, întrecîndu-se în a-şi arăta ştiinţa, fiecare în parte. Inițiativa o are Şomlea cel Bătrîn, care, după o pauză anume calculată, pentru ca frica să le acapareze în întregime pe cele două victime, ordonă: „Tu şi tu! Zeghea-n cap!". Un limbaj de «interior». Însemna că bătaia îşi muta, într-adevăr, în altă parte scena de desfăşurare, anume la *zarcă.* Formula „zeghea–n cap" era semn rău: „anunța ceva cumplit: bătaia la *zarcă.* Acolo se «aplicau» pedepsele grele". Zarca se afla într-o anume parte, mai secretă, a complexului de clădiri; se ajungea străbătînd curtea Celularului, iar zeghea acoperea fața victimei, ca deținuții aflați pe la diferite etaje să nu-i poată recunoaşte pe cei duşi spre supliciu şi nici să vadă cum arată la întoarcere; dacă mai rămîneau în viață.

Şi această parte a bătăii este narată „pe sărite", adică, între un ghiont şi o sudalmă. Paul Goma strecoară diverse secvențe din istoria şi viața internă a închisorilor din România. De data aceasta, interesul naratorului este să informeze în legătură cu un eveniment care a avut loc la Gherla şi care a dat multă bătaie de cap autorităților, de la Zeller la Goiciu, unul evreu, celălalt bulgar. Este vorba de răscoala „frontieriştilor" din 14 iunie 1958. La ea s-au alăturat şi „ungariştii", printre care, cu siguranță, Paul Goma. Aşa se explică duşmănia neostoită a lui Goiciu față de cei doi. Goiciu fusese implicat în primul rînd şi pe față în potolirea revoltei şi pedepsirea drastică a împricinaților, ajutat îndeaproape de Istrate şi Şomlea. Primul, un învățător recrutat şi adus printre bătăuşi, care îl imita pe consilierul ministerial Dulgheru (Dulberger), în ținuta vestimentară şi în pasiunea pentru țigări de import, „a tras cu mitraliera în baricadă", ca să poată ajunge la deținuții în revoltă.

Să se rețină neapărat că au existat multe încercări de revoltă în spațiul concentrațional, fie cu caracter colectiv, cuprinzînd grupuri întregi de deținuți (solidari, curajoşi, disperați), fie singular: indivizi temerari care riscau să iasă în față cu răspundere şi demnitate, devenind, astfel, în conştiința minoritarilor, adevărate simboluri ale rezistenței.

„Iată, de exemplu, cazul studentului Petre N. care a avut curajul să-l înfrunte pe ofițerul politic la sosirea dubei, în chiar gara din Gherla. Fu trimis pentru o lună la izolare cu lanțuri de zece kg. la picioare, în plină iarnă şi cu regimul sever de care am mai spus. La expirarea pedepsei, ofițerul l-a întrebat dacă nu a regretat faptul de a se fi purtat obraznic cu el. «Nu prevede regulamentul vostru atîta pedeapsă cîtă trebuie să-mi dați pentru cît vă disprețuiesc». Ofițerul a scrîşnit din dinți şi l-a lăsat în pace întorcîndu-i spatele”[1].

Solidaritatea Goma-Klapka, cel puțin disprețul lor atît de manifest față de Petre Goiciu, se înscrie, în această ordine de idei, într-o tradiție cu rădăcini mai adînci, poate după modelul rezistenței masive din munți, poate din anii agitați ai copilăriei sibiene ori de la Mana- Orhei. Încă o dată: numai aparent *Gherla* vizează „o zi” din viața „banditului” Paul Goma, marcată de o bătaie la meserie. Pe un plan de adîncime, cum s-ar spune în naratologie, unghiul de observație se deschide în timp şi în spațiu, dînd la iveală secvențe palpitante şi caracteristice. În literatura concentrațională de la Varlam Şalamov la Dumitru Bacu, se spune că bătaia reprezintă sistemul cel mai complex al vieții de detenție. Pe de o parte, ia forme dintre cele mai fanteziste şi absurde, pe de alta sfidează orice cod comportamental de natură juridică, morală socio-umană. La Gherla, unde s-a extins prima dată „experimentul Piteşti”, bătaia s-a pus în practică „numai de dragul de a bate. Nu pentru a distruge o credință sau a o înlocui cu alta. Nu pentru a smulge secrete sau a desfigura sufletul. S-a bătut fără scop. Muncitori şi studenți, elevi tineri, intelectuali sau analfabeți au fost chinuiți de-a valma; chiar cînd nu mai aveau nimic de spus, chiar cînd spuseseră mai mult decît făcuseră”[2].

O asemenea „bătaie” i s-a aplicat şi lui Paul Goma. Cartea nu descrie bătaia ca accident, nici ca „o zi”. Ea înfățişează un destin. Lectura reactualizează cuvintele lui Varlam Şalamov. Referindu-se la proza proprie, scriitorul

[1] Dumitru Bacu, *Piteşti, centru de reeducare studențească*. Cu o prefață de Preot Gheorghe Calciu. Editura Atlantida, Bucureşti, 1991, p. 210
[2] Dumitru Bacu, *Piteşti*. Idem, p. 165

rus, fost deținut politic şi el, susține că *Povestiri din Kolîma* „reprezintă fixarea excepționalului în condiții de excepționalitate. Nu e vorba de proză documentară, ci de o proză trăită ca document, fără denaturările din *Amintiri din casa morților*. Veridicitate de proces-verbal, de relatare reportericeascâ, ridicată la cea mai înaltă treaptă artistică: iată cum înțeleg eu munca”[1].

Un maestru de ceremonii aplică loviturile pe părțile de lucru ale victimei cu răbdare şi dăruire, ca ele să devină semne de recunoaştere de toată frumusețea. Cine vede o mînă osificată, lăbărțată, umflată ori movalie ştie prin ce etape ale suferinței a trecut nefericitul om. Este aici o mare glorie a torțiologiei. Nici Dumnezeu nu mai poate repara organul scos din funcție. Fascinanta broderie de semne înşirate savant pe suprafața corpului, trăsăturile fantastice de linii, desenele circumscrise în carne ca florile de gheață pe sticlă dezvoltă, ca orice limbaj autentic, atracții mistice între călău şi victimă. Arătînd curiosului o zonă înflorată, victima recunoaşte: Cîrciu (sau Şomlea, Vasea, Pop, Todea) este „călăul meu”. Să nu ne mirăm dacă, în ziua eliberării, unele victime se întorc cu afecțiune spre călăii „lor”. Cînd întîlneşti o asemenea propoziție rostită a mirare şi contempli formele îmbelşugate ale artei răului, parcă-ți vine să spui, cu strîngere de inimă: dracul a învins.

Şi tot în aceeaşi ordine de idei, bătaia cu ciomagul diferă mult, ca de la clasă la clasă, de bătaia operată cu nuiaua, fie ea cît de simplă, ruptă chiar atunci, la nevoie, din gard, dintr-o tufă, găsită pe cîmp, numai subțire şi flexibilă să fie. Caligrafierile pe fese sunt fine, fără denivelări grosolane, iar spațiul de lucru îşi păstrează capacitatea de a suporta o nouă şi rafinată inscripționare. Nimic de zis, mişcarea de ciomag este spectaculoasă şi dramatică în bătaia savantă de închisoare (vezi varianta „ulița verde”), cu efecte psihice grozave, dar provoacă rupturi prea evidente şi inestetice. Fesa se denivelează, netezimea ei cedează unui aspect accidentat şi dizgrațios. Nimeni nu înțelege, decît cel

[1] Varlam Şalamov, *Povestiri din Kolîma*. Idem, p. 312

în cauză, că fesa savant ornată a suferit incomparabil mai mult decît cealaltă, ciomăgită. Ar fi nevoie de un psiholog de bună credință ca să observe mutațiile psihologice produse prin tortura lentă şi savantă a nuieluşei; un sociolog, pentru a constata creşterea masei de manevră, ca extindere a formelor şi strategiilor torționare; un economist care să arate categoriile de beneficiari şi capacitățile de tezaurizare ale acestora.

Ar fi utilă o paralelă între munca artizanilor corpului omenesc din închisorile comuniste, fie cu palma-cu sudalma, fie cu nuiaua-cu ciomagul şi ceilalți slujbaşi şi confrați care şi-au adjudecat ca zonă de lucru mic-puțina cultură română, sub avîntul revoluției proletare şi al luptei de clasă. Asemănările, pentru cine ar fi dispus să le vadă, s-ar ivi fără dificultate. Sunt de admirat, cu ochii uluirii şi ai neputinței, jocurile acrobatice de gîndire venite de „sus", din zone misterioase şi care ating blînd şi mlădios-melodios, ca o nuieluşă subțire de alun; hărnicia cu care unii simbriaşi ai neadevărului, cu oastea lor de caralii slugarnici, se întrec în combinații drăceşti de reasamblare a organismului cultural, ca şi dincolo, în temniță, pînă la schilodire. Alții inventează lumi utopice, strălucitoare în vorbe şi mincinoase în intenții, dar, cînd se luminează de ziuă, se arată la vedere ca o mlaştină dezgustătoare. Iată o lovitură măiastră *à la* Maromete-Sorin Toma, de n-o să se mai scuture niciodată praful de pe Arghezi; sau dubla lovitură (tip „coborîre-înălțare") a lui Goiciu-Vitner, care a găsit cu cale să-i închidă în aceeaşi cuşcă dogmatică şi pe Mihai Eminescu (pentru că le stătea în gît ideea de „poet național"), şi pe un nevinovat cizmar, poet se zice, Th. Neculuță. „Deconstrucții"? Sau dîrzenia cu care N. Tertulian încă ideologizează, din prea multă energie materialist-dialectică; Volodea Tismăneanu, raportorul ideal, din prea mult respect, bine tăinuit, nu şi „temperat", pentru tradiția stalinistă; ca şi R.–H. Patapievici, „om recent", din aceeaşi nesmintită vocație. Mult i-a trebuit lui Paul Cornea, tatăl aprigului politolog Andrei, să bată şi să răs–bată păcătoasa perioadă a „Daciei literare"; şi etnicistă pe deasupra; lui Ovid S. Crohmălniceanu, să coasă şi să răs-

coasă anii interbelici, ca să-i transforme în cadavre spînzurate pe sîrmă, pe la Jilava, pe la Gherla, pe la Aiud, pe la Sighet (ajutat, fireşte, de tovarăşi: Chişinevski, Leonte Răutu, Roller); lui Z. Ornea, să tragă la polizor chipul lui Maiorescu sau al lui Stere, al lui Iorga sau al lui Nae Ionescu, să deconstruiască deceniul al treilea al secolului trecut, în fond, cel mai eroic şi mai productiv din toată cultura română, transformîndu-l într-o incredibilă ficţiune tip *horror*.

Astăzi, în vreme postdecembristă, privim încă întristaţi şi neputincioşi multele re-scrieri de opere şi de chipuri, biciuite, flagelate, transfigurate stil Goiciu-Sorin Toma, fără a le putea recepta ca „ale noastre". Sunt lipsite de viaţă şi de sens, mai ales în „istoriile" nebuneşti din ultima vreme. Singura soluţie: să ne desprindem de călău. Altfel spus, să găsim puterea de a învinge condiţia de victimă din noi, chiar dacă riscăm să fim moralizaţi de actualii lideri de opinie, instalaţi pe capul nostru ca educatori şi re-educatori. Din păcate, încă ne aflăm sub zodia rea a Tribunalului poporului. Blestemata instituţie luase naştere postbelic, în 1945, cu scopul vizibil de a decapita grupurile reprezentative ale ţării, militari superiori, oameni politici, savanţi, scriitori. Cu timpul, s-a subdivizat în tribunale locale şi în organizaţii de tip punitiv, continuînd acţiunea diabolică de desfigurare a etnicului, în straturile adînci din fiinţa lui. Bieţii români îşi puseseră speranţe mari în mitul „venirii americanilor"; ca şi în acel decembrie 1989. Nu bănuiau că „revoluţia" nu era decît o formă mascată de punere în mişcare a aceleiaşi maşinării a morţii, în forme mult mai sofisticate şi rafinate. Drept urmare, victima s-a „înfrăţit" cu călăul. Mai rău: a devenit propriul ei călău.

3. Nürnberg II

Săptămîna roşie, ca scriere, aştepta de multă vreme să iasă la iveală, să se alăture celorlalte lucrări semnate de Paul Goma: opere literare propriu-zise (în parte auto-biografice şi în totalitate mărturii existenţiale), memoriale de

închisoare, epistole polemice, întinsa serie de jurnale. Cartea (am în vedere cu prioritate varianta din 2007, ed. Anamarol) se întemeiază pe documente de arhivă, cîte au mai rămas după ce bolşevicii le-au jefuit cu metodă şi cu strălşnicie. Dar *documentul* cel mai important, din care se constituie indispensabil însăşi materia cărții în ce are ea mai consistent şi semnificativ este chiar Paul Goma. Repet: Paul Goma reprezintă *documentul* de care istoria noastră recentă are nevoie pentru legitimare. Forța sa constă în faptul că nu se lasă jefuit de memorie, din contra, şi-o păstrează intactă, şi-o administrează riguros şi în folosul semenilor.

Calitatea de *document*, de la sine mărturisitor, şi-a dobîndit-o Paul Goma după multe şi zbuciumate decenii de grele experiențe: ani de refugiu şi de hăituială, detenție, marginalizare intensă şi sistematică pe toate planurile, jigniri şi calomnieri peste puterea imaginației. Norocul său a fost şi este familia, am mai spus-o. Ca în Ibsen, de-a dreptul eroică, pe măsură.

Aşa că *Săptămîna roşie* începe să se resimtă devreme de tot în viața autorului. Semne apar încă din anii copilăriei (evocate în volumul *Din Calidor*), în satul basarabean Mana (Orhei), situat în partea stîngă a Prutului, acolo unde părinții săi erau învățători şi unde încercau să desfăşoare o benefică muncă de ridicare culturală a satului, în spiritul direcției haretiste, generoase, cum era orientată şcoala românească interbelică. Dar în curînd avea să înceapă lungul calvar al familiei Goma şi al tuturor basarabenilor. *Arta refugii* poartă şi ea evidente întipăriri de semne ale *Săptămînii roşii*, diabolic instrumentate de puterea kaghebistă instalată la conducere: prigoniri, denunțuri, detenții. Copilul de nici zece ani este luat de vălmăşagul vremii şi al condiției precare de refugiat, alături de părinții săi, şi „încă basarabeni". Tot în *Arta refugii* se află un pasaj întins, consacrat arestării unora dintre românii basarabeni, adică agresare brutală în decursul nopții şi dislocare cu „maşina neagră", într-o direcție necunoscută. În orice caz, nu în Cartierul Primăverii. Se făcuseră denunțuri şi se urmărea „repatrierea" basarabenilor sub mare presiune. Ştiau bine că nu-i aştepta Basarabia mult

dorită, ci Siberia, pentru că „se dăduseră cu românii". Ca şi cum ei, basarabenii în suferinţă, nu erau de aceeaşi etnie.

Săptămîni în şir, elevul Goma „dintr-a şaptea" s-a văzut nevoit să părăsească şcoala, deşi era eminent la învăţătură, pentru a-şi căuta părinţii (arestaţi amîndoi, în condiţii de pace); dormind prin gări, pîndea prin jurul închisorilor, rugîndu-se de gardieni, îndurînd sudălmi şi ghionturi. A izbutit în modul cel mai păgubos cu putinţă: avea să afle că biata lui mamă a trecut printr-un şir de suferinţe atît de cumplite, încît nici Dante nu şi le-ar fi putut imagina în cercul cel mai de jos al Infernului său. O singură dată, şi încă destul de tîrziu, Paul Goma s-a încumetat să dezvăluie acea întîmplare, ţinută multă vreme tăinuită. Cititorul poate ajunge singur la sursă: o scurtă scrisoare pe Internet, datată Paris, 13 martie 2005. Este însoţită de următoarea notă semnificativă! „Am adresat acest text lui Mircea Stănescu, însă poate fi citit de toţi cei care (mai) sunt interesaţi de astfel de obişnuinţe ale Securităţii Eterne". Mai este vorba de o declaraţie mai mult decît condamnabilă făcută la TV de către Pleşiţă, una dintre multele piese de dosar pentru un eventual *Nürnberg II*, pe care Paul Goma îl propune opiniei mondiale. Şi pe bună dreptate.

Poate fi invocată, cu acelaşi scop justiţiar, şi literatura concentraţionară, care îmbogăţeşte informaţia pe zi ce trece, fie că este semnată de Paul Goma, fie de alţi autori, cu aceeaşi experienţă antibolşevică şi anticeauşistă. Aflăm că ferocii torţionari care au distrus la comandă şi sistematic clasa politică românească, intelectualitatea, instituţiile de bază, semănînd duşmănie de moarte între toate categoriile de oameni (sub masca celebrei „lupte de clasă"), grupuri profesionale, generaţii după generaţii, familie, şcoală, religie au fost instruiţi din vreme, peste Nistru şi în stepele Asiei. Prin „reeducare" au fost atraşi şi români, dar capul fiarei îl purta cînd Ana Pauker, cînd Drăghici, cînd Nicolski, ca apoi să fie preluat de unii ca Pleşiţă; ultimul avînd îndrăzneala să se laude, în deplină libertate, mîndru de sine, cu acţiunile criminale. Se ştie: „…iada sare casa".

Deocamdată, *Săptămîna roşie* continuă să fie piesa acuzatoare cea mai puternică din totalul bibliografiei antibolşevice (-anticomuniste) cunoscute pînă la momentul de față. S-au scris multe jurnale de închisoare, studii monografice consacrate unor dislocări şi deportări în massă, mărturii din detenție sau despre masacrarea populației civile, despre atacuri paramilitare împotriva refugiaților şi armatei române în retragere, despre fraternizarea făţişă a evreilor cu armata roşie invadatoare şi înrolarea lor în poliția kaghebistă; dar şi despre românii care s-au angajat (spontan şi pe proprie răspundere sau în forme organizate de conducerea statului din vremea războiului) să vină în ajutorul şi salvarea comunităților evreieşti, atît cît se putea sub presiunea evenimentelor; după cum nu au scăpat de aspre observații critice acele persoane răspunzătoare de declanşarea dezastrului pe termen lung, printre care Emil Bodnăraş, autorul principal al Loviturii de Palat, Mihai de Hohenzolern, întrucît a validat fără reținere primele „alegeri" comuniste de la noi, ca şi deciziile criminale ale Tribunalului Poporului; apoi scriitorii colaboraționişti A. Toma, N.D. Cocea, Mihail Sadoveanu, Mihai Beniuc etc. Sunt de reținut bibliografic, pentru buna informare, printre multe altele: Nistor Chioreanu, *Morminte vii* (Institutul European, 1991), Nicolae Lupan, *Străin la mine acasă* (1996), Ioan Hudiță, *Jurnal* (Institutul European, 1998), Mihai Prepeliță, *Din Gulagul românilor* (Editura Cârlova, 1998), Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută* (5 vol., 1993-2004, Museum), Vasile Calestru, *Martiraj în Bărăgan. Lăteşti.*

Diversificată în planuri tematice, cum se observă, această literatură de rezistență şi-a găsit o formulă unitară în *Săptămîna roşie*, dat fiind că autorul a reaşezat informația cu metodă ştiințifică, în manieră monografică. Cititorul are la îndemînă o istorie a problemei, în aspectele cele mai acute şi mai presante, cu mari întinderi spațio-temporale. În felul acesta, *săptămîna roşie* devine o chestiune vitală a întregului românism. Ea nu se limitează, vrea să spună autorul, numai la segmentul de timp 28 iunie-3 iulie 1940 sau la anul 1940-1941; nici la perioada comunizării sălbatice şi generalizate

dintre 1944 şi 1989; nici la cea recentă, mai tragică decît oricare alta, cînd au fost abandonate-cedate prin înțelegere şi trădare mascată bucăți din trupul țării (în timpul guvernării postdecembristului, după « căderea » Cortinei de Fier, Emil Constantinescu), ci se dezvăluie, cum am spus, ca un aspect important şi tragic din întreaga noastră istorie. De aceea unii rollerieni contemporani luptă tare s-o rescrie. Dacă în primul război mondial ideea de Transilvanie era răscolitoare pentru noi toți,în cel de al doilea locul îl luaseră, ca „un vis neîmplinit" de „copii ai suferinței" (Octavian Goga), Basarabia şi Bucovina. Din păcate, ele au rămas şi astăzi, în condițiile *drepturilor omului* (drepturi, pesemne, numai pentru unii) „două lacrimi pe obrazul Europei".

Am mai spus-o: dacă parcurgem cu atenție cele trei variante ale *Săptămînii roşii* în ordinea apariției lor, constatăm grija autorului pentru a stabili şi restabili un anume sumar de teme, pe portativ de *dosar acuzator*. Varianta de la Museum (Chişinău, 2003) cuprinde schița de bază a dosarului, secvențele-titluri din *sumar* fiind transferate, de regulă, şi în următoarele două ediții. Modificările şi adaosurile, formale ori de fond, arată interesul pentru dezvoltarea şi clarificarea problemei. Iată cîteva titluri stabile sau reluate în forme prescurtate, pe motivul, probabil, că mai fuseseră enunțate: *Întrebări. Scurtă Istorie a „Basarabiei". Un rapt, o diversiune lingvistică -realități istorice; La început a fost antiromânismul. O istorie „antisemită-antirusească" a Basarabiei scrisă de un evreu bolşevic; O istorie de tip sovietic a „antisemitismului" românesc*. O serie de titluri din prima variantă şi reluate în celelalte poartă semne de întrebare cu intenții acuzatoare. Cititorul este avertizat, în fond, în legătură cu acele scrieri tendențioase care schimbă accentele privind importanța şi semnificația evenimentelor, răsturnînd istoria reală: *Un an (26 iunie 1940 -22 iunie 1941) ocultat. Să fie el cauză sau efect? Ion Antonescu: înger sau demon?* Cînd citim titlul: „*Cine să ne judece pe noi? Pe noi să ne judece? Unde: la... Nürnberg II, fascist?*", se presupune că întrebarea ne vizează pe „noi", ca victime; aceleaşi victime ale aceleiaşi cauze. Dar

nu există decît o singură cauză în ce ne priveşte, cu două fețe: fascismul (-nazismul) şi comunismul. Să nu se uite o clipă: România a fost o luptătoare decisă împotriva comunismului (şi nazismului) înaintea (şi mai mult decît) oricărei națiuni a Europei civilizate, încă de la Primul Război Mondial. Şi nu şi-a cruțat forțele nici în cel de al Doilea, sub conducerea Mareşalului. Tocmai de aceea Ialta-Malta a (au) pedepsit-o *năprasnic* (în atenția Magdei U.: cuvîntul subliniat e de origine slavă) şi continuă s-o facă. Secvența *Un martor de necontestat: Gr. Vindeleanu* din Museum reapare constant, iar începînd cu varianta imediat următoare, tema *martorului* este mult dezvoltată prin exemplificări precise, în sprijinul ideii de *dosar*. Se menține titlul *Martiriul Basarabiei şi al Bucovinei de Nord doar între 28 iunie 1940 şi iunie 1941*, ca să se adauge unul nou, în raport cu prima variantă, *Martiriul după martie 1944*. Noi sunt şi: *Atacul sionist de după căderea Zidului Berlinului. Termeni, nume, pseudonume, pseudonime, O hartă de cuvinte* etc.

Săptamîna roşie nu este o carte obişnuită. Autorul ne-a învățat cu scrieri-document-mărturie-jurnal. Fraza aprinsă a unora dintre ele (*Din Calidor, Bonifacia, Garda inversă, Basarabia*), secționarea liberă a materialului de viață le transformă în proză artistică. *Săptămîna roşie*, carte-document, cu nimic imaginativ în construcția ei, îşi are o destinație unică şi sigură: *Nürnberg II*.

Faptele evreilor. Ca discuția despre *Săptamîna roşie* să fie folositoare *pour tout le monde*, se cuvine să se țină seama, neapărat, de două teme directoare, pe care autorul le aprofundează decis şi clar în text; chiar le repetă, cu intenția de a nu se strecura vreo neînțelegere. Prima se află încă din titlu, la vedere, în formularea: *Basarabia şi Evreii*. Paul Goma se putea opri la această variantă de titlu. A preferat una mai analitică şi mai romanescă, aşezînd în prima linie sintagma metaforizantă „săptămîna roşie". Pare a fi vorba numai despre Basarabia, problematică reluată şi în romanul cu acelaşi titlu, ca atenția să se mențină asupra segmentului de timp 28 iunie – 3 iulie 1940: e un mod de introducere

cauzală la întîmplările tragice şi absurde din răstimpul care a urmat. Mai precis, începutul Campaniei antisovietice şi anticomuniste, de la 22 iunie 1941. Odată cu lărgirea şi adîncirea informației, formula metaforică din titlu, reluată în edițiile succesive, capătă confirmare tot mai accentuată. Se dovedeşte că „săptămîna roşie" reprezintă un stil de „lucru", pe care evreimea imigrată în diferite circumstanțe istorice, mai mult sau mai puțin clare şi legitime pe teritoriul țărilor noastre, le-a practicat cu sînge rece, deceniu după deceniu şi după împrejurări, împotriva „antisemiților" („din naştere"), „criminalilor", „primitivilor" de români; *goi*, adică „goi" şi pe deasupra *stupid people*.

Celălalt reper-temă, necesar în logica desfăşurării discursului, se află transpus în întrebarea (întrebările) cu care se deschid cartea şi textul, revenind aproape obsesiv pe parcurs. Aşadar: „Care să fi fost motivul, pretextul, temeiul – sau/ şi cauza – pentru care, din prima zi (22 iunie 1941) a Campaniei antisovietice a celui de al Doilea Război Mondial, «cu nebănuită cruzime, românii i-au masacrat din senin pe evrei, atît pe solul național: Rebeliunea legionară, Pogromul de la Iaşi, Trenurile Morții, Basarabia şi Bucovina – cît mai ales în Transnistria» (aceasta fiind teza evreilor), crimă care ar fi «devansat în timp, egalat în cruzime Auschwitzul»?, cum scrie inflamant inflamatul sionist Matatias Carp. Care să fi fost resortul criminal care, dintr-o comunitate ca a noastră, dacă nu legendar de toleranță, atunci sigur: îndelung răbdătoare, a făcut să devină în interval de *doar un an*: 28 iunie 1940 – 22 iunie 1941 – *şi dacă numai în o săptămînă: 28 iunie – 3 iulie 1940?* «una majoritar, fățiş, feroce antiiudee, încuviințînd măsurile guvernamentale de persecutare, de lichidare a evreilor»? – «din senin», cum susțin, de jumătate de veac, evreii?".

Autorul începe cu începutul, aşadar cu întrebarea, avînd grijă ca ea să fie corect pusă, cum se cere în hermeneutică şi, totodată, cu rigoarea dialectică necesară, de la cauză la efect. Nu este vorba, cu alte cuvinte, de un simplu joc al retoricii, al discursului cu intenții politizante. Cartea *Săptămîna roşie* este o strictă punere în pagină a ecuației cu

caracter logico-juridic: întrebare-răspuns, în baza unei temeinice documentații. A sări direct la afirmație, peste instanța de control întrebare-răspuns, ca în cazul: românii „au ucis, au ucis, au ucis", „din senin", înseamnă doar să te opreşti la acuzații grave. Mai mult, la regretabilă şi inacceptabilă calomniere.

Ca afirmația de mai sus, rostită categoric, în public şi încă de o personalitate politică (românii „au ucis, au ucis, au ucis") şi altele la fel să nu rămînă vorbă goală ori calomnie, să ne întrebăm (se întreabă şi Paul Goma) ce făceau evreii în ajunul acestor regretabile întîmplări. Ne-o spun documentele, parte cuprinse şi în cartea *Săptămîna roşie*. N-o să-l acuzăm tocmai pe autor de rea intenție pentru o muncă grea, onestă, utilă, destinată să ne lămurească un adevăr, fie că „ne" convine fie că nu.

Documentarul lui Paul Goma (vreau să spun *Săptămîna roşie*, carte devenită, la cea de-a treia ediție, o adevărată colecție de documente) poate fi abordat sub mai multe aspecte semnificative privind implicarea populației evreieşti în desfăşurarea evenimentelor. Cel exploziv îl constituie momentul evacuării Basarabiei şi Bucovinei sub presiunea Ultimatum-ului sovietic, transmis intenționat deficitar de la Kremlin, ca armata română, administrația şi populația să fie luate pe nepregătite şi să se ivească prilejuri de umilire, de batjocură din partea ocupanților năvălind în forță, fără să respecte vreo convenție instituționalizată. Ultimul tren din Cernăuți a plecat în ziua de 28 iunie, odată cu declarația oficială de evacuare. Firește, lumea, luată prin surprindere, nu era în stare să înțeleagă nimic din ce se întîmpla în imediata apropiere. Dezastrul se anunța total. În schimb:

„De îndată ce s-a dat ordinul de evacuare, evreii s-au dedat la manifestații antiromâneşti rupînd şi scuipînd tricolorul şi suindu-se pe monumentul Unirii (din Cernăuți) arborînd steagul roşu.

Se produc devastări şi împuşcături în stradă.

Înainte de intrarea trupelor sovietice centrala telefonică a fost ocupată de comuniştii locali" (Dintr-un

Raport oficial, datat 28 iunie 1940; cf. *Săptămîna roşie*, p. 183).

Se dovedeşte că evreii erau pregătiți din vreme şi îi aşteptau cu entuziasm pe duşmanii noştri. Apoi: „În grădinile publice şi-au făcut apariția bandele teroriste, arborînd steaguri roşii. Alți minoritari înarmați opresc autobuzele, trăsurile cu refugiați, smulg bagajele, poşetele femeilor; evreii în civil, extrem de excitați, au ocupat răspîntiile şi aşteaptă convoaiele de refugiați, ca să le atace şi să le jefuiască. Aşa se întîmplă: sunt atacate cu pietre, cu oale cu apă clocotită, cu conținutul oalelor de noapte şi convoaiele militarilor în retragere. Ofițerilor li se smulg tresele, unor ostaşi li se taie nasturii de la pantaloni, apoi li se dă drumul, în hohotele de rîs ale «populației locale». Unii militari sunt duşi – nu se ştie unde, fiindcă în spatele civililor se află militari ruşi, ei îi preiau (...); „La Cernăuți, cu începere din 28 iunie ora 10,30 evreii şi deținuții de drept comun liberați din închisori au atacat mijloacele de transport pentru evacuare şi i-au jefuit şi maltratat pe refugiați. Evreii l-au împuşcat pe preotul bisericii catolice, pe cîțiva gardieni. Evreii tineri (15-16 ani) au dezarmat soldați, i-au pus să se dezbrace, apoi i-au înjunghiat: cu propriile baionete (vezi, mai departe, mărturia lui Raoul Volcinski – n.m., P.G.). Evreii au rupt şi au scuipat drapelele-tricolore şi, suindu-se pe monumentul Unirii, au arborat drapelul roşu. Tot ei au doborît crucea de pe catedrală şi au înlocuit-o cu steagul roşu şi cu portretul lui Stalin. Evreii de pe margine fotografiau scenele de maltratare, mai ales de umilire a militarilor, a teologilor, a preoților"; „La Soroca evreii conduşi de avocatul Michael Flexer (Fluchser?) au ocupat primăria şi au asasinat în fața statuii generalului Poetaş pe comisarul Murafa şi pe ajutorul său Eustațiu Gabriel. Tezaurul administrației financiare, în valoare de 15-18 milioane lei, a fost confiscat, iar administratorul Ion Gheorghe şi căpitanul Georgescu de la Centrul de recrutare au fost asasinați. Lt. Pavelescu Gh., maior Vartic Gh., comandantul leg. de jand. Soroca, căpitanul Ramada au fost opriți de evrei care i-au dezarmat şi le-au rupt galoanele"; „La Chişinău au fost împuşcați comisarii

Pascu Nicolae, Mateescu C., Severin şi Stol"; „Incidente şi la Românești, jud. Lăpuşna: elevii, în majoritate evrei, i-au molestat pe profesori. La Reni grave incidente între evrei, cu benzi roşii la mînă, şi autorități. La Tighina evreii au dezarmat pe jandarmi, luîndu-le uniformele. La Cetatea Albă au dat foc la primărie"; „Evacuarea a început la 28 iunie 1940 orele 10,30. 90% din populația evreiască a rămas pe loc, în schimb evreii bogați s-au refugiat în mare grabă. Au avut de suportat furia comuniştilor şi a evreilor autoritățile civile şi militare ale oraşului. Trupele românești în evacuare au fost atacate şi dezarmate, soldații au fost bătuți cu pietre, opăriți cu apă fiartă, împiedicați a se îmbarca în mijloacele de transport. Au fost devastate şi distruse cîteva biserici. Au fost împuşcate autorități militare şi civile. Propagandă pe lîngă soldați de a depune armele şi a dezerta"; „La Vijnița, dr. Winner, şeful Sanatoriului a interzis personalului să părăsească localul, a rupt steagul românesc, a păstrat numai fîşia roşie cu care s-a încins peste piept strigînd: «A sosit ceasul nostru, al evreilor!»" (Toate acestea sunt consemnări din ziarul „Universul", cf. *Săptămîna roşie*, p. 183-185.

Mai reținem:

„Imediat după plecarea soldaților români, evreii, în număr de cîteva zeci de mii, în afară de faptul că au comis tot felul de delicte, au deschis porțile închisorilor, înarmînd pe deținuți, au început cu furie să masacreze pe românii aflați pe străzi, au jefuit băncile, casele particulare, au incendiat bisericile şi palatele" (Text reprodus după „Gazetta dell Popolo", cf. *Săptămîna roşie*, p. 186); „În timp ce românii încearcă să fugă din teritoriile ocupate, evreii se strîng din alte părți acolo (…)". „Evreii aşteptau să fie trecuți peste Prut; la un semn convenit au dezarmat pe soldații din gardă, au năvălit în oraş, trăgînd nebuneşte, spărgînd vitrinele, atacînd trecătorii români. Brutala provocare a adus o fulgerătoare reacție a populației. A început o adevărată cursă după ei, sfîrşită cu mulți morți şi răniți" (Din „Corriere della Sera", 30 iunie 1940; cf. *Săptămîna roşie*, p. 186); „Refugiații din Bucovina declară că la Cernăuți înainte de intrarea trupelor ruseşti, populația evreiască a devastat biserici şi a

executat numeroşi fruntaşi români şi ofițeri" (Din Arhiva Ministerului Apărării Naționale, cf. *Săptămîna roşie*, p. 187); „Excese de orice fel ale populației minoritare, mai ales evreii, care-i atacă şi-i insultă pe ai noştri; au fost batjocoriți ofițeri; unități dezorganizate" (Însemnare din *Jurnalul* lui Carol II, la 29 iunie 1940; cf. *Săptămâna roşie*, p. 185); „Ultimatumul sovietic de la 26 iunie 1940 şi anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru la Uniunea Sovietică a fost întîmpinată cu bucurie de unii evrei din aripa stîngă şi comunişti" (Alexandru Şafran, fost rabin şef – „declarație din… 1946"; cf. *Săptămîna roşie*, p. 186).

Pe scurt: *documentele vorbesc.* Ele sunt chiar întîmplări vii, consemnate la fața locului sub presiunea timpului şi a faptei, ca să se arate concret, precis chipul gol al călăului/ chipul gol al victimei. Aici îşi găseşte suportul de maximă credibilitate cartea *Săptămîna roşie*, în toate edițiile de pînă acuma. Multe arhive au fost jefuite, cum se ştie, de către komisarii kaghebisto-comunisto-iudei, în năvala lor furioasă. Au rămas, însă, destule. Astfel ca adevărul unic şi de necontestat să iasă la iveală. Paul Goma a selectat doar cîteva în „dosarul" său, în raport cu marea cantitate de informație existentă; mi-am permis, pe urmele lui, doar puține ilustrări.

Masacre. Deportări. Colonizări. Pofta de sînge s-a întețit şi s-a extins, ne spun documentele şi martorii care au supraviețuit ororilor: „soldaților răniți, rămaşi pe cîmp în părăsire, li s-au scos ochii, li s-au tăiat limba, nasul, urechile"; unul dintre ei a fost îngropat de viu, „deşi nenorocitul implora să nu-l îngroape, arătînd că are patru copii". La Orhei, în curtea sediului NKVD, „au fost găsite cadavre cu chipurile arse cu vitriol, imposibil de identificat"; iar la Ismail a fost descoperită o groapă comună, cu evidente urme de schingiuire a victimelor, acolo unde nimeni nu s-ar fi aşteptat: în cimitirul evreiesc local. De reținut o remarcă a unuia dintre cercetătorii acestor fenomene funebre: „... băştinaşii în gropi cu var, împuşcați, în cel mai «bun caz» deportați în Siberia şi Altai; străinii – în casele lor" (cf.

*Săptămîna roş*ie, p. 291). Într-un document secret din 7 iulie l940, deci imediat după *Săptămîna roş*ie (28 iunie -3 iulie) şi la începutul instalării puterii sovietice în teritoriile răpite, se consemnează că un grup de inițiativă (în frunte cu nişte „doamne evreice": A. Bruchnor, Paula Schönfeld şi Rolly Petreanu) se afla în pregătirea unui „blestem împotriva românilor". Acesta era programat pentru data de 9 iulie, sub formă de slujbă religioasă la Sinagoga Centrală, probabil după tipicul, tensiunea nervoasă şi spectaculozitatea cunoscute din pagini vechitestamentare. Comentariul lui Paul Goma: „Fiii lui Israel practicau slujba de blesteme de la începutul istoriei lor. Atît în blesteme cît şi în fapte, evreii dădeau o importanță capitală *focului*: cetățile, oamenii din ele erau... «arşi-de-tot», altfel spus: holocaustizați?" (*Săptămîna roş*ie, p.22l). De aici provine cruzimea de neimaginat, cum s-a văzut, în cazurile semnalate şi în multe altele; soldatul îngropat de viu, răniții exterminați pe cîmp, fără gînd de ajutorare, civilii necunoscuți adunați de pe stradă, arşi şi aruncați în gropi comune, fie şi în cimitire evreieşti, spre batjocorire pesemne.

Nu este de înțeles pentru un european autentic bucuria zgomotoasă de a-l schingiui, de a-l scuipa, pălmui şi chiar certa, ironiza, blestema pe muribund; asasinatul ca datorie ritualică ori ca nimicire totală, cu intenție în direcția extraspecie, cum ar spune etologii, de la individ („animal"), neapărat de altă specie-etnie, la comunitate („turmă"); femeia angajîndu-se cu un fanatism formidabil în acțiuni inumane primejdioase; copii de şcoală mînuind armele şi patrulînd cu entuziasm în echipe ale morții, vînîndu-i pe proprii colegi, goi, pe foştii profesori, goimi.

Partea şi mai urîtă a problemei este că, în Basarabia şi Bucovina, agresiuni de tipul celor pomenite mai sus s-au practicat atît de frecvent, încît au cuprins absolut toate oraşele şi satele. Populația, în special, a fost supusă mai multor forme de terorism şi exterminare. Una dintre ele a constituit-o masacrul. Despre cîteva dintre masacre cititorul ia cunoştință din *Săptămîna roş*ie; de data aceasta, nu reto-

rico-publicistic, ci pe bază de documente, unele prezentate pe larg în capitolele *Note* şi *Bibliografie*.

Se poate vorbi, după cîte îmi dau seama, de două forme (însă mascate) ale masacrului, ambele inițiate de evreii civili. Cu alte cuvinte, ele se practicau „din interior". Prima, dacă este să apelăm la cronologie, se desfăşura prompt şi strategic înainte de apariția trupelor de ocupație; altfel spus, simultan: şi împotriva armatei române, şi a populației în curs de evacuare. Agresarea se mai aplica „spontan" asupra unor grupuri izolate, dar după un plan preelaborat, ceea ce însemna, la nivelul țării, masacru de mari proporții şi cu intenții de exterminare. Era vizată aceeaşi „ardere-de-tot", cu scopul clar declarat în repetate rînduri: „Vrem Moldova pînă la Seret! ». Primul pas programat (şi progromat) trebuia să însemne o geografie a morții prin frică şi teroare. Aşadar:

„La Chişinău, 400-500 evrei comunişti constituiți în bandă, înarmați cu puşti, revolvere, alții cu pietre şi bastoane au cerut dr-lui Ioneț, medicul spitalului de copii ca imediat clădirea să fie predată. La încercarea medicului de a calma spiritele l-au împuşcat, după care au năvălit în spital, devastîndu-l complet, iar copiii aflați internați omorîndu-i şi aruncîndu-i afară pe geamuri" (Document secret din 7 iulie, 1940; cf. *Săptămîna roşie,* p. 219);

„În comuna Olăneşti (Cetatea Albă) învățătoarea Irina Țapu a fost împuşcată de bandele evreieşti unite cu cele bulgăreşti" (Idem, p. 220).

„La Chilia Nouă în calitate de şef local al GPU, care execută toată acțiunea teroristă împotriva populației româneşti este evreul dr. Rabinovici. Primar este fratele său, profesor de ebraică" (Idem, p. 213).

„La Bălți bande de evrei au atacat cu focuri de revolver populația civilă care se retrăgea; de asemenea au rupt crucile bisericilor, arborînd pavilionul roşu" (Idem p. 214);

„La Bolgrad comuniştii circulau pe străzi avînd ca semn distinctiv steaua evreiască în 6 colțuri şi o panglică roşie" (Idem, p. 214);

„În gara Reni populația evreiască a arborat pavilionul roşu. În comuna Ashita 2 soldați care rămăseseră în urmă au

fost împuşcaţi în picioare de populaţia evreiască”(Idem, p. 219).

Poate că evreimea, în massă şi comunizată pe deasupra, n-ar fi acţionat cu atîta zel, luînd-o adesea înaintea ocupantului. Dar se ivea un prilej unic pentru salvarea ei din anonimatul istoriei, cu atît mai mult cu cît sacrificiile urmau să le suporte alţii, adică românii. După informaţii verificate: „Încă de la 23 august 1939 (Pactul Hitler-Stalin), printre evreime circula «promisiunea fermă a Tovarăşului Stalin: în Basarabia va lua fiinţă Republica Socialistă Sovietică Evreiască»” (Cf. *Săptămîna roşie*, p. 172). Aşadar, „alt” 23 august. Într-adevăr, ocupantul cel mare a găsit la faţa locului structuri politice, administrative, culturale, paramilitare gata înfiinţate, îndeosebi la oraşe, cu evrei în fruntea lor. Asta explică, printre multe altele, atitudinea oscilantă, chiar contradictorie, a lui Churchill. La 27 iunie 1940, cu alte cuvinte exact în *Săptămîna roşie*, determinată, cum se ştie, de Ultimatum-ul rusesc, premierul britanic era de părere că: „Trebuie privite (pierderile româneşti) de scurtă durată şi nerecunoscute pe plan internaţional”. Churchill, fără a încerca să înţeleagă soarta românilor, (Doamne fereşte !), se opunea în limbaj diplomatic, prin Foreign Office, înţelegerii de moment dintre Stalin şi Hitler. La scurtă vreme după începerea războiului din răsărit, şi-a schimbat complet părerea. I-a calificat pe români: „şacali care se repeziseră asupra Rusiei, doborîtă”. În fapt, Churchill îi luase locul lui Hitler, aliindu-se el cu Stalin. Comentariul lui Paul Goma din *Săptămîna roşie*, de unde am preluat informaţia: „Bătrînul leu fireşte minţea: pînă în ajun (21 iunie) biata Rusie a lui Stalin, viitoarea victimă a şacalilor era aliata de nădejde a Germaniei lui Hitler, deci inamica Angliei; nu era victimă de plîns, nici „doborîtă” la… 27 iunie, decît de surpriza trădării Germaniei, aliata-i indefectibilă împotriva Occidentului putred şi în special a perfidei Anglii” (*Săptămîna roşie*, p. 176).

Să spunem că e în firea nefirească a marilor şefi diplomatici şi „conducători de popoare” să impună învinşilor tratate necondiţionate şi să arunce cuvinte otrăvite, cu

extraordinare efecte de moment şi în folosul grupului propriu de interese. Jocu-i politic, nicidecum moral şi civic. Din păcate, lucrurile nu se opresc aici. Indiferent de gravitatea lor, memoria evenimentelor se atenuează pe parcurs; chiar se uită. Se spune că suferința e mai mult sau mai puțin trecătoare. Cuvîntul, în schimb, este destinat « să rămînă". El poate conserva realitatea concretă în spiritul radiografierii corecte; sau devine instrument ideal de propagandă, în scopul urmărit cu tenacitate (cine se pricepe s-o facă) de a transforma chipul şi esența lucrurilor pînă acolo încît se ajunge ca adevărul să treacă drept minciună, victima să fie declarată călău; aşa cum Churchill a luat locul lui Hitler, iar amîndoi, duşmani de moarte în fond, s-au unit cu Stalin, al treilea întrecîndu-i, ca în poveste, pe toți. Pentru evrei, injurii de tipul celor lansate de Churchill, cu meşteşug diplomatic, au devenit mină nesecată de aur: le-au actualizat, le-au schimbat adresa, le-au dat dimensiuni apocaliptice. Într-un cuvînt, le-au rînduit în circuitul limbajului politic, în această privință deținînd o artă fără egal, îndelung şi intens experimentată. Aşa s-au trezit românii, „din senin", călăi, în loc de victime. Se pare, totuşi, că lui Stalin i-a displăcut lozinca „Vrem Moldova pînă la Seret". Drept urmare, proiectata Republică Sovietică Socialistă Evreiască nu s-a mai înfăptuit la timp şi după dorință. Dar ideea n-a rămas uitată.

Altă formă de masacru porneşte de la listele fabricate de evrei, neapărat cu « autoritate » şi de « încredere » şi tot în vîltoarea evenimentelor. Bine lucrat: cine face primul pas cîştigă momentul favorabil pentru a profita de situație. Hannah Arendt a avut surpriza, documentîndu-se pentru cartea ei *Procesul lui Eickmann*, să descopere printre listaşi nume de rabini care îi ajutau, pe ascuns, pe nazişti să aleagă victime, de regulă evrei de categorie socială modestă („luptă de clasă"?!), pentru oficierea arderii-de-tot, Holocaust cu majusculă. Şi în *Săptămîna roşie* găsim nume de listaşi. Ne imaginăm cu cît profesionalism îşi făceau meseria, fiind vorba, de data asta, de ne-evrei, dar mai ales de miza foarte

mare: Republica Socialistă Sovietică Evreiască, promisă de Tovarăşul, iarăşi cu majusculă, Stalin.

Se spune despre listaşi într-un *document* din 2 iulie 1940, din care Paul Goma reproduce lungi pasaje (*Acțiunea evreiască. Evreii din Basarabia şi Bucovina în timpul Evacuării*): „La Chişinău, listele de executări au fost întocmite de intelectualii comunişti evrei: av. Carol Steinberg, avocata Eta Diner şi dr. Dorevici" (*Săptămîna roşie*, p.197). Carol Steinberg era peste tot: în acțiunile agresive de stradă, în comitetele de „revoluționari", în presa agitatorică pro-moscovită.

Sau:

„Din ziua de 28 iunie (1940), evreii îşi manifestaseră - în întreaga Basarabie şi Bucovină de Nord, nu doar în oraşe dar şi în satele mai mari - bucuria că au devenit sovietici. Nu puțini erau înarmați şi agitau liste negre, amenințînd cu pedepsirea celor figurînd acolo" (Idem, p. 183).

Intenția de exterminare se vede din faptul că erau preferate, în această primă fază a măcelului (au urmat altele, în valuri), personalități cu funcții importante în existența oraşului şi a țării. Se dorea decapitarea instituțiilor, înăbuşirea vieții româneşti autohtone şi instalarea la conducere a unor elemente de altă etnie, comuniste. Din cartea lui Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută* (Chişinău, 1993), rezultă că, în decurs de numai două luni după anunțarea Ultimatum-ului, 8500 de intelectuali români din elita politică, clericală, universitară etc. zăceau deja în închisorile comuniste din Basarabia. Paul Goma a cercetat şi el soarta unui eşalon restrîns, de 25 de deținuți, dintre cei semnalați de Iurie Colesnic, „personalități culturale, didactice, artistice, religioase, politice, administrative, în majoritate foşti membri ai Sfatului Țării, deci considerați de bolşevici *trădători de patrie* (Maica Rusie!) deputați în Parlamentul României".

„*Alexandru Baltaga*: preot, membru al Sfatului Țării; arestat la 30 august 1940, mort în 1941, în spitalul închisorii din Kazan;

„*Alexandru Ciulcu*: profesor, istoric, scriitor a condus Straja Țării; arestat la 26 iulie 1940, mort în 1941";

„*Nicolae Bivol*: membru al Sfatului Țării, profesor, jurnalist, om politic, fost primar al Chişinăului; arestat în 3 august 1940, dispărut în Siberia";

„*Emanoil Catelli*: membru al Sfatului Țării, agronom, om politic, istoric, publicist; arestat la 5 iulie 1940, executat în 1943";

„*Ion Halippa* (fratele mai mare al lui Pantelimon): teolog, istoric, arheolog, autor de lucrări de specialitate; în corespondență cu Hasdeu, Muzicescu, Z. Arbore; revoluția bolşevică din 1917 l-a surprins la Berdiansk; după 27 martie 1918 a fost arestat; liberat, nu i s-a permis trecerea Nistrului în Basarabia românească; a fost ținut ostatic în URSS, în ciuda nenumăratelor intervenții (Rakovski, Nina Arbore, Titulescu); a fost arestat în multe rînduri, ultima oară la 25 iunie 1941; asasinat împreună cu fiul său în închisoarea din Zaporojne" (*Săptămîna roşie*, p.245, 246).

În mai toate cazurile, nu numai în cele citate, victimele nu au supraviețuit decît aproximativ doi ani, din cauza condițiilor de detenție ori fiind eliminate prin asasinare. Excepție face Ion Halippa, dar s-a văzut în ce sens, „de excepție"; sau Ion Codreanu, „singurul supraviețuitor dintre membrii Sfatului Țării căzuți în mîinile NKVD". Explicația: a fost schimbat cu Ana Pauker. Să reținem şi cazul lui Vasile Gafencu, în datele sumare şi tragice consemnate de Paul Goma: „agricultor, arestat de NKVD la 5 octombrie 1940, mort în 1942 ». Unde? Era tatăl lui Valeriu Gafencu, student, poet creştin martirizat la Piteşti, în reeducare, mort în 18 febr. 1952, în spitalul închisorii Tg. Ocna, pentru că refuzase «îngrijirea medicală condiționată»". Refuzase să devină agent şi turnător? Oricum, trist destin de familie, ca şi al Halippilor. Şi cine mai ştie al cui?

Se pare că nume asemenea celor citate erau, totuşi, de rang secund în cadrul intelectualității bucovineano-basarabene, deşi, ca oameni politici, unii dintre ei făceau parte din Parlamentul României. Cei mai importanți s-au refugiat în partea neocupată a țării. Dar şi aici i-a ajuns mîna

lungă a NKVD-iştilor, ajutaţi de listaşii cei neosteniţi. Au fost arestaţi sub presiune moscovită şi întemniţaţi în închisoarea politică din Sighet. Aşa că, în cimitirul din acea localitate, zace marea generaţie a Unirii în frunte cu Iuliu Maniu, I. Nistor, Ion Lupaş, Onisifor Ghibu, Silviu Dragomir, Gheorghe I. Brătianu, Ilie Lazăr, Emil Haţeganu, Daniel Ciugureanu, George Grigorovici, Iuliu Hossu « împreună cu alţi 50 de preoţi şi episcopi greco şi romano-catolici » (cf. Romulus Rusan, *Cronologia şi geografia represiunii comuniste în România. Editura Fundaţia Academia Civică*, Bucureşti, 2007). Asta n-a vrut să afle Elie Wiesel cînd a vizitat oraşul. E mai simplu să întorci spatele, dacă se ivesc întrebări incomode.

E vremea noastră. Listele erau pregătite, cuprinzînd lungi coloane de nume de români, pentru care se aştepta ziua apropiată a arestării (şi a sacrificiului), asemenea turmelor în faţa vechilor temple; slugi nemernice care s-au dat de partea boierilor şi burjuilor din dreapta Prutului. Armata română se retrăgea umilită şi în dezordine, fără să uzeze de arme, pentru că aşa ordonase regele Mihai, din dorinţa de a respecta nu ştiu ce convenţii internaţionale; steaguri roşii fîlfîiau deasupra bisericilor (aşa, de-al dracului!), primăriilor, şcolilor şi altor instituţii luate în stăpînire, devastate, incendiate, demolate (să piară orice amintire a „trecutului negru”!); străzile şi centrele de comune rurale fremătau de entuziasmul şi de veselia comuniştilor evrei, întîmpinînd cu flori şi urale pe fiii Katiuşei. La Chişinău, chiar din prima zi a Ultimatum-ului (28 iunie 1940), înainte ca trupele ruseşti să-şi facă apariţia, acelaşi buclucaş Steinberg agita pe străzile oraşului lozinca: „Bine aţi venit! V-am aşteptat 22 ani!”(cf. *Săptămîna roşie*, p.281).

Situaţia creată prin Diktat, Ultimatum şi Forţă avea o faţă şi mai gravă. Să reţinem următoarea frază dintr-un Raport al Armatei a 4-a către Marele Stat Major, din 2 iulie 1940: „Se propune, de urgenţă, pentru a se evita noi drame, recuperarea ostaşilor care rătăcesc răzleţiţi între Prut şi Siret” (cf. *Săptămîna roşie*, p. 234). Asta arată că forţele unite

iudeo-comunisto-sovietice au reuşit să provoace un şoc atît de violent şi de amploare în ținuturile ce urmau a fi sacrificate, încît dezastrul începea să se extindă pe tot cuprinsul țării. Şi aici se făcea simțită mîna lui Carol Steinberg. Exemple ilustrative găsim în documente ale armatei care sistematizează situația prin titluri ca: *Ostilitatea populației evreieşti față de elementul românesc. Evreii din restul țării* etc.; sau în jurnalele unor oameni politici, de pildă în *Însemnări zilnice* de Carol II, în reportaje de presă, toate consemnări „*sur le vif*". Putem citi: „Ca şi la Bucureşti, în provincie şi îndeosebi la Timişoara populația evreiască locală la aflarea veştii şi-a manifestat satisfacția prin aceleaşi gesturi şi manifestări (idem, p. 199). Care să fi fost acele „gesturi şi manifestări"? Iată: „Frații Birnbaum din Brăila afirmă că «Multora dintre români le-a sunat ceasul»; „Iancu şi Jean au amenințat un birjar că „În curînd steagul roşu va fîlfîi şi deasupra palatului Regal" (idem, p. 205). Să reținem, tot cu valoare de document, şi un extras de presă, alături de multe altele, din, „Giornale d'Italia", cu alte cuvinte, evenimentele de la noi căpătaseră răsunet european. Astfel, cititorii din Peninsulă erau înştiințați că evreii din România, „îndemnați de cei din Londra, doresc a provoca un război civil" (ldem, p. 207). Nu era prima dată cînd alianța izraelită făcea presiuni, din afară, asupra românilor.

Pe termen scurt, toate eforturile erau îndreptate în scopul realizării a ce s-a numit „Moldova pînă la Seret", altfel spus, „Republica Socialistă Sovietică Evreiască" promisă de Stalin (cu capitala la Chişinău, Tiraspol, Iaşi?), împotriva românilor proprietari de drept şi a cîtorva categorii de minoritari, nealterate de microbii comunismului: turci, tătari, nemți, lipoveni, polonezi, chiar bulgari, decişi să conviețuiască în pace, într-un stat liber, modern şi puternic, înfăptuit şi întărit după Marea Unire cu imense sacrificii de vieți omeneşti. *Pe termen lung*, intrau în rol interese de altă anvergură, deocamdată ocultate, cel mult semnificativ şi amenințător afirmate, cum s-a văzut prin „gesturile şi manifestările" de tipul celor pomenite, gata să se transforme în război civil. Dar mai ales prin instaurarea „victorioasă" a

comunismului în țara noastră, la sfîrşitul războiului, capii Sionului avînd un rol mai mult decît important, ei rezervîndu-şi, fără putere de ripostă din partea noastră, dreptul ocupantului de a se instala în funcțiile de prim rang ale statului „proletar", adică: politice, juridice, administrative, culturale; de viață şi mai ales de moarte. După lovitura de stat din decembrie 1989 (povestea cu balconul), ideea de a reface, nu ştiu din ce bucăți rămase, o Românie mai mult sau mai puțin „mare", de-re-structurată a revenit la ordinea zilei, pe acelaşi parcurs al strategiilor ocultate, sub îndrumarea „elitiştilor". Aşa se explică, printre multe altele, retorica aprinsă şi intens mediatizată împotriva "troglodiților de români", a naționaliştilor, antisemiților, mioriticilor, tradiționaliştilor şi conservatorilor care se opun cu înverşunare spiritului modern, schimbător, iarăşi „nou", spre folosul „celuilalt": corectarea istoriei, bagatelizarea valorilor autohtone, a bătrînilor „expirați", începînd cu Eminescu, Iorga, Eliade. O carte recentă, scrisă în spiritul „termenului lung" şi care bate la uşa prezentului, este *România iudaică* de Solomon Teşu, fost redactor la ziarul „Munca", pe vremea celuilalt termen. Trebuie neapărat să ne obişnuim cu „schimbarea": Republica Populară Română, România Iudaică…

Ca să reluăm firul discuției, coetnicii lui Carol Steinberg, acționînd pentru împlinirea primei etape, aceea prevăzută pentru „termen scurt", se instalau rapid şi masiv în locul românilor izgoniți ori măcelăriți cu sălbăticie; de ei şi nu de ruşii care nu-şi făcuseră încă apariția. Legea şi-o făceau singuri şi nimic şi nimeni nu-i oprea. Cuvântul de ordine era: „A sosit ceasul nostru, al evreilor", cum striga în gura mare, lozincard, dr. Winner din Vijnița, încă din prima zi a Ultimatum-ului. Răspundea de la Cernăuți vocea bine reglată a lui Carol Steinberg, „cu liste negre pregătite la Moscova", unită cu alte voci „de pe pământul pe care Iahve-Stalin li-l dăruise", deplin mulțumite şi puse pe fapte mari: „V-am băgat în sac. Rămîne să-l legăm la gură" (Cf. *Săptămîna roşie*, p. 251).

Aşa s-a şi întîmplat, faptele fiind confirmate de documentele istorice şi de realitatea imediată. Paul Goma recomandă cititorului ziarul *La Stampa* din 1 iulie 1940, cu un articol al cărui titlu vorbeşte de la sine: *Ororile şi devastările comise de evrei în Basarabia şi Bucovina.* Se poate afla că, la data respectivă, „se formase un guvern provizoriu compus din evrei comunişti". Se dă şi componența, „capii noii autorități la Cernăuți" fiind orînduiți astfel: Merek Fisch (guvernator), Filip Beer (secretar general al guvernului), Max Weissman (primar), Bruell (chestor al poliției), dr. Zuflucht (şeful serviciului sanitar), dr. Kehr (şeful Alimentației). Iudaizarea de culoare roşie s-a extins şi în celelalte localități, după modelul Cernăuți. Aici exista un puternic centru de propagandă pentru deznaționalizare şi aducerea la comandă unică a populațiilor din zonă, în special a etniei române, majoritară, dar nealiniată. Nemții şi polonezii ridicau probleme, însă rutenii puteau fi, pe moment, cooptați ca „tovarăşi de drum", pînă să le vină şi lor rîndul să intre „în sac". Oricum, documentele arată că şi la Chişinău luase ființă un „soviet comunal", tot la 2 iulie 1940. La conducere se afla, „fireşte", acelaşi avocat Steinberg, originar din Huşi, ni se spune. La Chilia Nouă, în fruntea sovietului cu pricina stătea Rabinovici, medic de profesie, iar la Soroca, Leizer Ghinsberg devenise autoritatea cea mai importantă, mai precis, „conducătorul acțiunii teroriste". Mai citim în *Săptămîna roşie* (la p. 281):

„La Orhei s-a autoînscăunat prefect: Trostinețchi, procuror, Boris Cogan, Burd: medic primar; Rechis a doborît portretele familiei regale şi le-a călcat în picioare; un soldat evreu a părăsit coloana în retragere şi a tras cu arma în… statuia lui Vasile Lupu".

Planurile concepute în această direcție nu au putut fi duse pînă la capăt. După numai cîteva zile de mare vînzoleală, avea să intre în rol altă variantă de sovietizare, iar acțiunile evreieşti să treacă oarecum sub control rusesc. Probabil că zelul aliaților şi inițiativele lor prea voluntare au început să dea de gîndit moscoviților. Nu erau dispuşi să renunțe uşor la prăzi atît de bogate ca Basarabia şi Bucovina.

Ziua de 6 iulie 1940 a însemnat oficierea unui nou început de dezastru pentru victimele Ultimatum-ului. La Chişinău se sărbătorea cu fast militar „eliberarea" acestui colț de țară „de sub jugul boierilor români". În tribuna de gală, însuşi N.S. Hruşciov însoțit de comisari politici, dar şi de „truditori" simpli ca țăranul analfabet Timoşenko din Furmanovka-Cetatea Albă (rus, ucrainean, bulgar?), ca să se întrevadă noul chip al democrației. Elementul slav cîştiga în mod vizibil teren în raport cu cel evreiesc, cel puțin aşa cum se manifestase acesta din urmă pînă la data respectivă. Spre exemplu, în Comisia guvernamentală, atunci înființată, majoritatea era slavă (6/1), excepția constituind-o un Melnik - evreu. Situația se arăta şi mai radicală în privința componenței etnice a secretarilor de partid, „factorii de decizie în raion, oraş, republică". Aici, observă Paul Goma, care a făcut identificările pe bază de documente, figurează numai slavi, aceştia avînd de regulă studii medii şi primare, deci o adunătură de brute. Se citează o singură excepție curioasă: „moldoveanul" Ursu Vlad Ivan, probabil rusificat. Dar partida nu este nici pe departe pierdută, cum pare la prima vedere, în ce-i priveşte pe evrei. La numai trei zile de la marcarea festivistă a instaurării noii puteri, mai precis la 9 iulie 1940, Molotov a dat ukaz de înființare a tribunalelor militare. Ele erau destinate să preia răspunderea nenumăratelor crime pe care conducerea le avea în vedere pentru perioadele imediat următoare. Trecuse vremea asasinatelor de stradă şi a masacrelor de amploare, tip Tătarca. Opera de exterminare a autohtonilor era programată în continuare, dar în forme „instituționalizate" şi în etape succesive, pînă la depopularea ținuturilor româneşti, cum o dovedesc statisticile, şi la colonizarea cu etnici aduşi din îndepărtate zone slave. Evreii s-au dovedit neîntrecuți meseriaşi în această privință, ca listaşi, acuzatori, organizatori de spații concentraționare. Lor li s-au încredințat, în mare parte, tribunalele militare şi ale „poporului". Documentele rețin nume de inşi devotați cauzei ca Goldenberg, Stain, Steiman, Levin, Saţkih, Izrailov. Meşteşugul condamnărilor sumare în grupuri, cu „public"

strigînd lozinci aprobatoare la comandă („La moarte, la moarte!", „Trăiască puterea sovietică!" etc.), limbajul tehnic aberant („duşman al poporului", „trădător de patrie", „şacali dedați cu boierii români"), publicitatea politizată a proceselor se făcea prin presa aservită Puterii. Toate acestea au dus la ideologizarea vieții juridice şi la impunerea unui stil de lucru, în totală opoziție cu normele legislativului, din toate timpurile şi de pe toate meridianele planetei.

E perfect adevărat: realitatea istorică nu ezită să aducă dovezi cu duiumul. Orice țară din Estul Europei, căzută sub zodia secerii-ciocanului şi a „arderii-de-tot", a fost adusă în situația dramatică de a pune în scenă asemenea mascarade zise juridice. La români, spre exemplu, tribunalele militare ca şi cel "al poporului" au fost înființate în momente „revoluționare şi ale luptei de clasă" (în fond, de etnie), cu metode şi în scopuri identice. Este încă o dovadă că *Săptămîna roşie* tinde să se transforme în metaforă. Ea nu se opreşte la segmentul 28 iunie-3 iulie 1940, ci urcă în timp, cuprinzînd generații şi spații geografice.

Pe scurt, la începutul anului 1945, Tribunalul Poporului funcționa şi la noi, cu toate motoarele. Acuzatori publici: Alexandra Sidorovici (soția lui Silviu Brucan), Avram Bunaciu, A.C. Mocanu, complet de judecată aprobat de însuşi ministrul Justiției Lucrețiu Pătrăşcanu (format din muncitori, țărani şi „intelectuali", pe post de aplaudaci de serviciu). Corespondenți de presă erau Silviu Brucan, Aurel Baranga, Miron Constantinescu. Maratonul proceselor înscenate în această primă etapă a durat aproape trei ani, pînă la 30 decembrie 1947, cînd a fost lichidată monarhia, punctul culminant constituindu-l condamnarea grupului Antoneştilor, acțiune criminală începută la 4 mai 1946. Prin fața celui mai aprig acuzator public, Alexandra Sidorovici, au trecut sute şi sute de victime, din cele mai înalte categorii profesionale ale societății româneşti, fiind trimise direct, fie în fața plutoanelor de execuție, fie în cele mai adînci temnițe ori în lagăre de concentrare.

Aplaudacii din montajele de judecată strigau în delir: „Moarte criminalilor de război!"; „Moarte ucigaşilor!";

„Trăiască Tribunalul Poporului!”. Deviza Alexandrei Sidorovici era categorică: „Nici o iertare pentru criminali!”; iar soțul îşi anunța cititorii ziarului pe care-l păstorea, 'naaşa, „Scînteia”, în aprilie 1947: „Nu mai sunt fascişti în România”. Ciudat, unii şi alții susțin că mai sunt şi astăzi! De aceea, probabil, se încearcă să se reia lucrurile, în tradiție brucanică, de la capăt.

Martori. Realitatea istorică ne pune la îndemînă mai multe categorii de martori, fiecare cu greutate specifică în strategia discursului şi în stabilirea adevărului. Unii s-au implicat direct în evenimente, avînd funcții de decizie şi putere de influențare, în bine ori în rău; alții au suportat suferințe grele: campanii militare, deposedare de avere, exil, refugiu, detenție, chiar moarte. Unii depun mărturie în calitate de observatori la fața locului, de pildă, agenți diplomatici sau de presă; alții au îndeplinit roluri precise, la diferite nivele, asigurînd, în ansamblu, funcționarea întregului mecanism în plină mişcare. Să-i adăugăm şi pe aceia acționînd ca invadatori şi opresori sau colaboraționişti în folosul unei puteri străine, cu care țara tocmai se afla în război; alții, atacați „din senin”, fiind nevoiți să se apere cu mijloace modeste, uneori să-şi salveze mica agoniseală şi viața. Greu de ajuns la înțelegere şi la cunoaştere, atîta timp cît nu există suficientă dorință de dialog, atît dintr-o parte, cît şi din alta; cît timp se apelează la criterii neadacvate, prea adesea manevrate cu prejudecată; ori se ridică tonul, cu intenții dictatoriale. Din fericire, se păstrează documente multe, autentice şi imbatabile, se cunosc martori care au depus probe doveditoare la vreme potrivită şi fără părtinire. Adevărul are toate şansele să iasă la lumină, chiar dacă, deocamdată, „umblă cu capul spart”. În *Săptămîna roşie* se dezvăluie cazuri şi scene dramatice, arătîndu-se cum românii erau hăituiți de moarte, batjocoriți şi loviți cu pietre, îngropați de vii, măcelăriți la grămadă şi aruncați în gropi comune, lăsați să moară în biserici, împreună cu parohii lor, biserici incendiate tot de către bandele de năvălitori.

În folclorul românesc există expresia paremiologică: „Cel ce strigă mai tare, ăla e!”. Nu-mi vine în minte o judecată mai exactă. Ea a pornit, cum se întâmplă de regulă, de la experienţe concrete, îndelung verificate în viaţa practică şi s-a instituţionalizat în chip de lege universal valabilă. Tocmai de aceea mă opresc asupra unor segmente de discurs care arată că *zgomotul şi furia* nu-şi au locul în contextul discuţiilor serioase şi grave, destinate să restabilească valoarea şi cunoaşterea adevărului. Ele sunt voci „din public” şi din anonimat, prilejuite de relansarea teoriei Holocaustului, de vizitele destabilizatoare ale lui Elie Wiesel: ameninţări, acuzaţii fără temei, formule şablon („antisemit”, „fascist”, „naţionalist”, cuvîntul „român” luat în derîdere), obişnuite în limbajul Tribunalului Poporului, cînd tuna şi fulgera Alexandra Sidorovici (-Brucan). Cîteva exemple:

„Duceţi-vă acasă şi întrebaţi-i cum era atunci cînd la Sighet trăia o comunitate evreiască prosperă şi cum acum nu mai există nici un evreu. Întrebaţi-i cum s-au simţit după acea noapte, după 1944, dacă au dormit bine după aceea” (*Săptămîna roşie*, p. 254). Se pare că textul aparţine chiar lui Elie Wiesel. Oricum, autorul are dreptate pînă la un punct: „... la Sighet trăia o comunitate evreiască prosperă”, dar asta se întîmpla în perioada interbelică, pînă la Diktatul de la Viena. După această dată, românii nu au mai avut putere de decizie asupra Sighetului. Orice elev de liceu (dacă nu cade victimă „manualelor alternative”) ştie că, de la Diktat pînă la 23 august 1944, Nordul Ardealului, inclusiv Sighetul, era sub aspră ocupaţie maghiară. Ulterior, zona (şi nu numai) s-a aflat tot în zodie neagră; venise „vremea noastră”, cu Ana-Luca-Dej la cîrmă, să *împartă* dreptate după interese de clasă şi mai ales de rasă, nu să recunoască adevărul după legile democraţiei şi ale umanităţii. Din ce motive „nu mai este nici un evreu” la Sighet (oare aşa să fie?), iată ce ar trebui să se discute la *Nürnberg II*.

„Aţi auzit de lagărul numit România?” (...); „Numai evreii au dreptul istoric să afirme dacă a existat sau nu holocaustul, românii nu au nici un drept, fiind o naţiune cu vinovăţii şi păcate istorice” (idem, p. 255).

O întrebare: să fi fost oare mai multe lagăre, închisori, zone de muncă forțată şi d.o. (domicilii obligatorii) înainte sau după înființarea Tribunalului Poporului, cu Drăghici şi Nicolski la comandă? Şi dacă România este un lagăr de proastă faimă, de ce atîta rîvnă pentru colonizarea şi recolonizarea ei în trecut şi mai ales astăzi, după balconiada din 1989? Iată alte teme pentru un *Nürnberg II*; în cazul în care se doreşte discuția de la om la om, civilizat şi cu cărțile pe masă, nu cu: „numai evreii au dreptul istoric…" să opereze cu Pumnul moştenit de la Vişinski şi cu Ordonanța.

„Nu numai fasciştii dar şi fascioții trebuie nimiciți, în România sunt cîteva milioane, dacă vă duc pe voi toți la Centrul Wiesenthal întrec şi pe Bill Gates la numărătoarea de dolari…

În lumea liberă România este egal cu fascismul şi comunismul.

Jos Fascismul!

Jos România!

Trăiască Libertatea!" (idem, p. 253).

Ce trist! Asemenea fraze mă fac să deschid Vechiul Testament, scriere atît de lăudată: „Iar cetatea preoțească Nobe a trecut-o prin ascuțişul sabiei: şi bărbați şi femei şi tineri şi copii, şi boi şi asini şi oi, tot a trecut prin ascuțişul sabiei" (*I Regi*, 22. I9); „Atunci a zis Saul purtătorului său de arme; Trage-ți sabia şi mă străpunge cu ea, ca să nu vină aceşti netăiați împrejur să mă ucidă şi să-şi bată joc de mine" (*I Regi*, 31.4); „Nu vestiți în Gat şi nu dați de ştire pe ulițele Ascalonului ca să nu se bucure fiicele Filistenilor, ca să nu prăznuiască fiicele celor netăiați împrejur"(*II Regi*, 1. 20).

De unde această încredere de sine, ca să nu folosesc alt cuvînt, „numai noi avem dreptul"? De unde acest „drept"? În baza căror justificări istorice şi culturale? La începerea războiului, Partidul Comunist Român, care număra doar două sute de membri, minoritari ca etnie în cea mai mare parte, era în afara legii. România se zbătea între Diktatul de la Viena şi Ultimatum-ul moscovit, care o amenința la fel de înverşunat, cu secera şi cu ciocanul. S-a auzit atunci, la fața locului, în momentul sfîrtecărilor de moarte, vreo voce în

favoarea noastră, împotriva Diktatului, a Ultimatum-ului? Din contra, aceşti „numai noi" (aşa a şi fost), în spirtul tradiției vechitestamentare, s-au grăbit să vină odată cu fiii Katiuşei pentru a instaura comunismul şi a făuri legi după bunul plac. Toate se cunosc la fel de bine în Est şi în Vest, de toată lumea. Din păcate, continuă să fie ocolite, pentru a se abate atenția în alte direcții. Cînd se va renunța la limbajul acuzator şi persiflant („fascist", „antisemit", „stupid people" etc.), fabricat în tabere comuniste de instructaj, în aşa-zise „Tribunale ale Poporului", iar mai nou, în studiouri de presă), mai mult ca sigur se vor ivi şanse de dialog folositor.

Cum am mai afirmat, propoziția cu care Paul Goma deschide *Săptămîna roşie*, repetată în toate cele trei variante ale cărții, ar putea constitui un punct de plecare pentru ambele părți. Reamintesc pasajul: „Care să fi fost motivul, pretextul, temeiul – sau/ şi cauza – pentru care, din prima zi a Campaniei antisovietice a celui de al Doilea Război Mondial (22 iunie 1941), cu nebănuită cruzime, românii i-au masacrat pe evrei, atît pe solul național – Pogromul de la Iaşi, Trenul Morții, Basarabia şi Bucovina liberate de bolşevici – cît mai ales în Transnistria? Care să fi fost resortul criminal ce, dintr-o comunitate ca a noastră, dacă nu legendar de tolerantă, atunci sigur: îndelung răbdătoare, a făcut să devină peste noapte (corect: în intervalul de doar un an: 28 iunie 1940-22 iunie 1941) una majoritară, fățişă feroce, antievreiască, încuviințînd măsurile guvernamentale de persecutare, apoi de lichidare a evreilor?" (*Săptămîna roşie*, prima variantă: Museum, Chişinău, 2003, p. 5).

Se pot face substituiri, mai ales că datele de teren permit o asemenea operație ipotetică. Textul ar suna aşa: „Care să fi fost motivul, pretextul, temeiul - sau / şi cauza - pentru care, din prima zi a *Ultimatumului sovietic adresat României (28 iunie 1940),* cu nebănuită cruzime, *evreii i-au masacrat pe români*, atît pe solul național…"; cuvintele subliniate indică „substituirile" în cauză. Sau „numai noi" avem „dreptul" să punem întrebări, indiferent de temeiul acestora; „numai noi" avem „dreptul" să ucidem, indiferent cînd şi în ce împrejurări? Crima este şi rămîne crimă, o ştie

tot *stupid people*. Despre ea nu se vorbeşte şi nu se decide decît în termeni juridici, corect şi la obiect, nu în fraze gălăgioase, proprii presei de scandal.

Cum am semnalat şi cu alt prilej, Paul Goma începe cu începutul, cu întrebarea răscolitoare, fără intenție de acuză într-o direcție ori de părtinire în alta, ca adevărul să nu mai umble cu capul spart. Mai mult, el citează, pe parcursul lucrării numeroase cazuri de vinovăție, de atacuri ucigaşe ale românilor împotriva evreilor, fie spontane, fie organizate. Rămîne de văzut şi de stabilit în cadru civilizat dacă românii au sărit „din senin" (cum acuză de zor „o parte a presei") la omor, *ceea ce ar fi de neiertat*, împotriva unei populații civile paşnice, doritoare să conviețuiască în condiții normale, omeneşti, cu autohtonii care îi primiseră în spațiul lor doar de cîteva decenii. Multe exemple din *Săptămîna roşie* par concludente, la o primă lectură, în defavoarea românilor şi de-a dreptul îngrijorătoare. Şi ele trebuie aduse în discuție la Nürnberg II; deşi au fost la vreme condamnate de către tribunalele militare de resort şi de opinia publică românească.

Numai noi? Prin acest „numai noi", afişat cu aroganță şi gălăgios, se poate naşte bănuiala că „una din părți" refuză să se prezinte în fața instanței ori să intre în dialog, deschis şi înțelept. Dar şi divinitatea supremă, din toate religiile întemeietoare de cultură, s-a „coborît" să dialogheze cu oamenii, să-i îndrume cu părintească grijă, să-i pedepsească pe vinovați după gravitatea păcatelor; iar după ce a devenit ceea ce se numeşte *deus otiosus*, în post-cosmogonie, a avut grijă să lase succesori întru continuarea relațiilor pacifiste, pentru asigurarea armoniei umano-cosmice. O singură dată unul dintre ei (Iahve, ca să spunem aşa) şi-a ținut secretă identitatea, cînd a rostit propoziția: „Eu sînt cel ce sînt". Dar să nu amestecăm aspecte de ordin religios într-o discuție care ține de interesele „lumii de jos". Ea se cuvine a fi purtată cu mijloacele care ne stau la dispoziție, fără prejudecăți şi pretenții destinate să tulbure şi mai mult lucrurile.

Aşadar, *românii au ucis*! (Nu: „ucis!", „ucis!", „ucis!", pur şi simplu şi încă „din senin"). Nimeni n-o contestă. Dar

trebuie să rămînem la simpla afirmație? Cui i-ar folosi? Vom vedea îndată că înseşi forțele de comandă, de decizie şi de ordine (acelea blamate automat şi mereu!) au trecut la măsuri urgente şi drastice împotriva făptaşilor, ca răul să nu se întindă, mai ales în condițiile grele ale războiului. Mi se pare normal: acțiunea armată a românilor, îndreptată împotriva puterii comuniste devastatoare nu se putea susține decît cu exercitarea controlului sever asupra spațiului propriu, înainte de toate. Cine lasă să pătrundă elemente duşmănoase, adesea înarmate şi susținute zdravăn din afară, în propriul dispozitiv de luptă? Problema care deranjează în tabăra lui „numai noi" nu este aceea că Paul Goma citează cazuri de români vinovați (din contra, în felul acesta mingea este ridicată la fileu, pentru a intra în stăpînirea presupusului preopinent de bună credință), ci segmentul din fraza citată, cu care autorul începe discursul, acuzator pentru ambele părți, în toate variantele şi în toate cărțile: „Care să fi fost motivul…?", cu reformulare imediată: „Care să fi fost resortul criminal…?". Asta obligă nu numai la dialog, ci şi la formularea unui răspuns; dar nu în manieră improvizată, re-acuzatoare (amintind de formula comică a jocurilor de copii: „ba tu"-„ba tu").

În *Arhiva Ministerului Apărării Naționale* (fond 948, Secția 2, dosar nr. 941, f. 558-566), se păstrează un document pe care l-am mai citat, cu data de 7 iulie 1940. Este vorba de un raport de specialitate, pe secțiuni, privind comportarea populației, români şi evrei, la data respectivă, atît în teritoriile ocupate recent, cît şi în partea liberă a țării. Trecuse un an de la Diktatul de la Viena şi numai cîteva zile de la Ultimatum-ul sovietic, deci eram între amenințarea de moarte venită pustiitor asupra noastră dinspre fascism (cu zvastica în plină dezlănțuire, de se cutremurau toate țările mari ale Europei apusene) şi amenințarea de moarte din partea inversă, dar geamănă, sub semnul triumfalnic al comunismului roşu. Ne aflam, aşadar, imediat după *Săptămîna roşie* (28 iunie-3 iulie 1940), segment de timp în care evreimea, în marea ei mulțime comunistă, a comis crime şi atrocități indescriptibile, aliindu-se cu trup şi suflet puterii

moscovite care a repus stăpînire pe Bucovina şi Basarabia, prin forța tancului.

Paul Goma a reprodus în cartea sa secvența intitulată *Reacțiunea populației româneşti*. Cred că ni se pune la dispoziție un aspect documentaristic extrem de prețios pentru înțelegerea „antisemitismului" românesc, semnalat în împrejurări excepțional de grele, de viață şi de moarte, cînd evreimea comunistă s-a manifestat împotrivă mai mult decît duşmănos. Iată fragmentul de text în întregime:

„– În ziua de 1 iulie a.c. în trenul rapid Nr. 52, însoțitorul trenului şi soldatul Popa au bătut pe evreul Max Mendel din Bucureşti (…). În acelaşi tren mai mulți soldați au bătut (…) pe evreii Weiss P. Lupu din comuna Dej, Baruh Gross din Galați şi Burcamin Gutman din Piatra Neamț".

„– În ziua de 2 iulie a.c. din trenul Nr. 8006 Galați-Buzău evreul Hovenstein Simion din Bucureşti a fost dezbrăcat şi lăsat în pielea goală, după care a fost aruncat jos în stația Făurei (…)".

„– În noaptea de 3 spre 4 iulie a.c. a fost găsit aruncat din tren între stațiile Tecuci şi Cosmeşti evreul Leiba Segal (…) fiind rănit la cap, a fost internat în spital (…). Rănitul declară că a fost aruncat din tren (…) de mai mulți militari".

„– În aceeaşi noapte a fost bătut de militari (…) evreul Grepner Simion din Focşani; coborînd în stația Rîmnicu Sărat pentru a reclama a fost din nou bătut de un aviator".

„– În ziua de 4 iulie a.c. a fost adus în stația Deduleşti la Brăila (…) evreul botezat Heliab Panait, licențiat al Academiei Comerciale(…). Numitul a declarat că (...) a fost insultat de mai mulți călători din tren, apoi aruncat jos. Nu cunoaşte pe agresori, însă crede că unul ar fi polițist, iar altul artist la Teatrul Muncă şi Voe Bună".

„– Din trenul rapid Nr. 51 au fost aruncați, între stațiile Monteoru-Buzău, evreii Iancu Moise din Roman şi Iosif Marcu din Opnic-Slănic, premilitar, care a fost tăiat de tren. Din acelaşi tren, între stațiile Berbecu şi Joița au mai fost aruncați indivizii Schehter Izrail din Bucureşti, soldat cu ordin de chemare al unui regiment de aviație care, în stare gravă, a fost transportat la spitalul militar din Buzău, şi

Emanoil Rigler, de 37 ani, funcționar comercial din comuna Dudeşti-Ilfov.

„– Între stațiile Vintileanca şi Ulmeni au fost aruncați din tren trei indivizi, fiind accidentați mortal. Pînă în prezent nu au fost identificați".

„– Cu trenul personal 508 a fost adus la stația Buzău (…) locotenentul Beregler Edmund, originar din Hodoşul de Mureş-Turda, din compania de fortificații Rîmnicu Sărat, aruncat din trenul rapid (…)" (*Săptămîna roşie*, p. 222-223).

Asemenea accidente regretabile au avut loc pe tren între români, de regulă militari, şi evrei de diferite profesiuni. Ele aveau caracter spontan si individual, dar fără amploare. Nu era nimic organizat, agitatoric, în grupuri instruite din vreme, cum s-a văzut că practicau evreii, exact în aceeaşi secvență de timp, în Bucovina şi Basarabia, la umbra baionetelor victorioase. Este de presupus şi chiar de înțeles că militarii tocmai se retrăgeau din ținuturile atunci răpite. Aşa se explică sensibilizarea lor, neobişnuită în momente normale, urmare a umilințelor şi jignirilor la care fuseseră supuşi, în propria lor patrie, din partea populației civile evreieşti, în primele zile ale Ultimatum-ului. După cum este de presupus că şi unii dintre evrei, indiferent de profesiune, provocau stări tensionate. Se aflau la comanda organizațiilor comuniste interesate să producă destabilizare în țară. Documentele militare româneşti au reținut numeroase situații de acest fel. Paul Goma le aminteşte în cartea sa. În exemplele de mai sus, se pomeneşte şi cazul unui evreu militar. Se ştie că unii dintre aceştia făceau propagandă comunistă în armată. Sorin Toma, militar fiind, cînd în armata rusă, cînd în cea română, a îndeplinit asemenea misiune, cum singur mărturiseşte şi încă nu de multă vreme, într-un număr din „Adevărul literar şi artistic" (27 febr., 2001, p. 8-9)". Să mai reținem că forțele de ordine interveneau în atenuarea conflictelor. Victimele, fie români, fie evrei, primeau ajutoare sanitare la nevoie, ceea ce nu s-a văzut din partea evreilor, care, din contra, în zilele negre ale Ultimatum-ului îi vînau pe români în chip organizat şi în masă, cu intenții de exterminare.

Rețeaua stațiilor de cale ferată era solicitată mai intens pentru că acolo se aflau postate puncte militare de îndrumare a ostaşilor în retragere, rătăciți de propriile unități în vîltoarea evenimentelor. Tot pe acelaşi traseu forțele de ordine se intersectau cu grupuri de evrei comunişti. Aveau alte comenzi de executat. Pe parcursul retragerii din Bucovina şi Basarabia, Armata primise dispoziții severe să nu răspundă provocărilor, dar partea adversă a speculat intens acest ordin, de care avea cunoştință, astfel că atacurile împotriva românilor erau organizate, masive şi pe față. Ordinele militare îşi menținеau valabilitatea şi dincoace de Prut, dar bandele comuniste evreieşti nu mai aveau aceeaşi acoperire din partea sovieticilor, aflați la oarecare distanță. Aşa că primeau replici, uneori dure:

„Lt. col. Borş Gheorghe, fost inspector P.P. la Bălți, în călătoria ce a făcut cu C.F. pe parcursul Iaşi-Bacău, în ziua de 1 iulie a observat la toți ostaşii o stare de spirit foarte agitată contra evreilor, stare de spirit care a dat naştere la acte de agresiune ce au degenerat în bătăi şi chiar omoruri, astfel:

1. În stația Cucuteni, un evreu în haine militare a fost surprins cînd a scos un revolver din buzunar cu intenția probabilă (de a trage) într-un general ce se afla pe scara unui tren în trecere. Evreul a fost dezarmat de serg. Paveleanu din Reg. 6 vînători şi apoi bătut şi străpuns cu baioneta de mai mulți ostaşi. În această stație alți doi evrei au fost aruncați din tren, trăgîndu-se asupra lor.

2. În stația Tîrgu Frumos un alt evreu găsit cu un revolver şi o grenadă de buzunar a fost dezarmat şi apoi omorît.

3. În stația Bacău 2 evrei au fost bătuți şi predați poliției gării..." (cf. *Săptămîna roşie*, varianta Anamarol, p. 204-205).

Cititorul poate afla din bibliografia de specialitate (rapoarte militare, anchete juridice, mărturii la fața locului ale unor personalități de seamă etc.), de tipul aceleia utilizată şi de Paul Goma, că Armata interzicea, sub aspră pedeapsă, acțiunile particulare ale ostaşilor. Se dorea ca problema să fie

ținută sub control militar şi juridic, pentru a nu căpăta aspecte şi mai grave. S-au pus în circulație *ordonanțe* în acest sens şi ele trebuiau respectate. Un asemenea *ordin* a fost trimis Armatei de către I. Antonescu, la 4 iulie 1941, aşadar, imediat după începutul războiului şi mult înainte de a se ajunge în Transnistria (pentru a se face loc lagărelor de ocrotire şi de pază). Paul Goma îl reproduce în întregime, iar eu rețin, pe urmele lui, partea finală:

„Nu este admisibil ca fiecare cetățean sau fiecare soldat să-şi asume rolul de a soluționa problema evreiască prin jafuri şi masacre. Prin asemenea procedee arătăm lumii că suntem un popor nedisciplinat şi necivilizat şi punem autoritatea şi prestigiul statului român într-o lumină cu totul neplăcută.

Opresc dar cu desăvîrşire orice acțiune pornită din inițiativă individuală şi fac răspunzătoare autoritățile militare şi civile de executarea întocmai a acestui ordin. Crime de asemenea natură constituiesc o pată ruşinoasă pentru neamul întreg şi ele sunt plătite mai tîrziu de către alte generații decît aceea care le-a comis.

Cei ce se vor abate ori s-au abătut de la ordinul de mai sus vor fi dați în judecată şi li se vor aplica sancțiunile cele mai severe prevăzute de lege (*Săptămîna roşie*, p. 300).

În acelaşi spirit justițiar şi aproape în acelaşi moment, generalul Ioanițoiu, şeful Marelui Cartier General, a difuzat un ordin de urmărire avînd cuprinsul:

„1. Am ordonat ca plot. de rezervă Manoliu de la Divizia 14, care a fost unul din principalii vinovați de jafurile de la Iaşi să fie imediat arestat şi trimis în fața Curții Marțiale pentru a fi judecat. Nu am primit pînă acum nici un raport în această privință. 2. Nu am primit de asemenea raportul asupra măsurilor luate contra sublt. din Reg. 2 a.g. de la Galați pentru jafurile comise asupra magazinelor evreieşti. Aştept, pînă la 4/7 1941, raport asupra ambelor chestiuni" (*Săptămîna roşie*, p. 301). Şi cînd te gîndeşti că generalul Ioanițoiu a fost, peste numai 5 ani, condamnat la moarte de Tribunalul Poporului, condus de Alexandra Sidorovici!

Adevărul se află în documentele de arhivă. Ele trebuie căutate, puse în ordine cu răspundere şi fără prejudecată şi arătate lumii deschis, curajos, spre folosul umanităţii. Ocultarea lor lasă loc improvizaţiilor, politicianismelor, zvonurilor păguboase; iar pe măsura curgerii timpului, povestea Războiului al Doilea Mondial, cu tot ce i-a premers şi i-a urmat, devine tot mai întunecată. Se predă în şcoli, se ţin cursuri universitare, sesiuni ştiinţifice, dar după surse prefabricate, după scheme de gîndire care nu au nimic comun cu suferinţele martorilor acelor vremuri.

Istoriografia mai nouă începe să facă deosebire *doar stilistică* între apariţia-evoluţia fascismului (-nazismului) şi comunismului. Cu alte cuvinte, ambele se aseamănă, pînă la contopire aproape, în privinţa condiţionărilor spaţio-temporale şi a criminologiei: peste tot pulsiunile thanatice s-au întins şi au funcţionat fără oprelişte, întărite de colaboraţionişti locali. Adesea protagoniştii au jucat cu aceeaşi forţă distructivă şi într-o parte şi în alta. Bomba care a explodat la Hiroshima era proiectată, într-o variantă, pentru Moscova; cînd iudeo-sovieticii serbau instalarea lor triumfală la Chişinău, pe data de 6 iulie 1940, în tribuna oficială, alături de Hruşciov, se afla şi un comandament german SS. România, părăsită de aliaţi, se găsea victimizată, fără speranţă, între Diktatul fascist şi Ultimatum-ul comunist. Iată punctul de plecare în studierea problemei, în ce ne priveşte. Numai aşa se poate constata dacă suntem, într-adevăr, „fascişti", „criminali", „burjui", cum curgeau acuzaţiile comuniştilor din anii Tribunalului Poporului. Al doilea pas, la fel de necesar şi decisiv în desfăşurarea discuţiilor, ar consta, am mai spus, în asumarea actelor făptuite. În *Săptămîna roşie*, Paul Goma, apelînd la arhive şi ţinînd cont de propria experienţă de închisoare şi de combatant pentru drepturile omului, face dezvăluiri utile. Sunt invitaţi şi acuzatorii noştri s-o facă, în aceeaşi măsură. Afirmaţii de tip „numai noi avem dreptul" să vorbim, simpla invocare a statisticilor care nu se confirmă, a trenurilor morţii, a deportărilor, etc., fără documente clare ţin de retorica publicitară.

Cînd prezentul şi trecutul sunt „a filei două fețe" (cum ar spune un reputat autor modern), „a înțelege şi a explica trecutul nu mai este un lucru atît de simplu". L-am citat pe François Furet, specialistul cel mai bine cotat, la ora actuală, în problematica idelogiilor de stînga, indiferent de geneza şi de „ereditatea" lor: revoluțiile franco-moscovite (1789, 1917), dogmatica primatului economic din manifestele marxiste, strategiile leniniste ale luptei de clasă. Impozanta lucrare a lui Furet, *Trecutul unei iluzii*. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX (*Le passé d'une illusion*. Essai sur l'idée communiste au XX-éme siècle, 1995; varianta românească, Humanitas, 1996), asociată cu nu mai puțin impunătoarea *Fascismul în epoca sa* (*Der Faschismus in seiner Epoche*, 3 vol. 1963) de Ernst Nolte sunt indispensabile pentru „atelierul" istoriografului contemporan. Ambii autori au cîştigat o binemeritată faimă internațională, îndeosebi cu prilejul dialogului colegial şi ştiințific din paginile publicațiilor „*Liberal*" şi „*Commentaire*", 1996,1997-1998. Este vorba de un schimb de scrisori „despre secolul XX, despre comunism şi fascism", reunite în volum sub titlul *Fascisme et Comunisme*. Plon, 1998 (ediția românească, Univers, 2000).

Pot fi surprinse puternice înrudiri de gîndire cu *Săptămîna roşie*, în partea documentaristică şi interpretativă a acestor lucrări. François Furet şi Ernst Nolte numesc „revizionism" intenția mai nouă a stîngii comuniste, desprinsă ori nu de sovietism, de a relua în forme partizane şi dirijate tema atrocităților comise pe întinderea secolului XX european. Unele jocuri retorice au intrat într-o sintaxă mai elaborată şi sub patronaj înalt, dar se continuă campania antifascistă şi antihitleristă de pe vechile poziții bolşevice. Astăzi a devenit un fapt comun, izvorît din judecată mecanică: „Cel de-al Doilea Război Mondial, constată la rece François Furet, care-şi întinde pînă la noi sinistra-i umbră, a scos fascismul în afara umanității, în timp ce Uniunea Sovietică se numără printre învingătorii săi, iar comunismul s-a descompus din interior, fără a fi învins" (p. 117). S-a produs ceea ce Bucovski a numit „integrarea monstrului",

mai ales după „înțelegerea" de la Malta. Dacă este să judecăm lucrurile între cauză şi efect, sub regimul „condiționărilor" şi al „situărilor", se arată la vedere, fără dificultate, că „Gulagul este anterior Lagărului Auschwitz" (François Furet, p. 31), iar „Bolşevismul nu e decît ultima formă a întreprinderii de dominație mondială a evreilor" (François Furet, p. 56). Aceste cuvinte aparțin unui istoriograf de mare valoare europeană, cu studii răspîndite pe glob şi unanim acceptate, fost „de stînga".

Istoricul german Ernst Nolte invocă şi el destule aspecte menite să dea serios de gîndit „revizioniştilor" care fac eforturi să iasă din contextul istoric, din „determinism" şi din „situări" concrete. Este vorba mai întîi de campania statisticilor, mereu reluată în reprize din ce în ce mai presante şi sub pretexte greu de înțeles. S-a pretins, după război, că cifra victimelor de la Auschwitz ar cuprinde 2,5 milioane, ceea ce „era o imposibilitate". Asta nu i-a oprit pe cei interesați s-o ridice la 4 milioane, s-o scadă la un milion şi iar s-o ajusteze la 1,5. Nici modul în care se poartă dialogul nu convine istoricilor de profesie. Adesea se apelează la invective, împotriva argumentelor. Pe de altă parte, termenilor tehnici li se dau accepțiuni improprii sau prea libere, ca pe timpul Tribunalului Poporului: „Din păcate, noțiunea de «antisemitism» este astăzi una dintre cele mai deviante şi mai instrumentalizate" (Ernst Nolte, p. 91). Dacă situația continuă, „în curînd nu vom mai putea vorbi de «libertatea de spirit» (loc. şi p. cit.). Cît despre noi, românii, se poate spune că am şi ajuns la acest „în curînd", dacă ținem cont de sporul de producție al legilor votate în Parlament, „zi de zi şi ceas de ceas", ca „la comandă".

Statisticile ridică şi la români probleme speciale, ca peste tot. Mai mult decît oriunde, ele depind de caracterul fluctuant al populațiilor minoritare, în speță evrei. Din păcate, situația este speculată cu înverşunare, atenția fiind abătută în direcții cu totul greşite, de unde acuzații puse în circulație în grabă şi mult peste limita credibilității. Să admitem două variante în stabilirea punctului de plecare pentru desfăşurarea discuțiilor privind statistica

demografică, ambele confruntabile pe parcurs. Ar fi vorba de o statistică istorică, realizată sub control oficial şi în momente succesive. Şi de data aceasta se simte nevoia mai multor categorii de operații, pentru că alta a fost ritmica apariției elementului evreiesc în Bucovina, alta în Basarabia, alta în Muntenia, alta în Moldova. Potrivit unei informații scrise de la 1810, deci după un secol de ocupație rusească, în Basarabia erau 3000 de evrei. Să presupunem că, înainte de cunoscutul tratat de amiciție dintre Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir (1711), elementul evreiesc era ca şi inexistent. La rîndul său, Ion Ghica notează că în vremea Regulamentului Organic nu existau evrei în Bucureşti. Cred, totuşi, că lucrurile nu trebuie luate la modul absolut.

Aşadar, Basarabia: Paul Goma construieşte schița istorică a statisticilor demografice, începînd cu „recensămîntul" din 1817, operație țaristă executată în baza unei recente legi imperiale a colonizării după planurile de perspectivă ale Moscovei; procentajul a fost în favoarea românilor, 85%, în raport cu 15% străini (polonezi, ucrainieni, nemți, evrei). Au găsit adăpost pe teritoriul Basarabiei şi printre români 19.130 de evrei: „un număr considerabil de evrei lipsiți de drepturi, persecutați, masacrați, «pogromizați», în Galiția şi în Ucraina" (*Săptămîna roşie*, p. 102). Statisticile următoare scot şi ele la iveală noi valuri de emigranți, marginalizați şi alungați, după toate probabilitățile, din imperiu. De reținut cu titlu ilustrativ, tot pe urmele lui Paul Goma, statistica din 1897. De data aceasta, proporția elementului românesc scade drastic la 47,58 %, însumînd 920.919 locuitori, în timp ce evreimea se ridică la 228.158. Observația lui Paul Goma: „În 87 de ani numărul «moldovenilor» crescuse de 3 ori; în 87 de ani numărul ovreilor crescuse de 75 ori". Asta nu mai înseamnă evoluție normală, ci colonizare în toată regula. Înmulțirea necontenită a valurilor de populație a dus în forță la ideea agresivă „Vrem Moldova pînă la Seret!". Există tendința în ultima vreme să se treacă cu vederea pomenita categorie de cifre statistice. Nu ştiu dacă este bine sau rău; mai degrabă, rău.

Pentru a doua variantă a discuției pe teme demografice, se ia ca bază recensământul de la 30 decembrie 1930, documentația acestuia aflîndu-se în posesia Institutului General de Statistică. Paul Goma face trimiteri la informațiile respective în două rînduri, la pp. 229-230 şi la pp. 242-243. Aflăm că cetățenii români de religie mozaică reprezentau 4,2% din populația țării întregite, adică 756.930 locuitori. La data respectivă, statul român purta răspunderea vieții şi existenței lor, cu toată forța şi autoritatea, în baza legii fundamentale, Constituția, şi fără nici o discriminare. Prin Diktatul de la Viena şi prin Ultimatum-ul sovietic (la care, din păcate, evreimea a avut o însemnată cotă parte), se înțelege că cifrele (şi nu numai), au suferit modificări, după cum urmează: 278.943 de evrei au rămas în teritoriile răpite de comuniști; 148.273 au ieşit din evidență prin pierderea Transilvaniei de Nord şi încă 846, după cedarea Cadrilaterului. „Cifra exactă a evreilor pe teritoriul rămas nu depăşeşte, după toate probabilitățile, 400.000, adică, 2,6-3% din populația actuală" (cf. *Săptămîna roşie*, p. 243). Se spune în Raport „după toate probabilitățile", întrucît multe grupuri de evrei au trecut granița spre răsărit, începînd cu primele zile ale Ultimatum-ului. Punctele de graniță erau pur şi simplu asaltate, evreii fiind ajutați de trupe ruseşti care abia aşteptau să producă încăierări.

Citim într-un raport militar din data de 4 iulie 1940: „La Galați există un număr de circa 10.000 de evrei ce vor să se refugieze în Basarabia, cazați în mai multe şlepuri în mijlocul Dunării. Problema hranei, higienei este foarte gravă. S-a intervenit la rezidență pentru soluționarea problemei" (*Săptămîna roşie*, p. 212).

După cum se vede, erau ajutați umanitar. În situație inversă, evreii sprijiniți de ruşi i-ar fi aruncat pe români în groapa comună, cum s-a şi întîmplat adesea. În ziua de 30 iunie 1940, au trecut în spațiul controlat de bolşevici 7.600 de evrei „prin punctele Ungheni şi Cristeşti, 2.000 de evrei prin Galați-Reni". Exemplele pot continua cu adaosuri atît de multe, încît nu se ştie ce mai rămîne din cifra aproximată de 400.000. Cu ea abia se începe, totuşi, discuția. A ne opri aici

şi a o afişa în grabă duce la riscul apariţiei listelor improvizate, de tipul celor pomenite de Ernst Nolte. Ele induc în eroare opinia publică şi afectează cursul istoriei.

Un exemplu de statistică elaborată cu discernământ şi credibilă în toate detaliile este *bilanţul* alcătuit de Marele Stat Major privind pierderile militare din scurtul interval 28 iunie-3 iulie 1940, adică în *săptămîna roşie*. Este vorba de 282 de ofiţeri din Armata română, ucişi ori reţinuţi ca prizonieri de forţele inamice invadatoare; au fost asasinate ori date dispărute, în acelaşi interval de timp şi în condiţiile retragerii, 42.876 cadre militare (soldaţi şi ofiţeri); se adaugă alte 356 persoane din aparatul administrativ. Fiecare caz a fost identificat în parte, controlat, verificat şi apoi trecut pe listă, la încheierea întregului procedeu de examinare, după efectivul şi apartenenţa la unitate. Dată fiind starea excepţională, de război, se impunea ca Armata să fie singura autoritate care să-şi asume răspunderea grea a situaţiei de front. De aceea documentele elaborate erau înainte de toate militare ori sub control militar şi destinate fondului secret, nu propagandei publicitare. În baza lor se luau hotărîrile imediate, concrete, vitale.

Fiecare grup demografico-etnic şi categorie de populaţie îşi găseau plasamentul propriu în strategia generală a momentului, după capacitatea de a sprijini sau nu forţele româneşti angajate în luptă. Se cuvine reţinut cu atenţie următorul pasaj dintr-o lungă scrisoare-raport adresată de Mareşalul Ion Antonescu generalului evreu Clejan, membru activ şi sprijinitor al armatei noastre în istoria campaniilor antibolşevice. Scrie Mareşalul: „În războiul actual care se extinde asupra întregului glob pământesc, evreii nu sunt iertaţi de suferinţele şi mizeriile pe care aproape întreaga omenire trebuie să le îndure. Dacă în timpul lipsei alimentelor şi a condiţiilor neigienice de viaţă au fost secerate şi vieţi ale evreilor, aceasta înseamnă că legile nemiloase ale războiului, pe care noi nu le-am provocat, au impus şi evreilor imperativul de a plăti tributul de sînge. Românii, care luptă în primele linii ale frontului, mor zilnic cu miile. Însă, ca un om de factură europeană, nu am suportat niciodată omorurile

împotriva nimănui şi nu pot să fac acest lucru. Am luat măsuri şi le voi lua şi pe mai departe, ca astfel de omoruri să nu se comită nici împotriva evreilor, oriunde s-ar găsi" (cf. *Săptămîna roşie*, p. 239) .Scrisoarea este ca un *testament*. Ea datează din 4 februarie 1944, doar cu cîteva luni înainte de trădarea de la Palat. Documentul aduce lămuriri convingătoare asupra profilului moral şi uman al celui mai important erou al vremii şi restaurează pe baze mai credibile cursul istoriei.

Calea şi adevărul ne aşteaptă. Nu ne rămîne decît voința de a porni în direcția descoperirii lor, curajos, fără prejudecăți induse prin procedee politicianiste. Istoricii apuseni dau semne, de puțină vreme, să accepte că secolul XX s-a străduit să-i transfigureze la chip, cînd sub masca fascismului, cînd a comunismului. La noi, răul a fost resimțit infinit mai grav. Chiar mortal, indiferent dacă se arăta dinspre Vest ori dinspre Est. Cînd dă peste o ştire, potrivit căreia „în noaptea de 13 spre 14 iunie 1941, joi spre vineri, a început deportarea masivă a basarabenilor şi a bucovinenilor"; cînd mai află că într-un singur an de „putere sovietică" au dispărut 300.000 de români prin deportări şi asasinate, orice ființă normală e cuprinsă de cutremurare. Dar cînd aflăm că în locul victimelor pomenite „au fost aduşi cca 200.000 de nemoldoveni", cuprindem cu mintea ceea ce apusenii nici măcar nu pot să-şi imagineze: tragedia noastră fără seamăn. Intenția ascunsă, dar pusă cu strășnicie în practică (de la 1878, vorba lui Paul Goma, de la 1918, de la Diktat, de la Ultimatum pînă astăzi, inclusiv) nu a fost şi nu este decît una: schimbarea proporției demografice. Mai precis, exterminarea românilor, colonizarea sistematică şi treptată a tuturor regiunilor țării.

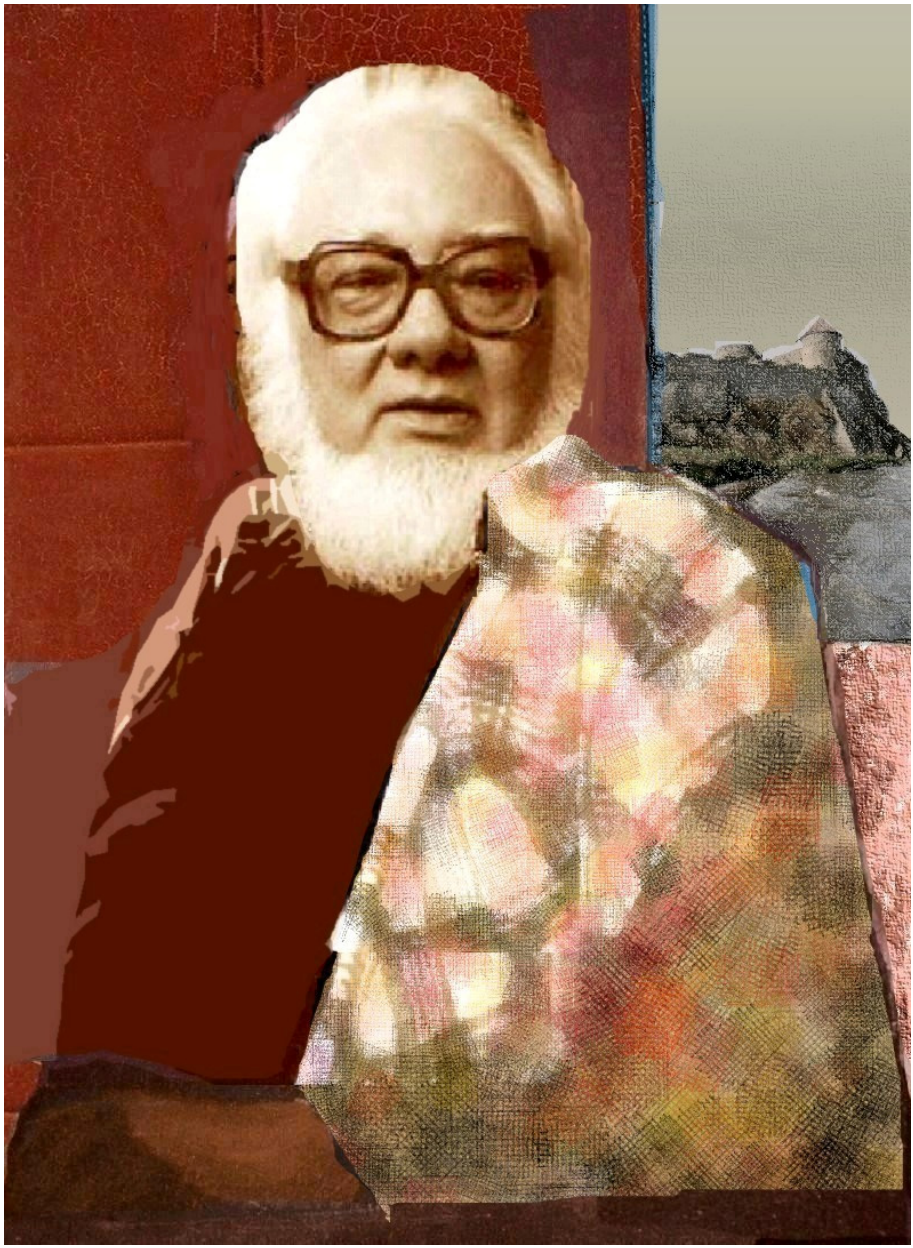

Capitolul VI

Re-profilări literare

1. Omul din Calidor

Nu cunosc alt scriitor român căruia să i se fi impus o grilă de receptare mai nedreaptă şi mai de nepătruns în propria-i cultură, spre cititorul de acasă, ca lui Paul Goma. Nu vorbesc de „proba grea", ca formă de verificare a potențialului valoric. În privința asta, scriitorul din Mana – Orhei şi mai-mult-decît-exilatul de la Paris s-a dovedit totdeauna a fi puternic şi capabil să inspire deplină încredere. Opera întinsă şi masivă stă în față, iar cine şi-a propus s-o parcurgă, fie şi parțial, poate depune mărturie în favoarea creatorului ei. Am în vedere, cu întristare, opreliştile ridicate în cale, la comandă, din interes partizanal ori din inconştiență, chiar de către „ai săi", interpretările tendențioase, învinuirile închipuite, minimalizările, marginalizările pînă la limita tragică a asasinatului scriitoricesc şi moral. Peste ani, autorul ține să amintească, nu fără cuvenitul reproş, perioada zbuciumată a începutului său editorial, în date şi în cifre:

„*Ostinato,* volum terminat în 1966, a fost publicat în limba în care a fost scris, româna, în 1992 – după 26 de ani de aşteptare;

Uşa noastră cea de toate zilele - terminat în 1968, publicat în româneşte în 1992 – 24 ani de aşteptare;

În cerc – (1970 – 1995) – 25 de ani de aşteptare;

Gherla (1972 – 1990) – doar 18 ani de aşteptare…;

Garda inversă (1973 – 1975) - a apărut la „Univers" – după «doar» 24 ani".

În schimb, unele dintre ele (şi, aş zice, cele mai importante) au văzut lumina tiparului la vremea aproxima-

tivă a redactării, în limbi străine de mare circulație. Astfel că, în anii duri ai Cortinei de Fier, după *Ostinato* (1971), *Uşa noastră cea de toate zilele* (1972) şi *Gherla* (1972), după aderarea la Charta Drepturilor Omului (1977), cu riscul vieții şi al morții pentru sine şi pentru tînăra lui familie, ca şi după *Patimile după Piteşti* (1981), Paul Goma devenise o personalitate mondială, ca om politic şi ca scriitor. Avea cale deschisă şi glorioasă spre cele mai înalte foruri internaționale, preşedinții de state, fundații culturale şi clericale, organizații ale omului; avea acces la edituri prestigioase, lansa scriitori în lumea literelor, punîndu-şi semnătura, în chip de recomandare; îşi vedea comentate romanele în publicații şi sub semnături reputate. Pînă şi unele dintre micile canalii care îl denigraseră în țară, cînd scăpau în lumea liberă, îl căutau, pe furiş, să-i ceară sfat şi ocrotire.

Paralel, în sens cu totul opus şi duşmănos, conducerea ceauşistă de la Bucureşti, integrată prin moştenire directă lagărului moscovit şi comunist, desfăşura o îndîrjită campanie de urmărire şi de lichidare a omului şi a operei sale. Unora dintre marii scriitori ai exilului românesc, Mircea Eliade, Eugène Ionesco, Al. Busuioceanu, care, de asemenea, îi incomodau pe extremiştii dîmbovițeni, li s-au făcut anume concesii, măcar pe sărite, la intervale de timp şi pe fragmente din opere. Nu şi lui Paul Goma. Lucrul trebuie să ne dea serios de gîndit; cu atît mai mult cu cît starea de încordare continuă. Să spunem că înainte de decembrie 1989, ea se explică prin faptul că lumea europeană se împărțea artificial în două lagăre. Dar astăzi? De necrezut mi se pare faptul că se încearcă motivări în cel mai ridicol şi absurd mod posibil: acuzațiilor vechi, fabulate în manieră comunistă, li se adaugă altele noi; firește, tot fără acoperire. Pe cine deranjează Paul Goma? Să fie la mijloc faptul că–şi apără „sărăcia şi nevoile şi neamul"? Sau că a rămas fidel, de unul singur, vechiului deziderat întru apărarea drepturilor omului (vis încă neîmplinit al omenirii moderne), ceea ce înseamnă, în fond, unul şi acelaşi lucru?

Cenzura oficială a fost, chipurile, desființată după căderea Cortinei de Fier; am intrat în libertate absolută,

adică de nici un fel, cum ar spune Petre Ţuţea, astfel că bucuria e (tot) de *mîna stîngă*. Războiul informaţional, reintrat repede şi în forţă în rol, măcinîndu-ne creierii deformîndu-ne facultăţile de memorizare, cu sistemele mass-media (plus şcoli dirijate dictatorial spre programe „alternative", societăţi culturale, instituţii pseudo-academice) înlocuieşte diabolic cenzura, produce mari pagube în viaţa sufletească a contemporanilor. Angajaţi de presă şi de publicitate, nicicum oameni de meserie, nicicum adepţi ai valorilor pozitive şi apărători ai adevărului, operează conform listelor albe-negre, după interese de grup şi la comandă. În aceste condiţii, cititorul obişnuit, fără pregătire suficientă ca să poată rezista minciuniadei, se ia după valul artificial creat, cedează, începe să nu mai aibă încredere în propria-i putere de judecată. Cartea, indiferent de statut axiologic, de fond de idei, devine o marfă oarecare. Ce mai înseamnă lectura? Aştepţi liniştit, pe cît se poate, să fii dirijat de la „centru", după apăsarea butonului de „dincolo", unde se decide cine trebuie să fie considerat sau nu scriitor. Proletcultismul este reciclat după voinţă şi în cea mai derutantă manieră cominternistă. Abia din acest punct subcultura are şanse să re-capete caracter „de massă", adică să cuprindă toate categoriile de „oameni ai muncii" şi nemuncii, de la preşedintele de stat la aurolacul ori cuţitarul din colţul străzii. De ce să ne mai mirăm că pe acelaşi raft de librărie şi de editură, „bine cotate", stau faţă-n faţă, ca *La masa verde* dintr-o cunoscută poezie (Maria Banuş), *Banchetul* lui Platon cu *Băgău* de nu ştiu cine. Masacrul în cultură este generalizat şi transformat în politică de „stat" (care aproape că nu mai există) şi de lojă masonică, peste tot activă.

Individul se vede nevoit să-şi asume pe cont propriu răspunderea lecturii, dar în lipsa unor repere orientative benefice şi verificate prin tradiţie culturală. Dificultatea se acutizează în cazul scriitorilor mari. Cititorului i se cere să deţină tehnica utilizării criteriilor valorice, ceea ce se dobîndeşte din greu, prin lectură îndelungată, sistematică şi activă. Da, acestea (încă) se spun şi se repetă la şcoală, dar se

vede treaba că problema trebuie luată şi reluată de la „început", întrucît şcoala, practic, nu mai funcţionează normal.

Dificultăţile cresc în privinţa scriitorilor „controversaţi". Nici unul dintre marile genii ale omenirii nu a scăpat, aici în Est, nevătămat de tăvălugul proletcultist de ieri şi de azi, al „luptei de clasă", al „primatului" conţinutului, al amendamentelor ideologice, etc. Astăzi Paul Goma deţine topul în cumularea de formule negaţioniste, puse în cîrcă agresiv şi absurd de slujitorii de presă. La vîrsta de numai cinci ani, cînd intra în viaţă, adică „debuta" ca martor şi participant la evenimentele tragice ale existenţei semenilor, i-a fost dat să asiste la spectacolul arderii cărţilor şcolii din satul natal, Mana-Orhei (Basarabia), unde tatăl său, învăţătorul Eufimie Goma, primise un asemenea ordin, împins din spate cu pistoale automate de o patrulă NKVD, condusă de tînărul Sapşa, fost elev în localitatea respectivă doar cu cîţiva ani înainte. Motivul arderii: cărţile incriminate erau scrise în limba română. Aşadar, „român" însemna ceva care trebuia neapărat distrus, nimicit, în serie cu „duşman", „odios", „burghez", „năpîrcă". Cuvîntul „fascist" încă nu apăruse ca epitet incriminatoriu (trecuse puţină vreme de la Pactul Ribbentrop-Molotov, dar în curînd avea să fie inclus şi el pe listă. Eufimie Goma a fost apostrofat la data respectivă cu epitetele-injurii amintite; fiul, Paul Goma, avea să le moştenească; ba, îmbogăţindu-şi rezerva, organele politice de la Bucureşti inventîndu-le, iar confraţii întru literatură, din patrie, punîndu- le în circulaţie.

Lucrurile nu s-au oprit aici, mai ales după căderea Cortinei. Autorul *Camerei de alături* şi al *Gherlei*, al *Patimilor după Piteşti* şi al *Săptămînii roşii* s-a trezit în palmares cu epitetul acuzator de „antisemit", pornit în văzduh ca un cartuş-trasor „de petrecanie", din cine ştie ce ascunzătoare urîtă. Asta întrece orice măsură şi putere de imaginaţie. Prin ce s-a făcut vinovat, ca „român", Paul Goma? Ce fapte a săvîrşit personal, ca să i se spună „antisemit"? De ce cărţile lui sunt nesocotite, blamate, terfelite ? Cum se face că elita noastră intelectuală, în măsura în care se mai poate

conta pe ea, se lasă antrenată într-un joc perfid, fără măcar a face efortul minim de a se trezi la realitate, cu demnitate şi respect pentru adevăr?

Nicăieri nu se află răspunsul exact şi de neclintit, decît în cărțile sale; gata formulat, doar să citim şi să ne lămurim pe deplin. Prin documente mărturisitoare, ca experiențe sensibile, totodată, şi de imaginație, pot fi spulberate acuzele nedrepte: cu condiția să fie citite cu bună intenție, fără prejudecată, cum i se pretinde unui lector responsabil şi matur; cu condiția să fie parcurse toate scrierile, nu preferențial, pe sectoare, mai mult sau mai puțin pe „placul" unuia ori altuia. Nu ne putem permite jocuri superficiale, receptînd, să zicem, cu precădere, jurnalele în defavoarea romanelor ori articolele de presă, redactate în perioada „Mişcarea Goma", fără a da atenție cuvenită memorialelor de închisoare. Mai ales că toate îşi corespund: transpuneri în chei variabile ale aceloraşi experiențe scriitoriceşti şi de viață trăită, la înalt nivel tensional şi zbucium continuu, din primii ani ai copilăriei pînă astăzi.

Paul Goma este o personalitate complexă a spiritului românesc. La o privire superficială, *omul–opera* derutează, nu se aliniază, nu „corespunde" celor învățate în şcoală, intrigă în aparență; dar totul capătă sens, cel puțin dacă facem raportări la destine şi la personalități. Colegii săi de generație, mulți dintre ei scriitori de valoare, au şi început să-şi pregătească retragerea, să-şi găsească adăpost în rafturile bibliotecilor. Goma rămîne neabătut pe calea proprie, primejdioasă, a urcuşului. Simte că nu s-a cheltuit îndeajuns; încă mai are putere de dăruire în folosul coetnicilor şi al umanității, cum a făcut- o permanent, pînă la sacrificiu de sine. Oricînd te poți aştepta la surprize plăcute: la tîrgul de carte „Gaudeamus 2008", cînd editura Curtea Veche a lansat o nouă „serie Goma", autorul a pus în raft două reeditări, dar şi o scriere inedită, *Infarct*, ca să convingă de permanenta-i tinerețe şi putere creatoare.

Dacă cititorul se decide să pornească serios la drum, el poate conta pe mai multe variante de lectură, puncte de plecare spre interiorul operei. Se pare că le-a avut în vedere

şi autorul, în diverse proiecte de editare. Într-o căsuță tipografică la *Arta refugii* (Anamarol, 2007), titlurile următoare sunt specificate pentru un „ciclu autobiografic": 1. *Din calidor*, 2. *Arta refugii*, 3. *Astra*, 4. *Sabina*, 5. *Roman intim*. S-ar putea să fie o inițiativă independentă a editurii. La rîndul ei, editura Curtea veche a început, cum spuneam, „seria de autor" (îngrijită de Flori Bălănescu), cu titlurile: *Gherla-Lăteşti, Adameva* şi *Infarct*. În cuvîntul lămuritor, *Gherla – o pledoarie*, Paul Goma introduce o schiță de „periodizare" pe care o decupez în întregime:

„În prima parte intră prozele (1965–'66) din volumaşul de debut: *Camera de alături.* Nu mă lepăd de cele scrise acolo, ci le pun la locul cuvenit.

În a doua parte intră romanele *Ostinato* (1965- '66), *Uşa noastră cea de toate* zilele (1968), *În* cerc (1970–'71) şi *Garda inversă…* (scris după întoarcerea din Franța, între 1973 şi 1975);

În partea a treia pun *Gherla,* „deschizătoare de serie";

În a patra: volumele de mărturie scrise după stabilirea în Franța (20 noiembrie 1977): *Culoarea curcubeului* (1978) şi *Soldatul cîinelui* (1982);

În a cincea: *Patimile după Piteşti* (1978–1979);

În a şasea: „ciclul femeilor"–*Bonifacia* (1983), *Justa* (1985), *Castelana* (1985), iar *Ela* (1983) şi *Venina* (1984*),* neterminate, fiecare cu o sută de pagini;

În secțiunea a şaptea: „ciclul autobiografic" (deşi toate cărțile sunt… autobiografice): *Din calidor (*1983); *Arta* reFugii (1984-88), *Astra* (1986-88), *Sabina* (I: 1987; II: 1988) şi *Roman intim* (1989).

Mă opresc. Nu fiindcă s-au făcut 22 de cărți (din cele 42 scrise pînă acum [60 pînă în 2007]), ci pentru că aici există un alt semn de hotar - şi nu doar cronologic: decembrie 1989".

Cum recunoaşte autorul însuşi, biograficul îşi face simțită prezența peste tot, chiar şi în *Camera de alături*, cea mai „ne biografică" scriere a lui Paul Goma. Este cartea de debut editorial (1968), după experiența de detenție Gherla–Lăteşti. Volumul cuprinde proze scurte, cum se obişnuia să se pretindă atunci debutanților, iar unele texte şi-au făcut stagii

îndelungate, „de închisoare” şi ele, prin redacţiile revistelor („România literară”) şi prin sertarele editurilor, ca şi fragmentele din *Ostinato*. Scriitorul din Mana-Orhei încerca, de dragul debutului, o notă de risc ideologic, absolut conştientizată; cu alte cuvinte, să înscrie în pagină personaje şi scene din viaţa curentă. Asta a şi făcut. Dar, spre deosebire de confraţii de breaslă, prea supuşi canoanelor vremii, Paul Goma credea că nu numai viaţa politizată din fabrici şi de pe ogoare trebuia să constituie subiecte literare de interes acut şi general; ci şi lumea închisorilor, a deţinuţilor politici, despre care nu se rostea nici un cuvînt, dar care afecta în mod dramatic fiinţa întregii ţări, prin colosalele deportări de populaţie, prin oficializarea asasinatului, prin decapitarea elitelor profesionale, prin decimarea categoriilor de vîrstă ori etnice, îndeosebi români şi germani (saşi, şvabi).

Aşadar, în *Camera de alături* îşi găsesc loc aspecte din viaţa de detenţie, mai discret ori mai afişat, unele cu referire la persoana autorului sau la cunoştinţe apropiate. Proza *Singurătatea alergătorului de twist* se deschide cu descrierea unui fel de „fort 13” fantastic şi obsedant. Personajul este o victimă a „re-fugii”, transformat într-un dansator fantomatic, în curgere mecanică, avînd permanent în faţă un „acolo”, în înfruntare cu un „aici”, ca închipuiri ale „celularului mare”. O şi spune, în sensul că şi „aici” şi „acolo”, „singur fiind, nu eram deloc singur”. În altă proză, intitulată *Aia* (poate să însemne „moarte” ori „celular”) este prezentat un caz de dromofobie (cuvîntul aparţine autorului). Personajul Liţă Boc şi-a dorit să fie „purtător de veşti”. Pentru asta şi-a ales meseria de clopotar al satului ori de gornist în armată, ca să poată fi auzit de „aici” – „acolo” sau, în alţi termeni, să-i deştepte pe oameni din somnolenţă pentru a înţelege ce se întîmplă în jur. Liţă Boc a fost transferat, în *Ostinato*, sub chipul lui Guliman, „zis Porumbelul, zis Pendulul, zis Navetă, zis Moş Ajun”. Fusese arestat de vreo douăzeci şi cinci de ori, însă trecea „nepăsător” dintr- o stare în alta pentru că îşi făcuse un crez în a transmite mesaje, cu mari sacrificii, cu mare dăruire, de la cei „dinăuntru” la cei rămaşi „afară”. Se dovedeau a fi de mare trebuinţă asemenea servicii

periculoase, într-o vreme cînd închisorile, lagărele, coloniile de muncă erau pline de oameni cu totul şi cu totul nevinovaţi, cînd părinţi, copii, fraţi, surori, rude, prieteni erau brutal despărţiţi, cînd se întîmpla să treacă ani grei la mijloc, fără măcar să ştie unii despre alţii, în ce parte a ţării se află, dacă mai sunt sau nu în viaţă.

Dacă vrem să vorbim despre stilul scriitorului cum se cuvine, constatăm nu numai individualizarea pronunţată faţă de contemporanii săi, cum arătam mai sus; aspectele ce ţin de invenţie cunosc mutaţii cu totul şi cu totul aparte la mai–mult- decît-exilatul de la Paris. De pildă, personajul ca personaj nu numai că „seamănă cu”… autorul, chiar *este*! Invenţia nu se asociază pur şi simplu cu aparenţa: ea înseamnă o modalitate de spunere, dură şi răspicată; scriitorul, care este mai mult decît narator, nu se mulţumeşte doar să stea la masa de lucru şi să consemneze cu „obiectivitate” cursul evenimentelor; nici nu se agită inutil, ameninţînd că, la nevoie, schimbă condeiul cu puşca, dă foc bibliotecilor: el se vrea martor activ: „nu tace”, nu ascunde, nu literaturizează, nu se lasă ademenit, cumpărat, etc. Materia epică, romanescă se trage ca firul Ariadnei din propria-i biografie, ea însăşi un serial dramatic de evenimente trăite, memorabile, simbolice şi de interes maxim pentru istorie. Doar gradul de epicitate diferă de la o scriere la alta, în funcţie de rolul pe care naratorul- martor îl consacră cuvîntului: de *document* sau / şi *expresie sensibilă*, două aspecte congenere ale uneia şi aceleiaşi realităţi. *Ostinato* şi *Bonifacia* trebuie citite şi re-citite împreună. Ele reprezintă un roman în roman, fie luate separat, fie în asociere, iar respectiva linie stilistică se prelungeşte şi în alte scrieri, pînă în jurnale. *Bonifacia* a fost publicată (scrisă?) în 1983, la Paris şi narează anii celei de a doua studenţii, după detenţia ca „ungarist” şi după o perioadă de dromofobie, de muncă necalificată (trompetist ca Liţă Boc, vagonetar, fotograf amator, zilier prin cooperative agricole). Materialul faptic din *Bonifacia* se situează pe trei planuri învecinate: viaţa universitară (amfiteatre, colegi, profesori), relaţii cu unii dintre scriitorii bucureşteni, acţiuni ale poliţiei politice,

direct ori prin informatori recrutaţi dintre colegi pentru urmărirea fostului deţinut şi „bandit" Paul Goma, bănuit că ar scrie literatură „interzisă". Starea de spirit a eternei victime ni se dezvăluie prin cuvintele: „… nici o groază nu- i mai groază decît groaza de Securitate", (*Bonifacia*).

Într-adevăr, *comitea* „literatură interzisă". Textul cu pricina era dosit bine, scris şi re-scris în taină, cu înfrigurare şi teamă şi era, poate, o altă variantă la *Ostinato* ori la *Uşa noastră cea de toate zilele*. Iată de ce cărţile n- au putut fi tipărite integral în ţară, cum ar fi dorit autorul, cu riscul de a pune în alertă la maximum cenzura comunistă. În scenariul de urmărire, cum citim în *Codul „Bărbosul"*, au fost angajaţi 10 generali de securitate conduşi chiar de şeful statului, Nicolae Ceauşescu, „probînd fără tăgadă ordonarea şi conducerea *terorii*", şi i s-au întocmit autorului 43 de dosare. Ele se păstrează în Arhivele statului. Prezenţa românului Paul Goma la tîrgul internaţional de carte de la Frankfurt a însemnat într-adevăr un *tremblement,* un cutremur benefic pentru ideologia literară, atît din Est cît şi din Vest. Nici un alt scriitor român nu a cîştigat adeziunea intelectualităţii europene atît de rapid, de ferm, la asemenea proporţii şi nivel.

Memorialele, jurnalele, articolele de presă, studiile istorice tip *Săptămîna roşie* îşi au, de asemenea, importanţa lor, prin unicitatea în sine şi forţa adevărului. Mai fiecare dintre locurile celebre de detenţie (Jilava, Piteşti, Aiud, Gherla, Sighet, Canal, Bicaz, Bărăgan) a luat chip de cronică vie, datorită iniţiativei, înţeleasă ca datorie, a multora dintre martorii-victime, implicaţi direct şi conştienţi de importanţa conservării memoriei. Cînd spui Gherla, gîndul se duce imediat la Paul Goma. A mai scris *Patimile după Piteşti* în condiţiile auto-restrictive pe care le cunoaştem, iar textului i s-a dat formă de „roman", cu „personaje" şi cu scene „prefabricate". Dar cine a parcurs doar cîteva titluri de literatură concentraţionară constată, în mod paradoxal, că nimic n-a fost „inventat"; că relatările se confirmă prin mărturiile „piteştenilor" şi ale tuturor „piteştenizaţilor", asemenea lui Paul Goma. Închisorile constituiau un unic

celular devenit sinonim cu țara întreagă. De aici şi experiența general-comună în tragismul ei. A mai scris articole de presă, politice şi literare, în stil polemic şi cu intenții orientative. Multe sunt reunite în volumul *Scrìsuri* (cuprinzînd articole critice începînd din 1972, cînd autorul se afla în țară) şi apărute la Nemira (1999, 628 p.); de asemenea, mai multe volume de *Jurnal* (prima serie, vol. 1-3, tot la Nemira, 1996). Toate se remarcă prin exactitate şi respect pentru adevăr. Nici o idee convențională, nici o frază caducă. Istoricul literar de mîine va găsi aici ajutorul cel mai prețios pentru înțelegerea mult prea zbuciumatelor şi ocultatelor decenii ceauşisto- postdecembriste. Fiecare sector în parte constituie o cale posibilă de acces către inima operei. Există critici literari şi istoriografi care se opresc, din daltonism, doar la una dintre dimensiunile personalității scriitorului Paul Goma, diminuată şi aceasta din interese oculte: la publicistică, să spunem, ori la memorialistică. Cercetătorul de astăzi şi de mîine are datoria să abordeze cu mai mult curaj şi să valorifice cum se cuvine aspectele reprezentative şi esențiale care rezultă din creația romanescă a lui Paul Goma, originală, viguroasă şi care-l situează printre primii mari prozatori ai ultimelor decenii. Să se rețină: cine îl contestă *neargumentat* pe Paul Goma, îndeosebi astăzi, în condițiile libertății, nu realizează altceva decît să se sinucidă cu inconştiență. Mai mult, atît scandalurile de presă cît şi conspirația tăcerii, ambele devenite strategii curente printre caraliii de presă şi ai Puterii, sporesc faima scriitorului Paul Goma. Momentul Frankfurt a fost lămuritor pentru toată lumea. Dacă au urmat şi altele, cu atît mai rău pentru cei care le provoacă. Nu învață nimic din pățanie, adică din greşeala cu repetiție.

2. Momentul Goma

Istoriei literare îi va veni greu să explice natura frînturii dintre două momente din destinul existențial al lui Paul Goma, primul la care ne referim fiind cuprins între 1977

şi căderea Cortinei de Fier. Omul din Calidor a devenit, timp de mai bine de un deceniu, personalitate europeană, datorită, mai ales, Mişcării ce-i poartă numele, integrată Chartei Drepturilor Omului. Al doilea moment s-a ivit după revoluțiile „de catifea", autorul romanului *Ostinato* intrînd, treptat, într-un inexplicabil con de umbră. În prima secvență de timp devenise personalitate de renume, cum se prea bine ştie, fiind solicitat de organizații prestigioase (din care făcea parte, fiind în conducere) şi de interes civico-politic mondial; era ascultat în cancelariile unor mari preşedinți de state occidentale, în uniuni clericale, academice ori de massă; avea un cuvînt greu de spus în paginile unor publicații de seamă, care-l întîmpinau cu încredere, ca pe unul dintre cei mai curajoşi şi de temut (dovadă armata de ceauşei pusă pe urmele lui, campaniile de denigrare în stilul cominternismului, tentativele de eliminare fizică) purtători de cuvînt în numele adevărului şi libertății. Dacă s-ar scrie o carte pe această temă, bazată pe documente din presa vremii şi pe mărturiile contemporanilor, s-ar putea dovedi, fără îndoială, că, la data respectivă, Paul Goma îşi cîştigase faima de cel mai reprezentativ şi mai brav dintre români, impus prin forța discursului, prin calitatea morală a comportamentului civic, prin capacitatea de dăruire întru ajutorarea confraților de suferință şi de ideal.

Părea în firea lucrurilor ca, după căderea de poveste a Cortinei, Paul Goma să fi fost printre primii dintre cei chemați să restaureze ordinea la Bucureşti şi în ființa națiunii române, în conformitate cu tradiția şi cu statul de drept. „Am fi avut şi noi un Havel", adică unul „mai mic"; pentru că aşa ne duce pe noi mintea cînd ieşim în lume, „la oraş", în Vest: ne facem că ne mulțumim cu puțin-puțintel, ca să ne simțim bine în lumea diminutivelor. Dar n-a fost să fie nici măcar aşa, ci, cum ar spune însuşi Paul Goma, „muuult mai rău". Toate astea, în varianta în care forțele oculte, pe deplin prevăzătoare şi experimentate, n-ar fi operat după un plan propriu, cum s-a şi dovedit, de pre-schimbare şi re-înstăpînire a unui teritoriu dobîndit prin multe țesături diplomatice.

Dar nu de dorul politicalelor s-a hazardat Omul din Mana să plece în Vestul într-adevăr sălbatic. Ne convingem pe dată, fie şi dacă rememorăm cele cîteva secvenţe biografice bine cunoscute şi care arată întinderea preocupărilor autorului *Gherlei*, în sensul exact, esenţial, vital. În 1968, debutase editorial cu volumul de naraţiuni „incomode", tematic vorbind, *Camera de alături*. Este adevărat că Direcţia Presei în chip de cenzură politică a avut de furcă lungă vreme cu autorul care nu se lăsa manevrat ca orice slujitor al realismului socialist. Romanul *Ostinato* zăcea de mai multă vreme la Editura pentru Literatură, iar *Gherla* nu se clintea din sertarul Cărţii Româneşti. Nici „inevitabilul Gafiţa", nici Marin Preda nu dădeau semne de înţelegere cînd auzeau de „incomodul" Goma.

Toate provocau autorului mîhnire şi nelinişte. Pe deasupra, purta clipă de clipă grija vreunei percheziţii ori obstrucţii; fie la gazda sa mult îndrăgită şi înţelegătoare, anticarul Sterescu, fie în plină stradă, cum i se mai întîmplase; îşi tăinuia manuscrisele în diverse cotloane; îşi petrecea vremea printre colegi, la fel de „incomozi", în nesfîrşite dispute literare. Uneori, participau şi intruşi din „cealaltă" parte, persoane importante, ca Titus Popovici ori Dumitru Ghişe, ca să deruteze, să racoleze, să accentueze tensiunile dintre scriitori. Cînd a primit viza de călătorie în străinătate (1971), o formă mascată, în fond, de a-l face să rămînă pe alte meleaguri, cum şi-o doreau din răsputeri prigonitorii politici, uniţi cu cenzorii literari, Paul Goma s-a întors în biata lui ţară-ţărişoară. Tot pasiunea scrisului a avut cîştig de cauză, deşi perspectiva era sumbră. Dorea, se mărturiseşte, o documentare mai temeinică pentru proiectul de carte nouă, *Patimile după Piteşti*, realizabil numai în ţară, printre „ai săi", care mai rămăseseră. Nici o undă de interes în direcţia carierismului politic, nici un proiect de parvenire după vreo promisiune tăinuită.

Este adevărat că nu-i iubea pe comunişti şi, în aceeaşi măsură, nici pe ruşi; avea curajul, pînă la imprudenţă, să nu facă secret din asta. Ce ins cu judecată normală se putea alătura unor profesionişti ai crimei, cum n-a cunoscut

omenirea nici în timpurile cele mai barbare? Dintr-un asemenea motiv, s-a înscris, voluntar, în gărzile patriotice, atunci cînd Armata Roşie a invadat Cehoslovacia, în 1968; declara adesea, deschis, bărbăteşte, cum trebuia s-o facă fiecare dintre noi, că Basarabia şi Bucovina sunt teritorii româneşti din moşi-strămoşi, răpite prin forță şi diktat, că bolşevismul este o molimă mondială ce trebuie stîrpită, că trădarea de frate este păcat de moarte, întrecînd cu mult imaginarul vechitestamentar ori pescripțiile tratatelor de morală. N-o făcea din motive agitatorice, politizante; dorea, asemenea oricărui om de bună credință, ca povestea tragică a provinciilor ocupate din zona Nistrului, rețeaua de închisori din țară, aşa-zisa luptă de clasă, aşa-zisele „cuceriri" revoluționare ale masselor să fie recunoscute ca teme literare libere, astfel ca „inevitabilul Gafița" şi alții ca el să nu mai pretindă autorilor să se supună unor canoane absurde.

Partea a doua a secvenței biografice la care fac referință, de după aşa–zisa cădere a Cortinei, îl înfățişează pe Paul Goma, dacă este să ne luăm după „o anumită parte a presei", într-o situație incredibilă, paradoxală. În fapt, pare de-a dreptul tragică şi victimizantă; cealaltă era dramatică, agitată, dar eroică. Înainte, Omul din Calidor se arăta în toată grandoarea de luptător, „stăpîn" pe starea momentului, în plan scriitoricesc înainte de toate: publicase, *primul* dintre compatrioți cîteva cărți în edituri prestigioase, printre care *Ostinato*, romanul vieții, toate primite cu interes estetic, nu numai politic, de presa literară. Aşadar, Paul Goma devenea un nume în peisajul scriitoricesc al Europei încă „neunite". Prin el, intra în lume şi literatura română, cu mai multă susținere decît în perioada interbelică. Îl favoriza şi calitatea de membru al PEN-Clubului, chiar titlul măgulitor de reprezentant al scriitorimii din Estul Europei. Măcar sub acest raport ne puteam revanşa față de situația privilegiată, rîvnită de unii, a lui Havel, a lui Soljenițîn, a lui Kundera ori Michnik. Lui îi revenea răspunderea (şi i se potrivea de minune) să-i ajute civic pe intelectualii aflați la nevoie, după caz şi urgență. Nu ştiu cîte persoane au beneficiat, în această privință, dintre literații estici, polonezi, ruşi, bulgari; dar

scriitorii români sprijiniți se cunosc (şi încă nume marcante), parcurgînd însemnările de jurnal ale lui Paul Goma. Îl căutau pe furiş cînd reuşeau să scape temporar în Vest, îi vorbeau cu respect şi în şoaptă. Partea delicată este că unii făcuseră gestul necolegial, votînd cu prea mare uşurătate, doar cu puțină vreme înainte, excluderea sa din Uniunea Scriitorilor, la comanda organului ceauşist, în 1977. Omul din Mana cunoştea situația în tot penibilul ei, dar ținea cont de contextul politic nociv, oarecum atenuant pentru împricinați.

După decembrie 1989, *scenariul Goma* a fost montat în două variante: una de tolerare, alta de denigrare pînă la atac violent, schimbîndu-se doar garnitura de epitete injurioase: „duşman", „agent" cu „antisemit", „retrograd" (în înțelesul de naționalist, român). S-au păstrat, ca trăsătură de unire între cele două variante, formulele denigratorii „scriitor incomod", „fără talent". Cel mult se menționează aspecte biografice cu implicații politice, începînd cu Charta Drepturilor Omului şi scrierile memorialistice, jurnale, însemnări, dependente tematic de aceleaşi împrejurări şi agitații cu caracter civic.

Pentru a aproxima cît de cît cursul vremii, poate fi evocată, printre multe altele, întrunirea pe țară a scriitorilor de la începutul anului 1990. Era prima manifestare postsocialistă de acest gen, dar nu se deosebea de cele anterioare. Nu e cazul să intru în amănunte dar, ca o constatare, mai ales că am fost la fața locului, toată lumea era voioasă, mîndră şi călare pe situație; într-un cuvînt, se simțea bine, probabil şi fiindcă nu se afla vreun „inoportun" prin preajmă. Cititorul de astăzi (istoricul literar, dacă e cazul) poate apela şi la „România literară" din 18 ianuarie (joi), 1990. Va afla, dintr-o scurtă-scurticică informare, că maestrul acrobat a fost disidentul Mircea Dinescu (nici că se putea altul mai potrivit); că Ştefan Aug. Doinaş şi-a asumat rolul de a prezenta ordinea de zi; că lui Ov. S. Crohmălniceanu i s-a încredințat preşedinția Comisiei de validare; „în continuare", Mircea Sântimbreanu a prezentat raportul Comisiei de pensii. Se mai arată că Uniunea şi-a întărit rîndurile, primind nici mai mult, nici mai puțin decît 145 de noi membri (nota bene: printre ei, Monica Lovinescu, Virgil

Ierunca, Pan Vizirescu, Vintilă Horia, Ştefan Baciu). În programul de perspectivă se prevedea: „... posibilitatea înfiinţării unor noi edituri ale Uniunii Scriitorilor, obţinerea unui nou sediu al Uniunii Scriitorilor, redobîndirea fostelor case de creaţie şi deschiderea altora, acordarea unui spaţiu de cel puţin o oră pe săptămînă în programul Televiziunii pentru Uniunea Scriitorilor, obţinerea din fondurile Băncii Române de Comerţ Exterior a unor sume în valută pentru scriitorii care se deplasează în străinătate, funcţionarea independentă faţă de alte instituţii a Uniunii Scriitorilor".

Ce se poate spune? Nimic nou. Recunoaştem piesa care începuse să se joace peste tot: lupii tineri, în chip de „disidenţi", s-au înfăţişat hotărît la tribuna „breslei" ca să declare, în spiritul „revoluţiei": sculaţi-vă voi să ne aşezăm noi! Cît despre înscrisurile din „program", ca şi înmulţirea efectivului de membri, culeşi fără criterii selective, nu ne puteam aştepta decît la distrugerea Uniunii, probabil după un plan tăinuit care viza instituţiile şi intreprinderile vitale ale statului; ceea ce s-a şi întîmplat, cu asupră de măsură, în cei douăzeci de ani, după previziune brucană. Avea dreptate Paul Goma: în faţa unor realităţi atît de neaşteptate, de triviale şi de agresive, nu- i rămînea decît să fie prudent, chiar grijuliu cu sine. Exilul continua să-i fie cale predestinată. Nu-i era dată şansa să se reîntoarcă nici în „cealaltă Ithacă". Se deschisese un nou front împotriva umanităţii şi trebuia să rămînă în continuare pe baricade.

O imagine mai mişcată ne înfăţişează presa literară bucureşteană, cît şi cea din provincie. Şocante mi se par tocmai textele pe tema Goma din „România literară" (segmentul de timp cuprins între 1990–1995, cel mult 2000), de discretă delimitare, de minimalizare, de ţinere la distanţă, de hărţuială. Într-adevăr, cum avertizează adesea şi victima: dîmboviţenii sunt buni artizani în mito-făcături. Postdecembrist, nu se mai lucrează în cor de voci ca la brigadă sau apelîndu-se la coloane de manifestanţi, ca în vremea Tribunalului Poporului, strigînd, cu aprindere, tot revoluţionară: „Moarte lor!", „Moarte lor!", „Moarte criminalilor!" (aşadar, împotriva lui Iuliu Maniu, generalului Macici,

filosofului Mircea Vulcănescu, istoricului Gh. I. Brătianu), încă înainte de pronunțarea sentinței. Aşa se proceda împotriva lotului de condamnați, aduşi atunci în fața instanței, după liste prefabricate, sfidîndu-se orice dispoziție constituțională. Erau, se vede treaba, „inoportuni". În ce-l privește pe Paul Goma, după căderea căderilor, ajungeau două-trei voci bine temperate şi bine plasate în presă. Efectul era cel aşteptat. Cititorul neavizat ajungea sigur şi în scurtă vreme să-şi spună: nu-i chiar aşa cum am crezut despre Paul Goma, ceea ce însemna deturnarea meşteşugită a atenției de la cursul firesc.

Am selectat din „România literară", ca documentar şi numai pentru intervalul 1990-1991, următoarele titluri pe care doar le amintesc, deocamdată, în ordine cronologică. Ele sunt „consacrate" numai şi numai lui Paul Goma: Gabriela Adameşteanu, *Transformarea revoluției în evoluție* („România literară", joi, 8 ianuarie, 1990, p. 4); Alex. Ştefănescu, *Singurătatea lui Paul Goma* („România literară", joi, 13 septembrie, 1990, p. 10); Nicolae Manolescu, *Unde ni sînt dizidenții?* („România literară", joi, 8 noiembrie, p. 2); Gelu Voican-Voiculescu, *Scrisoare deschisă către Paul Goma* („România literară", 13 şi 20 decembrie, 1990, p. 14-15 şi 20-21-22); Marta Petreu, *Paul Goma între depoziție şi fantasmare* („România literară", 17 ianuarie, 1991, p. 4); Laszlo Alexandru, *Ănchis p. inventr.* („România literară", 5 decembrie, 1991, p. 5).

Interesante titluri. Gabrielei Adameşteanu, mascarada din balcon (cînd Ion Iliescu şi-a început primul discurs în fața națiunii cu fraza cutremurătoare: *România nu mai are granițe*!), i s-a părut chiar „revoluție", aşa că, la data redactării articolului, la distanță doar de două săptămîni, lucrurile i se păreau a intra în normalitate, chiar în „evoluție". Cade bine, totuşi, o frază sentimentală ca următoarea: „Oricît de mult am întîrziat (incredibil, iată, au trecut 20 de ani), tot sunt prima care să mărturisesc despre colegialitatea generoasă a lui Paul Goma, pe care cei care au încercat disidența, cei care au ajuns «dincolo» au avut ocazia s- o cunoască mai bine". Lui Alex. Ştefănescu i se pare că Paul

Goma şi-a ales „singurătatea" de bună voie şi nesilit de nimeni. Una rece, una caldă: autorul articolului scrie despre *Gherla*: „...poate cea mai bună carte a lui Paul Goma şi una din marile cărți ale literaturii române", valorizînd literatura concentraționară. Nu-i rău. Cînd spune însă că este doar „o evocare minuțioasă – în maniera *ciné-verité*-ului perioadei 1956-1958, petrecute în închisoare", ai serioase motive de reținere în legătură cu intențiile (dorite ori nu) semnatarului articolului din „România literară".

Lovitura de grație vine din direcția Nicolae Manolescu. Iată, ca ilustrare, două segmente paralele: „Putem distinge două etape ale disidenței româneşti. În prima, s-ar cuveni situați acei disidenți care, de la Paul Goma la Gabriel Andreescu, au avut de suferit represiunea autorităților fără ca cineva să le sară în ajutor". Şi: „A doua etapă are ca protagonişti pe Silviu Brucan, D. Mazilu, Doina Cornea, Gabriel Andriescu, P.M. Băcanu, Mircea Dinescu, Dan Deşliu şi ei obțin, cu doi–trei ani înainte de căderea dictaturii, adeziuni mai numeroase în afară şi înăuntru. Abia acum se produce reacția în lanț pe care ceilalți o aşteptaseră zadarnic". În definitiv, criticul are dreptate: au fost două căi mai mult sau mai puțin deschise: una a lui Paul Goma, plus Ion Negoițescu, Teohar Mihadaş, mai timid, Nicolae Breban, ca să mă refer la grupul de scriitori deloc insignifiant la data respectivă şi fără să-i citez pe scriitorii români din exil şi din diaspora, mulți şi importanți. Precizare: intenția lui Paul Goma a fost să-i atragă pe scriitori, din rațiuni de breaslă. Numai pe scriitori.

A doua cale, cea deschisă de Silviu Brucan, omul care mai experimentase o aventură care i-a reuşit, cum se ştie, ajutat de tanc, de seceră şi de ciocan. Pe cea stalinistă o remarcă Nicolae Manolescu? Mică observație de tactică şi de strategie: Gabriel Andreescu (o lună prin jilave) figurează în ambele tabere: şi printre neştiuții de pe vremea cînd națiunea „îşi dormea încă somnul politic", şi printre cei pentru care s-a sunat deşteptarea prin elitişti luminați, dar care n-au simțit niciodată răcoarea gherlei. Şi o nedumerire: lipseşte de pe listă Ion Iliescu! Nu venise vremea Omului cu

majusculă? Se pare că, deocamdată, toată suflarea românească îl urma „în lanț" pe Silviu Brucan, Deşteptătorul, în călătoriile lui tăinuite de la Moscova, la Whasington şi la Tel Aviv, cu geanta plină, să împartă bonificații în stînga, numai în stînga.

În dezacord cu creditul acordat lui Brucan, i-aş aminti lui Nicolae Manolescu o însemnare a lui Paul Goma din *Culoarea curcubeului '77*, cu data: „Luni, 21 februarie (1977). Folosesc ediția Polirom, 2005:

„Aseară şi azi dimineață: vreo 20 de telefoane de adeziune. Trei sferturi dintre ele printre picături, din reveniri, re-re-reveniri românii au învățat contra–tehnica securiştilor. Au reuşit să-şi transmită nu doar numele, ci unii chiar adresele!

Unul care nu-şi dă numele (va fi avut de gînd s-o facă mai încolo) strigă în receptor:

– Comunicați-i domnului Goma că toată suflarea românească... se taie.

Altul:

Parcă s-a dat la Europa (Liberă) că barajul a fost ridicat... probabil că cineva care, încrezător în spusele „Europei", venise încoace să semneze, însă barajul era intact, la poartă... " (lucr. cit., p. 69).

Mă întreb: cunoştea criticul „României literare" cartea amicului său la data respectivă? (Monica Lovinescu încă nu dăduse semnul ştiut). O cunoştea, desigur, încă în varianta franceză, din 1977. Şi totuşi?

Revenind la semnatarii din „România literară", să spunem că Gelu Voican-Voiculescu încerca rememorări politice în stil propriu, despre care Goma nici nu mai dorea să audă; dar ce semnificație o fi avînd titlul lui Laszlo Alexandru, *Ănchis p. inventr*? (în traducere: Închis pentru inventar). „Închis", pentru cine?

O rază de speranță părea să vină din partea celorlalte publicații literare, din capitală sau din țară. „Vatra" dăduse tonul. Publicația primenită rapid pe toate laturile, fără orgolii zgomotoase în direcția disidenților şi neceauşiştilor, se arăta decisă programatic să restaureze valorile autentice, să

deblocheze izvoarele creatoare autentice, să re- orienteze viața culturală în ton şi în acord cu marea tradiție autohtonă, în evoluția ei umanistă şi europeană. Prevăzînd derapajul dramatic ce se anunța în viteză, pe toate planurile de existență, colectivul revistei (redactor-şef Cornel Moraru) şi-a avertizat din vreme cititorii (nr. 12, decembrie, 1991), printr-un text în care se făcea radiografia momentului, în chip de semnal de alarmă. Îl reproducem în întregime, ca rememorare a acelor vremuri şi în măsură să fie considerat un veritabil document istoric. Titlul este *Avertisment din ziua morții*.

„Cerem scuze cititorilor pentru înfățişarea macabră a numărului de Crăciun al revistei noastre, dar aceasta este imaginea exactă a situației în care ne aflăm. Nu numai noi, ci întreaga cultură română. Nu credeam ca la nici doi ani de la Revoluție să ajungem într-un asemenea impas–umilitor pentru noi, tragic pentru soarta țării. Ne- am exprimat şi înainte dezacordul față de subminarea din interior a culturii noastre, datorită existenței cenzurii şi iresponsabilității celor care, în loc să apere cultura, o înjoseau de fapt, subordonînd-o total Puterii. Acum cultura este pur şi simplu abandonată. Nu ştim dacă din prostie sau din cinism. Probabil că e şi una şi alta. Cum ne-am putea explica altfel brutalitatea deciziilor „pur economice" ale guvernanților noştri, dacă ele n-ar porni dintr- un vădit complex de incultură şi chiar de subdezvoltare intelectuală? În decembrie 1989 am răsuflat uşurați. Ne-am zis că de acum încolo incultura nu va mai conduce cultura. Ne-am înşelat însă. Incultura a devenit pe zi ce trece tot mai bogată şi mai agresivă şi se află, iată, pe punctul de a elimina în fond singurul adversar cu adevărat incomod pentru ea: instituțiile de performanță culturală autentică. Pentru orice s-au găsit bani în România post-revoluționară, dacă cei de la Putere au avut vreun interes cît de mic, numai pentru cultură nu. Iar cînd s-au găsit totuşi, au fost dați mereu în doze tot mai mici (cel mai adesea umilitor de mici), ca pentru nişte handicapați sociali. Ani de zile am fost intoxicați de comunişti cu ficționalismul lor economic, invocat nu de puține ori ca rațiune supremă de stat. Acum primii sacrificați sunt

tot cei ne-ajutorați şi vulnerabili în fața Puterii. Noul ficționalism economic nu este numai ignorant şi obtuz la nevoile culturii, dar şi distructiv şi inuman în esența lui!

De aceea, protestul nostru se vrea, în primul rînd, un avertisment. Ținem cu tot dinadinsul să atragem atenția asupra unui pericol imens, care pune în cumpănă nu numai existența culturii, ci existența însăşi a poporului român. Ceea ce ni se întîmplă nouă azi se va întîmpla şi altora mîine. Chestiunea e numai de timp şi de strategie, în funcție de bogăția şi puterea acumulate de aceia care dispun de noi. *De noi toți*. Şi, fiți siguri! Ei nu pierd vremea. Cu cît vor ajunge mai bogați şi mai puternici, cu atît vor fi şi mai nesimțiți. Acesta e doar începutul unui dezastru care azi, mîine, va înjosi tot ce mai înseamnă demnitate şi noblețe în sufletul românesc. Noi am făcut tot ce ne-a stat în putință pentru a păstra măcar aprențele unei națiuni civilizate şi democratice. Mai mult decît atît să nu ne cereți!" (12 decembrie, 1991).

Pe parcursul a cel puțin cinci ani, redacția s-a menținut ferm pe o poziție constructivă, promovînd idei de interes major şi polemizînd cu tendințele dăunătoare de ideologizare politică. Se rememorau figurile marilor unionişti, ca de pildă basarabeanul Onisifor Ghibu, căruia i s-a consacrat un serial de amploare, pe întinderea mai multor numere; îşi găseau loc scriitori din exil, de la Aron Cotruş la Ştefan Baciu, de la Mircea Eliade la Vintilă Horia şi Al. Busuioceanu; sau literatura concentrațională, temă în premieră la data respectivă.

Se mai remarcă materialul documentar, cu titlul *Închisoarea cărților*, publicat în patru numere consecutive (ianuarie–aprilie, 1992). Sunt cuprinse aici *extrase* din marele catalog de cărți interzise la comanda politrucilor de la Bucureşti, în anii cînd soarta culturii române depindea de hotărîrile extremiste ale celebrei echipe Ana Pauker–Iosif Chişinevschi–Leonte Răutu. Documentarul este însoțit de o notiță introductivă semnată Al. C., probabil Al. Cistelecan, unul dintre cei mai harnici şi mai credibili condeieri ai „Vetrei" la vremea respectivă. O reproducem şi pe aceasta în întregime, tot în folosul cititorului de astăzi:

„Odată cu oamenii, au luat drumul închisorilor comuniste şi cărțile. Primele liste de cărți şi publicații interzise au apărut, încă în 1945, în „Monitorul Oficial". În 1946, operația de „defascizare" s-a concretizat într-o broşură care epura din biblioteci cam 2000 de titluri. Prin osîrdia serviciilor de propagandă, cifra cărților interzise se ridică, în 1948, la 8000 de titluri româneşti şi străine, reunite într-un volum de 514 pagini – numit chiar „Publicațiile interzise". Nu încape vorbă că această operație de mutilare a culturii şi spiritului românesc era cerută insistent de însuşi poporul care-şi crease această cultură. Aşa cel puțin susține „prefața" anonimă a tomului din 1948: «Acțiunea de cercetare şi identificare a publicațiilor a fost cerută şi puternic sprijinită de întreaga opinie publică democratică românească». Extrasul nostru e departe de a putea da o imagine reală asupra a ceea ce a însemnat «defascizarea» culturii române. Noi ne- am oprit mai insistent asupra literaturii şi istoriei, lăsînd doar, pentru sugestie, cîteva cărți de ştiință, de ideologie (de dreapta, în general) etc. Tomul «interdicțiilor» e el însuşi departe de a cuprinde toate operele şi scriitorii interzişi, trecuți în inaccesibile fonduri «speciale» ale bibliotecilor publice. În general, operațiile de epurare au mers pe două căi: prima – eliminarea din cultura română care contravenea ideologiei comuniste (şi unde sunt de regăsit toți marii noştri scriitori) şi, a doua – casarea propriei ideologii pe măsură ce aceasta nu-i mai servea momentului istoric. Vom începe extrasele noastre documentare cu tomul din 1948. Cititorul îşi poate face o idee de modul şi adîncimea în care comunismul a mutilat cultura şi spiritul național chiar şi din aceste scurte extrase. Ele sunt semnificative de la sine. Vom comenta la sfîrşit consecințele acestor epurări ce s-au întins pînă în 1989".

În acest spațiu al „întoarcerii acasă", „Vatra", îi acorda locul cuvenit lui Paul Goma, fiul învățătorului din Mana şi mărturisitorul „din calidor", alături de cei mai reprezentativi scriitori români din toate timpurile. Autorul *Gherlei* este solicitat în mai multe rînduri cu creații proprii, după cum se scriu multe studii despre. Aş cita, de pildă, marele interviu

(luat din partea redacției) cu titlul *Despre Ostinato şi altele*, orînduit pe întinderea a 14 numere de revistă, începînd cu aprilie 1992, pînă în iunie 1993. Cititorului i se dezvăluie conştiința vie şi puternică a unui mare artizan al scrisului, care s-a manifestat curajos într-o vreme cînd cenzura subsuma în folosul politicului orice încercare de liberalizare a spiritului creator. Între 1994-1996 apare, în întregime, *Jurnal pe sărite*, scriere deosebit de interesantă, atît pentru că luăm act de noua stare a genului, prin mutațiile de stil posibile, cît şi pentru comentariile autorului privind propriul destin scriitoricesc.

Cum am mai spus, exilatului de la Paris şi pribeagului din Mana i se alătură condeieri de valoare, pe care şi-i dorea încă de la începutul „mişcării", cu răspundere de sine şi cu simțul datoriei pentru adevăr. Citez, comparativ cu „România literară": Alexandru Vlad, *Memoria nu poate fi vopsită roz ca puşcăria de la Gherla* („Vatra", nr. 11, noiembrie, 1991), Titus Suciu, *Vatra în dialog cu Paul Goma* („Vatra", nr. 5, mai, 1991), Nicolae Oprea, *Rugul cărților* („Vatra", nr. 6, iunie, 1992), Virgil Podoabă, *Dizidentul, scriitorul şi opera* („Vatra", nr. 6, iunie, 1992), Al. Cistelecan, *Uşa şi mentalitatea* („Vatra", nr. 6, iunie, 1992), Cornel Morar, *Închisoarea invincibilă* („Vatra", nr. 10, octombrie, 1993).

Şi revista „Convorbiri literare" dădea semn pro-Goma, ca să se rețină încă o voce, din cealaltă parte a țării, mai aproape de Mana. Au fost (sunt) şi altele, dovadă că „Mişcarea Goma" nu s-a oprit în istorie, iar România nu se limitează la dîmbovițeni. Din păcate, publicația ieşeană se asocia campaniei negativiste în primii ani postdecembrişti. Deschiderea propriu-zisă, vizînd să cîştige încrederea exilatului perpetuu, începe cu un scurt interviu (Cassian Maria Spiridon – Paul Goma, din 16 sept. 1996), cu titlul (o sintagmă extrasă din text): *Aş vrea să-mi văd cărțile tipărite în româneşte, dar nu cu prețul «cumințeniei».* Interviul e marcat de acel ucigaş *Adio, Domnule Goma!",* dar nu se văd urme de intimidare, cum şi-ar fi dorit-o elitiştii. Paul Goma rămîne decis la dragostea dintîi, căreia i-a dăruit întreaga existență: creația literară. De altfel, interviul solicitat de

Cassian Maria Spiridon a însemnat un prilej pentru unele repuneri la punct, stil Goma, cu nominalizări, date de jurnal, de istorie şi cu reafirmarea poziţiilor ştiute: „Nu-mi place: «reaşezarea ierarhică a valorilor»".

A revenit cu texte la fel de acide şi de penetrante: *Modelele* („Convorbiri literare", iulie, 1996), *Comunismul din România începe să ia apă* („România literară", noiembrie, decembrie, 1996; ianuarie, 1997); *Gaura din... istorie* („Convorbiri literare", iunie, 1998); după cum sunt de reţinut şi intervenţiile unor colaboratori, de pildă: Luca Piţu, *Despre Goma şi alţii/ altele* („Convorbiri literare", mai 1997); Ionel Savitescu, *Jurnalul unui iconoclast* („România literară", decembrie, 1999), etc. Pe scurt, *uşa* noastră „cea de toate zilele" este bine şi cu măsură deschisă la „Convorbiri literare".

Faptele vorbesc de la sine, doar să fie amintite în curgerea lor reală. Paul Goma „nu le tace", le readuce în discuţie de cîte ori se iveşte prilejul, ca cititorul să ia cunoştinţă de toate şi să judece singur. Latura polemică s- o trecem pe plan secund dacă deranjează atît de tare. Dar ea ţine de stil şi de literatură, aşadar de adevărul gol-goluţ. Şi dacă autorul, în mod aproape incredibil, „le tace", le tace pe unele din motive numai de el ştiute şi de doi-trei (cel mult patru) dintre împricinaţi. Continuînd să punem lucrurile cap la cap, s-o ivi vreun fascicol de lumină, care să se proiecteze de la sine asupra punctelor sensibile, încă tăinuite. Vom vedea.

3. Contextul unui debut

După publicarea unei bogate literaturi concentraţionare (de memorii, jurnale) şi unor dosare din arhive pînă nu de mult secretizate, se impune cu necesitate reluarea în discuţie a debutului editorial al lui Paul Goma (1968), cu volumul *Camera de alături*. Lectorul de atunci putea fi derutat în legătură cu receptarea ciudată a cărţii. Constrîns să opereze cu criteriile neadecvate ale propagandei de partid, ajungea la judecăţi de valoare neconcludente, minimaliza-

toare. Aşa se face că debutului literar propriu–zis i-a fost dat să se consume în deplin anonimat. Direcția ideologică dominantă a avut tot interesul să dirijeze lucrurile la comandă şi cu autoritate. Cartea nici n-a fost menționată pe vreun colț de ziar, deşi autorul lucra în presă, avea colegi care puteau să-l ajute, cum se obişnuieşte. Dar colegii n-au fost colegi.

Nu conta că aparițiile editoriale se înmulțeau de la an la an, ca ciupercile, că la ordinea zilei se afla mediocritatea, stimulată, aplaudată, că premiile curgeau fără măsură, nu după criteriile riguroase ale esteticului, ci după cum se dorea la pupitrul de comandă. Cu siguranță, toate acestea îl îndîrjeau pînă la nelecuire pe semețul Paul Goma; nu din orgoliu de sine. Niciodată nu şi-a judecat fără prudența necesară propriile-i scrieri şi, totodată, nu a arătat gelozie față de confrații înzestrați, într-adevăr, cu harul invenției artistice. Din contra, se dorea parte dintr-o echipă solidară şi generoasă, în cuprinsul căreia să se simtă oştean, combatant, din dorința ca limba română să devină din nou „stăpînă la ea acasă". Asta cerea sacrificiu şi perseverență în lucru pentru izbînda operei de valoare şi perene. Omul din Calidor, din fericire pentru „partea noastră de cer", cum ar spune Constantin Noica, măcar atîta cît ne- a mai rămas, şi-a asumat răspunderea scrisului pe cont propriu, de la început pînă la capăt, fără abatere, din respect pentru adevărul creației care înnobilează şi întăreşte omul. Cum am spus, momentul debutului nu a fost prielnic nici autorului, nici vieții literare în general, aflate de două decenii pe căi total rătăcite, dar care începea să jinduiască după însănătoşire.

Iată o scurtă descriere a momentului. Dictatura, în noua ei reaşezare postdejistă, trecuse de cîtăva vreme la reorganizarea întregului aparat ideologic şi de partid, cu intenția de a pune sub control sever viața culturală în limbajul preluat, chipurile, „creator". Scriitorimea devenise simplă oaste, mai numeroasă ca oricînd, ascultătoare şi manevrabilă în diferite chipuri. Experiența anterioară, dură pînă la sălbăticie, de la Ana-Luca-Dej cetire, dăduse rezultate dezastruoase, omeneşte vorbind, dar destul de folositoare

pentru „înțeleapta" conducere care se pricepea la fel de bine să joace măştile democrației şi ale „schimbării". Căci, după ani de încarcerare în regim de frig–foamete-bîtă, pe de o parte, după ani de privilegii, pe de alta, în posturi amețitoare ca funcție şi importanță, cu premii şi călătorii mult visate, era mare lucru să-l vezi pe Zaharia Stancu, şeful perpetuu, pe aceeaşi pagină de revistă cu Vladimir Streinu, cel care fusese aruncat din spital, cu targă cu tot, direct în stradă, lăsat acolo, apoi dus tot direct, dar la închisoare; pe Nicolae Balotă, la aceeaşi masă rotundă cu Ov. S. Crohmălniceanu, cuvîntînd la unison despre binefacerile regimului („România literară" din 6 nov. 1969); pe Al. Philippide, făcînd declarații aiuritoare de la tribuna Conferinței Scriitorilor („România literară", 21 noiembrie, 1968, tocmai anul de debut al lui Paul Goma); pe Dimitrie Stelaru, care, decenii în şir, a fost, ca mulți alții, urmărit şi torturat de fantoma Securității; să- i vezi chipul îngîndurat şi livid de suferință în paginile „primei" reviste a scriitorilor; sau să citeşti o frază ca asta, drept mărturie despre 6 martie 1946: „Am stat închis într-o bibliotecă şi zgomotele evenimentelor m- au scos afară, în stradă. Noua democrație mi-a întins mîna" („România literară", 5 martie, 1970). Este retipărirea unui text mai vechi, scris de nimeni altul decît de G. Călinescu, în legătură cu oribilul 6 martie al alegerilor trucate. Ce să înțelegem de aici? Profesorul fusese aruncat de la Universitate după asasinatul în chip de „reformă" a învățămîntului, săvîrşit de Iosif Chişinevski. Înlocuit de cine? Aşa i-a „întins mîna" noua „democrație".

Toți o luaseră razna. Cînd s-a deschis Congresul al X-lea comunist, Geo Dumitrescu l-a întîmpinat cu versurile:

„Nu voi spune mereu: lume, lume, ei bine
am o inimă-n piept care cîntă!
Nu voi spune într-una; ah, roşu ca steagul,
mi-e sîngele-n vine,
pe care inima-l goneşte, -l frămîntă".

(„România literară, 7 aug., 1969).

În primul număr al „României literare", în noua ei serie (10 oct. 1968; repet: anul debutului lui Paul Goma), citim, pe prima pagină, un articolaş semnat de Ion Horea:

„Călcăm pe urmele părinților noştri şi ştim ceva mai mult.

El a arătat calea către inima oamenilor şi a spus: să fie ştiință de carte. Şi iată, la miezul acestei toamne, mîinile tinere ale țării, pe băncile şcolii, toate mîinile ei tinere la toate şcolile ei, în limpezirea pe mai departe a adevărului".

Bănuim cine este marele *el*. O poezie în prag de Congres, tot despre *el,* semnează Grigore Hagiu:

„*El* vine de demult, spre mai departe
şi locuieşte în trunchiul de balanță al lui azi,
are mai mult decît chip,
mai mult decît nume,
măduvă-n măduva neamului,
fluier la gura munților".

(„România literară, 14 aug., 1969)

Dacă nu este *el*, al „nostru", apare alt *el*, adică Lenin, obiect de exaltare pînă la demență. Cine mai apucă să citească versurile lui Victor Tulbure, din aceeaşi revistă, se convinge de îndată: ceva nu era în regulă. Iată:

„N- a fost zeu. A fost om.
A iubit omul ca nimeni altul.
Cînd toți oamenii se vor iubi între ei,
Planeta pe care s-a născut Lenin se va numi Lenin!

Lenin – în veac!
Libertate – Lumină!
Pe pămînt
Şi în ceruri".

(„România literară", 24 aprilie, 1969).

Să sperăm că salvarea poate veni din faptul că oamenii nu se iubesc aşa cum îşi închipuie autorul poeziei; cum, de altfel, nu i-a iubit nici Lenin.

Mai era permisă-impusă, după *canon*, cum ar spune cu superbie elitiştii de astăzi, evocarea în culori curcubeice a zilei de tristă amintire, 23 august. O face, de pildă, Virgil Teodorescu, pe post de articlier de serviciu:

„Sunt ani de zile care-au trecut de la măreţul act al Eliberării ţării, uriaş fluviu de avînt patriotic şi tot atîtea spirale sublime ale Nesfîrşitei Coloane ce duce la înnobilarea omului şi cucerirea deplinei sale libertăţi” (« România literară », 20 aug., 1970).

Nici Petru Comarnescu nu se lasă mai prejos:

„Am fost impresionat de măreţia şi dinamica articulaţie a Tezelor Comitetului Central al Partidului Comunist Român pentru Congresul al X-lea. Ceea ce se cere intelectualităţii noastre – deci şi artiştilor şi criticilor – este o cunoaştere mai adîncă şi mai vie a fenomenelor social–istorice, înţelese în complexitatea lor, iar aceasta pentru lărgirea propriului lor orizont, ca şi pentru acela al tuturor oamenilor muncii” („România literară”, 12 iunie, 1969). Mai ales Nina Cassian are un cuvînt de spus, menit să-i mulţumească şi pe unii şi pe alţii, cu deget jucăuş ridicat în sus, cum o arată poza însoţitoare:

„Şi pe urmă, dragă Adrian (Păunescu; nota mea: P.U.), trebuie înţeleasă odată şi noţiunea de proletcult. Ce crede proletcultul? Că lumea începe cu el! *Noi credem că lumea începe cu noi”* („România literară”, 6 martie, 1969).

Care „noi”? Autoarea nu mai era încîntată, ca pe timpuri, de poeziile cu tematică de clasă şi de massă semnate de Maria Banuş, Mihai Beniuc, Dan Deşliu, Marcel Breslaşu şi de ea însăşi? Vorbeşte, însă, cu aceeaşi ardoare revoluţionară, neoproletcultistă, tot despre „noi”.

Răcnetele lozincarzilor din stradă, aduşi, la începuturile instalării dictaturii cu arcanele minciunii ideologice din fabrici şi de pe şantiere, asociate cu frazele din presa unică, diversificată doar prin titluri, arată dramatica şi întristătoarea cădere a bietei fiinţe umane. Niciodată în istoria omenirii, nici în Roma celor doisprezece cezari, nu s-au dat asemenea spectacole, agresive şi sinistre, în aceeaşi zi, în toată ţara; cu tribune montate în toate oraşele şi tîrguleţele, unde se instalau cu aroganţă conducătorii; prin faţa lor treceau mulţimile strîns încolonate, cu steaguri fluturînde. „Toţi într-un glas!” era titlu frecvent în presă. Dacă unul „mişca în front” sau nu striga cu destulă „dăruire”, imediat

apărea lîngă el listaşul. A doua zi trebuia să-şi caute alt loc de muncă.

În zilele congreselor, ale întîlnirilor, ale „vizitelor de lucru", agitația în gesturi şi cuvinte atingea grotescul. Era prezent acolo un El, iar de pe fața lui mulțumită şi zîmbăreață se vedea că mascarada îi făcea plăcere. Scriitorii nu lipseau din spectacol. Se întreceau în a-şi declara adeziunile deschis, cu fermitate şi în delir, cum am văzut în cele cîteva exemple de mai sus. La Conferința Scriitorilor, din 21 noiembrie 1968, au făcut paradă de cuvinte, trecînd pe la tribună cu texte cenzurate, un număr de 43 de scriitori. Fireşte, după ce a glăsuit El.

Nimeni nu rostea un cuvințel despre starea scriitorului (nu a scriitorimii), despre destinul literelor române. Înregimentarea era cuvîntul de ordine, cu sfidarea adevărului că scriitorii eliberați din temnițe se aflau în continuare în vizorul Securității şi supuşi zilnic umilințelor, că tinerii puteau intra şi rămîne în Uniune în mod condiționat, că însuşirea tezelor comuniste garanta carieră prosperă, cu sau (mai ales) fără talent. Numele celor maltratați în închisori erau pomenite cu îngăduință, doar pentru corectare de imagine, mai bine zis, de inducere în eroare. A fost tactica „României literare" încă din program şi din titlu. Un exemplu, Petre Pandrea. În numărul din 3 septembrie 1970, se publică un articol ocazional sub semnătura lui Al. Cerna-Rădulescu: *Petre Pandrea – Profil*. Textul este bine scris, la obiect şi în perfectă cunoştință de cauză. Dar despre întemnițarea care l-a scos pe Petre Pandrea din circuitul major al culturii române, autorul articolului nu spune decît că a fost „o eroare judiciară care – l lovise greu". Reabilitarea avea să vină „în forme legale, la puține zile după moartea lui". Ce folos?

Lui Brâncuşi i se face loc în mai multe rînduri în paginile „României literare", cu reprezentări din opere şi studii de specialitate, redactate, de altfel, de personalități avizate. Nici un cuvînt despre *atelierul – tezaur*, despre dorința testamentară a marelui sculptor ca moştenirea sa artistică să ajungă în patrimoniul românilor. Asta ca să nu se

mai ştie cine din conducerea politică a decis refuzul şi campania de minimalizare a operei, cîtă vreme autorul s-a aflat în viaţă. Exemple de acest fel se pot da întristător de multe, toate spre paguba noastră. Din acest punct de vedere, al informării necesare şi corecte, „România literară" şi nu numai a îndeplinit un rol nefast: a tăinuit lucruri ştiute, a deformat altele, făcîndu-le să ajungă pe cale dirijată spre cititor; cît despre aşa-zisa eliberare de canoanele proletculte, din epoca de glorie a lui Răutu-Şelmaru-Moraru-Novicov-Vitner, s-a dovedit a fi altă mască înşelătoare.

Mai bine zis, „România literară" s-a păstrat, în fibră şi ton, în prelungirea „Gazetei literare"; aceasta, la rîndul ei, copiată după kremliniana „Literaturnaia gazeta". Nimic de zis, a scos la iveală, cu timpul, cîteva valori bine cotate, în poezie, roman, precum şi în unele sectoare ale istoriografiei literare. Dar cîştigul a rămas mult în urma pierderii, mai ales că se încumeta să-şi spună „prima" revistă literară a ţării. Viaţa noastră spirituală a fost deviată din drumul ei croit de secole, elitele intelectuale distruse fără cruţare şi în totalitate, etnicul desfigurat cu sălbăticie. Cu siguranţă, chiar scriitorii care au reuşit să se salveze de la înec, mă refer îndeosebi la generaţia Goma-Breban-Grigurcu (şi nu ştiu ce alte nume li s-ar putea adăuga) s-ar fi dezvoltat deplin, în direcţia şi pe măsura înzestrării fiecăruia, dacă n-ar fi avut de înfruntat vremuri atît de vitrege.

Oricum, cînd a apărut primul număr al „României literare", la 10 octombrie 1968, s-a ivit o rază de speranţă în cugetele multora. Articolul de fond nu era prea generos, dar inspira oarecare încredere. În primul rînd, pentru că publicaţia, în noua ei înfăţişare, se revendica de la vechea „Românie literară" a lui Vasile Alecsandri (1855), ca şi de la succesoarele ei: seria preluată de Liviu Rebreanu (1932-1934), ca şi cea condusă, puţină vreme, de Cezar Petrescu (1939). O frază umplea de emoţie: „E vorba, de fapt, – simţim prea bine cu toţii – de acelaşi făgaş pe care umblă azi ţara însăşi, luîndu-şi în stăpînire, cu depline puteri, zestrea şi pilda înaintaşilor, făurindu-şi cu voinţă şi chibzuială proprie noua ei istorie". Figurau şi fraze cam amestecate în cuprins,

nume încă necunoscute, dar situate pe prima pagină. Garanția părea adusă, totuşi, de personalități din vechea gardă, cărora li se acorda acum încredere: Emil Botta, Vladimir Streinu, Şerban Cioculescu, D.I. Suchianu, I. Cantacuzino. Începînd cu numărul al doilea (17 oct. 1968), C. Noica lansa ciclul de eseuri *Creație şi frumos în rostirea românească,* în deschidere aflîndu-se minunata secvență *Partea noastră de cer.* Suna bine. Nici articolul lui Laurențiu Fulga, *Prolog la Conferința noastră*, destul de ferm în latură ideologizantă, nu ne-a desluşit, în febra începutului, rolul partinic, în fond, al revistei, intenția de deviere de la linia precursorilor citați în efigie. Ne împăcam, în mica noastră orbire şi laşitate, cu fraze de circumstanță.

N-a trebuit să aşteptăm mult. Chiar din numărul al doilea (17. oct. 1968) avea să se decidă natura apelor prin publicarea documentului *Probleme actuale ale literaturii române,* pe întinderea a două pagini. Venea din partea Comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor şi anunța decizia, luată cu o zi mai înainte, privind convocarea Adunării Generale a Scriitorilor din România, pentru zilele de 14-15 noiembrie. Punct de plecare era Conferința pe țară a Uniunii, din martie 1965, pentru a fi dezbătută etapa parcursă, în vederea stabilirii unui plan de perspectivă. Impulsul părea să vină din interiorul breslei, dat fiind că era invitată la dialog întreaga scriitorime. În realitate, îşi făcea numărul aceeaşi mentalitate comunistă, convinsă că participanții, indiferent de generație, parcurseseră treptele „canonice" ale ideologizării şi ale reeducării. Unii dintre ei veniseră, nu de multă vreme, direct din detenție. Segmente ca următorul, din documentul citat, sunt doveditoare privind politica generală de aliniere:

„Tabloul de ansamblu pe care ni- l oferă viața noastră literară actuală este o parte din procesul adînc şi impetuos de perfecționare a orînduirii socialiste, proces ale cărui făgaşe au fost trasate de acea mare dezbatere din iulie 1965. Energia fremătătoare, unită cu cel mai lucid realism şi cu hotărîrea neclintită de a înfăptui în România acel socialism pe care l-au vrut Marx, Engels, Lenin, «în care omul se simte

cu adevărat om», – acestea definesc tot mai pregnant, în ultimii ani, stilul propriu al societății noastre, înlăturarea din toate sectoarele vieții barierele, inerțiile, rutina, incompetența şi impostura. O societate nouă, marcată de numeroase izbînzi, se simte astăzi trăind în momentul marilor cristalizări, al unui bilanț interior, al definirii unui profil făurit în decursul a aproape un sfert de veac de la Eliberare".

Sau:

„Se poate spune că întreaga viață literară de la ultima Conferință pe țară stă sub semnul înnoitor, stimulator al inițiativelor şi al gîndirii îndrăznețe, infuzat de istoricul Congres al IX-lea al Partidului nostru, sub semnul îndemnului rostit atunci de către tovarăşul Nicolae Ceauşescu".

Cuvinte de tribună, false. Pe scurt, nimic nou.

Conferința anterioară a Uniunii Scriitorilor avusese loc în martie 1965, cu trei luni înaintea celui de al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român; Conferința, proiectată pentru 14-15 noiembrie 1968, se revendica, în fond, de la congresul amintit şi nu avea alt rost decît să înregimenteze oastea scriitoricească întru întîmpinarea, neapărat cu entuziasm, a celui de al X-lea Congres P.C.R., programat pentru o dată deja stabilită. Uniunea Scriitorilor era aservită în aşa măsură, încît orice teză, plan, program, termeni consacrați în strategiile ideologice şi dictatoriale, îşi găseau ecouri, în limbaj de lemn, în publicațiile literare de pe tot cuprinsul țării. „România literară" dădea tonul. Articolul de fond din 18 decembrie 1969, semnat de redacție, cu titlul lozincard *O vibrantă chemare*, începe astfel:

„În zilele de 10-13 decembrie, în viața țării a avut loc un important eveniment politic: Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Consecvent sieşi şi poporului român, națiunii române, partidul, prin reprezentanții săi de frunte a făcut o analiză competentă şi necesară, în acest timp al sfîrşitului de an, de rodnice eforturi, a activității partidului şi statului, a dezvoltării pe mai departe a societății noastre socialiste". Nici o frază de interes scriitoricesc. Locul potrivit pentru un asemenea text agitatoric era „Scînteia" . Un alt

titlu de mirare (ca articol de fond şi tot în numele redacției) apăruse la 17 iulie 1969: *Ceauşescu – noi înşine.*

În aceeaşi lună, Adrian Păunescu, omul de teren, deocamdată, al „României literare", lua un interviu lui Marin Rădoi, secretar al Comitetului de partid Bucureşti şi profesor universitar, doctor pe deasupra (se obişnuia să se precizeze toate funcțiile, semn că instituțiile culturale cele mai înalte erau infestate de ideologie). Intervievatul se exprima într-un limbaj demn de antologia ruşinii. Se vede şi din propozițiile care figurează ca subtitluri, ele fiind selectate din cuprinsul paginilor. Un exemplu:

„Am audiat simfonia umanității, exprimată printr- un cuvînt rostit de toate inimile: *Ceauşescu"*. Dar şi prima întrebare, destinată să direcționeze discuția, nu poate trece neobservată: „– Trăim zile de puternică angajare a întregii noastre națiuni în sărbătorirea celor două evenimente care urmează, Congresul al X-lea al partidului şi a 25-a aniversare a Eliberării.

Sunteți secretar al Comitetului Municipal de Partid Bucureşti. Răspundeți – dacă nu mă înşel – şi de uniunile de creație, în cadrul secretariatului municipiului. Care este impresia dvs. despre felul cum întîmpină oamenii de artă şi literatură aceste două evenimente?" („România literară", 24 iulie, 1969, p. 6).

La o asemenea întrebare se răspunde nu altfel decît în conformitate cu... „simfonia umanității", adică printr-o bolboroseală năucitoare. Titus Popovici, care schimbase „întîia oară" călimara de scriitor cu mai rentabilul steguleț roşu, îi dădea cu *sete* într-un articol de fond, intitulat pe linie: *Congresul responsabilității noastre*: „Aş îndrăzni să numesc Congresul al X-lea al partidului nostru, Congresul responsabilității mature" („România literară", 14 august, 1969).

O mînă spală pe alta şi amîndouă mînjesc obrazul. Scriitorul se îmbrățişează cu propagandistul, promovat–cules de pe treapta cea mai de jos a umanului, ca să se contopească într-un singur tip de individ ahitat de putere, *activistul de partid*. Gîndul scriitorului „nou" era să fie recunoscut drept activist de partid. Un scriitor ideal, de fapt „de încredere",

trebuia să ştie să-şi însuşească scrisul, doar ca sarcină trasată de „organul superior". După documentele citate pe tema adeziunii şi voluntariatului de brigadă (mă refer la *Probleme actuale ale literaturii române,* din 17 oct., nr. 2 al revistei), generoasa „Românie literară" s-a şi grăbit să dea curs unei anchete, pentru întărirea rîndurilor, cu titlul: *O întrebare: care sunt problemele principale pe care trebuie să le dezbată şi să le rezolve Adunarea generală a scriitorilor?* Repetiții inutile. Ce mi-i *Probleme actuale ale literaturii române*, ce mi-i *Care sunt problemele principale pe care trebuie să le dezbată şi să le rezolve Adunarea generală a scriitorilor?* Nici o deosebire. Se convinge cine parcurge ambele materiale. Dar aşa dictează legile propagandei: o singură idee, oricît de banală ori eronată, să fie repetată pînă la năuceală; asta da, izbîndă!

Era un test, iar rezultatele au umplut de satisfacție inimile diriguitorilor, ca şi pe ale redactorilor zeloşi: chiar în acelaşi număr (de unde se vede că acțiunea a fost pregătită cu tact şi conştiință revoluționară), redacția a şi fost asaltată cu 12 răspunsuri semnate de: Al. Andriţoiu, Paul Anghel, Cezar Baltag, Aurel Baranga, Ion Băieşu, Radu Boureanu, Constanța Buzea, Şt. Aug. Doinaş, Paul Everac, Horvat Imre, Ieronim Şerbu, Nicolae Velea. Bătrînii s-au „desfăşurat" mai cu greutate, dar au început să recupereze o dată cu numărul al patrulea, din 31 octombrie: Al. Philippide, Perpessicius; li se alătură, din direcții diverse: Gabriela Melinescu, Aurel Dragoş Munteanu, Al. Mirodan, George Lesnea. În numărul al cincilea, din 7 noiembrie, răspund: Virgil Teodorescu, Vasile Rebreanu, Eugen Simion, Nicolae Țic, Mihai Davidoglu, Ion Th. Ilea; iar în numărul al şaselea (17 noiembrie), se înregimentează, în ton cu chemarea, Taşcu Gheorghiu, Radu Tudoran, Vintilă Ivănceanu, Gr. Arbore, O. Pancu–Iaşi.

Paralel cu linia strategică a solicitărilor ademenitoare, de grup, ca desfăşurare de fronturi largi, mai funcționa una la fel de eficientă, cu bătaie lungă şi de adîncime: este vorba de răspunsuri „individuale", de articole pe teme secvențiale. Se apelează chiar şi la persoane mai indecise, pentru

„recuperare", dar mai ales pentru a da impresia că nici ele nu mai sunt dispuse să rupă rîndurile, să mişte în front. Garda proletcultă se alătură fără şovăire: *Deasupra chestiunilor personale* (Lucia Demetrius), *Caracterul public al operei literare* (Mihai Beniuc), *Răspundere şi angajare* (Demostene Botez), *Necesitatea criticii* (Paul Georgescu), *Destinul cetății – răspunderea scriitorului* (Geo Dumitrescu). Intervenții pe linie se mai înscriu din partea lui Gheorghe Pituț (*Legile*), Leonid Dimov (*Misiune şi eficiență*), ca să mă opresc doar în pragul respectivei Adunări generale a scriitorilor din 21 noiembrie 1968. Mai aveau loc bilanțuri anuale, dialoguri, mese rotunde desfăşurate zgomotos, niciodată întemeiate pe practica artistică şi în folosul vieții estetice.

Paginile revistelor sunt construite şi ele cu abilitate. Nu se mai reproduc cuvîntări ale secretarilor de partid *in extenso*, cum proceda „Gazeta literară"; în schimb, se trimit spre C.C. telegrame cu diferite prilejuri sau se reține, în chenar, pe prima pagină, fraze rostite de Ceauşescu, destinate a fi pesemne memorate. În numărul din 5 iunie 1969, un titlu de neîngăduit pentru o publicație literară: *Gîndirea şi sensibilitatea umană – o problemă de stat*. Un mic text însoțitor, pus în chenar, este şi el în măsură să trezească neliniște datorită extremismului ideologic. Citim: „În aceste zile fierbinți, adeziunea generală a scriitorilor şi artiştilor din România e parte din mandatul unanim acordat de popor politicii ştiințifice, curajoase, clarvăzătoare, demne, a conducerii partidului şi statului nostru, de afirmare a ființei noastre naționale, de ridicare a țării pe înaltele culmi ale civilizației socialiste". Aceeaşi retorică ilizibilă dar aprinsă caracterizează microtextele, în chip de adeziune, semnate de Miron Radu Paraschivescu, Pascal Bentoiu, Liviu Ciulei, Marin Preda, Brăduț Covaliu. Fireşte, a urmat săptămîni în şir acelaşi circ: mesaje, chemări, mese rotunde.

Probabil sub impulsul „benefic" al ideologiei de partid şi de stat, Nicolae Manolescu a declarat, puțintel mai tîrziu, într-un interviu: „Scriitorii sunt ideologi veritabili, cînd ideile lor nu sunt false ori ipocrite". Crez veritabil marxist. Autorul trecea drept un copil minune al momentului. În prima lună

de apariție a „României literare”, la 24 oct. 1968, i se dedicase o cronică laudativă la volumul *Metamorfozele poeziei,* semnată de Lucian Raicu. Amîndoi aveau multe de spus în ton cu vremea. Citățm dintr-un interviu pe care i l-a luat nimeni altul decît Adrian Păunescu, alt copil minune:

„Dacă e vorba de poeți, care există cu adevărat în literatura de după 1940, aceştia sunt foarte mulți. Dintr- o antologie de poezie contemporană nu pot lipsi în nici un caz (în ordinea generațiilor), E. Jebeleanu, D. Stelaru, Beniuc, M.R.Paraschivescu, Maria Banuş, apoi poeții momentului 1945-1947 (Geo Dumitrescu, Ion Caraion, Ben Corlaciu, Radu Stanca, Doinaş), apoi Baconsky, Labiş, Nina Cassian şi, sărind la generația noastră”. „Deşi m-am jurat că n-o să mai fac în viața mea o antologie, văd că m-ai păcălit şi am schițat una. Chiar înainte de a fi uitat cu totul de «istoria» celeilalte” („România literară”, 5 febr. 1970, p. 6).

Intervievatul dorea să se ştie „acolo sus” că se „cuminține”: gata cu antologiile scăpate de sub control ideologic. Lecția era învățată bine: să pui la amestec, „ideologic” vorbind, pe E. Jebeleanu cu D. Stelaru, pe Nina Cassian cu Ion Caraion şi cu Radu Stanca...

Mai interesantă pare a fi seria de secvențe critice pe tema *Moda poetică 1968*, lansată de Ştefan Aug. Doinaş, începînd cu primul număr al „României literare”. Se dorea un îndreptar teoretic pentru toate generațiile de practicieni, îndeosebi pentru tineri, iar autorul, dată fiind temeinica lui pregătire intelectuală şi experiența scrisului, avea şansa s-o impună şi să determine orientarea benefică mult dorită. Unele titluri erau curajoase: *Delirul verbal, Beția de imagini, Disprețul pentru formă, Falsa profunzime.* Era acuzată, în fond, creația momentului, dar, din păcate, autorul n-a avut puterea să persevereze. Mai utilă şi mai penetrantă s-a dovedit a fi rubrica lui C. Noica, *Viață şi societate în rostirea românească.* Textul s-a salvat prin republicarea în volum separat. De asemenea, tînărul Nicolae Breban a avut şi el prestații notabile, în provocările sale privind fenomenele prozei; nici interviurile lui Adrian Păunescu nu trebuie trecute prea uşor cu vederea. Transcriu un pasaj care îl pune

pe Dan Deşliu într-o lumină dramatică, dat fiind că prea lăudatul poet din proletcult avusese puterea să se autocenzureze destul de sever:

„– Poemele dvs. cele mai cunoscute, *Lazăr* şi *Minerii*, scrise la 20-22 de ani, nu vă mai reprezintă, după părerea mea, demult. Ceea ce aş vrea să semnalez – dincolo de neajunsurile estetice ale acestor poeme – este tocmai pofta tînărului poet Dan Deşliu, al acelui timp, de senzaţional. Poemele cîntă – nu discutăm aici în ce fel – cîteva împrejurări eroice. Cum vi se par astăzi?

– Dragă Adrian, vezi, chestiunea e prea complicată pentru a fi epuizată la repezeală. Din punct de vedere *estetic* (şi aici nu mai adaug nimic) eu însumi le consider cu destulă asprime, reuşind să înţeleg bine de ce ele s-au născut aşa, datorită unor condiţii – în primul rînd subiective, dar şi datorită unor împrejurări obiective (Poetul şi circumstanţele). Sentimental vorbind, atitudinea mea faţă de lucrurile amintite e destul de rece" („România literară", 23 ianuarie, 1969, p. 6). De precizat: poeziile respective au figurat ani de zile în manuale şcolare şi ca teste la examenele de admitere pentru liceu ori facultate.

Dacă ar fi să realizez o selecţie a materialelor critice din perioada celor două congrese ale partidului, dublate de conferinţe şi adunări ale scriitorilor, aş reţine doar următoarele titluri: *Ipostaze ale romanului actual* de D. Ţepeneag (19 dec. 1968, p. 8), *Critica literară românească dintre 1920 – 1945 de Vladimir Streinu* (19 dec. 1968, p. 15), *Arta populară comparată* de Paul Petrescu (26 dec. 1968, p. 28), *Un veac şi jumătate de la naşterea lui Courbet* de Radu Bogdan (12 iunie, 1969, p. 26), *Masa tăcerii* de Edgar Papu (9 iulie, 1970, p. 23), *Odiseea- „o călătorie alchimică"* de Doina Ciurea (9 iulie, 1970, p. 28), *Ion Barbu într-o nouă ediţie* de Şerban Cioculescu (23 iulie, 1970, p. 5), *Iraţionalitatea creaţiei* de Adrian Marino (30 iulie, 1970, p. 1 – 2), *Petre Pandrea. Profil* de Al. Cerna – Rădulescu (3 sept. 1970). Atît.

Se iveşte întrebarea: la ce bun a fost întreţinută acea bine echipată armată de scriitori, pe spezele unei singure reviste literare? Ca să nu mergem mai departe : Congresul al

X-lea s-a desfăşurat în august 1969, la mai puțin de un an de la înființarea „României literare”. Prinde contur ideea că revista a fost creația segmentului de timp dintre cele două congrese, ambele moştenitoare ale tradiției marxist–leniniste şi cominterniste.

În asemenea condiții total neprielnice debutează editorial Paul Goma. Se înțelege de la sine cîte a avut de înfruntat autorul pe parcurs. După publicarea unei bogate literaturi concentraționare (memorii, jurnale) şi dosare din arhive pînă nu de mult secretizate, se impune cu necesitate reluarea în discuție a debutului editorial al lui Paul Goma (1968), cu *Camera de alături*. Cum spuneam, cartea n-a fost menționată, deşi autorul lucra în presă, avea colegi care puteau să-l ajute. Doar două excepții, ca să confirme regula: „Despre scrisul meu, notează Paul Goma, au dat seamă doar Raicu şi Valeriu Cristea, am mai spus-o. În toamna lui 1968, în legătură cu *Camera de alături*. Au fost cronici în general elogioase, prevăzînd un «viitor» autorului, însă, chiar atunci şi pe loc, resimțeam o surdă nemulțumire” (*Jurnal pe sărite*, Nemira, 1996, p. 229). Aşadar, cum rezultă din fraza citată, se prevedea, împotriva celor două cronici „în general elogioase”, mai mult decît tăcere.

Capitolul VII

Capodopera literară

1. Mana – după Humuleşti şi Medeleni

Copilăria a dispărut şi ea din repertoriul temelor creației. Am în vedere copilăria ideală şi eternă, din „clipa ei cea repede", cînd mica făptură, abia deprinsă să meargă şi să vorbească, se crede stăpînă pe dimensiunile universului, de la Măr pînă la Păr. Şi chiar este! Nu cunoaşte nici o restricție cînd se decide să străbată lumea în lungiş şi-n curmeziş, după cum toate cunoştințele posibile, dar absolut toate, îi ies în cale să-i slujească. Un joc e viața, o priveliște încîntătoare tot ce se află în apropiere ori în depărtarea închipuită. Aşa se vede pe sine „copilul împărat" din mit şi din balada fantastică, personaj cunoscut pe toate meridianele vieții sufleteşti, la asiatici, ca şi la europeni. Chiar în clipa naşterii, înțeleasă ca dar divin, după anumite semne corporale şi cosmice, „slugile", „curtenii", „noroadele" se înfățişează cu umilință la casa părinților, rugîndu- i să aşeze neapărat pruncul pe tronul de domnie ca să-i călăuzească prin înțelepciune şi lumină, venite şi ele „de sus". În dorința lor se face simțită o lege îndătinată: „Dă-ni-l, maică, dă-ni-l! / Dă-ni-l, taică, dă-ni-l!". Tot potrivit obiceiurilor tradiționale (S. Fl. Marian, *Naşterea la români*), moaşa, la origine o preoteasă înzestrată cu puteri patronale, era prima care punea mîna pe noul născut ca să-l arate cu mîndrie lumii, ridicîndu-l în sus spre cele patru zări, răsărit, apus, miazăzi şi miazănoapte, să le ia în stăpînire şi rostind solemn cuvinte de bun augur pentru toată familia.

Într-un cuvînt, mitul copilăriei se iveşte din închipuiri şi speranțe, prea adesea spulberate în contact cu opacitatea vieții concrete. Tocmai de aceea repunerea în pagină, peste

ani şi după experienţe ratate, dă multă bătaie de cap scriitorului şi memorialistului; fie că tema îşi alterează substanţa vie, fie că subiectivismul cîntăreşte greu şi riscă să facă rizibile secvenţele evocate. Se preferă tăcerea, ca o fugă ruşinoasă.

Se înţelege, tacit, că povestea copilăriei stă la îndemîna oricui, nimic de zis, dar puţini aleşi se învrednicesc s- o înfăţişeze cu farmec şi cu har. Se pare că şi ei coboară din mitul copilului-împărat. Poate naratorul să se nască într-un simplu bordei dintr- un cătun, departe de viaţa orăşenească, petecul de pămînt devine împărăţie nesfîrşită şi binecuvîntată, un loc fără seamăn pe lume şi în rînduiala cosmică. Aşa se înscriu localităţile modeste, necunoscute, în marea geografie spirituală a umanităţii, ca şi numele obişnuite în constelaţii scriitoriceşti.

Doi moldoveni deţin topul în evocarea şi restaurarea paradisului copilăriei, fie că ne conducem după impresii sensibile şi de gust, fie după judecăţi aşezate pe temeiurile analitice ale criticii şi istoriei literare: Ion Creangă şi Ionel Teodoreanu. Li se poate alătura Paul Goma, cu scrierea de maturitate *Din calidor* şi, în mare parte, cu *Arta refugii*. Multe forme stilistice şi modalităţi de gîndire îi despart pe cei trei. Cînd spui Creangă, apare în minte imaginea satului natal, Humuleşti, cu „Ozana cea frumos curgătoare", cu pupăza din tei, cu Cetatea Neamţului învăluită în ceaţă şi în istorie, oglindindu- se neclintit în apele rîului de pe colina ei împădurită. Cînd spui Ionel Teodoreanu se asociază în minte satul Medeleni. Ţi se pare un loc nespus de apropiat, chiar dacă niciodată nu ţi-a călcat piciorul pe acolo. Cînd spui „Mana", fără nici o prevenire, imposibil să faci legătura cu Paul Goma, cel închis la Gherla ori luptătorul pentru drepturile omului. Dar este suficient să parcurgi doar cîteva capitole ale volumului *Din calidor* ca să te crezi pe meleaguri humuleştene sau în satul copilăriei lui Ionel Teodoreanu; nu numai la Mana din Orheii Basarabiei, devenită sfîntă prin suferinţă grea, de decenii şi de secole.

Nu este vorba doar de reprezentarea lumii la nivelul puterii de înţelegere a copilului, în manieră simplistă şi

naivă, cum obişnuim să spunem, noi, maturii; ci de luarea în stăpînire a existentului, în mod serios, grav, cu răspundere, din perspectivă pur morală şi idealistă. Copilul, deosebit de inventiv, îşi construieşte o lume proprie, paralelă şi fără cusur, vieţuieşte cu toată fiinţa potrivit orizontului ei şi se simte fericit. Înmulţirea anilor îl face să ia calea oamenilor mari, să încerce experienţe diferenţiate şi dure. Lumea lui, însă, nu cunoaşte „schimbare", dovadă că aceleaşi secvenţe ale scenariului se repetă de la caz la caz şi din loc în loc; de unde impresia de unicitate a „primei" expediţii la iazul din marginea satului ori la pădure cu Moş Iacob, a „primei" zile de şcoală, a „primei" întîlniri cu zăpada, întîmplări trăite năvalnic şi evenimenţial. Copilăria rămîne o chestiune de psihologie şi de imaginaţie, iar amintirile grave-şăgalnice se păstrează în intimitate, ca valori proprii, intangibile. Se constată că, din ce în ce mai rar şi mai greu, oamenii se încumetă să se ridice în zarişte copilăriei, ca întoarcere paradisiacă, aşa cum, pe vremuri, le era îngăduit să vieţuiască „realmente" în „zarişte mitului".

Găsim la Paul Goma lămuriri de trebuinţă privind căderea din zarişte copilăriei; cădere după cădere: copilul din calidor, care riscă să nu mai aibă vîrstă, se întîlneşte cu istoria terifiantă. Se vede nevoit să-şi împartă existenţa între secvenţele de viaţă specifice vîrstei mici, de uitare şi de joacă şi datele concrete ale prezentului istoric, de memorare şi de moarte, cu tot imperiul său terestru şi cosmic din Mana. Vîrsta este întoarsă, copilăria pierdută. Îl ocroteşte doar familia, ea însăşi în luptă disperată cu vremurile. Asta îi permite ca, în anumite momente de „popas", dacă se poate spune aşa, să privească întîmplările dramatice din jur cu ochii încă nedeformaţi ai copilăriei, izolîndu- le şi mai categoric în absurditatea lor. Maturii, atinşi de istorie, se agită zgomotos, se vaită ori se entuziasmează peste fire, totul ca din senin şi cu ieşire din matcă; ceea ce, după judecata vie a copilului, se traduce ca fiind un joc deplasat, rizibil, pe care nu-l înţelege şi, drept urmare, nu-l agreează, deşi participă la toate, culegînd informaţii utile pentru mai tîrziu.

La Humuleşti lucrurile erau rînduite cu înțelegere de la Dumnezeu şi după puterea oamenilor. Dacă Nic-a Petrei făcea vreo boacănă, primea papara cuvenită, fără supărare. Fiecare îşi vedea de treabă, după consemnul din străvechime, pomenit chiar de cei mari, cînd se iveau neînțelegeri, ca să se vadă rostul fiecăruia: „Dacă-i copil, să se joace; dacă–i cal, să tragă; şi dacă-i popă, să citească". Între părinți şi copii, ca şi între dascăli şi învățăcei, hîrjoana şi bătăița erau deopotrivă amuzante, dînd impresia unei pedagogii convenționale şi jucate:

„Însă mama ne mai da atunci cîteva pe deasupra, şi mai îndesate, zicînd:

– Na-vă de cheltuială, ghiavoli ce sunteți! Nici noaptea să nu mă pot odihni de incotele voastre?

Şi numai aşa se putea linişti biata mamă de răul nostru, biată să fie de păcate!

Ş-apoi socoți că se mîntuia numai cu-atîta? Ți-ai găsit! A doua zi des-dimineață le începeam din capăt".

Trei secvențe narative sunt de reținut, cu prioritate, la Paul Goma, cel din *calidor,* pentru a înțelege înfățişarea paradoxală a eului narator, la răscrucea dintre mitul copilăriei şi prezentul istoric. Spun „prezentul istoric", subînțelegînd o succesiune de momente, de aceeaşi natură dramatică, unele rămase în trecut, altele în derulare previzibilă ca direcție, dar mereu de actualitate terifiantă. O secvență reprezintă arderea Bibliotecii şcolare din Mana, la comandă bolşeo–comunistă, pe care o reiau într-o altă relatare. S-a întîmplat la prima invazie a sovieticilor în Basarabia, după Pactul Ribbentrop-Molotov. Primele obiective pe care ocupanții le aveau în vedere pentru exterminare erau Biserica, Şcoala şi Limba română –, teme care şi astăzi se află pe agenda de lucru a cui ştim. Învățătorul Eufimie Goma se afla în clasă, cu elevii, cînd au năvălit peste el trei tineri în uniformă rusească şi înarmați cu automate, avînd ordine precise, direct de la Orhei. „Gde ucide-l"? a fost prima întrebare a unuia, înainte de a intra în clasă. Era adresată fiului, Paul Goma, pe atunci de 4-5 ani,

stînd de veghe în calidorul său obişnuit, din care făcuse, încă de pe atunci, punctul lui strategic de observaţie.

Să presupunem un joc de cuvinte în „Gde ucide-l"/ „Gde ucitel", în stilul bine cunoscut al lui Paul Goma; dar un joc prevestitor de rele, cum s-a şi dovedit: *ucitelul* (învăţătorul) *trebuia ucis*. Executarea ordinului şi-o asumase Sapşa, fost elev al învăţătorului Eufimie Goma şi instruit, între timp, peste Nistru, pentru acţiuni teroriste. De interes aici sunt acuzaţiile pe care Sapşa, devenit torţionar NKVD, le aduce învăţătorului. Mai întîi pentru că îl bătuse la palmă cu ani în urmă. De precizat că bătaia ca formă de stimulare la învăţătură era permisă în şcoală. Părinţii nu se opuneau, din contra, cereau sprijinul învăţătorului cînd fiul se arăta recalcitrant. În *Amintiri din copilărie,* părintele Ioan a încercat efectele sfîntului Neculai, „cel din cui", începînd cu fiica lui, Smărăndiţa, probînd că şcoala e aceeaşi pentru toţi, şi cu bune, şi cu rele. „Acum te ştiu, eşti Sapşa al lui Avrum, dughenarul nostru; mi-ai fost elev prin '34, acum vreo doi ani ai fugit peste Nistru… Acum te-ai întors ca să mă ridici, fiindcă acum 6–7 ani te-am bătut la palmă? De ţi-a dat sîngele? Zice: şi fiindcă ai vrut să mă spînzuri-uite semnul pe gît; şi fiindcă ai necinstit-o pe soră-mea Roza – de asta s-a înecat în iaz; şi fiindcă i-ai smuls tatălui meu barba – după ce ai spart geamurile casei… – găsim noi, n-ai grijă…". În faţa bietului om, Sapşa reprezenta o realitate cutremurătoare: inventa pretexte dintre cele mai absurde din dorinţa de a ucide, ca orice criminal de meserie. Roza nu se înecase; doar cu două zile mai înainte fusese la şcoala din Mana şi împrumutase cărţi dintre cele care urmau să fie condamnate la ardere. Greu de înţeles de unde a adunat atîta ură tînărul care-l înghiontea cu automatul încărcat, în stilul soldatului eliberator, pe învăţătorul Goma, să care cărţile în curtea şcolii, ca să le transforme în rug de flăcări. O replică a lui Sapşa pare lămuritoare, dar destinată să augmenteze absurdul:

«Eu vorbesc de cărţile voastre, fasciste şi reacţionare şi burgheze, cu opiu al popoarelor, fiindcă-s scrise cu litere de-ale voastre, româneşti! Tot ce-i tipărit cu litere româneşti e

reacționar! Duşmănos! Capitalist! Pe bună dreptate le-au interzis tovarăşii, pe astea să le scoți şi să le predai!». «Întreb: Predau şi traducerile din Gorki, tipărite cu litere româneşti?». «Predai tot! Le ducem la Orhei, vedem noi, acolo, ce-i bun şi ce-i rău pentru popor!»".

Să se rețină termenii: *reacționar*, *capitalist, duşman*, *român*. Deocamdată, făceau parte din limbajul injurios al tînărului cu automatul pregătit pentru tragere şi instruit, peste Nistru, să lupte în comandouri; ulterior au devenit instrumente de propagandă în vocabularul de partid şi de presă. Astăzi, în postsocialism, a rămas doar unul dintre cei incriminați cu predilecție: *român.* Este un caz de *etnocid* ce se desfăşoară, cu aceeaşi energie „revoluționară", chiar sub ochii noştri şi ai Europei civilizate.

Sapşa se arată o singură dată în carte, dar reprezintă un *tip* de torționar din prima generație, cu tot echipajul de termeni acuzatori şi injurioşi, în uniformă, bătăuş şi asasin. Va fi recunoscut peste tot în *Săptămîna roşie*, în aparatul administrativ al închisorilor, în rețeaua de domicilii forțate, în campaniile de bolşevizare a țării, desfăşurate sîngeros pe toate planurile vieții de la oraşe şi sate. După consolidarea puterii în anii satrapilor fără seamăn, Ana-Luca-Dej-Teohari-Nicolski şi lărgirea – întărirea sistemului concentrațional, generația lui Sapşa a început să se bucure de mari privilegii, după serviciile prestate: să ocupe funcții de conducere în baza experiențelor dobîndite, asemenea lui Pantiuşa, Zoller, Sepeanu, Dulbergher, Drăghici. Le-a urmat a doua generație de torționari, să le ocupe locurile în funcții administrative, de bătăuşi, gardieni, directori de închisori, după chipul şi asemănarea înaintaşilor, alcătuită din elemente declasate moral şi social. Învățătorul din Mana – Orhei a avut de-a face cu vîrf şi îndesat cu prima generație de profesionişti ai crimei organizate; fiul, Paul Goma, a intrat pe mîna celor din a doua generație, Goiciu, Istrate, Livescu, Grenadă, în cap cu Pleşiță.

Fiecare dintre cei doi, tată şi fiu, s-a ales cu ce i s-a dat, pe măsura vremurilor. „Ucide-l" a rămas, în continuare, *ucitel*. Viu, dar vătămat. A trebuit să dea foc grămezii de cărți

„cu litere româneşti", sub ameninţarea cu moartea, a celor trei fiare dezlănţuite, în frunte cu fiul dughenarului din Mana; apoi, deportat în Siberia, din lagăr în lagăr, ca să ajungă pradă de război în mîinile nemţilor şi, în cele din urmă, predat românilor. Dar, culmea absurdului, ca agent sovietic! Aşa că fraţii proprii, de „dincoace", în loc să-l salveze pe învăţătorul Goma, l-au afundat şi mai tare. Fiul s-a aşternut pe învăţat *arta aşteptării în calidor*, urmînd sfaturile meşteşugite ale lui Moş Iacob, care vorbea numai din experienţă trăită: „Dacă nu e azi, atunce e mîne!" Şi tot aşa, pînă cînd lucrurile s -or desluşi de la sine, în bine ori în rău. În vremuri de izbelişte, nu este altă soluţie decît să te încrezi în ziua de mîine, „ziua cea mare". Şi soldaţii români staţionaţi în Mana îi dădeau speranţe copilului prea încrezător: ei umblau peste tot şi-şi transmiteau veştile cu ajutorul unui fir lung şi misterios, spunîndu- şi cînd Carpenul, cînd Fagul, cînd Ulmul. În ei era toată nădejdea. În pasajul cu pricina, copilul, cuprins de mare nelinişte, ar putea crede (împreună cu cititorul) că îi sună în auz note din *Doina* lui Eminescu, pusă într-o cheie nouă:

„– Aici Carpenul – mă auzi, Paltinule? Am lîngă mine un flăcău, pe tatăl lui l-au ridicat ruşii – nu l-aţi liberat voi cumva? Păi, cum să fie, nene, ca un tată: voinic, frumos, bun… Bine, Paltinule, dacă dai de el, mă ţii la curent – Paltinul a zis că încă nu – tu ştii, măi flăcău, ce înseamnă «încă nu»?"

Ce se poate naşte în mintea cuiva, în situaţia dată? Iată: „Şi îl văd pe tata: voinic, frumos, bun – cum rătăceşte într-o pădure întunecoasă, cu arbori fără nume – dar eu ştiu că n-o să se rătăcească multă vreme, ci doar dacă- nu-azi-atunci-mîine, fiindcă eu ştiu, mi-au spus-o toţi bieţii soldăţei, mie, personal, au pornit în căutarea lui toţi arborii buni care au un nume, în fruntea lor, Carpenul, care îl caută călare, povestindu-i mamei lui cum e la război şi cum a dat el, personal, de tatăl unui băiat olecuţă mai mititel decît el – îi văd Carpenului cizma dinspre mine, prăfuită şi stropită, mai întunecat, de spumă de la botul calului, iar sus, iată Albastrul. Galbenul. Roşul – şi, dacă nu azi, atunci mîine".

A doua secvență care modelează semnificativ psihologia martorului din calidor poartă titlul de capitol şi de sumar *Vin românii*! Este descris momentul apariției ostaşilor în zona împădurită, pe atunci, a Orheiului şi a Manei, după celebrul „Vă ordon!". Paul Goma s-a întrecut pe sine: pagina din viața satului basarabean e antologică. Locuitorii sunt surprinşi într-o stare explozivă de entuziasm: strigăte de bucurie, chemări patetice şi îndemnuri, care se revărsau ca dintr-un rezervor imens, aflat de multă vreme în pregătire şi în aşteptare. Ulițele căpătaseră glas, Carpenul, Fagul, Ulmul strigau pe la răspîntii, grupuri de bărbați şi de femei alergau dintr-o parte în alta, ducînd veşti care se înmulțeau şi se întăreau din clipă-n clipă. Într-un fel, participau şi ei la bătălie, cu agitație, luînd- o prin grădini, pe văiugi, în direcția avioanelor românilor, să le arate adăposturile ruseşti, să le nimicească mai repede, să se termine odată pentru totdeauna.

Fireşte, copilul ținea hangul în toate, ba sărind în față ca să-şi arate vitejia, ba încurcîndu-i pe cei mari. Să reținem un aspect narativ şi evocator, decupat cu mare rafinament artistic din vălmăşagul de imagini şi care constituie un indiciu pentru psihologia individuală a copilului, chiar dacă e cuprinsă într-un tumult mai general. Se referă la şocul produs la vederea steagului tricolor, în momentul în care ostaşii români intră în sat, călări, caii mirosind a sudoare iute, semn al oboselii şi al luptei. Iată pasajul:

„Ciudat: nu am văzut (sau am uitat, iar mai tîrziu, nimeni nu s-a ostenit să-mi povestească) dacă drapelul se afla pe tanc, pe un afet de tun, într-o căruță, dacă îl ducea un cavalerist. Mi-a rămas doar drapelul. De parcă ar fi venit singur, şi s-ar fi menținut, la oarecare înălțime de la pămînt, singur. Şi mi-a rămas, încremenit în filfîire, cu soarele în *contre–jour*, ca într-o fotografie. Colorată: lemnul lăncii - alburiu; în vîrf – un vultur de aur; apoi culorile pînzei – ei: albastrul, apoi roşul – dar altfel, altele numai ale mele. Toate aceste elemente – şi numai acelea de atunci – spun: Au venit ai noştri! Au venit românii!"

Elementele participante, active sau de decor, săteni, ostaşi, cai, tancuri, trec pe plan secund, ca să răsară o imagine mereu vie şi sintetică. În cazul de faţă, *steagul*. El ocupă loc privilegiat în memoria afectivă, ca un document credibil, supus unui proces complicat de obiectivare.

O altă secvenţă memorabilă este aceea a ridicării pomului de Crăciun.

Nu întîlnim la scriitorii români o evocare mai emoţionantă a sărbătorilor de iarnă, mai împlinită în înţelesuri religioase şi sărbătoreşti, mai tristă şi mai omenească. Eufimie Goma, un tip de adevărat învăţător – apostol, cum îşi spuneau cu mîndrie „luminătorii satelor" din perioada haretistă şi interbelică, a făcut un pom uriaş chiar în curtea şcolii. Nu un pom oarecare, cum se obişnuieşte într-o familie credincioasă, ci unul pentru toată lumea, sub cerul liber şi pe locul unde fusese încins rugul cărţilor cu litere româneşti. Înţelesului religios i se alătură o anume semnificaţie simbolică sub presiunea „prezentului continuu", din nou vestitor de rele pentru bieţii măneni şi pentru români în general. Ne spune autorul, după ani de veghe în calidor:

„Colind, tremurat, cu ochii la bradul cît şcoala (adus de depaarte, de la munte), la bradul 'podobit, sticlind din toate globurile, şi stelele, arzînd din toate lumînărelele pîlpîind în vînt, arzînd înalt cît lumea locul din mijlocul curţii, arzînd toate arderile de pînă atunci: rugul cărţilor, rugul crucii, rugul băieţilor şi al fetelor – arzînd. Pomul, el zice că, gata, de-acum s-a născut, de-acum, gata necazurile, ne-am întors de prin siberii şi suntem iarăşi, cu toţii, cu ale noastre. Aşa «zice» Pomul. Şi Carpenul, Fagul, Ulmul dădeau încurajări. Dar satul întreg adunat grămadă presimţea că era «ultimul Crăciun al Basarabenilor, în Basarabia, cel din '43, zice mama»" .

La Paul Goma, ca şi la Ion Creangă, întîmplările sunt evenimenţiale, atît pentru comunitatea rurală, cît şi pentru individul integrat organic. Dispariţia pupezei din tei provoacă nelinişte în tot satul (ca şi tăierea salcîmului din cunoscuta naraţiune a lui Marin Preda) ori arderea bibliotecii din Mana. Sunt semne destauratoare, prevestitoare de rău şi de

altă lume. Dar cu interes restaurator se adună oamenii în jurul pomului de Crăciun, la Mana, sau cînd humuleştenii îl ascultă pe „Nic-a lui Ştefan a Petrei" cîntînd în biserică *Îngerul a strigat*. Ion Creangă şi Paul Goma sunt fii ai satului şi privesc „din interior" viața lui concretă, cu emoție şi participare.

Ionel Teodoreanu este un orăşean get-beget. Îi trimite pe Olguța şi pe Dănuț, copii cu ifose orăşăneşti, să-şi petreacă vacanțele şcolare la țară. Nu este vorba de integrare organică, participativă. Copilăria: – prilej de vacanță – îşi găseşte, aici şi acum, spațiul ideal de desfăşurare. Temerarilor eroi le este dat să se descopere pe ei înşişi. Pînă la urmă, vîrsta şi mirajul evenimentelor justifică apropierea dintre cele trei capodopere. Se poate vorbi chiar de elemente ale „copilăriei universale"; uneori cu dărnicie, alteori cu precauție, de la caz la caz. La Ionel Teodoreanu, protagoniştii se detaşează stilistic printr-o prezență jucăuşă. Peisajele rustice suportă rescrieri ca în cărți colorate; discuțiile dintre tineri ori cu cei mari imită maniere de salon; apariția pe uliță a unei maşini, în zi călduroasă de vară, cu vîrtejuri de praf, provoacă mirare şi murmur. Nu este o *re-vedere* aşteptată cu însuflețire. Vizita într-o casă cu chirpici de lut şi scurta odihnă pe o laiță cu macat trezeşte o dispoziție de moment, care se uită exact în clipele următoare.

Copilăria este, peste tot, împărătească la ea acasă, iar satul reprezintă locul ideal de desfăşurare. Aici şi numai aici mica făptură se simte ca în apropierea raiului şi aptă de chemarea lui Hristos: „Lăsați copiii…!". Dar împărăteasa-copilărie are de luptat cu forțe malefice, cu zmei, balauri şi împărați roşii. Pentru buna îndrumare sar toți, în chip de pedagogie colectivă. Se alătură un preot sătesc preocupat de învățătură trebuitoare, asemenea părintelui Ioan „de sub deal"; sau un bătrîn înțelept ca Moş Iacob, cu grijă pentru alcătuirea morală, generoasă a tinerei generații. Pe cîtă vreme în *La Medeleni*, dat fiind că părinții ocupă funcții importante, îşi face apariția o profesoară de pian, să dea tînărului educație în ton cu lumea bună; sau un Herr Doktor, care să-l poarte prin societatea aleasă. Primează, pe moment

şi în perspectivă, profesiunea practică, situarea în ierarhia socială. Locul lui Moş Iacob este luat de Oncle Léon . Cît despre Moş Gheorghe, nume ce se dă, de la o vreme, vizitiilor şi grăjdarilor, Olguța şi Dănuț văd în el un personaj simpatic, pitoresc şi prosticel, pe socoteala căruia îşi permit să se distreze cu îngăduința şi fără supărarea lui.

Trecînd peste denivelări şi stiluri de comportament, copilăria cu suport cîmpenesc, veche de la *Dafnis şi Chloe*, uneşte şi îmbunătăţeşte fiinţa omenească, atîta vreme cît nu este dirijată prin jocuri mecanice şi ideologii.

2. Ostinato sau „singur împotriva tuturor"

> „**Ostinato** cuv. it. de la lat. *obstinatus* «încăpățînat, perseverent, persistent»), cuvînt inițiat în terminologia muzicală pe la 1700 şi folosit inițial ca sinonim cu *obligato*; desemnează revenirea constantă a unei substanțe muzicale clar delimitate, fie de ordin ritmic, fie melodic sau arm. (armonic: nota P.U.), fie mixtă şi care constituie un principiu de articulare şi, totodată, de unificare a discursului muzical".
>
> (*Dicționar de termeni muzicali*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2010, p. 411)

Aşa stă scris pe o pagină de *Jurnal*: „singur impotriva tuturor". Era după acel decembrie 1989, moment oarecum de bilanț şi, totodată, prilej să se constate cu amărăciune că echipa de oşteni ai scrisului, cu care Paul Goma se anturase în bine şi numai în bine, începea să se destrame îngrijorător, după interese de moment, meschine. Presupunea, în *jurnal:* „Trădare să fie ?". Ba mai rău: izolare, nimicire: „Nu i se cunosc scrierile" (Gabriela Adameşteanu), „Regret că l-am cunoscut pe Goma" (Monica Lovinescu), „Adio, Domnule Goma" (Nicolae Manolescu). Ce putea să se mai întîmple decît „arderea cărților" (cum au făcut filozoful Gabriel Liiceanu şi poetul Marin Sorescu)? Cu toții se lăsau acaparați de jocuri politice şi de interese profitabile de grup; nu mult

diferite de cele ale lui Cornel Burtică, Titus Popovici, D. Ghişe.

Şi în anii lucrului la *Ostinato* (paralel cu prozele din *Camera de alături*), Paul Goma avea motive să se considere „singur împotriva tuturor". Era un „ungarist" decis, pînă la sacrificiu de sine, făcuse doi ani de închisoare la Gherla, cu un adaos de patru ani de „domiciliu obligatoriu" în Bărăgan–Lăteşti, o localitate din marea rețea, pe țară, destinată deținuților „incomozi". Acelaşi cuvînt avea să-l folosească şi Monica Lovinescu în vremea postbalconiadei: „Goma este un incomod". În închisoare luase o hotărîre pe care n-avea de gînd s-o abandoneze vreodată:

„Foarte adevărat: închisoarea nu fabrică nici prozatori – însă aceştia sunt singurii care nu pierd timpul în închisoare.

Eu cred că nu l-am pierdut cu totul (...). Iar decizia de a scrie aşa (cum scriu) şi nu altfel a fost luată acolo, în numeroase şedințe de tortură, în care le spuneam torționarilor: «lasă, lasă... vă netac, vă neuit. Vă pun eu într-o carte»".

O mărturisea în *Scrìsuri* (loc. cit., p. 349), dar a repetat-o în mai multe rînduri, îndeosebi în *Gherla*, în *Jurnale*; vreau să spun, des şi la distanțe mari în timp, dovedindu-se consecvent în hotărîrea luată. Ideea a fost lansată şi ca principiu director în *Ostinato*. Cartea înscenează, în final, o controversă aprinsă între cîțiva interlocutori, în scopul de a clarifica statutul scriitorului în condițiile extremismului politic şi ale nimicirii individului. În societatea modernă, tensionată şi mereu în derivă, experiența detenției şi suferința au darul să-l readucă pe om la starea de normalitate, să-i redea capacitatea de regăsire cu sine şi cu semenii.

„Vreau să spun că am traversat închisoarea cu... cu un fel de... cu conştiința scriitorului, cu sentimentul că sunt scriitor şi, scriitor fiind, nu trebuie, nu am dreptul să pierd nimic din ceea ce... Nu e vorba de detaşare, de... dacă m-aş fi desprins, în scopul de a observa, n-aş mai fi trăit, or eu am

trăit cu pielea şi cu măruntaiele fiecare secundă[1]. Acest pasaj, oarecum indecis după opinia unora dintre interlocutori, re-capătă un ton mai ferm şi mai presant:

„– Dacă nu scrii acuma – s-a îndreptat direct spre Marian, se prea poate ca Marian să nu fi făcut, cu adevărat, gestul de a se da în lături, ca din calea unei locomotive sau aşa ceva, dar ar fi putut să-l facă – dacă nu scrii *acum*, cînd o să scrii? Cînd o ți se dea voie? Dar *cine* are voie să-ți dea ție voie? În afară de tine şi de conştiința ta?”[2].

3. Şcoala de literatură – experiment ideologic

Găsim în documente şi în cărți consacrate problemei date şi mărturii care conduc la ideea că Şcoala de literatură a fost un soi de experiment tip Piteşti, ambele caracterizîndu-se în termeni la fel de duri şi ducînd la rezultatele cerute de comanditari: făurirea omului de „tip nou”; cu ajutorul cuvîntului, devenit bîtă la figurat într-un caz sau prin bîtă, la propriu, în celălalt. Propaganda oficială pretexta că Şcoala de literatură pregătea „inginieri ai sufletului omenesc”, după formula împrumutată din arsenalul proletcultismului rusesc, teoretizată de Lenin şi pusă în practică de Maxim Gorki. I s-a mai spus şi Fabrica de scriitori, denumire lansată din interior, printre cursanții care începeau să întrezărească abaterea de la normalitate. Mai întîi, scriitorul nu se formează asemenea muncitorului de fabrică, prin cunoaşterea unor şuruburi şi mecanisme. Talentul, *dar* natural şi individual, asociat cu libertatea de exprimare sunt decisive. În al doilea rînd, scrierile date ca modele literare: *Mitrea Cocor* (Mihail Sadoveanu), *Negura* (Eusebiu Camilar), *Secerişuri sfinte* (A. Toma), *Ție-ți vorbesc, Americă!* (Maria Banuş), *Lazăr de la Rusca* (Dan Deşliu), *Drum fără pulbere* (Petru Dumitriu) nu confirmau ideea că scriitorul ar fi liber față de „sacul cu bani”, indiferent cine i l-ar pune în brațe;

[1] Paul Goma, *Ostinato*. Editura Univers, Bucureşti, 1991, p. 397
[2] Paul Goma, *Ostinato*. Idem, p. 401

nici că ar fi respectată realitatea imediată, general-umană, cunoscută de toată lumea; iar formulele ideologice se întreceau în falsificarea adevărului, fabricau personaje şi imagini după lozinci şi după şabloane ideologice; într-un cuvînt, ieşeau din sfera artei pentru că răspundeau intereselor politice de moment.

De aceea, printre cursanții Şcolii de literatură începea să circule literatură „interzisă" (ori indezirabilă şi neconformă programului educațional-constrîngător al oficialilor). De pildă, Ch. Baudelaire, Edgar Poë, Mallarmé, moderni şi decadenți descoperiți în lecturile lui Nicolae Labiş; Dostoievski, Goga, Arghezi, Blaga, pe lista lui Paul Goma. Se purtau discuții libere, „prea libere", în afara orelor didactice, dar deranjante pentru responsabilii cu ordinea impusă. În asemenea cazuri, se luau măsuri de intimidare în general, de pedepsire în special, cum i s-a întîmplat recalcitrantului Labiş în mai multe rînduri. Şedințele de demascare a celor care "dețineau" cărți interzise (dar care, în timpuri normale fac, parte din zestrea oricărei biblioteci particulare sau publice) se țineau lanț la Şcoala de literatură. Erau patronate de Petre Iosif, directorul Şcolii, muncitor la origine, însoțit de Mihai Novicov, rectorul Institutului „Maxim Gorki" (fără să aibă nici măcar licența la data respectivă; avea s-o susțină în 1959, la Facultatea de Litere din Iaşi); şi unul, Hoajă, „secretarul de partid al Şcolii".

Gheorghe Grigurcu a fost şi el victima unei asemenea „demascări" tovărăşeşti, în sala de festivități a Şcolii, cu profesori şi cursanți de față. „Deținea" poezii de Tudor Arghezi şi, mai mult, făcuse un drum la Mărțişor cu intenția să-l vadă pe poetul încă în carantină după pamfletul lui Sorin Toma. Incidentul ni-l relatează Paul Goma, adus şi el cu clasa să asiste la execuție:

„Acest secret era cunoscut de toată lumea – după cum, de toată lumea era cunoscut secretul că şi eu «dețineam»; şi Horia Toma; şi Covaci. Care putea fi diferența între obiectul-carte deținut de Grigurcu şi cartea-obiect a mea? A lui Covaci? Trebuia să fie una, desigur: „deținătorul" nu se afla

(încă) la zid, la uşa de sticlă, în picioare, la judecată; la demascare.

Bineînțeles, ştiam că Grigurcu «deținea»; şi mai ştiam că îl căutase pe poetul proscris în mahalaua Mărțişor – şi eu m-aş fi dus în Mărțişor, la Arghezi, dacă aş fi avut acest curaj: de a bate la poarta unui monument (nu mă dusesem în orice caz de frică).

Aşadar, acesta era unul din marile-păcate ale lui Grigurcu: «deținea» Arghezi, putrefactul cu pricina... "[1].

Se mai trecea cu vederea faptul că cineva „deținea", ca să preluăm vorba scurtă a lui Paul Goma. Dar cei de „sus" aveau situația sub control, fiind ajutați de rețeaua de informatori voluntari care-şi găsiseră plasament activ-util în rețeaua securistică. Însă Gheorghe Grigurcu „depăşise măsura" într-un mod „nepermis": trimisese o scrisoare în Franța pentru Monica Lovinescu. Să reținem: asta în anul 1954! Era vorba de o poezie pe care tînărul Grigurcu i-o consacrase lui Eugen Lovinescu. De drept şi de fapt, ce era rău aici? Autorul volumului pe cale de apariție, *Un trandafir învață matematica*, a mărturisit ulterior, în repetate rînduri, că modelul său în direcția criticii literare, pe care l-a urmat îndeaproape şi consecvent, a fost-este întemeietorul „Sburătorului". Asta spre folosul literaturii române contemporane, dat fiind că însuşi Gheorghe Grigurcu a devenit, la rîndul său, un model al actului critic, în dreapta judecată a valorilor estetice, în verticalitate morală, fără rătăcire, fără compromisuri. Numai că, la pomenita şedință de „demascare", s-a ales cu excluderea din Şcoală, fapt care i-a cauzat mult în decursul îndelungatei şi strălucitei sale cariere, de poet, de eseist şi de critic literar.

Întemeiați pe lecturi de calitate, neastîmpărații de la „Fabrica de scriitori" puneau în discuție calitatea programelor, teoria stalinistă a războaielor „juste-nejuste", legimitatea unor acte istorice precum pactul Hitler-Stalin, românitatea Basarabiei şi a Bucovinei. În legătură cu ultimele două, Paul Goma era de neoprit. Multă dispoziție

[1] Paul Goma, *Jurnal de noapte lungă*. Idem, p. 43

pentru polemică între cursanți, între ei şi catedră, cauzată de acei profesori care predau teme ale creației şi măiestriei artistice după rețetare simpliste: cum să devii scriitor genial, cum se scrie un roman, care este îndatorirea artistului față de societate. Pe seama lui Leonte Răutu se folclorizase învățătura sa privind formarea romancierului, prin trecerea obligatorie din treaptă în treaptă, începînd cu experimentarea în domeniul schiței, apoi al nuvelei. Aşa procedase Gorki. Numai astfel a devenit scriitor consacrat, iubit de „toată lumea". Instructajul ideologic era intens practicat la Şcoala de literatură. Unii dintre diriginții de marcă îi acaparau pe începători, mai ales atunci cînd ucenicii arătau supunere. Marin Preda îl evocă pe Leonte Răutu în *Viața ca o pradă* (Editura Albatros, Bucureşti, 1977, p. 170-178) în postura de îndrumător în arta scrisului, pe linia dură a marxism-leninismului. Avea obiceiul să-i invite la sine, pe unii dintre ei, la locuința de la Sinaia-Cumpătu, pentru încercare şi povețe. Autorul *Moromeților* a cunoscut o astfel de experiență cu Leonte Răutu, tip elegant şi misterios, asemenea lui Sepeanu ori Dulberger. L-a costat eşecul cu *Ana Roşculeț*, *Desfăşurarea*, etc. Citim în *Viața ca o pradă:*

„– Te-am invitat, zice, să ne cunoaştem... Scuză-mă că mă plimb... E un obicei din închisoare, cînd stăteam singur în celulă.

Vorbea aproape în şoaptă şi avea un puternic accent parcă rusesc, deşi ştiam că rus nu era.

– Presupun, reluă el, că ai venit aici să scrii... Sper că nu-ți pun o întrebare jenantă dacă te întreb, ce scrii?!

Ce să-i răspund? Şi îndată mi-a venit în minte romanul scris la Bălceşti. Ce subiect avea? Da, un bătrîn țăran, în conflict cu nişte fii ciudați... Karamazov, Feodor Pavlovici, Mitia, Gruşenka... Achim Moromete...

– Scriu la un roman...

– Interesant! zise cu o voce cîntată, văzînd că m-am oprit. Şi unde se petrece acțiunea?

– Într-un sat...

– În ce epocă?

– În zilele noastre.

– Foarte interesant, repetă el. Dar permite-mi să te întreb: de ce scrii? Tăcere. De ce scriam? Fiindcă eram scriitor, de ce altceva? De ce eram scriitor? Fiindcă de la Homer încoace există oameni care simt nevoia să povestească altora faptele oamenilor şi fiindcă s-a observat că există oameni pasionați să le asculte.

– Cînd citeşti o carte care îți place, i-am răspuns, găseşti în ea şi răspunsul de ce a fost scrisă. Dumneavoastră de ce vă place să citiți?

– Ai dreptate, răspunse el după o clipă de reflexie. Totuşi, ceva te determină să te aşezi în fața hîrtiei şi să scrii. Urmăreşti ceva?

– Bineînțeles!

– La romanul la care lucrezi ce scop te-a determinat? Ce vrei să ne spui?... Nu-mi spune subiectul, înțeleg că e dificil, din moment ce cartea nu e terminată, dar ideea generală, scopul final, ți-e clar?”[1].

Autorul *Moromeților* făcea cunoscută lecția de ucenicie la întîlnirile sale amicale de la Mogoşoaia ori de la Casa scriitorilor de la Neptun; ieşenii o auzeau de la Mihai Ursachi sau de la Cezar Ivănescu. Iat-o şi în varianta lui Paul Goma:

„«Mai întîi şi mai întîi, ne faci mata, tovărăşelu', o schițişoară... Dacă întruneşte condițiile de calitate, tovarăşii noştri din presa centrală o publică! După schițişoară treci la o etapă mai-superioară, adică se ridică stacheta: ne faci matale o povestioară... – de calitate, nu de mîntuială!, c-adică să fie socialistă-n conținut şi națională-n formă şi să nu lipsească mesajul, că dacă n-are mesaj optimist, luminos şi avîntat şi progresist tot înainte, degeaba-ți mai zici inginer al sufletului! După povestioară treci la o etapă-şi-mai-superioară: ne scrii matale o nuvelişoară, bine, nuvelă-mică... Dacă treci şi proba asta, ei, tovarăşu scriitor, atunci chiar că poți să bagi pe şantierul de creație un mic roman... Şi, dacă doreşti, poți trece la un fluviu, ca Volga tovarăşilor sovietici, ca Dunărea noastră şi faci matale o operă literară cam ca

[1] Marin Preda, *Viața ca o pradă*. Editura Albatros, Bucureşti, 1977, p. 171-172

Drumfărăpulberea tovarăşului nostru drag, Petru Dumitriu – măi tovarăşe!»"[1].

Glumă-glumă, însă la mijloc se afla sîmburele de adevăr. Studenților de la Şcoala de literatură li se preda după amintita schemă didactică. Iar cine deschide manualele de liceu ale vremii ori cursurile universitare constată că şi acelea erau construite, în partea consacrată poeticii prozei, după acelaşi şablon. Sursa: de la Leonte Răutu şi de mai departe. Programa facultăților de litere, pe lîngă autori de neclintit (era cazul nu era cazul, ca Marx şi Lenin), se baza pe două manuale care se cereau ştiute pe toate fețele: pe primul plan unul sovietic, neapărat Nedoşivin; al doilea, secund ca interes, purtînd girul unui autor român, neapărat Vitner (sau: Tertulian, Crohmălniceanu, mai tîrziu Macovescu); toți, în fond, pe linie.

Mihai Gafița, care preda cursul de Măiestrie artistică la Şcoala de literatură, intrase şi el în circuitul folcloric în chip de dascăl învățat, care-i îndruma pe ucenicii din bănci cum să dozeze elementele rețetarului pentru a da viață eroilor. Paul Goma face loc secvenței respective într-una dintre scrierile sale, aşezînd-o, ca şi Marin Preda, în registru caricatural şi avînd grijă să se implice şi pe sine în text, ca exemplu de elev rău, neînțelegător:

„«... Nu-l împodobiți pe eroul pozitiv cu chiar toate calitățile», ne sfătuia Gafița, profesor de măiestrie-artistică (aşa-i spunea «materiei»), «nici pe cel negativ nu-l copleşiți cu toate păcatele, fiindcă realitatea e mai complexă şi nu în alb-negru», ne învăța el (iar noi luam notițe în maculator); după o pauză de efect, Gafița mă arăta din bărbie: «Dar nici nu aplicați rețeta tovarăşului...» şi iarăşi mă arăta, de astă dată cu stiloul, «care a ales, nu o cale de mijloc, ci una lăturalnică! Eroii tovarăşului nu sunt albi, nici negri, nici măcar cenuşii, ci pur şi simplu goi: nu au convingeri ferme, nu gîndesc just, nu luptă pentru idei înălțătoare, nu au idealuri mărețe...; sunt, am mai spus, goi, găunoşi, fără conținut hotărît – eroii

[1] Paul Goma, *Bonifacia*. Ediția a doua, revizuită, restabilită. Editura Anamarol, Bucureşti, 2006, p. 234

tovarăşului (iar arătare ca să nu existe dubii) nu fac decît să alerge pe cincizeci de pagini...».

Întreg seminarul (de măiestrie artistică) rîdea; se distra; eu, umilit, roşu la față, ridicam din umeri, pufăiam – tăceam; nu aveam cuvinte-de- rostit cu care să mă apăr – de ce: doar simțeam că nu făcusem ceva rău, atunci?"[1].

Tăcerea lui Paul Goma era un mod de distanțare de tehnicile proletculte; hărțuiala de la catedră a lui Mihai Gafița îl întărea întru autoapărare. Ştiindu-se cu aptitudini sportive, cel „demascat" în fața clasei şi-a aşteptat „învățătorul" pentru o nouă repriză:

„Însă la următoarea lectură, înainte ca Gafița să deschidă gura şi să mă arate, ca material ne-didactic, am citit «apărarea» de pe hîrtie:

«Eroii mei sunt personaje – nu eroi. Personajele mele fac atletism; semifond. Cînd alergi Omiecincisutemetri nu te gîndeşti la ceva înălțător, ideal; nici în alb-negru fiindcă, între opt sute şi o mie – cam pe-acolo intervine criza – îți vine să încetineşti, să te opreşti, să faci doi paşi în lături şi să te prăbuşeşti în iarbă, să te laşi acolo, pe zgură, să te culci şi să mori, s-o laşi dracului de viață. După ce treci de mie şi de criză, ştii că mai ai o dreaptă şi o tură întreagă. Gîndul ți-e numai la curbă, ultima: cum să prinzi coarda. Iar cînd ieşi, pe ultima sută nu mai gîndeşti. Alergi-ca să cîştigi-punct»" (Idem). Şi, ca încheiere; „... nu scrisesem nici măcar pentru seminar *altceva* decît „texte sportive" – în fapt, unul şi acelaşi, în multe variante – cu acela îi torturam pe bieții colegi şi pe martirul Gafița..." (Ibidem).

Ce rețete mai pot fi aplicate în condiții atît de concrete şi de stresante şi încă la început de carieră? Dar după îndelunga experiență de viață grea, începută din anii copilăriei de la Mana, continuînd cu refugiul, cu învolburata perioadă transilvăneană, altceva încerca Paul Goma să înțeleagă prin erou, personaj, adevăr; cu atît mai mult, după Gherla, Lăteşti, Rahova şi încă şi încă.

[1] Paul Goma, *Bonifacia*. Idem, p. 202 – 203

4. Variațiuni pe teme epice

Paul Goma era pus pe arțag şi pe sinceritate, atît la seminariile cu Mihai Gafița, cît şi în înfruntarea cu marxistul Radu Florian, transformată în scandal politic la nivel universitar; cînd citea proză incendiară sau se erija în lider de grevă studențească, semn de asociere cu răsculații de la Budapesta. S-a ales, deocamdată, cu titlul de „ungarist", adică solidar cu toți păgubiții de libertate. Şi-l purta cu mîndrie, dar o mîndrie trecută prin Gherla şi prin Lăteşti-Bărăgan, deci încercată, întărită. Oricum, *Ostinato* este un dar al închisorii. Ştim sigur că „înainte" nu-i erau gîndurile la roman; se mulțumea cu soarta alergătorului de cursă lungă, pe cont propriu, fără adaosuri din afară după rețetare prefabricate. Cursa să se desfăşoare în firea ei, cu goluri şi plinuri iscate de la sine, scriitorului rămînîndu-i doar să ia pulsul mişcării cu atenție şi obiectivare. Căci scrisul este o chestiune de *spunere*: „n-am să-i tac!", de trăire şi de suferință; nu lecție care se învață, nici act justițiar sub pretexte improvizate, precum „lupta de clasă", ca să susții orbeşte că unul şi acelaşi personaj este frumos-adevărat cînd este privit de pe un versant al gîndirii şi urît-fals cînd apare pe celălalt, cînd se schimbă ochiul receptor.

Celula i-a dezvăluit textura complicată a cursei pe care individul şi-o asumă după puteri şi în ritmuri de neînțeles. Căci nu-i este dată o singură cursă, la capătul căreia să scrie „Sosire", „Am cîştigat", ci o mulțime ce se repetă, se întretaie, se aşează în contrasens, pînă la sfîşiere: *ostinato*. Dacă într-o celulă patru victimizați se întîlnesc să-şi nareze cuprinsurile de viață străbătute în fel şi chip şi bob cu bob, în literă, culoare, sunet, povestea în totalitate capătă dimensiuni epice de neînchipuit. Şi tot aşa, fiecare celulă de închisoare; cu atît mai mult, „Camera 4 Spital" (Piteşti), „Fortul 13" şi Casimca (Jilava) se înfățişează în chip infernal. Să fie aceasta o formulă de roman? Să putem identifica, raportîndu-ne la marea rețea de detenții (ca la o infinitate de curse tensionate

care se repetă, se întretaie, se suprapun), elemente epice şi de viaţă în *Ostinato*?

Un anume fragment de jurnal (*Jurnal de noapte lungă,* Idem, p. 11) pare a fi util în acest context, deşi poate s-ar potrivi şi în altele dacă ţinem cont de faptul că autorul însuşi exersează mai multe puncte de fugă pentru lămurirea unuia şi aceluiaşi aspect problematic privind propria-i persoană:

„Fie vorba între noi: nici unul dintre colegii de închisoare şi d.o. – Horia Popescu, Radu Surdulescu, Mircea Stancu, C. Iliescu – nu avea încredere în «valabilitatea» a ceea ce scriam eu. Abia după ajungerea (noastră, aproape *in corpore*) la Bucureşti, după septembrie 1965, cînd am început să scriu la *Ostinato*, Horia şi Radu, chiar dacă găseau oarecari virtuţi textelor mele (în sensul că ar avea ceva-ceva... literar), în acelaşi timp vor fi găsit că erau... neserioase prin imprudenţă dacă nu prin curaj... Atunci şi aşa a început înstrăinarea: în ochii unora făceam lucruri de ne-făcut pentru un om normal, cu «experienţă» (a puşcăriei); pentru ceilalţi, scriitorii de meserie, şi de breaslă, scriam lucruri de ne-scris pentru un român normal şi scriitor (devenisem membru al Uniunii în 1968, ca urmare a publicării volumului *Camera de alături*)".

Două laturi ale problemei încep să se contureze prin integrarea în discuţie a pasajului recent, chiar dacă necesitatea clarificărilor va rămîne pe rol încă multă vreme. Mai întîi, Omul din Calidor îşi consultă cunoştinţele de toate felurile, ca să i se confirme calitatea scrierilor. A dorit să aibă asigurări în această privinţă şi se poate spune că mai totdeauna l-au neliniştit îndoielile, asemenea oricărui autor care-şi ia munca în serios, fără a-şi închipui că talentul îi prisoseşte peste măsură. Îndoiala este benefică în direcţia întăririi unei convingeri anume, cum i s-a întîmplat Apostolului Toma („necredinciosul") sau ca în mitul trestiei gînditoare din binecunoscuta meditaţie a lui Blaise Pascal. Cînd vreun confrate din prima detenţie, Horia sau Radu, „găseau oarecari virtuţi textelor mele", altfel spus, „că ar fi ceva-ceva... literar", faptul era suficient ca să-l antreneze pe traseul încă nedesluşit al scrisului. Mai neliniştitoare i se

arăta cealaltă față a problemei: rezerva prietenilor față de oportunitatea formulei critice, directe, dure la adresa Puterii, pe care autorul o adopta curajos şi în premieră. Sfaturi descurajatoare veneau din toate părțile. Se vorbeşte de o „ruptură" chiar şi cu confrații de detenție. A fost marea defecțiune a generației: incapacitatea de a se regăsi pe calea comună a adevărului şi a libertății de exprimare, lăsîndu-se fărîmițată, sfîşiată, ca autorul să întîmpine dezaprobări fățişe din partea prietenilor cît, mai ales, din parte oficialilor. Se juca piesa „facerii de bine", cu intenția de a-l abate pe Paul Goma de la hotărîrea luată numai şi numai *in extremis*, cum s-a văzut şi cu Charta '77: „singur împotriva tuturor".

Destul de ambiguă apare şi poziția lui Mihai Gafița, omul-cheie în dirijarea spre tipografie a romanului *Ostinato*. Însuşi Paul Goma, păgubitul, îl înfățişează pe redactorul de carte, pe post de director adjunct al Editurii, în două ipostaze opuse. Una e cunoscută dintr-un pasaj anterior, de unde rezultă că viitorul prozator devenise calul de bătaie al profesorului de măiestrie artistică. După o altă relatare, cu privire la aceeaşi perioadă dar extrasă din altă sursă, se înțelege că relațiile profesor-student erau cît se poate de fireşti. Mai mult: „fusesem studentul favorit al său"[1]. Asta a durat, ni se spune în acelaşi pasaj, pînă „în 15 noiembrie 1956". Atunci Goma citise în clasă un fragment de roman, mai mult ca sigur nu din *Ostinato*. Probabil că dăduse prea multă culoare politică textului, ceea ce a provocat discuții aprinse, contradictorii, vestitoare de rău. Simțind că situația începuse să-l depăşească, Mihai Gafița a adus cazul la cunoştința oficialilor: conducerea Şcolii, dar şi Securitatea. O concluzie provizorie: lectura „provocase arestarea mea", iar „Gafița a fost, de cînd îl ştiam, piaza mea rea" (loc. cit.). Una peste alta, motivele arestării şi detenției lui Paul Goma s-au adunat rapid şi în trepte, de la amintita lectură a fragmentului de roman, la încercarea de organizare a unui miting studențesc, de solidarizare cu revoltații de la Budapesta, gest iarăşi inedit şi controversabil.

[1] Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77. „Cod „Bărbosul"*. Idem, p. 99

Imediat după încheierea mandatului Gherla-Lăteşti (2+2+3 ani), Paul Goma s-a şi apucat de roman, în „libertate". Aşa că, după „un tur de forţă" (v. *Jurnal pe sărite*, p. 160), *Ostinato* era gata. Dar Securitatea se afla pe urmele lui. Nici nu-i era greu să-l scape din vedere, mai ales că autorul prezentase o secvenţă (sau mai multe?) la Cenaclul Uniunii Scriitorilor. Era o vreme cînd cenaclul lîncezea din lipsă de materiale care să intereseze. Textul lui Paul Goma a înviorat atmosfera. Aşa rezultă chiar dintr-o *notă-raport* a Securităţii, datată 1969. Aici se reţin, printre altele, numele unora dintre participanţi şi cîteva idei din cuprinsul dezbaterilor. Iată fragmentul care interesează:

„V. Ivănceanu s-a arătat sceptic privind apariţia romanului, dar el vede adevăratul realism, elogiind pe autor pentru curajul şi geniul său; aseamănă gestul cu al sovieticului Soljeniţîn, evocările lor fiind cotate «eroice». Revine asupra «anchetei» din roman, accentuînd metodele «medievale» antiumane.

D. Ţepeneag susţine că nu este nevoie să se discute despre apariţia romanului, cunoscută fiind «furia» cenzorului; important este că romanul s-a scris. Face unele speculaţii […] înţelegînd că scriind realitatea, trebuie să scrii despre securitate.

Iulian Neacşu a criticat şi a elogiat romanul. Îl critică [pe autor] pentru lipsa lui de curaj de a înainta romanul unei edituri. Toţi văd în opera scriitorului «reabilitarea realismului» prezentînd cazul său similar lui Soljeniţîn, vorbind de securitate mereu la modul ironic"[1].

În *nota-raport* nu se precizează dacă a fost vorba de *Ostinato* sau nu. Dar ea cuprinde şi comentarii scurte, la obiect, după care se recunoaşte tipul de scriere de închisoare la care lucra Paul Goma la data respectivă şi care nu putea fi alta decît *Ostinato*. Contează înainte de toate poziţia critică şi neliniştea autorului notei, ca cenzor şi avocat al Puterii, atrăgînd atenţia asupra pericolului unei scrieri care sfida

[1] Paul Goma, Idem, p. 300

ordinea şi propunea alt orizont imagistic în mişcarea de idei literare. Citez un pasaj învecinat:

„Paul Goma, fost condamnat pentru activitate contrarevoluționară (...) tratează numai aspecte din închisori, în unele satirizînd administrația (...), în altele modalitățile de anchetare, de instrucție etc. Sub pretextul criticării abuzurilor organelor MAI, autorul face subtile analogii (...) între securitate şi siguranță, prezentînd lucrătorul de securitate ca un tip abrutizat, inuman. Critica sa este cînd violentă, cînd foarte subtilă, însă totdeauna cu intenția generalizării abuzurilor la nivelul tuturor organelor MAI. Toate fragmentele au avut un conținut protestatar privind activitatea organelor de stat (securitate, administrația închisorilor)".

O notă din 30 noiembrie 1970 dă startul securistic pentru campania de eliminare a autorului, de minimalizare a scrierii în discuție. Se menționează că este vorba de *Ostinato*, predat Editurii pentru Literatură spre publicare. Însă Direcția presei, ni se spune, nu-şi dăduse avizul pentru că textul nu corespundea condițiilor necesare. Se vede treaba că autoritățile intraseră într-o oarecare alertă. Scăpaseră situația de sub control, pentru că, în 1970, autorul deja pregătise publicarea romanului peste hotare. De aceea unele date calendaristice au fost mutate din loc, să se dea impresia că lucrurile au fost urmărite îndeaproape. Asta se poate constata atît în nota din 21 mai 1969, cît şi în cea din 30 noiembrie 1970. Din prima: „În seara zilei de 9 mai a citit Paul Goma...". În acest punct, textul din ediție include rectificarea, în paranteză, probabil a lui Paul Goma însuşi, pe post de editor: „inexact: fusese din 1966". La fel, în a doua notă: „În anul 1969 scriitorul Paul Goma a prezentat Editurii pentru Literatură romanul intitulat *Ostinato* pentru a fi publicat". Replica autorului, cuprinsă între paranteze drepte: „inexact: în 1966 am predat romanul sub titlul *Cealaltă Penelopă, cealaltă Ithacă*, iar spre sfîrşitul aceluiaşi an 1966, o altă variantă a aceluiaşi, intitulată: *Ostinato"*.

Să mai reținem un raport din 4 iunie 1969, purtînd semnătura Ruxandra, un nume din droaia de informatori

care-l urmăreau pe fostul deținut politic Paul Goma. Şi de data asta se pomeneşte de circuitul romanului *Ostinato* de la cenaclu la editură, fireşte, sub ochiul ager al Securității. Se mai vorbeşte succint despre un incident cu un „lucrător de la MAI", petrecut într-una din zilele cînd Paul Goma se afla în drum spre Editură, pentru o întîlnire programată cu redactorul de carte. Mihai Gafița l-a înştiințat că romanul „nu poate să apară fiind duşmănos vorbind despre puşcării etc". Fapt important: „... la Editură există un referat făcut de N. Breban, ulterior acestei întîmplări, referat care recomandă publicarea cărții"[1].

Datele culese din diverse surse conduc spre ideea că romanul fusese predat într-adevăr în 1966, cu titlul *Cealaltă Penelopă, cealaltă Ithacă*, din care unele secvențe fuseseră sau erau pe cale de apariție în presa literară. Titlul a fost schimbat în *Ostinato,* la insistențele lui Gafița. Publicarea se amîna din sezon în sezon, din motive de aliniere ideologică cerută de cenzură. Necazul lui Paul Goma devenise notoriu, cel puțin printre colegii de breaslă care aveau de lucru cu „direcția presei". Unii îl încurajau, cum s-a văzut la întîlnirea de cenaclu cu Ivănceanu, Țepeneag, Neacşu. De altfel, ei făceau parte din „grupul oniricilor" (în curînd avea să fie lichidat) şi pledau deschis şi hotărît pentru îndepărtarea cenzurii din viața literară. Alții, din dorința de aliniere, îl tratau cu indiferență, ironie sau mai rău, cînd se aflau prin redacții sau pe la Casa Scriitorilor. Situația avea să se schimbe radical după publicarea romanului în Vest şi după Tîrgul de carte de la Frankfurt.

Pînă una-alta, securiştii au fost primii judecători ai romanului, cu interes. Au făcut-o sub paravanul „direcției presei", ca să se piardă urmele, dar asigurîndu-se în acelaşi timp de posibilitatea revenirii, în mod condiționat, după presiunile executate de slujbaşii de serviciu asupra împricinatului. Pe post de slujbaş de serviciu, Mihai Gafița. Nu i se cuvin circumstanțe atenuante pe motiv că ar fi îndeplinit un ordin, cum se pretextează atunci cînd vine

[1] Paul Goma, Idem, p. 302

vorba despre „crimele comunismului". Vina lui Mihai Gafița este vina „lor"; dar şi a *lui*, în aceeaşi măsură. Nu există „vinovați fără vină". Este o formulă tehnică mai nouă, ca să se facă distincție între fazele unuia şi aceluiaşi act extremist. Diferă doar „numărul stelelor de pe steag", după o vorbă a învățătorului Eufimie Goma.

5. Procesul comunismului

Ostinato este un document acuzator care dezvăluie formele decăzute de viețuire din vremea comunismului; nu în termeni juridici, cu încadrări penale înscrise în codul oficial, ci în acte morale, în imagini literare, în comportamente umane şi de viață trăită, toate palpabile, petrecîndu-se sub ochii noştri. Autorul le-a înfățişat ca probe verificabile de realitate adevărată, netrucată, pentru cititorul de pretutindeni, de dincoace sau de dincolo de Cortina de Fier. Acesta poate pricepe că nimic nu este de ascuns. Dar aşa ceva se petrece într-un stat democratic, în înțelesul general acceptat şi necesar, unde individul se bucură de libertatea deplină a opiniilor sale. Acolo, dacă este prinsă în imagine o personalitate a zilei în dificultate morală, îndată se face gol în jurul ei, ceea ce îi creează multe prejudicii în anii ce urmează; un ministru, prins în deficit de comportament, se vede în situația să se retragă din activitate, fără a se mai complica să dea explicații de vreun fel. Paul Goma, trăitor într-un stat totalitar, şi-a îngăduit să se situeze deasupra timpului şi a condiționărilor limitative de loc ori de cauză. Aşa că a prezentat cu fidelitate ceea ce i s-a înfățişat clar ca lumina zilei, precum şi ceea ce i s-a întîmplat cu vîrf şi îndesat din partea celor care au pus stăpînire pe el cu violență.

Ar fi fost, poate, o situație izolată, „un caz" nesemnificativ dacă lucrurile s-ar fi oprit aici. Dar desfăşurătorul de întîmplări epice şi dramatice scotea la iveală, mereu şi mereu, fire care duceau tot mai sus, spre centrele de comandă. Că o neînsemnată şi anonimă ființă era strîns

ținută sub control şi terorizată, că imensa rețea de închisori care acoperea toată țara era destinată celor care trebuiau aduşi la tăcere. Acesta este romanul *Ostinato*: un spațiu al suferinței, al umilirii şi al morții; dar şi chipul răului-urîtului purtat de bestii umane, de la şeful statului la bătăuşul de celular, de la ministrul de resort la directorul de închisoare care se credea eroul zilei, stăpîn pe suflete omeneşti. Era grea întreprindere să menții zeci de închisori cuprinzînd mii de deținuți fiecare, oameni nevinovați, smulşi din familiile lor; de domicilii obligatorii şi de şantiere de muncă destinate să ducă la exterminarea celor mai înzestrate categorii profesionale ale etnicului românesc. Toate îşi găsesc expresia mai decis ori mai discret în *Ostinato.*

Ce credeau securiştii despre fostul deținut în urmărire s-a văzut, parțial, din notele citate mai sus; ce credeau cobreslaşii mi se pare de neînțeles: Marin Preda îl cerceta de la distanță, cu suspiciune dar şi cu invidie; Al. Ivasiuc începuse să-l ocolească, iar Sami Damian „... publica, consecvent, «protejați» de-ai lui, Radu F. Alexandru, Simu, Andru, Schwartz, Giugariu – autori şi texte fără-probleme, dar nu ar fi «riscat» în ruptul capului să publice texte bune-rele..."[1].

Lui Goma îi reproşa că scrie ce nu trebuie. Îi citea manuscrisele primindu-le cu neîncredere: „După aceea îmi comunica, roşu ca sfecla: «Domnule, dar scrii aicea nişte chestii...» «Ce chestii, Sami?», îl provocam eu. Sami însă nu se mai lăsa dus: «Ei, parcă nu ştii ce ai scris... Ți se face părul măciucă... Nu e bine, zău că nu e bine să scrii aşa... Scrie şi tu mai...» «Mai cum, Sami?» «Mai... publicabil».

Ei, uite, eu nu puteam scrie «publicabil», vorba lui Sami – care, sunt convins, îmi voia numai binele"[2].

Atitudinea lui S. Damian convenea Direcției presei, ca şi Securității; mai ales că în „celularul mare" se răspîndea mai sigur vestea cum că autorul ar fi lipsit de talent, motiv „plauzibil" pentru cei în necunoştință de cauză. În orice caz,

[1] Paul Goma, *Jurnal pe sărite*, idem, p. 231
[2] Paul Goma, Idem, p. 232

construcțiile de gîndire şi de imagine pe care Paul Goma le aşeza în ordinea epicului romanesc nu aveau nimic în comun cu tratatele proletcultiste de teorie literară şi nici cu improvizațiile penibile ale lui Mihai Novicov ori Mihai Gafița, de la Fabrica de scriitori.

Nu „putea" pentru că nici nu *voia*; iar vocabulei „publicabil" îi dădea de multă vreme alt înțeles decît cel preconizat de „Sami" şi de ceilalți credincioşi înregimentați, scriitori de ocazie, de azi pe mîine. De aceea se vedea pe sine în momente de cumpănă grea, spunîndu-şi cu îngrijorare: „singur împotriva tuturor"; sau întrebîndu-se: „unde am greşit?". Detenția pusese un sigiliu de neşters asupra conştientului profund şi nu mai putea da înapoi. Alesese cursa mărturisirilor: „să nu-i tac". Asta producea nelinişte şi vînzoleală la toate nivelele, cum ştim că s-a şi întîmplat. *Ostinato* se anunța într-o secvență de timp cînd apusenii descopereau literatura memorialistică şi concentrațională, datorată unor autori din țările socialiste, foşti deținuți care reuşiseră să emigreze. Românii erau şi ei cunoscuți prin cartea lui Dumitru Bacu (*Piteşti, centru de reeducare studențească*), a lui Grigore Dumitrescu (*Masacrarea studențimii române*), etc. Virgil Ierunca ținea şi un serial la „Europa liberă" pe teme concentraționare, după mărturii culese de la emigranți români care nu cutezau să iasă din anonimat. Se pregătea cartea *Fenomenul Piteşti*, care avea să apară în curînd cu o prefață de istoricul François Furet. Trezeau interes politic înainte de toate, ca şi cărțile lui Soljenițîn, într-o vreme cînd statele europene militau pentru destindere generală şi în acelaşi spirit liberator, atît pentru estici cît şi pentru vestici.

Dar circulația literaturii concentraționare era posibilă, deocamdată, în condițiile exilului, cu acces în țările mai puțin năpădite de stîngism. Paul Goma produce lovitura de teatru pentru că se lansează de acasă, *din interior*, cu toate riscurile şi primejdiile. Propaganda de anihilare bine instrumentată de Securitate se menținea în operativitate atîta vreme cît glasurile acuzatoare se auzeau din exterior, chiar dacă, în fond, era mărturii de necontestat. Omul din Calidor a reuşit

să sfîşie tăcerea impusă, favorizînd constituirea unor nuclee de rezistență, scriitorii aflîndu-se în primele rînduri. Este prima dată cînd intelectualii din diaspora reuşesc să se unească deschis şi curajos cu cei din țară. Ne aflăm sigur într-o nouă etapă din istoria dramatică a relațiilor postbelice. Vechea şi glorioasa generație a lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Vintilă Horia, Al. Ciorănescu, Emil Turdeanu, Aron Cotruş, C.V. Gheorghiu militase pe alte paliere, poate mai temeinic şi mai sistematic, dispunînd de edituri proprii pentru publicarea cărților direct în limba română, de reviste, de societăți academice, de catedre universitare; trimitea mesaje către cei rămaşi în țară, în forma volumelor de literatură de calitate, studii de filozofie, de istorie, de ştiințe. După curgerea timpului, inițiativa a fost preluată de noua generație aflată în țară şi reprezentată (în ordinea cronologică a contactelor) de Țepeneag, Breban, Goma. Ei reuşeau să se deplaseze în vest forțînd barierele şi canoanele, pentru a lansa programe comune de lucru de la posturile de radio, interzise în țară, organizînd consfătuiri, transmițînd manuscrise pentru a fi publicate şi cunoscute de europenii liberi. Dar şi Vintilă Ivănceanu, Dan Culcer, Damian Necula s-au unit în idealuri pentru a prinde tărie să sfideze Cortina de Fier şi dintr-o parte şi din cealaltă.

Ce este mai la îndemînă şi mai de folosință într-un stat dictatorial-extremist decît închisoarea? Şi nu una două, ca să poți ocoli zona, s-o ştergi din amintire, ci peste tot unde se află suflare omenească neştiutoare şi nevinovată. Închisori ca o plasă imensă, dar strînsă în țesătură aspră, să nu poți face un pas la dreapta ori la stînga; şi cu bătăuşul personal la un pas, abia trăgîndu-şi răsuflarea după munca depusă. Ochiurile de țesătură: jilave, gherle, canale, şantiere de lucru ca Bicazul, Transfăgărăşanul, Hidrocentrala de pe Argeş, muncă adunată la grămadă pentru ridicarea unor obiective de interes general, ca să se „bucure" şi nefericitul de condamnat privindu-le sau ascultînd retorica oficială; în fapt, să nu se mai poate face deosebire între bine şi rău. Şi iarăşi: nu numai „închisoarea noastră cea de toate zilele", cum s-a mai spus, dar şi a tuturor categoriilor de oameni, pe

profesiuni (militari, preoți, profesori, scriitori, „muncitori cu sapa") şi *vîrste*: copii de 8, hai, de 14 ani, pentru că, în joacă, şi-au pus cîte o hîrtie colorată la reverul hainei; bătrîni-bătrîni, pentru că au cutezat să-şi răsucească ţigara rupînd un colţ de ziar comunist (cazuri autentice). Toate acestea ca omul să nu mai ştie ce se face şi ce nu se face, să nu mai fie stăpîn pe propria-i existenţă şi să se lase împins din spate cu ghiontul.

Pentru *Ostinato*, Paul Goma a ales ca suport şi pretext narativ o celulă de închisoare în care cîţiva victimizaţi cu state grele de detenţie şi de suferinţă îşi dezvăluie momente din existenţă cu voce tare şi pe tonalităţi variabile, de la revoltă la blestem, de la convorbire aşezată, măsurată şi responsabilă, la replici violente pînă la încăierare. Tot cu intenţie selectivă a fost preferat şi momentul pentru desfăşurătorul epic: nu o celulă oarecare şi nici o secvenţă de timp oarecare. Împricinaţii au fost adunaţi, în conformitate cu regulamentele oficiale, în aşa-zisa „cameră de eliberare", un salon uriaş cu paturi suprapuse, cu tineta după perdea, cu zăvorul la uşă bine tras şi cu strajă pe hol. Acolo stăteau optzeci de zile pînă cînd li se întocmeau actele, după care erau anunţaţi să-şi facă bagajele. Tocmai în această vreme de aşteptare apăsătoare, starea de spirit a fiecăruia era mai necontrolată, alunecînd pe diverse paliere biografice trecut-prezent, evident solicitantă pentru ochiul scriitorului. Deocamdată, pare să domine elementul politic în *Ostinato*. Dar, de vreme ce a fost aleasă o celulă anume, susceptibilă de simbolizare) iar protagoniştii îşi conturează de la sine identităţile prin dialoguri şi prin secvenţe biografice, grila avansează în spaţiul literar, mai ales că formele sensibile inventate pe parcurs se asociază pas cu pas.

Se remarcă personaje de roman de clasă, prin dialog şi acţiune, ca Ilarie Langa, Guliman, Iacob, Mocanu. Primele două sunt *ego*-uri ale autorului însuşi, mimate evident ori vag în diferite contexte, după cum transpar secvenţe din *Camera de alături*, volum pe care îl avea pe masa de lucru în acelaşi timp cu *Ostinato*; mai bine zis, în dosarul ţinut la secret, de frica percheziţiilor care puteau să-l surprindă din

clipă în clipă, ca fost deținut politic şi deținător bănuit de texte interzise. Protagoniştii, cei pe care i-am amintit, sunt deținuți de drept comun, făptaşi ai unor crime oribile, unii delincvenți minori, alții cu abateri grave de la morală şi de la comportamentul civic. De reținut că fiecare îşi asumă vina în toată gravitatea ei, nu şi fondul hotărîrii judecătoreşti, mereu discutabil. N-a fost aleasă o celulă cu deținuți politici, cum ne-am fi aşteptat, ținînd cont de experiența directă a autorului, probabil din motive de strategie literară. Oricum, unii din „camera de eliberare" executaseră stagii şi în închisori politice, aşa că discuțiile se conturau mai totdeauna în această direcție, prin teme tipice de jilavă şi de gherlă: foamea, frigul, bătaia, relațiile călău-victimă. Aşa se deschide *Prima carte* a romanului:

„– Cît o mai fi ceasul ăla, fraților?

Zumzetul celulei încetează, retezat, de parcă s-ar fi strigat *şase*. Nimeni nu mai vorbeşte, nu mai mişcă, deşi Ilarie Langa nu a ridicat glasul, a întrebat doar, cum întreabă în fiecare dimineață, uşor ostenit şi tremurînd de nerăbdare să audă un răspuns bineştiut.

Cei mai mulți deținuți se află pe paturile de sus, de la cucurigu. Joacă table, şeptic, chibițează, discută ori, cu privirea pe-trecută, îşi pregustă liberarea. Jos, pe ciment, în culoarul dintre cele două rînduri de paturi, Lemnaru se plimbă, zvîcnit: cinci paşi, nu mai mult de cinci, totdeauna cinci – de la uşă. De fereastră nu-i pasă, pentru Lemnaru lumea demult nu mai are ferestre; doar celula, cu uşă, cu clanță pe dinafară. După cei cinci şi încă cinci paşi, ajunge iar la uşa de care se lipeşte cu întreg trupul şi ascultă, dintr-o bucată, ce se petrece dincolo, în coridor".

Scenă curentă şi aparent monotonă. Celula aşteaptă să se deschidă uşa, ca fiecare să primească prin ferestruică polonicul cu ciorbă; sau să fie scoşi în grup la mica „plimbare" zilnică, urmăriți îndeaproape de pumnii şi de bîtele gardienilor; sau să se audă numele celui sorocit să-şi facă bagajul pentru eliberare. Între aceste momente de încordare greu suportabilă se interpun altele mai destinse sau agitate, în care oamenii se desfată expunîndu-şi amintiri cu caracter

mai deocheat-lumesc, joacă şeptic trăncănind într-una, ori bîza. Scena cu bîza (p. 48-55) este cu totul inedită pentru lectorul de la 1966-1968 (vremea redactării), obişnuit cu canoanele proletcultiste. Se înfăţişează în formă de „nepublicat" şi în maniera inimitabilă a lui Paul Goma, adică în limbaj colorat, coroziv, cu hăhăieli şi stîlciri de cuvinte. În *Gherla*, scriere care urma să vină îndată, o bătaie dură, în reprize agitate, lasă loc unor evaziuni narative pentru revenirea din oboseală a călăilor şi, totodată, pentru reanimarea victimei. Dincoace, oamenii joacă, iar cînd îi vine rîndul celui care trebuie să lovească, pînă să aleagă poziţia favorabilă, derulează imagini de închisoare politică. Maestrul neîntrecut este Guliman, cu siguranţă, cel mai viu şi mai realizat personaj al lui Paul Goma:

„– Povesteşte ce-ai început, Nicuşorule, primirea de v-a făcut-o Goiciu la Gherla, îl îndeamnă unul dintre jucători.

– Că bine zici. Auziţi numa ce primire – că nu se simţea om, de nu-ţi am zis: ne-aduce din gară cu dubili, ne varsă-n curte, ne pune pe-un rînd. Tot soboru de băgători de seamă pe lîngă el şi el numa ne ia bob cu bob de la un cap: - Băăăă! Auzit-aţi voi, bă, de Goiciu, bă?! Noi, mormînt, unii erea-n cunoştinţădecauză de scurta lui biografie, ştia că nu-i just să caşti pliscu. – Băăăăă, da de Gherla-aţi auzit, bă? Băgaţi bine la cap, bă; aci-i Gherla bă şi-aci dujmanii poporului 'citor ori se reeducă, ori îşi lasă oasele, bă! Şi-aci, *n* Gherla, bă, Goiciu Petre-i tata vostru! Băăăăă! Pîn-la poarta aia a fost democraţie, dincoaci-i Gherla, bă şi- n Gherla io-s dumnezeu vostru – şi ce face-un dumnezeu cu supuşii, ha, bă? Păi face ce vrea el, nime nu-l fute la minte cu chestii-socoteli, cu-ntrebări! Noi tăceam – ce să mai zici? Şi ia el rîndul de la cap: – Tu ce-ai fost la viaţa ta bă? Ăla că că nu ş' ce contabil, aşa ceva... Şi ce-ai contabelit?"

Cînd îi vine din nou rîndul să execute lovitura conform jocului, Guliman reia discuţia cu Goiciu:

„Io, dom' comandant - 'pare rău, nu-mi permit, zic. – Păi cum zici tu c-ai pus dinamită su' guvernu nostru? – Păi, zic io, s' trăiţi, dom' comandant, uite-aşa, aşa – şi-i relatez pe larg cum m-am pilit în Óbör şi-am făcut strigarea cu

Trăiască-republicanii-pînă-vine-americanii!... Şi?, se screme el să rîză, îi cam plăcuse şi lui poizia şi ăi din suită: he-he-he, după el, că dè, rîdea starostele, să dea şi ei dovadă, de să-i aibe-n vedere la o primă, ceva... – Păi-şi – zic – asta-i marea dinamită, că, de mai strigam o dată lozinca aia, prav se făcea tot guvernu, de-aia-mi şi cadorisiră zece cotolani...".

Nu era o „strigare" ci un cîntec folclorizat: „Trăiască republicanii pînă vin americanii" şi circula în varianta „Să trăiască partizanii pînă vin americanii". Astfel, curge mai firesc şi mai credibil. Se relatează o întîmplare tragic-amuzantă. Nişte securişti primiseră sarcină să urmărească un grup de partizani semnalați în zonă. După o rundă de cercetări şi-au găsit loc să chefuiască într-un hambar de țară. De la o vreme, au început să cînte (tocmai ei!) cîntecul cu pricina. Incredibil: deasupra capetelor lor, ascunşi între baloturi de fîn, se aflau tocmai partizanii în urmărire de moarte. Asta, *da*, relație de poveste, de urmăritor-urmărit. Nu se ştie dacă „republicanii"/ „partizanii" este o simplă variație formală sau o modificare de cenzură cerută autorului. Există şi un titlul de carte cu versul citat, aparținînd literaturii concentraționare. Textul este semnat de Aristina Pop-Săileanu: *Să trăiască partizanii pînă vin americanii. Povestiri din munți, din închisori şi din libertate.* Fundația Academia Civică, Bucureşti, 2008.

Circumstanțele care au dus la schimbarea titlului inițial, din*, Cealaltă Penelopă, cealaltă Ithacă* în *Ostinato* se cunosc. Omul din Mana dă detalii în acest sens, invocîndu-l în mai multe rînduri pe „inevitabilul Gafița", care începuse încă de la titlu seria interminabilă de modificări. Se poate presupune că autorul a cedat în direcția prelucrării formelor sensibile, pentru estetizarea lor. Problematizarea politică, de acută actualitate, a rămas nestingherită, după voința scriitorului, de vreme ce se aseamănă în tonalitate cu pasaje cunoscute din *Gherla* sau din alte documente de literatură concentraționară. Mai mult, renunțarea la primul titlu nu a implicat şi atenuarea factorilor estetici construiți cu pricepere artizanală şi care conduc spre simbolizare, antrenînd întregul ansamblu epic. S-au dat mai tîrziu unele

lămuriri asupra acestei variante de titlu, reținîndu-se ideea de *călătorie*, ca expresie a existenței agitate şi precare în viața modernă. De aici intenția de reînviere a mitului Ulise-Penelopa. Însă eroul antic („erou", nu „personaj"), în pofida poticnelilor şi accidentelor ivite în cale, cu predestinare, îşi găseşte Ithaca *sa* în final; Penelopa îl aşteaptă cu ardoare şi neschimbată, rezistînd curtezanilor agresivi şi țesînd fire imaginare în pînze magice, pentru a înlesni calea de întoarcere a pribeagului. Pe cîtă vreme omul vremurilor noastre se află mereu în derapaje dictate numai şi numai de capricii lumeşti. El nu ajunge la Ithaca dorită, ci la mereu „alta"; nici Penelopa, chiar dacă o reîntîlneşte în cale ca prin minune, nu mai este aceeaşi. Ea însăşi a suferit derapaje, aşteptînd fără speranță, terorizată zi de zi de puteri draconice.

Toate acestea, din *Cealaltă Penelopă, cealaltă Ithacă*, întăresc simbolismul aflat sub semnul lui *Ostinato*, în acord cu logica „intervalelor" din muzică şi a accentelor suitoare şi coborîtoare. Toată cartea este arhitecturată în tonuri de lumini şi de umbre, în secvențe care se desfăşoară cu ritmicitate, între contrapunctic şi armonizare, cu formule-refren (de tipul: „Tina, tu erai în fața vitrinei..."), răsărite la intervale neaşteptate şi în chip obsesiv, ca să ateste neliniştea chinuitoare a unei ființe sau a alteia. Îndeosebi Ilarie Langa, personaj complex şi cu aptitudini muzicale, îşi consumă existența în închipuiri sonice şi în arpegii onirice. Accidentele biografice i-au provocat rupturi şi traume puternice, în aşa fel încît omul şi-a pierdut cursivitatea strictă în cugetare şi putința de recunoaştere a propriei existențe. Coşmarurile îl năpădesc în cele mai sigure clipe de veghe şi de meditație conştientă şi iau chipul unor călătorii învolburate, transpuse adesea în arcade şi în configurări de litere alfabetice. Visurile-călătorii se întretaie, se răsucesc pentru a străbate uşi pecetluite cu zece lacăte, a desface noduri ciudate, a trece peste poduri fantomatice.

Se înțelege că paginile romanului se cuvin a fi supuse unor analize sistematice, ample, profesioniste. Altfel riscăm să rămînem la simple constatări, formule retorice şi să nu

realizăm că, într-o vreme a canonului proletcult, de simplificare şi de uniformizare a limbajului literar, Paul Goma, „singur împotriva tuturor" (ei, nu chiar *singur*) a lansat personaje izvodite din fondul organic al ființei noastre, nedorite de autorități, a inovat curajos dezvăluind noi orizonturi imagistice şi de sensibilitate umană, survenite în condițiile totalitarismului, a exersat pe terenul de graniță dintre arte pentru aproximarea unei posibile geografii a spiritului. Sunt semne de originalitate şi de creație autentică, autorul situîndu-se pe linia întîi, între cei mai buni ai generației sale; dacă lucrurile sunt judecate cu măsură şi la locul lor. Am aici în vedere valoarea scrierilor artistice propriu-zise. În privința literaturii concentraționare, pe mulți îi întrece; cît despre cea politică, *Scrisorile* (către Ceauşescu, Iliescu, Băsescu) sau inițiative precum adeziunea la Charta '77, să recunoaştem, nu au egal. Iar faptul că astăzi, după două decenii de la „căderea" Cortinei de Fier, se află încă exilat ține ori de domeniul absurdului ori al legendei.

Oliolio, frate răzneț

Cuvintele din titlu constituie primul vers dintr-o doină basarabeană de înstrăinare:

Oliolio, frate răzneț,
N-ai venit să ne mai vezi
Cît mai sunt grînele verzi!
Că dacă se vor usca,
Mult om plînge ş-om ofta.
Cum te plîng surorile
Pe toate cărările...".

Versurile fac parte dintr-o colecție manuscrisă de folclor existentă la Biblioteca „Mihai Eminescu" din Iaşi. Cercetarea de teren a fost făcută în anii 1929-1930 de Th.Roşculeț, pe atunci asistent universitar la Facultatea de Litere, mort prematur, din păcate, fără să-şi poată duce lucrarea pînă la capăt. Acolo mai citim şi alte texte, tot în tonalitatea doinei. De pildă:

„Astă vară n-o fost vară,
Numa' on potop ş-o pară
Şî ni-o ars la ininioară".

Afirmam cu alt prilej că doinele de înstrăinare din Basarabia sunt cele mai triste şi sfîşietoare din tot folclorul românesc, pline de adîncă durere, fapt explicabil dacă ne gîndim la înrobirea sălbatică la care a fost supusă biata populație românească din această parte a țării, de către cei mai sîngeroşi satrapi ai tuturor timpurilor. „Astă vară n-a fost vară" (vers preluat de Magda Ursache ca titlu pentru unul dintre romanele sale), aşa se vaită cîntărețul român, fie din Transilvania, fie din Oltenia, un exemplu de circulație a unuia şi aceluiaşi motiv pe toată întinderea limbii române. Textul face parte din zestrea comună, dar în Basarabia şi în Transilvania poartă marca unui lirism mai patetic.

Credeți că versul în cauză („Astă vară n-o fost vară") vizează o anume vară, ca parte dintr-un an identificabil cronologic? Roşculeț a efectuat cercetarea în zona Cahul-Orhei, într-o vreme cînd Basarabia revenise la patria mumă, însă toți oamenii cu care culegătorul a stat de vorbă au prins şi vremurile țariste, de dinainte de Unire. Prin urmare, doina amintită implică orice vară, cu toate sîngerările şi deportările, de cînd ținutul dintre Prut şi Nistru a intrat sub grozava ocupație. O vară cît un secol – care nici măcar „n-a fost"!? Aceasta este istoria Basarabiei sub ruşi: nici un moment de linişte, nici o şansă, totul sub semnul glontelui, al biciului, al deportării, al umilinței.

Dacă în acea „vară" de o sută de ani Basarabia a fost necontenit inundată de lacrimi şi de sînge, mă întreb ce „potop şi pară" s-or fi năpustit din nou şi din nou asupra fratelui nostru „răzneț" de peste Prut în mica vară de un an care a urmat Diktatului Hitler-Stalin. Acest joc diavolesc s-a purtat de mai multe ori pe seama românilor, teritoriile noastre aflîndu-se adesea pe piața politică şi de schimb, ba între turci şi austrieci, ba între ruşi şi francezi, ba între ruşi şi nemți. Ca absurdul să aibă ramuri, vorba poetului, jocul s-a mutat între „români" (mă refer la făcăturile postdecembriste) şi ucrainieni. Şi totuşi, cum se face că ruşii, din cotropitori odioşi şi criminali ai istoriei, au devenit, peste noapte, „liberatori", se întreabă Paul Goma, „democrați", „frați mai mari"? La fel au procedat şi cu Polonia, pe care au împărțit-o, de fapt, cu „fratele" de la Berlin. Mai mult decît atît, nu s-au mulțumit cu anexarea teritoriului străin, s-au grăbit să pună în scenă tot repertoriul de tip asiatic, adică să ardă sate, să deporteze oameni cu miile şi zecile de mii către Siberia, să-i împuşte pe brazdă ori să le dea foc în biserică. În ce cod al moralei se încadrează asemenea grozăvii săvîrşite în văzul lumii, dar trecute cu vederea în tratatele de pace? Pace am zis?

Poate ne spune Elie Wiesel care le „ştie" pe toate, dă declarații năzdrăvane presei, călătoreşte peste tot şi spune ce pofteşte; adică numai ce vrea şi-i convine, vorba proverbului: „C-o minciună boierească treci în țara leşească". Vezi bine, nu

orice minciună, ci una boierească, adică rostită de o persoană sus pusă, cu lauri, pentru a fi asigurată credibilitatea. Numai că mai există un proverb: „Minciuna are picioare scurte". Asta i-a amintit-o laureatului şi Eugen Ionescu într-o discuție, s-o numim amicală.

Dar pînă să răspundă Elie Wiesel, a făcut-o deja, cu cărțile pe masă, Paul Goma, în două rînduri din cîte cunosc, în *Basarabia* (Editura Jurnal literar, Bucureşti, 2002), un roman etno-istorico-biografic) şi în eseul *Săptămîna roşie* (Editura Museum, Chişinău, 2003), lucrare documentată la punct şi virgulă, cutremurătoare prin cruzimea faptelor săvîrşite după Diktat în general şi în special cu privire la scurtul interval de timp cuprins între 28 iunie şi 3 iulie 1940, cînd, atît ruşii, cît şi evreii s-au întrecut în criminalitate împotriva românilor. De altfel, cartea poartă subtitlul: *Basarabia şi evreii*.

Săptămîna roşie debutează sub apăsarea unei întrebări grave, tensionate dar şi îndreptățite, prezentă şi în alte lucrări ale lui Paul Goma:

„Care să fi fost motivul, pretextul, temeiul – sau / şi cauza – pentru care, din prima zi a Campaniei antisovietice a celui de al Doilea Război mondial (22 iunie 1941), cu nebănuită cruzime, românii i-au masacrat pe evrei, atît pe solul național – Pogromul de la Iaşi, Trenul Morții, Basarabia şi Bucovina liberate de bolşevici – cît mai ales în Transnistria? Care să fi fost resortul criminal ce, dintr-o comunitate ca a noastră, dacă nu legendar de tolerantă, atunci sigur: îndelung răbdătoare, a făcut să devină peste noapte (corect: *în interval de doar un an*: 28 iunie 1940- 22 iunie 1941) una majoritară, fățişă, feroce, antievreiască, încuviințînd măsurile guvernamentale de persecutare, apoi de lichidare a evreilor?". Întrebarea revine imediat după o pagină, la fel de apăsătoare şi de „chinuitoare", cum mărturiseşte însuşi autorul: „Reiau autochestionarea: care să fi fost resortul, mobilul, motivul care, în România (ciuntită de ruşi prin diktatul sovietic de la 26 iunie 1940) *începînd de la 3 iulie 1940* (încheierea retragerii) – *însă nu înainte de 28 iunie acelaşi an* – au explodat, au erupt promisiuni,

făgăduințe, juruințe de *răzbunare*? Nu din partea legionarilor (care nu mai aveau cuvînt de la Rebeliune: li-l tăiase Antonescu): nici a cuziştilor – de altfel largul lor program conținea un singur punct: „Jos jidanii"! – ci din a soldaților simpli, țărani şi meşteşugari şi mici slujbaşi. Mobilizați încă de la izbucnirea războiului (1 septembrie 1939), aceştia cunoscuseră nu iadul frontului de tranşee, ci purgatoriul *umilinței naționale*: evacuarea Basarabiei, a Bucovinei de Nord (28 iunie – 3 iulie 1940). Umilire, revoltă, mînie trecute pe hîrtie, nu doar de penele lui Prudeni ori Şeicaru, ci şi de cele ale lui Iorga, Arghezi, Galaction, ba chiar şi ale „jidoviților" Sadoveanu, Lovinescu...".

Asemenea „autochestionare" ar fi trebuit să-i preocupe, deopotrivă, şi pe cei care vin cu acuzația gravă de antisemitism la români, re-lansată din cînd în cînd şi cu suspectă violență. Ştie oricine că nu este suficient pentru folosul cunoaşterii să presupui doar existența unui fenomen; trebuie mers curajos şi cu toată răspunderea pînă la dezvăluirea cauzelor, pentru ca, prin măsuri corespunzătoare, faptul să nu se mai întîmple. Cine nu cunoaşte cauza bolii nu se vindecă niciodată şi nici măcar nu-şi dă seama de ce suferă. Publicişti prea zeloşi, unii poate naivi, care îi acuză pe români de antisemitism, ca maladie etnică, semnalează doar răul şi încă dintr-o singură parte, trecînd sub tăcere, ne spune Paul Goma, că a existat şi reciproca, anume că şi evreii, mai ales ei ca inițiatori sunt culpabili de asasinate groaznice împotriva românilor; nu în chip accidental, ci sistematic. Şi mai grav, în momente grele pentru noi, cînd ne aflam sub amenințarea diktatului nimicitor, sub tancuri, sub ocupație, aliniindu-se de fiecare dată cu duşmanii noştri de moarte. Ei ştiu bine că *a merge la cauză* înseamnă *să apelezi la documente* dacă există, pînă a recunoaşte adevărul curat şi cinstit, cum încearcă Paul Goma în „autochestionarea" sa. Dar pentru acuzatorii suspect de gălăgioşi este mai convenabil efectul, nu cauza şi asta într-o retorică bine instrumentată. În epoca noastră deformatoare de imagine, minciuna prinde repede. Cine stă să controleze?

Paul Goma schimbă optica problemei în spiritul „autochestionării" mărturisitoare. Tocmai de aceea lucrările sale au şansa să determine un curent nou printre căutătorii de adevăr: „dacă va fi vinovat să ne audă", cum scrie în *Cartea lui Iov*. Cu siguranţă, l-au costat ani de muncă istovitoare chinuitoare în biblioteci şi arhive, de participări la confruntări de idei. Se dovedeşte a fi şi el un „frate răzneţ" care, în modernitate, a transformat doina în eseu politic şi blestemul în roman autobiografic, deşi trăieşte de cîteva decenii, şi încă după aşa-zisa cădere a Cortinei de Fier, ca exilat la Paris, după terminologia nevoilor curente.

A adunat documente de unde a putut şi cît mai demne de încredere, din arhive recent desecretizate, din rapoarte ale poliţiei ori buletine medicale care semnalau gropi comune sau statistici privind convoaie, grupuri, trenuri cu deportaţi, înscrisuri ale martorilor oculari, precum şi ale supravieţuitorilor; după cum este în măsură să facă apel la propria-i memorie, ca unul care a trecut prin grele experienţe: „o vară de om" şi de veac în ton cu versul mărturisitor: „Astă-vară n-a fost vară".

Paul Goma însuşi este un document viu de o inestimabilă valoare pentru toată lumea, iar expunerile sale se bazează numai pe fapte trăite, izbitor de asemănătoare cu ale semenilor săi. Iată şi mărturia unui ostaş extrasă dintr-o scrisoare aflată în evidenţa Cenzurii militare şi inclusă în volumul *Săptămîna roşie*:

„Ce-am văzut am să spun şi la morţi (...). Ni s-au luat caii, căruţele cu bagaje şi cu arme. Ofiţerii au fost bătuţi şi li s-au rupt tresele, scuipaţi, dezbrăcaţi (...). Soldaţii ruşi nu s-au atins de noi, priveau şi rîdeau cum civilii evrei ne băteau cu pietre şi cu ciomege, ne trăgeau de picioare de pe cai, ne dezbrăcau, ne batjocoreau, mai ales femeile parcă erau turbate (...). Dar o vrea bunul Dumnezeu să ne-ntoarcem-atunci o să fie vai de mama lor, a jidanilor" (lucrarea citată, p. 49). După altă sursă:

„*La Tighina*: 28 iunie 1940 avocatul Glinsberg a împuşcat demonstrativ, în stradă, doi funcţionari ai Prefecturii; acelaşi, împreună cu alţi evrei i-au tăiat limba şi

urechile preotului Motescu, apoi l-au dus la altar şi au dat foc bisericii – în foc au sfîrşit şi preot şi biserică";

La Cetatea Albă: autorii de liste negre Burman şi Zuckerman i-au împuşcat în stradă pe preoţii Eusebie Popovici şi Nicador Maleski; la Orhei şi satele învecinate: Popăuţi, Olişcani, Isacova bande de evrei numite au ucis preoţi strigînd: «Vrem Moldova pînă la Seret!»" (*Basarabia*, p. 172-173). Deci au existat evrei făcători de liste negre; nu cu intenţie de salvare (Schindler), ci de moarte!

Asemenea grozăvii se petreceau între 28 iunie-3 iulie 1940, cînd armata română se retrăgea după Diktat şi primise ordin să nu opună rezistenţă. Din păcate, a urmat replica peste un an, adică întoarcerea efectului asupra cauzei ca să se înţeleagă sensul proverbului: „Ce ţie nu-ţi place altuia nu-i face".

Ca o variaţie procedurală în planul aceloraşi relaţii conflictuale, Paul Goma invocă celebra formulă de comportament „ochi pentru ochi", cu condiţia ca ea să fie respectată şi de o parte şi de alta. Ajungem astfel la soluţia paremiologică amintită mai sus. Nu trebuie uitat nici alt pasaj care vine tot din înţelepciunea cărţilor sacre şi care se referă la vina asumată de acela care ridică primul piatra. Se subînţelege în acest context: evreii au tras în români „cu foc şi pară", fără cauză, dar sub ocrotirea bolşevicilor şi a soldaţilor ruşi „eliberatori", care priveau spectacolul şi se distrau de minune. Asta se întîmpla în „săptămîna roşie", cum numeşte autorul segmentul de timp cuprins între 28 iunie şi 3 iulie 1940. A urmat replica, altfel spus, *efectul*: românii s-au răzbunat la întoarcere. Mai precis, i-au urmărit numai şi numai pe aceia care au provocat, nu pe orice evreu, la întîmplare. Dacă i-au găsit, au vărsat, uneori, sînge. Dar nu cred că au ajuns pînă acolo încît să dea foc sinagogilor sau să taie limbile rabinilor. Nu este în firea românilor. Sau, cum se exprimă mai direct şi mai clar Omul din Mana: „Şi încă mai spune cronologia: „*agresiunea din partea evreilor în timpul evacuării* militarilor, a civililor români din teritoriile cedate a semnificat «Ochiul» – prim, iar ce s-a întîmplat, *după un an de zile* – inadmisibil, reprobabil, criminal,

condamnabil (vinovații au şi fost condamnați, mulți executați – pînă în 1946) – a fost, vai, *replica la agresiune*, «Ochiul» scos *pentru* Ochiul scos.

Răzbunarea românului pe evreu" (*Săptămîna roşie*, idem, p. 10).

Romanul *Basarabia,* care este şi el un strigăt de durere, de disperare că adevărurile noastre sunt mereu călcate în picioare cu vrăjmăşie, că înşişi cei ce se află *puşi* – şi ştim ce înseamnă asta – să „ne conducă" stau cu prea multă plecăciune la comenzi străine, destinate să ne mențină în „foc şi pară" -, reprezintă o experiență unică în literatura noastră. În primul rînd, cartea mi se pare un experiment interesant de antropologie literară, în accepțiunea pe care această disciplină modernă şi-o revendică tot mai insistent în ultima vreme. S-ar cuveni un studiu special în această direcție. Interesează totodată compoziția ingenioasă, destinată să pună în evidență personalitatea puternică a *eu*-lui narator. În esență este un jurnal. Autorul începe prima pagină pe data de 11 iunie 2001 şi scrie în fiecare zi cîte un capitol, pînă la 29 iunie acelaşi an; un fel de altă „săptămînă roşie", dacă atunci cînd Emil Constantinescu *pus* pe post de preşedinte al țării, a cedat ucrainienilor parte din Bucovina de Nord, Basarabia de Sud şi Insula Şerpilor, în condiții mai mult decît confuze.

Să reținem: materialul epic, liric şi acuzator este împărțit pe trei paliere ale timpului *de foc şi pară*, care fac, în fond, o singură vară, înțeleasă la modul dramatic doar de un frate „răzneț": *iunie din 1940, iunie din 1941* şi *iunie din 2001*. Toate aceste „veri" autorul le retrăieşte deodată cu o intensitate extremă, amestecîndu-le planurile, mai bine zis, contemporaneizîndu-le.

Iată-l pe autor mărturisindu-se, în ziua de 20 iunie/2001:

„Desigur: rusiştii, sovietiştii, comuniştii vor spune că sunt răzbunător; că sunt fascist – ba chiar antisemit. Să spună!

Eu ştiu un lucru: țara mea, concetățenii mei, membrii familiei mele (ai clanului meu) au fost, din iunie 1940,

umiliți, hăituiți, înfometați, torturați, deportați, lichidați. De către cine? De către cei enumerați mai sus. Cu sovieticii – ca şi cu securiştii (de orice sex ar fi) nu intru în dialog – de altfel ei nu ştiu ce-i aceea „dezbatere".

Însă evreilor care mă acuză de antisemitism le-o întorc:

– Dacă eu sunt *anti-semit*, atunci voi sunteți rasişti – ca anti-goi".

Iată-l şi în data de 24 iunie 2001:

„Prima perioadă de teroare: retragerea – 28 iunie – 3 iulie 1940:

«La Chişinău era exercitată (teroarea) de către *patrulele de autoapărare* cu sediul pe strada armenească şi dirijată de faimoasa Rosenberg cea roşcată, de Bubiş, de Klinicikov şi de Melnic. Avocatul Sternberg a acționat independent o vreme, apoi a fost cooptat de patrule»".

Săptămîna roşie şi *Basarabia* se află la aceeaşi cotă tensională. Una împrumută ştiri şi accente de revoltă celeilalte. Autorul le ritmează în tonalități de „ostinato", le dă reliefuri cromatice de „arta refugii", încarcă de liricitate pasajele narative, astfel că „romanul" este viața însăşi, iar „săptămîna roşie", clipa trăită intens, cu sîngerare.

S U M A R

Capitolul I
Scriitorul om – omul scriitor • 5
1. Definire şi autodefinire • **7**
2. Anotimpul Curcubeului • **13**
3. Cînd s-a auzit Vocea lui Paul Goma • **17**

Capitolul II
Cînd vremea vremuieşte • 31
1. Jurnal de îngheț – dezgheț • **31**
2. Război cu Goma nu se face • **47**
3. Deceniul Goma • **61**

Capitolul III
Publicistica – Scrìsuri • 75
1. Scrìsuri • **75**
2. Noi Scrisori deschise • **84**

Capitolul IV
Bătălia pentru jurnal • 97
1. Jurnal/antijurnal • **97**
2. Aspecte de compoziție • **105**
3. Antijurnal • **110**
4. Jurnal-roman • **114**
5. Alte măşti ale jurnalului • **119**
6. „Garda inversă” într-o nouă ediție • **144**

Capitolul V
Viața trăită ca mărturie-document • 161
1. Un „Soljenițîn român” • **161**
2. La început a fost suferința • **178**
3. Nürnberg II • **206**

Capitolul VI
Re-profilări literare • 249
1. Omul din Calidor • **249**
2. Momentul Goma • **258**
3. Contextul unui debut • **271**

Capitolul VII
Capodopera literară • 287
1. Mana – după Humuleşti şi Medeleni • **287**
2. *Ostinato* sau „singur împotriva tuturor" • **297**
3. Şcoala de literatură – experiment ideologic • **299**
4. Variațiuni pe teme epice • **306**
5. Procesul comunismului • **312**

Olioilio, frate răzneț • 322